

ВОЛИНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ЮРИДИЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

WYŻSZA SZKOŁA
HANDLOWA W RADOMIU

KATOLICKI
UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

до 75-річчя Загальної Декларації прав людини
та 30-річчя створення юридичного факультету

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
WYŻSZA SZKOŁA HANDLOWA W RADOMIU
KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II

до 75-річчя Загальної Декларації прав людини
та 30-річчя створення юридичного факультету

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

*Збірник матеріалів
X Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 8 грудня 2023 р.)*

Електронне видання на CD-ROM

Луцьк
Вежа-Друк
2023

УДК 341.96:342.7(062.552)

П 78

*Рекомендовано вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 14 від 20.12.2023 р.)*

Оргкомітет конференції:

Цьось А. В. – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, ректор Волинського національного університету імені Лесі Українки – голова редакційної колегії; **Демчук А. М.** – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету – заступник голови редакційної колегії; **Яцишин М. М.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права; **Духневич А. В.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін; **Фідря Ю. О.** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу; **Книш С. В.** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права; **Джурак Л. М.** – відповідальний секретар редакційної колегії.

П 78

Проблеми забезпечення прав і свобод людини : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 8 груд. 2023 р.) / уклад. Л. М. Джурак. – Луцьк : Вежа-Друк, 2023. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 2,33 Мб.

ISBN 978-966-940-531-9

Збірник матеріалів є результатом наукових досліджень проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини, у тому числі із врахуванням воєнного стану, які стали предметом обговорення на X Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми забезпечення прав і свобод людини" 8 грудня 2023 року у місті Луцьку. Особливу увагу приділено аналізу теоретичних положень та напрацюванню практичних рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері захисту прав та свобод людини під час воєнного стану, що створює ефективне підґрунтя для проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів, практичних працівників судових та правоохоронних органів.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 341.96:342.7(062.552)

ISBN 978-966-940-531-9

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2023

© Джурак Л. М. (укладання), 2023

ЗМІСТ

<i>Антонюк О. К.</i> Проблемні аспекти усиновлення в умовах воєнного стану.....	8
<i>Балабаш С. В.</i> Вплив корупції на об'єктивність та незалежність суддів: виклики для забезпечення права на справедливий суд	10
<i>Балем А. А.</i> Права і свободи людини: філософсько-правовий аспект	13
<i>Білан А. В.</i> Особливості реалізації права на медичну допомогу в умовах воєнного стану	15
<i>Бодян Д. В.</i> Щодо питання порушення гендерної рівності у трудових відносинах	19
<i>Булавіна С. Є.</i> Способи захисту прав людини і громадянина в умовах громадянського суспільства	21
<i>Валянська Т. П.</i> Медіація як альтернативний спосіб врегулювання спорів у сфері земельних відносин	24
<i>Волкова К. В.</i> Кримінальна відповідальність за економічне насильство (за ст. 126-1 Кримінального кодексу України) як спосіб захисту особистих прав і свобод людини і громадянина	27
<i>Волкова Ю. Ф.</i> Людина та її права в умовах глобалізації.....	29
<i>Гетманець О. П.</i> Державні гарантії фінансово-правового захисту військовослужбовців.....	32
<i>Гламазда П. В.</i> Практика Європейського суду з прав людини у справах про екстрадицію	34
<i>Гороть А. М.</i> Міжнародно-правові підстави відступу держав від прав людини в умовах надзвичайних ситуацій	36
<i>Грачук В. С.</i> Захист прав біженців під час воєнного стану крізь призму державної міграційної політики.....	40
<i>Гусак А. П.</i> Криміналістичні аспекти розслідування порушень прав людини: сучасний стан та перспективи розвитку.....	43
<i>Дацюк В. О.</i> Поняття та правова конструкція людської гідності у філософії права	46
<i>Долинська М. С.</i> Деякі аспекти захисту цивільних прав громадян у нотаріальному порядку консульськими установами України	48
<i>Жевнеров І. М.</i> Забезпечення захисту прав дитини під час кримінального провадження з використанням моделі Барнахус	50
<i>Заїка Ю. О.</i> Захист прав і інтересів громадян, які перебували на тимчасово окупованій території	53

Зараджук З. В. Забезпечення права на отримання допомоги постраждалим від торгівлі людьми	56
Кеда А. Р. Проблема філософського змісту та обґрунтування прав людини	58
Книш С. В. Адміністративно-правові гарантії прав і свобод людини та громадянина	59
Конончук І. М. Конституційне право дитини на освіту в умовах воєнного стану.....	62
Корнієнко П. С. Теолого-правове значення прав людини в призмі сучасних форм правового розуміння.....	64
Котельчук С. М. Право на охорону здоров'я як особисте немайнове право.....	66
Кошулинська С. В. Правове регулювання трансплантації в Україні в період воєнного стану	68
Крет Ю. М. Право військовослужбовців на фінансовий захист	70
Кривенко Д. О. Норми-презупції у сімейному праві України	73
Крикунов О. В. Засада рівності перед законом і судом та захист неповнолітньої особи, щодо якої здійснюють кримінальне провадження	74
Левчук В. К. Порушення прав власника арештованого майна у кримінальному провадженні	77
Ленгер Я. І. Права людини в демократичному ареалі та їх забезпечення	79
Магновський І. Й. Забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина в діяльності Національної поліції України.....	82
Мазур Б. М. Кримінальна відповідальність за примушування до абортів та стерилізації як гарантія забезпечення права людини на життя та здоров'я.....	85
Малко Д. Г., Крисюк Ю. П. Філософське обґрунтування захисту прав людини, як складова позитивного права.....	87
Мациборська О. М. Проблеми реалізації права на працю в умовах запровадження штучного інтелекту	89
Музичук К. С. Забезпечення прав людини під час досудового розслідування кримінального провадження в умовах воєнного стану	92
Назарук О. І. Забезпечення прокурором прав неповнолітніх у кримінальному провадженні	94
Ореховська Х. В. Встановлення опіки над дітьми, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану.....	96

Пальонка В. І. Поняття та зміст захисту прав приватних осіб під час дії воєнного стану	98
Петрук Д. М. Право на життя та його захист під час збройної агресії проти України.....	101
Пікалюк С. С. Окремі питання розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни	103
Подушак Е. В. Міжнародні гарантії захисту військовополонених – міф чи реальність	107
Полетило П. С. Практика ЄСПЛ використання правила єдиного або вирішального доказу в кримінальному процесі	109
Попов А. А. Про право дитини на свободу релігії	111
Прокопчук К. М. Обмеження права власності в умовах воєнного стану	113
Радзій О. В. Право на недоторканність житла в умовах воєнного стану.....	117
Саско О. І., Ключко А. С. Домашній арешт як вид кримінально-процесуального примусу в контексті охорони прав людини.....	119
Сисоєнко Г. І. Окремі питання забезпечення прав і свобод людини при затриманні особи у кримінальному провадженні	122
Сосновська Ю. П. До питання правового регулювання заборони примусового шлюбу	127
Старко О. Л. До питання про кримінально-правовий захист особи від домашнього насильства.....	128
Старчук О. В. Договірне регулювання сімейних правовідносин (досвід зарубіжних країн) ..	131
Сторожук А. С. Фінансовий контроль, як превентивний спосіб захисту у сфері протидії корупції	133
Фідря Ю. О. Проблеми забезпечення судового захисту прав людини в умовах воєнного стану	135
Фурманчук Ю. В. Громадянські права людини та гарантії їх забезпечення	137
Хлистік М. А. Роль медіації у врегулюванні транскордонних сімейних спорів.....	139
Чечель Н. О. Щодо забезпечення реалізації права жінок, засуджених до позбавлення волі в Україні, на освіту	140
Чубай А. С. Право на свободу совісті: філософсько-правовий аспект	142
Чубоха Н. Ф. Окремі аспекти добросовісності у цивільному праві	145

Швець А. В. Правове становище журналістів та механізми їх захисту під час збройного конфлікту	147
Шевчук А. Б. Права людини як універсальні цінності: філософський аналіз	149
Широчук Я. В., Кошулинська С. В. Місце юридичних клінік в системі захисту прав людини	151
Юхимюк О. М. Дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини як принцип правотворчої діяльності	153
Якушев І. М. Проблеми забезпечення прав працівника при звільненні з роботи в період тимчасової непрацездатності	156
Яцишин М. М. (Не) порушення прав людини в умовах російсько-української війни	158

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Балабаш С. В. Проблема співвідношення держави і права: взаємодія, взаємовідношення чи взаємозалежність	162
Вознюк Н. І. Цифровізація соціальної сфери: сучасний стан та напрями розвитку в Україні	165
Волчук Н. Ю. Жіноча злочинність: передумови та шляхи їх вирішення	167
Ворожко А. Л. Правозастосовні помилки, що виникають при написанні відомчих нормативно-правових актів, та їх усунення	169
Гіргіль О. В. Застосування цивільними особами вогнепальної зброї у період дії воєнного стану	172
Гусак О. П., Гусак Т. П. Поширення фотографічних творів у воєнний час	175
Кавкін В. В. До питання правотворчих і правозастосовних помилок	177
Карпюк Д. М. Філософське правове розуміння кримінального покарання у добу Київської Русі	179
Колінець Л. В., Літвинчук Ю. О. Альтернативні способи вирішення правових спорів	182
Копець І. О. Правозастосовні помилки та їх вплив на написання відомчих нормативно-правових актів	184
Крисюк Ю. П., Швець А. В. Філософсько-правове розуміння кримінального злочину у добу Української Центральної Ради	186
Лаговський І. Є. Про деякі особливості відбування покарання жінками, що засуджені до позбавлення волі	188

<i>Лізун В. В.</i> Звітування політичних партій в Україні: загальний огляд та законодавчі новели	191
<i>Ляшук У. О.</i> Проблеми вдосконалення механізму захисту та протидії корупції за законодавством України	193
<i>Моїсеєнко Ю. М.</i> Поняття юридичного символу свободи підприємницької діяльності	196
<i>Наконечна Г. Я.</i> Банківське кредитування в умовах воєнного стану	198
<i>Оксентюк А. Ю.</i> Засади антикорупційної політики в Україні	200
<i>Онищук П. Т.</i> Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх у Республіці Польща	202
<i>Петровська Н. М.</i> Дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції	205
<i>Погорецький Ю. В., Колодяжна В. В.</i> Поняття правотворчих і правозастосовних помилок	207
<i>Потьомкін С. О.</i> Завдання судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві	209
<i>Рачок А. І.</i> Співвідношення поняття доказів відповідно до Кримінального процесуального кодексу України та законодавчого закріплення в інших країнах світу	212
<i>Сороколита Д. О.</i> Міжнародно-правові засади запобігання та протидії корупції	213
<i>Тимощук А. В.</i> Роль громадськості у заходах щодо запобігання та протидії корупції	216
<i>Черевко Д. І.</i> Електронне декларування як спосіб протидії корупції в Україні	218
<i>Чупринський Б. О.</i> Особливості призначення покарання неповнолітнім	221
<i>Шамринський Д. О.</i> Проблеми нормативного регулювання ролі та повноважень керівника структурного підрозділу окружної прокуратури	223
<i>Швець А. В.</i> Порівняльно-правова характеристика міжнародного та національного захисту викривачів корупції	227

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УСИНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**О. К. Антонюк***Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха*

На жаль, в умовах війни чимала кількість дітей втратили батьків, були позбавлені батьківського піклування або ж проживали в місцях інституційного нагляду і були евакуйовані через активні бойові дії поруч. Тому, одним із завдань держави є потреба врегулювання інституту усиновлення на час дії воєнного стану, оскільки державі необхідно забезпечити захист дітей та надати можливість всім дітям, що цього потребують, нову сім'ю. У статті досліджено основні зміни в інституті усиновлення, внесені для забезпечення права дитини на сім'ю в умовах воєнного стану.

Ключові слова: усиновлення, діти-сироти, батьки, Сімейний кодекс, воєнний стан, сім'я, родичі дитини.

Згідно зі ст. 207 Сімейного кодексу України, усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого Законом, і провадиться у найвищих інтересах дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя [6].

У перші місяці війни усиновлення призупинилося, оскільки не було чіткої регламентації як має відбуватися процес в умовах воєнного стану. Крім того, не було можливості державним органам, зокрема службам у справах дітей, здійснювати свої повноваження через обстріли, а також окупацію. Ця складна ситуація найбільше зачепила регіони, де почалися активні бойові дії. Як здійснювати процедуру усиновлення було не зрозуміло.

Проте, 24 травня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Цією Постановою визначено перелік документів та процедуру як забрати усиновлену дитину, якщо вона тимчасово переміщена (евакуйована) за межі України під час введення на території України надзвичайного або воєнного стану [3]. Це ніяким чином не спрощує процедуру усиновлення, що на нашу думку, є цілком доцільно, оскільки головна мета усиновлення – забезпечити реалізації інтересів дитини.

Подальші зміни були внесені 31 травня 2022 року черговою Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання». Вони передбачали те, що створюється єдиний електронний банк даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, що буде вестися в Єдиній інформаційно-аналітичній системі "Дія"[4]. Таким чином, на платформі "Дія" можна подати та отримати необхідну інформацію особам, що виявили намір усиновити дитину, зекономити час на процедуру подання документів, подати заявку на консультацію з усиновлення дитини [1].

Крім цього, Кабінет Міністрів вніс зміни до порядку надання статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування. Відповідно до цих змін розширено «підстави для надання статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування дітям, батьки яких: не виконують свої обов'язки з виховання та утримання дитини з причин перебування батьків на територіях, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)/ тимчасово окупованій території; перебувають у розшуку як зниклі безвісти за особливих обставин або визнані такими, що зникли безвісти за особливих обставин; є військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора); позбавлені особистої свободи (затримані, взяті у заручники) органами влади держави-агресора» [2].

Сімейний кодекс закріплює положення про перелік осіб, які можуть бути усиновлювачами. Так, відповідно до ст. 211 усиновити дитину може дієздатна особа, не молодше двадцяти одного року. Це положення містить винятки, коли усиновити дитину

бажають родичі. Тому ми можемо зрозуміти, що родичі мають певні переваги, і це доводить ст. 213 цього ж Закону [6]. Це переважне право не є прямо обмеженим жодним нормативним документом, що регулює порядок усиновлення в умовах воєнного стану.

Проте, ми вважаємо, що зміни, внесені 15 квітня 2022 року Постановою Кабінету Міністрів України № 447 «Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини», обмежили переважне право усиновлення родичами. Це обмеження, на нашу думку, стосується того, що в умовах воєнного стану усиновити дитину можуть лише громадяни України, які перебувають на обліку кандидатів в усиновлювачі та проживають на підконтрольній Україні території; та внутрішньо переміщені особи, котрі стоять на відповідному обліку за місцем свого тимчасового проживання. Таким чином, родичі дитини можуть здійснювати своє переважне право лише перебуваючи на підконтрольній території України, або внутрішньо переміщені особи, що стоять на відповідному обліку [5].

На нашу думку, таке обмеження цілком доцільне, оскільки не можна, щоб діти перебували на тимчасово окупованих територіях, тому що тоді держава не може повністю та якісно здійснювати захист їх прав та інтересів.

Крім цього, усиновлення цих дітей можливе лише у разі встановленого факту смерті обох чи одного з батьків [2]. Таким чином, держава дає певну надію на повернення до піклування батьків.

На нашу думку, спрощення процесу усиновлення в умовах воєнного стану недоцільне, оскільки потрібно діяти для забезпечення найкращих інтересів дітей, а спрощена процедура не дозволяє перевірити всі дані про особу, яка хоче всиновити дитину. Проте, спрощення у виді цифровізації є правомірним і дозволяє усиновлювачам подати документи в менші терміни та зекономити час. Необхідно і надалі забезпечувати реалізацію інституту усиновлення в умовах воєнного стану, щоб кожна дитина могла реалізувати своє право на сім'ю.

Джерела та література:

1. Васильєва Д. Усиновлення під час війни: як зараз відбувається цей процес. Юридична газета. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/usinovlennya-pid-chas-viyni-yak-zaraz-vidbuvaetsya-cey-proces.html>
2. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-p>
3. Про внесення зміни до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2022 № 618 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618-2022-n#Text>
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання: Постанова Кабінету Міністрів від 31.05.2022 №636 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-n#Text>
5. Про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 № 447 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2022-n#Text>
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2001 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Antoniuk. O. Problematic aspects of adoption under martial law. *Unfortunately, during the war a considerable number of children lost their parents, were deprived of parental care or lived in places of institutional supervision and were evacuated due to active hostilities nearby. Therefore, one of the tasks of the state is the need to resolve the institution of adoption for the duration of martial law, since the state needs to ensure the protection of children and provide an opportunity for all children in need to have a new family. The article examines the main changes in the adoption institute made to ensure the child's right to a family under martial law.*

Keywords: adoption, orphans, parents, Family Code, martial law, family, relatives of the child.

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ОБ'ЄКТИВНІСТЬ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

С. В. Балабаш

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У тезах виконано аналіз теоретичних основ забезпечення права на доступ до правосуддя, розглянуто в контексті соціальних та корупційних ризиків, а також представлені можливі шляхи впливу корупції та корупційних ризиків на реалізацію права на справедливий суд. Автором досліджено передумови корупції у системі правосуддя, проаналізовано теоретичні рекомендації та практичні напрацювання щодо уникнення корупційних ризиків у системі правосуддя в Україні.

Ключові слова: суд, права людини, корупція, справедливий суд, незалежність.

Одним з основних факторів, що серйозно підриває авторитет влади та порушує суспільну довіру до неї, є поширення корупції. Корупція перетворилася на системне явище, що проникає у всі сфери громадського життя. Сфера правосуддя, зокрема діяльність судів у вирішенні спорів та розгляді справ, також піддається впливу корупції та несе в собі відповідні ризики.

Згідно із стандартним опитуванням, проведеним в Україні у 2020 році, основним напрямом, який визнається як найбільш пріоритетний у боротьбі з корупцією, як для бізнесу (57% опитаних), так і для населення України (52% опитаних), є необхідність проведення антикорупційних заходів з очищення судової системи від корупційних проявів [1].

Корупція в сфері судової діяльності підриває основи права на здійснення справедливого суду, оскільки посягає на незалежність, неупередженість та добросовісність судової системи, що обмежує ефективне й результативне здійснення правосуддя, як і довіру до всієї системи правосуддя.

Право на справедливий суд є одним із основоположних прав людини, необхідних для забезпечення верховенства права. Право на справедливий судовий розгляд включає широке коло процесуальних прав, зокрема право на незалежний і неупереджений суд, рівність сторін, доступ до суду та презумпцію невинуватості.

Як зазначає Міжнародна Рада з питань політики в галузі прав людини (ICHRP), коли корупція виявляється втручанням у призначення суддів та судовий процес, то це визнається як порушення принципів, зокрема, об'єктивності суддів та права обвинувачених на справедливий суд [2, с. 37-38].

Однією з ключових функцій системи правосуддя є забезпечення дотримання та захисту прав всіх осіб у суспільстві. У випадку порушення прав людини, система правосуддя може відіграти важливу роль у виявленні порушень та гарантуванні захисту цих прав. Проте це можливо лише при належному функціонуванні прозорої, відповідальної та вільної від корупції системи правосуддя.

Безпосередні наслідки корупційних проявів в судочинстві можуть виходити за межі конкретних справ, викликаючи порушення інших прав, сприяючи безкарності корумпованих суб'єктів та спадку довіри до системи правосуддя. Це, в свою чергу, може призводити до зростання рівня корупції [3].

16 червня 2011 року Рада ООН з прав людини ухвалила Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй з бізнесу та прав людини на 2011 рік. У висвітленні Принципу 25, що стосується "доступу до засобів правового захисту", вказується, що "процедури, що гарантують правовий захист, повинні бути об'єктивними, забезпеченими від корупції і вільними від спроб впливати на результат політичними або іншими методами". У контексті Принципу 26, який роз'яснює "державні судові механізми", зазначається, що "держави мають гарантувати неперешкоджання правосуддя через корупцію в судовому процесі, забезпечуючи незалежність судів від економічного або політичного тиску з боку інших публічних суб'єктів та

суб'єктів підприємницької діяльності". Отже, Принципи 25 і 26 визнають невіддільний зв'язок між запобіганням корупції та правом на справедливий судовий розгляд. Відтак, забезпечення права на справедливий судовий розгляд вимагає запобігання корупції [4].

З метою розроблення ефективної та результативної стратегії вдосконалення запобігання та протидії корупційним явищам у системі судів України, важливо визначити їх передумови. А. Поліщук пропонує наступну класифікацію факторів корупції у правовій системі, розподілену за їхнім характером: політичні, економічні, фінансово-матеріальні, організаційно-інституційні, морально-етичні, психологічні, організаційно-правові. За його дослідженням, одним із ключових організаційно-правових чинників корупції у сфері правосуддя є невизначеність або недостатня регламентація певних аспектів відносин та процедур., оскільки відкривається можливість для вільних дій суду та учасників справи, це сприяє можливості зловживання своїм процесуально-правовим статусом та службовим положенням, особливо з урахуванням економічних та психологічних чинників. Деякі вчені вважають, що ключовим чинником є рівень правосвідомості та правової культури громадян, які, в сучасних умовах, можуть демонструвати правовий нігілізм. Крім того, у літературі вказується на недоліки законодавства, що регулює процес добору та призначення суддів, що призводить до мінімізації незалежності суддів та створює вплив політичного фактора в сфері правосуддя. [5, с. 174].

До засобів та механізмів, спрямованих на зменшення ризику вчинення корупційних правопорушень суддівським корпусом, В. Кравчук включає підняття рівня винагороди для суддів з урахуванням їхньої диференціації залежно від інстанції та стабільності, забезпечення матеріальних та соціальних умов для здійснення їхньої діяльності, впровадження механізму вирішення потенційних конфліктів інтересів, створення системи антикорупційного самоконтролю для суддів, що передбачає можливість подання «донесення» стосовно судді, який порушив правопорядок, а також делегування окремих антикорупційних повноважень органам суддівського самоврядування і інше.[6, с. 25].

З метою досягнення значущих досягнень у сфері запобігання та протидії корупції, а також для забезпечення системної координації антикорупційних заходів між всіма рівнями державної влади та органами місцевого самоврядування, зокрема в судовій системі України, 20 червня 2022 року була прийнята та затверджена Верховною Радою України Антикорупційна стратегія, яка буде реалізовуватися до 2025 року.

Антикорупційна стратегія розглядає аспекти функціонування загальної системи запобігання корупції, встановлює пріоритети у сферах державного управління для ефективного запобігання корупції і надає значну увагу питанню відповідальності за корупційні дії.

Однією зі значущих проблем корупції в судовій системі України, згідно з вказаною Стратегією, є відсутність ефективних механізмів забезпечення доброчесності суддівського корпусу та реагування на виявлені впливи, тиск і втручання в їхню діяльність. Також відзначається наявність корупційних ризиків, спричинених недоліками та недосконалістю законодавства в сфері правосуддя.[1, с. 28-29].

Крім того, у Стратегії наведено перелік основних завдань щодо їх вирішення. Щодо першої проблеми передбачається створення та ефективна функціонування дисциплінарного органу у судовій системі, який формується в результаті конкурсу, організованого незалежною комісією. Цей орган відповідає за оперативний та справедливий розгляд дисциплінарних справ щодо суддів. Додатково, планується уточнення переліку та підстав дисциплінарної відповідальності судді, надаючи їм можливість прогнозувати свою поведінку. Важливо чітко визначити ознаки дисциплінарних порушень, які впливають на звання судді або підтримують авторитет правосуддя. Також планується удосконалення та спрощення механізмів дисциплінарного розслідування та розгляду справ. Розгляд справ щодо суддів повинен здійснюватися відкрито і транслюватися в режимі реального часу. Введення ефективного механізму перевірки законності походження майна судді та встановлення відповідальності за порушення обов'язку щодо підтвердження законності джерел походження майна передбачає звільнення, уникаючи використання кримінальних переслідувань як тиску на суддів.

Передбачається також введення інституту кримінальної відповідальності суддів за свавільне зловживання своїми повноваженнями. [1, с. 28]

До основних напрямів розв'язання проблеми недосконалості та колізійності законодавства у сфері правосуддя Стратегією віднесено: впровадження заходів для унеможливлення обіймання адміністративної посади в суді однією та тією ж особою на протязі значного періоду; забезпечення реалізації електронного судочинства, включаючи можливість онлайн-розгляду певних категорій справ незалежно від географічного розташування сторін і суду; розширення використання альтернативних механізмів вирішення конфліктів та позасудового врегулювання спорів; удосконалення системи виконання судових рішень; впровадження прозорих нормативів для стратегічного планування та розподілу бюджетних ресурсів у судовій системі на основі об'єктивних та чітко визначених критеріїв; проведення аудиту діяльності Державної судової адміністрації України, зокрема щодо фінансово-господарського забезпечення судів та органів судової влади, управління об'єктами державної власності, що підпорядковані її управлінню..[1, с. 29]

Висновок. Отже, існує тісний взаємозв'язок між корупцією та правосуддям, який може бути розглянутий як взаємодія протилежних аспектів одного системного цілого. Наявність ризиків корупції може фактично ускладнити реалізацію особам їхнього права на судовий захист та доступ до правосуддя. Запобігання поширенню корупції вимагає комплексного підходу, що включає в себе повну трансформацію свідомості осіб, які мають толерантне або терпливе ставлення до корупції та відповідного явища в цілому. Такий підхід також передбачає формування громадянської культури, реалізацію стратегічних та політичних планів державних інституцій з метою запобігання новим випадкам корупції та їхнього припинення, а також впровадження основних принципів права, таких як прозорість, публічність та гласність.

Джерела та література:

1. Про затвердження Порядку координації реалізації Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки та Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки : Наказ Нац. агентства з питань запобігання корупції від 14.07.2023 р. № 145/23 : станом на 8 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1242-23#Text> (дата звернення: 02.12.2023).
2. Міжнародна рада з питань політики в галузі прав людини (International Council on Human Rights Policy) (ICHRP). Корупція і права людини: встановлення зв'язку (Corruption and Human Rights: Making the Connection). Женева, 2009.
3. Фігейреду, Андре Т. Д. (Figueiredo, André T. D.) *Корупція і права людини: поза межами зв'язку (Corruption and Human Rights: Beyond the Link)*: Wolf Legal Publishers. 2017.
4. Управління ООН з наркотиків в злочинності. Навчальні інструменти для викладачів та фахівців: Модуль 7. Корупція і права людини, 2021. 47 с.
5. Поліщук А. Організаційно-правові чинники корупції у системі правосуддя. *Вісник Львівського університету. Серія юридична. Львів: ЛНУ ім. І. Франка*, 2016. Вип. 62. С. 174-181.
6. Кравчук В. Шляхи подолання корупції в судах. *Право України : наук.-практ. фах. вид. Київ: Видавн. Дім «Ін Юре»*, 2017. No1. С. 24-26.

Balabash S. Impact of corruption on the impartiality and independence of judges: challenges for ensuring the right to a fair trial. *This article analyzes the theoretical foundations of ensuring the right to access justice in the context of social and corruption risks. It outlines the ways in which corruption and corrupt practices influence the realization of the right to a fair trial. The author explores the prerequisites for corruption within the judicial system, examines theoretical recommendations, and discusses practical measures to mitigate corruption risks in the judicial system in Ukraine.*

Keywords: court, human rights, corruption, fair trial, independence.

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**А. А. Балем***Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. П. Крисюк*

Стаття присвячена розгляду прав та свобод людини у філософії права. Досліджено походження права та свободи людини у філософії права, продемонстровано особливості розуміння мислителями та філософами права свободи людини на різних щаблях розвитку людства: в Античності, в Середні віки та в Новий час.

Ключові слова: права людини, свобода людини, свобода вибору, обов'язок.

Проблема прав та свобод людини завжди займала чільне місце у її житті. На різних етапах розвитку людської цивілізації права та свободи людини, в певній мірі, завжди залежали від зовнішнього середовища, а саме на них впливала публічна «оболонка», в якій жив індивід. В історичній ретроспективі людина мала різні статуси в контексті свободи та прав. У процесі еволюції, права людина із безправної та повністю залежної від середовища, набуває свободу та права людини, які в подальшому починають регулюватись міжнародним та національним законодавством держав.

У демократичній державі права і свободи людини та громадянина є найважливішим політичним, правовим й соціальним інститутом. Права і свободи людини справедливо вважаються основою, базовим елементом конституціоналізму. Права і свободи людини та громадянина як правовий інститут наповнюють змістом сам процес конституційно-правового регулювання суспільних відносин.[1, с. 26]

На сьогоднішній день, всі фундаментальні ідеї та принципи у сфері прав та свобод людини були сформульовані в античний період та період Середньовіччя, які стали базисом для формування та розвитку сучасних концепцій філософії права та свободи людини.

Перші мудреці античності співвідносили право «певною рівною мірою». Антична філософія розглядала право людини в контексті загальної норми поведінки, де право окремого індивіда було неможливим без останньої, як міри дозволеної та забороненої. Зокрема, давньогрецький філософ Солон сформулював наступне правило: «Нічого надміру», а Протагором була сформульована ідея рівності вільних людей. Античний філософ Аристотель також розглядав проблему свободи та права. Однак, особистість він розглядав в контексті інтересів поліса. Згідно позиції Аристотеля, всім комплексом прав міг володіти лише громадянин поліса, а не громадяни ж не мали прав. Юристами Стародавнього Риму також підтримувалася ідея існування рабства та його доцільності. Отже, в античний період існування рабства не суперечило тогочасній філософсько-правовій думці [2; 3].

Ідея свободи та прав людини, яка виникла в античний період нашої цивілізації, була розвинена мислителями Середньовіччя. Варто зауважити, що в період Середньовіччя світська влада залежала від церковної влади, тому вплив останньої на розвиток філософії свободи та прав людини був досить значним. Крім того, інститут кріпосного права, який функціонував в тогочасний період, не визнавав свободу загальною цінністю. Проте, у період Середньовіччя філософи значну увагу приділяли проблемі волі. Так, філософи Середньовіччя вважали, що згідно християнського вчення, люди повинні творити добро, однак не всі люди дотримуються даної догми, що свідчить про наявність свободи вибору в людини: або дотримуватися моральних законів, або діяти згідно зовнішніх обставин. Такий погляд на проблему свободи волі, заклав фундамент для подальшого розроблення ідеї свободи та прав в наступних періодах існування людства.

Згодом, у період Просвітництва та Нового часу відбулося формування нового філософського світогляду та правової свідомості, які базувалися на раціоналізмі. Нове бачення свободи та прав людини відобразилися у працях таких мислителів як: Г. Гроцій, Т. Гоббс, Д. Локк, Б. Спіноза, Ш. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо та ін. Філософами було закладено сучасне розуміння прав та свобод людини. У їх працях було обґрунтовано фундаментальні права

людини на життя, свободу та власність, а також інші природні невід'ємні імперативи та норми взаємовідносин між людьми та владою. При цьому, дані мислителі здійснювали не лише теоретичне розроблення проблеми прав та свобод людини, але й розробляли способи практичного їх втілення, теорії тощо, а їх ідеї стали чинником для великої Французької революції, внаслідок якої було створено Декларацію прав людини та громадянина 1789 року.

Важливий внесок у розбудову філософії прав та свобод людини зробив Спіноза. Спіноза вважав, що свобода є метою держави. Призначення держави, згідно погляду Спінози, є забезпеченням кожної людини можливості керувати власним розумом та набивати власної свободи [4; 5]. Д. Локк підкреслював, що закон не повинен знищувати та обмежувати свободу, а навпаки зберігати та розширювати її. При цьому він зауважував, що свобода неможлива без існування законів. Свободу та рівність, як найвищі цінності, розглядав Ж. Ж. Руссо. У своїй праці «Про суспільний договір», філософ розглядав правомірний та політичний устрій як можливість забезпечення і збереження природних прав та свободи людини.

Неоціненний внесок у розвиток ідеї права і свободи людини було зроблено відомими представниками класичної німецької думки: І. Кантом, Г. Гегелем, І. Фіхте. Свободу І. Кант розуміє як незалежність людини від свавілля будь-кого. У цьому випадку, право виступає як сукупність умов, за яких свавілля однієї особи сумісне зі свавіллям іншої з огляду на загальний закон свободи. В його основі лежить свідомість «ти можеш, тому що ти повинен», звідси й випливає, що свободі передує обов'язок. Беззаперечною заслугою філософа, є обґрунтування того, що розумність кожного конкретного індивіда дає йому можливість бути вільною людиною. Як розум окремого індивіда передбачає існування суспільства, так і індивідуальна свобода кожної людини неможлива без соціальної свободи всіх, яка водночас за своєю суттю є індивідуальна й універсальна та виступає в якості буття індивідуальної свободи [6, с. 138]. І. Кант довів, що свобода є загальнолюдською властивістю практичного розуму. Неокантіанці залучали права людини до сфери інтерсуб'єктивних відносин, що не залежать від культурно-історичних реалій і є вічними [7, с. 93].

Інший німецький філософ Г. Гегель розглядав поняття «право» у трьох значеннях: 1) право як свобода; 2) право як певний щабель форми свободи; 3) право як закон. Ідея права в Г. Гегеля постійно розвивається та проходить три щаблі: абстрактне право – мораль – моральність. Рівень абстрактного права: свобода передбачає право володіти власністю. Рівень моралі: завдяки наявності моральної свободи людина здатна робити власний вибір, здійснювати оцінку своїх і чужих чинників з точки зору справедливості та законності. Рівень моральності: на даному рівні, правовий зміст та моральні переконання стають єдиними, що проявляються, зокрема, у здатності до правотворчості. Сьогодні набули поширення теорії, що виходять з самообмеження негативних проявів людини, онтології сфер людського існування, ідеї ідентичності людини, можливості інтеркультурного правового дискурсу [7, с. 96].

Отже, ідея права та свободи людини зародилася в стародавніх полісах. Античні мислителі заклали підвалини для розвитку філософії права та свободи людини на наступних щаблях розвитку людства. На кожному наступному рівні, філософи до прав та свобод людини додавали нові якості та поширювали їх на широке коло людей, що стало поштовхом для сучасних концепцій прав та свобод людини.

Джерела та література:

1. Крисюк Ю. П. Генеза розвитку поколінь прав людини [Текст] / Ю. П. Крисюк //Перспективи законодавчого закріплення та реалізації четвертого покоління прав людини в національному та зарубіжному законодавстві: зб. мат. круг. столу (13 травня 2021 року, м. Луцьк) / Відпов. за випуск: О. М. Юхимюк. – Луцьк, 2021. – С. 26-29.

2. Дунас О. І. Аналіз феномена свободи у творчій спадщині античних філософів. Право і суспільство. 2013. № 6.2. С. 7 – 11

3. Котенко Т. В. Становлення прав і свобод людини у вченнях філософів стародавньої Греції та Риму. Альманах права. Роль правової доктрини у забезпеченні прав людини. 2020. Випуск 11. С. 127 – 134.

4. Остапеч І., Дербак А. Система свободи Б. Спінози. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 43. С. 145 – 153

5. Павлова Т. Природа людини і її природне право у філософії Спінози. Схід. 2012. № 5 (119). С. 127 – 129

6. Романів Х. Б. Трансцендентальна свобода І. Канта як основа особистої моральності та правових відносин. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 134 – 140.

7. Христокін Г. В. Ідея прав людини: пошук нових підходів обґрунтування в добу глобальних трансформацій. *Filosofs'ki ta metodologični problemi prava*. 2021. № 1 (21). С. 92 – 98.

Balem A. Human rights and freedoms: philosophical and legal aspect. *The article is devoted to the consideration of law and human freedom in the philosophy of law. The origin of human rights and freedom in the philosophy of law has been studied, the peculiarities of the understanding of human rights and freedom by thinkers and philosophers at different stages of human development: in Antiquity, in the Middle Ages and in modern times have been demonstrated.*

Keywords: human rights, human freedom, freedom of choice, duty.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

А. В. Білан

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

Одне з ключових особистих немайнових прав фізичної особи — право на медичну допомогу. Особливої актуальності право на медичну допомогу набуло із запровадженням карантинних обмежень у зв'язку з COVID-19 та введенням воєнного стану в нашій країні. У нелегкий для нашої країни час медичні заклади працюють у надскладному режимі, надаючи допомогу, в першу чергу, військовослужбовцям які ризикуючи не тільки здоров'ям, а й життям боронять кордони і землі нашої України.

Ключові слова: право на медичну допомогу, медична допомога, медичні заклади, воєнний стан.

Актуальність теми дослідження. Актуалізація питання особливостей реалізації права на медичну допомогу в умовах воєнного стану пов'язана з веденням бойових дій на території нашої держави, а також надання медичної допомоги військовослужбовцям та внутрішньо переміщеним особам.

Виклад основного матеріалу. Дослідження даної теми необхідно починати з визначення права на медичну допомогу, як гарантовані державою можливості особи отримувати комплекс заходів, що здійснюються суб'єктами у сфері охорони здоров'я та спрямовані на безпосереднє забезпечення підтримки, покращення або відновлення здоров'я, діагностику та профілактику захворювань, здійснення реабілітаційних заходів, а також у випадках, не пов'язаних із захворюваннями.

Право на медичну допомогу є багатоглядним за своєю суттю. Науковці по-різному намагалися структурувати зміст права на медичну допомогу. Але особливу увагу, на наш погляд, заслуговує структура права людини на медичну допомогу, запропонована І. Сенютою, яка на основі аналізу саме національних законодавчих актів пропонує таку структуру означеного права: право на ефективне та доступне медичне обслуговування, в тому числі на безоплатну медичну допомогу (частина 3 статті 49 Конституції України) [3]; право на вільний вибір лікаря, вибір методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря і закладу охорони здоров'я (частина 2 статті 284 ЦК України, п. «д» статей 6, 34, 38 Основ законодавства про охорону здоров'я) [4; 5]; право на медичну інформацію (стаття 32 Конституції України, стаття 285 ЦК України, п. «е» статей 6, 39 Основ законодавства про охорону здоров'я) [3; 4;

5]; право на таємницю про стан здоров'я (стаття 32 Конституції України, стаття 286 ЦК України, статті 39-1, 40 Основ законодавства про охорону здоров'я)[3; 4; 5]; право на інформовану добровільну згоду на медичне втручання (стаття 29 Конституції України, частина 3 статті 284 ЦК України, п. «д» статей 6, 34, 38 Основ законодавства про охорону здоров'я) [3; 4; 5]; право на відмову від медичного втручання (стаття 29 Конституції України, частина 4 статті 284 ЦК України, частина 4 статті 43 Основ законодавства про охорону здоров'я) [3; 4; 5]; право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду (стаття 287 ЦК України, пункт «к» статті 6 Основ) [4; 5].

Право на медичну допомогу як особисте немайнове право пацієнта, на думку Р. Стефанчука, має містити: права, пов'язані з наданням медичної допомоги; права, пов'язані з інформованою згодою пацієнта; права, що забезпечують медичну таємницю [2, с. 29].

Конституція України у ст. 49 [3] гарантує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Право людини на медичну допомогу закріплено також у статті 284 Цивільного кодексу України [4], яка деталізує право на медичну допомогу і, крім гарантії цього права, включає також право на вибір лікаря та методу лікування відповідно до рекомендацій лікаря, встановлює обов'язок особи, яка досягла 14-річного віку, давати згоду на медичне лікування та закріплює право повнолітніх осіб, які усвідомлюють важливість є дієздатними та здатними керувати своїми діями, відмовитися від лікування [2]. Щодо спеціального законодавства в зазначеній сфері, яке містить визначення поняття «медична допомога», треба керуватися Основами законодавства України про охорону здоров'я [5], де у статті 3 визначено, що медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку із вагітністю та пологами.

Це право також закріплене в міжнародних правових стандартах. Зокрема, стаття 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [6] передбачає право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. Серед заходів, яких мають вжити держави-учасниці Пакту для повного здійснення цього права, є створення умов, що гарантують медичну допомогу та лікування у разі хвороби для всіх. Стаття 24 Конвенції ООН про права дитини [7] гарантує право на найвищий досяжний рівень здоров'я та право на лікування і реабілітацію в разі хвороби. Одним із заходів для забезпечення як найкращої реалізації цього права є пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги та забезпечення всіх дітей необхідною медичною допомогою та охороною здоров'я.

Стаття 13 Європейської соціальної хартії [8] визначає право на соціальну та медичну допомогу. З метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальну та медичну допомогу Хартія вимагає від держав: 1) забезпечити, щоб кожна людина, яка немає достатніх ресурсів і не може одержати їх власними зусиллями або з інших джерел, включаючи фонди соціального забезпечення, могла одержати необхідну допомогу в разі хвороби; 2) забезпечити, щоб така допомога не призводила до обмеження політичних і соціальних прав осіб, які її одержують; 3) забезпечити, щоб кожна людина могла одержати таку допомогу через відповідні державні та приватні служби.

Держава забезпечує якість і безпеку медичної допомоги пацієнтам через відповідні системи сертифікації, ліцензування, акредитації та стандартизації, а також відповідну підготовку та перепідготовку медичних і фармацевтичних кадрів на основі існуючих національних стандартів навчання.

Відповідальність за дотримання безпеки медичної діяльності в закладах охорони здоров'я, яка стосується здоров'я та життя пацієнтів, покладається на керівництво цих закладів або окремих медичних працівників за місцем їх діяльності. Медичні послуги повинні гарантувати рівний доступ для всіх без дискримінації за економічними ресурсами, місцем проживання, видом захворювання або часом звернення за медичною допомогою. Право на вільний доступ до медичної допомоги закріплено в частині 3 статті 49 Конституції України, яка передбачає, що в державних і комунальних закладах медична допомога надається безоплатно.

Це одне з найбільш суперечливих положень Конституції України, яке, на жаль, часто порушується на практиці.

У своєму рішенні (у справі про безоплатність медичної допомоги) Конституційний Суд України витлумачив це положення як таке, що медична допомога в державних і комунальних закладах охорони здоров'я надається всім громадянам без будь-якої попередньої, поточної або наступної оплати, незалежно від того, скільки вони платять [10]. Крім того, безоплатність медичної допомоги означає, що за медичне обслуговування в державних і комунальних закладах охорони здоров'я з громадян не стягується плата в будь-якій формі – готівковій чи безготівковій, у вигляді добровільних внесків до різних фондів охорони здоров'я або обов'язкових страхових внесків (співоплат).

Для реалізації та правильного координування роботи та з метою забезпечення належного лікування військовослужбовців Верховна Рада України прийняла Закон про внесення змін до ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», яким вдосконалило порядок надання медичної допомоги військовослужбовцям України в умовах воєнного стану (набрав чинності 13 квітня 2022 року) [9]. Зазначений закон передбачає лікування військовослужбовців як у військово-медичних установах, так і в інших установах, розташованих на території України та за кордоном. Так, відповідно до змін, внесених до Закону України " «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (п. 1 ст. 11) визначено: «У період дії воєнного стану військовослужбовці, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах здійснення зазначених заходів, можуть бути направлені відповідно до висновку військово-лікарської комісії для подальшого надання їм медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України. На зазначених військовослужбовців та супроводжуючий їх медичний персонал не поширюються обмеження щодо виїзду громадян України за межі України. Порядок надання військовослужбовцям медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації у медичних закладах за межами України і проведення оплати послуг з надання такої медичної допомоги встановлюється Кабінетом Міністрів України. Відшкодування вартості проїзду та оплати послуг з надання такої медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, крім випадків надання зазначеної допомоги коштом приймаючої сторони».

Питання надання медичної допомоги військовослужбовцям та механізм її надання державними органами запроваджено та прийняті відповідні рішення на законодавчому рівні. Ситуація складніша, коли йдеться про організацію надання медичної допомоги іншим громадянам нашої держави.

Дуже важливим є питання отримання медичної допомоги громадянами які вимушені залишити свої домівки та переселитися в більш безпечні місця і містечка нашої держави. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [8].

Пунктом 11 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [11] закріплено право внутрішньо переміщеної особи на отримання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я.

До введення на території України воєнного стану медична сфера проходила процес реформування і відповідно до ч. 4 ст. 351 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» громадяни, які потребували медичної допомоги «пацієнти» мали право обирати лікаря, який надає первинну медичну допомогу, у порядку встановленому

центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [5].

Аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що право на індивідуальну медичну допомогу – це можливість вжити комплекс заходів, спрямованих на лікування в медичному закладі, що здійснює професійну діяльність відповідно до чинного законодавства, з метою підтримання, зміцнення, поліпшення фізичного і психічного стану організму людини та відновлення його до максимально досяжного рівня у разі порушення, і є правом кожного, закріпленим у законодавстві та гарантованим державою. Правове регулювання права на медичну допомогу є надзвичайно важливим, проте виникають численні проблеми і виклики. Для поліпшення ситуації потрібно зосередитися на наступних аспектах: забезпечення доступу до якісних медичних послуг, впровадження ефективної регуляторної політики, захист прав пацієнтів та дотримання етичних стандартів. Також необхідно враховувати вплив технологій, зміни в фінансуванні охорони здоров'я та демографічні тенденції. Розробка та впровадження ефективних правових механізмів і політик в цій галузі допоможуть забезпечити якісну та доступну медичну допомогу для всіх громадян.

Джерела та література:

1. Сенюта І. Я. Право людини на медичну допомогу: деякі теоретико-практичні аспекти. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17–18 квітня 2008 р. м. Львів. Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_277.pdf

2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2007.

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

4. Цивільний кодекс України : кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

5. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 19.10.1973 р. № 995_042 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

7. Конвенція ООН про права дитини від 21.12.1995 № 995_021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

8. Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 № 137_V URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

10. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>

11. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1706-18>

Bilan A. Peculiarities of the implementation of the right to medical assistance in the conditions of martial law. *One of the key personal non-property rights of an individual is the right to medical assistance. The right to medical care has become particularly relevant with the introduction of quarantine restrictions in connection with COVID-19 and the introduction of martial law in our country. In a difficult time for our country, medical institutions work in an extremely difficult mode, providing assistance, first of all, to military personnel who risk not only their health, but also their lives defending the borders and lands of our Ukraine.*

Keywords: *the right to medical assistance, medical assistance, medical facilities, martial law.*

ЩОДО ПИТАННЯ ПОРУШЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ**Д. В. Бодян***Науковий керівник: д.ю.н., доц. А. В. Скоробагатко*

У дослідженні порушено актуальну проблему дискримінації жінок за статевою ознакою в трудових відносинах, що проявляється в різних аспектах, зокрема: виплаті заробітної плати, можливості кар'єрного зросту. Також автором розглянуто шляхи та способи за допомогою яких можливо вирішити досліджуване питання.

Ключові слова: дискримінація, рівність, трудові відносини, гендерна рівноправність.

В умовах сьогодення актуальною є боротьба за рівність, а саме жіночі рухи щодо визнання останніх незалежними від чоловіків, тобто, на світовому рівні закріплюється ідея, згідно якої всі люди є рівними у здійсненні своїх прав, зокрема тих, що стосуються вільного розвитку своїх здібностей та здійснення вибору без будь-яких дорікань або заборон, передбачених встановленими стереотипами в суспільстві.

Порушення зазначеного принципу рівності жінки і чоловіка здебільшого проявляється в сфері соціально-трудових відносин, тобто у сфері праці, зокрема, при працевлаштуванні, здійсненні трудових обов'язків, виплаті заробітної плати тощо. Однак особливо гострим питанням виступає саме гендерна дискримінація, за ознакою статі суб'єктів праці, що і зумовлює необхідність дослідження проявів, проблем та вирішення гендерної нерівноправності у трудових відносинах.

Насамперед, необхідно вказати, що принцип рівності закріплено на національному та нормативно-правовому рівнях. Зокрема, в Конституції України, а саме ст.ст. 24, 43, якими передбачено неможливість надання жодних привілеїв чи обмежень будь-якій особі, а також створення умов та гарантій рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності [1]. Також ст. 2-1 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) передбачено встановлення рівності трудових прав громадян та недопущення дискримінації у сфері права [2], де з аналізу зазначеного положення випливає, що саме є актами дискримінації, а що – ні. Слід зазначити, що ці положення корелюються з міжнародними договорами, які спрямовані саме на встановлення режиму гендерної рівноправності, учасницею яких є Україна, а саме: Загальна декларація прав людини (далі – КЗП України) про ліквідацію дискримінації щодо жінок, 1967 року; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 року; Пекінська декларація, 1995 року тощо.

Таким чином, нормативно-правові акти встановлюють обов'язок, за яким роботодавцям необхідно встановлювати однаковий обсяг прав в сфері праці для працівників, що перебувають в рівному правовому становищі. Проте, досить часто на практиці, забезпеченню рівних прав на заваді стають «соціальні бар'єри», тобто сталі уявлення про соціальні ролі чоловіка та жінки у суспільстві, страх осуду, гендерні стереотипи тощо. В тому числі серед стереотипів виділять такі, що чоловік повинен забезпечувати родину, відповідно, отримувати більшу заробітну плату, а жінка взагалі може не працювати, так як вони не так старанно шукають роботу та багато інших.

На думку Вапнярчука Н. М. дискримінація у сфері праці – це «нерівність статусів індивідів на підставі статі, етнічного походження, віку, конфесійних і політичних переваг, культурних відмінностей тощо, що проявляється, зокрема, в неоднаковій винагороді однаково продуктивних груп; у практиці найма, оплати праці, підвищенні кваліфікації, просуванні по службі» [3, с. 154], що, на наш погляд, є повним визначенням даного терміну.

Слід вказати, що для України питання гендерної рівноправності залишається досить проблемним, оскільки наше суспільство ще не дійшло до його розуміння як такого, що потребує негайного врегулювання. Утім, доречно зазначити, що за даними Державної служби з питань праці станом на 2023 рік, ситуація дещо покращилась порівняно з Індексом гендерної нерівності 1991 року, де показник становив 0,472 (в 2021 – 0,200). Так, найгірший показник

був у 1993-1994 роках (0,474), а найкращий – 2020 року (0,198) [4], однак цього недостатньо, оскільки прояви дискримінації все одно є.

Найчастіше об'єктами дискримінації за статевою ознакою стають саме жінки, як менш захищена та більш вразлива верства населення. Зокрема, проявами нерівності є: 1) призначення жінок на менш престижні посади або поділ професій на суто жіночі та суто чоловічі (професійна сегрегація), в результаті чого жінок обмежують в можливому кар'єрному рості тільки тому, що вона жінка і не здатна виконувати більшу частину своїх обов'язків (так звана «скляна межа»); 2) встановлення меншої заробітної плати, оскільки за однакових умов та досвіду роботи чоловікам платять значно більше, ніж жінкам, що призводить до того, що щодо останніх визначені дещо інші умови пенсійного страхування та, відповідно, нижчі пенсії; 3) відмова у прийнятті на роботу, передумовою чого є задавання недопустимих питань щодо сімейного стану (плани на народження дітей в майбутньому, вступ у шлюб тощо), при цьому обґрунтовуючи відмову тим, що жінки не будуть виконувати трудові обов'язки через особисте життя тощо [3, с. 153].

Отже, вищезазначене підтверджує, що прояви нерівності щодо жінок в будь-якому випадку є необґрунтованими та неаргументованими по своїй природі. В свою чергу, неможливо говорити лише про дискримінацію жінок, оскільки це не є підтвердженням того, що чоловіки не потерпають від дискримінації, адже це не так. Найчастіше, нерівність проявляється саме у реалізації права на відпустку чоловіків, що передбачене ст. 179 КЗпП України, однак на практиці дане положення часто трактують по іншому, не на користь чоловіка. Тому, тут слід погодитися із Забродіною О. В., яка вважає, що такі норми є «дискримінаційними та несправедливими, адже вони закріплюють дійсний стереотип щодо практики догляду за дитиною до досягнення нею трирічної віку суто матір'ю дитини» [5, с. 288].

Так, при розгляді даного прояву нерівноправності щодо чоловіків, слід згадати досвід зарубіжних країн, наприклад, Швеції, де на законодавчому рівні передбачено, так звані «батьківські квоти», згідно яких «тривалість відпустки по догляду за новонародженою або усиновленою дитиною становить 480 днів, які батьки можуть розділити між собою, однак 60 днів зареєстровані за батьком (інакше вони анулюються)» [6, с. 17], така ж тенденція спостерігається і в інших країнах, зокрема Німеччині, Норвегії тощо. Тобто, бачимо, що зарубіжний досвід спрямований на зобов'язання батьком певний час перебувати у відпустці, при цьому виплачуючи йому заробітну плату.

Для нашої держави серед шляхів вирішення досліджуваного питання та зменшення проявів дискримінації за ознакою статі в умовах праці можемо запропонувати та виділити такі, як: усунення розриву в розмірі заробітної плати; спростування стереотипних уявлень щодо професій для жінок/чоловіків, їх соціальних ролей; реформування законодавства щодо відпусток у зв'язку з народженням дитини, а саме процесу їх розподілу та призначення тощо. Однак, слід врахувати й думки Маньгори Т. В. та Піковської Т. В., які вказують на необхідність: розвитку жіночого підприємництва, задля зменшення безробіття та покращення статусу жінки в соціальному плані; «проведення роботи з діючими центрами зайнятості, щоб вони врахували різноманітні потреби жінок при пошуку робочого місця та гідної заробітної плати; удосконалення використання гендерної статистики» [7, с. 161], що проявляється в різноманітних заходах, зокрема, залученні жінок до прийняття рішень та політичної діяльності, забезпеченні гендерної статистики між їх виробниками та користувачами тощо. Проте зазначені способи будуть лише тоді ефективними, коли держава та суспільство реально будуть їх дотримуватися та забезпечувати їх виконання.

Отже, на основі всього вищезазначеного можемо дійти до висновку, що проблема дискримінації, а саме гендерна, на ринку праці була, є та завжди буде, якщо не приймати відповідних заходів щодо її викорінення. З аналізу національного законодавства впливає така думка, що законодавець рішуче налаштований на вирішення цієї проблеми, зокрема на це вказує безліч позитивних змін, наприклад, додавання ст. 2-1 до КЗпП України, проте на практиці ще спостерігається ситуація далека від ідеалу.

Джерела та література:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.12.2023).
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 року № 332-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 04.12.2023).
3. Вапнярчук Н. М. До питання дискримінації у сфері трудових відносин в умовах сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Право. 2022. № 73 (1). С. 151-156.
4. Індекс гендерної нерівності в Україні та Європі. *Слово і діло. Аналітичний портал*. URL: <https://www.slovovidio.ua/2023/03/08/infografika/suspilstvo/indeks-hendernoyi-nerivnosti-ukrayini-ta-yevropi> (дата звернення: 04.12.2023).
5. Забродіна О. В. Рівність чоловіків та жінок у реалізації ними права на працю. Міфи та реальність. *Юридичний наукових електронний журнал*. 2021. № 11. С. 286-288.
6. Бочек О. І. Особливості гендерної рівності під час перебування у відпустці по догляду за дитиною: міжнародний досвід. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3 (41). С. 15-21.
7. Маньгора Т. В., Піковська Т. В. Правове регулювання гендерної рівності в українському законодавстві. *Інформація і право*. 2022. № 3 (42). С. 156-163.

Bodyan D. On the issue of violation of gender equality in labour relations. *The study touches upon the urgent problem of gender discrimination against women in labour relations, which manifests itself in various aspects, in particular, payment of wages and career opportunities. The author also considers the ways and means by which the issue under study can be resolved.*

Keywords: *discrimination, equality, labour relations, gender equality.*

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

С. Є. Булавіна

У тезах намагалася оптимально визначити право особи на захист належних їй прав, які можуть виражатися як у самозахисті, так і у використанні основних або допоміжних способів захисту. Встановлено, що право на захист, здійснюване за допомогою державних структур і процедур, містить два основні способи захисту: використання судових установ (як національних, так і міжнародних) та звернення до уповноважених державних органів і посадових осіб та органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: *захист прав людини і громадянина, громадянське суспільство.*

Сприйняття прав людини як власних цінностей породжує готовність членів громадянського суспільства сприяти їх реалізації та, при необхідності, виступити на захист прав. При цьому вирішальними є саме індивідуальні дії, а підключення до захисту інших осіб, громадських організацій та органів державної влади розглядається як допоміжні, альтернативні способи захисту.

Права і свободи індивіда – це умови його нормальної життєдіяльності, певний каталог благ і можливостей, якими він може вільно користуватися [5, с. 94]. Отже, необхідність у захисті виникає у тому випадку, коли людина не може вільно користуватися належними правами, тобто при перешкодах у їх реалізації. Відповідні перешкоди можуть виходити як від інших власників прав, так і від суспільних інституцій, держави тощо.

Слід зазначити, що захист прав може бути наслідком як активних, так і пасивних дій осіб, яким належить право або обов'язок з утримання від порушення права. Так, у першому випадку йдеться про те, що суб'єкт почав процес реалізації певного права, але відбулося

зіткнення з діями чи бездіяльністю зобов'язаних осіб. Приміром, індивід вирішив реалізувати своє право на освіту (перетворити потенційну можливість, надану цим правом, на реальну) і з цією метою подав документи до вищого навчального закладу, проте йому було відмовлено у їх прийнятті без пояснення причин, внаслідок чого індивід звернувся до суду за захистом названого права [9].

Другий випадок не передбачає дій з боку власника права, лише з боку суб'єкта кореспондуючого йому обов'язку. Наприклад, власник права на свободу пересування не збирався реалізувати потенційну можливість вийти за межі власної домівки у неділю, однак був позбавлений реального здійснення такої можливості діями іншої особи, що замкнула його у будинку.

Отже, необхідність у захисті права виникла з дій особи, зобов'язаної утримуватися від його порушення, при цьому можливість реалізації права мала потенційний зміст.

Окремої уваги потребує право особи на захист належних їй прав, оскільки воно може виражатися як у самозахисті, так і у використанні основних (судового розгляду, звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування) або допоміжних (звернення до суспільних інституцій, привертання уваги до порушення права на різних рівнях, надання приватному інтересу публічного статусу) способів захисту [9].

Так, ч. 4 ст. 55 Конституції України закріплено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Складнощі застосування такого способу, як самозахист права, полягають у визначенні балансу між протиправністю дій щодо порушеного права і потенційною протиправністю дій із захисту такого права. Наприклад, перевищення меж необхідної оборони, застосованої з метою захисту права індивіда. Друга проблема застосування самозахисту права пов'язана з його, так би мовити, «незабезпеченістю». Якщо звернення до суду за захистом права індивіда у більшості випадків передбачає винесення рішення, виконання якого гарантується (аж до відповідних дій виконавчої служби), використання самозахисту права не підкріплене рішеннями та діями осіб, наділених владними повноваженнями [9].

Право на захист своїх прав, здійснюване за допомогою державних структур і процедур, містить два основні способи захисту: використання судових установ (як національних, так і міжнародних) та звернення до уповноважених державних органів і посадових осіб та органів місцевого самоврядування.

Тяжко розподілити відповіді за логікою викладення відповідних положень у Конституції України. Так, ч. 1 ст. 55 кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; ст. 40 встановлено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [9].

Серед основних способів захисту прав головне місце, безумовно, належить судовому захисту [1, с. 184-185; 9]. Така значущість породжує як певну відокремленість, юридичну природу суду, пов'язану з тим, що останній безпосередньо виражає та відновлює справедливість, так і необхідність суворої регламентації судової процедури, вимог до осіб, що відправляють правосуддя.

Певним чином контроль за дотриманням прав людини, здійснюваний у формі судового захисту, доповнюється системою внутрішнього відомчого та зовнішнього (надвідомчого, міжвідомчого) контролю, що здійснюється структурними підрозділами виконавчої гілки влади та відповідними органами місцевого самоврядування [3, с. 115]. Однак не можна не погодитися з тим, що саме суд найефективніше контролює дотримання прав людини, і рішення останнього, спрямовані на захист права, є підставою для припинення порушень, відновлення права, а також відшкодування шкоди у сфері прав людини.

Потрібно відзначити, що до основних способів захисту прав належить і звернення до уповноважених державних органів і посадових осіб та органів місцевого самоврядування за відповідним захистом.

Слід зазначити, що здійснення права на захист прав індивіда за допомогою суспільних інституцій полягає у таких способах захисту: звернення до суспільних інституцій, спеціального чи загального спрямування на реалізацію прав (тобто, правозахисних організацій чи інших об'єднань громадян), привертання уваги до порушення права на різних рівнях (тобто, через місцеві чи загальнодержавні засоби масової інформації, публічні виступи, організацію акцій протесту), надання приватному інтересу публічного статусу (ініціювання відповідних змін до нормативних актів). Допоміжний характер таких способів захисту прав людини не означає їх меншої впливовості та сили [8].

На особливу увагу потребує такий спосіб як надання приватному інтересу публічного статусу. Визначається, що дотримання права може гарантуватися й у такий спосіб, що протиправні акти оголошуються недійсними або скасовуються.

Складнощі, що виникають при застосуванні міжнародної системи захисту прав людини, пов'язані передусім з довготривалістю такого застосування. У цьому випадку особа, права якої порушені, так би мовити, «втрачає надію» на належний захист у системі національних способів, проте це не означає можливості звернення до відповідних міжнародних структур в обхід внутрішньодержавних, навіть якщо особа з самого початку не вірить у відновлення справедливості за допомогою національних способів захисту прав. Однак і авторитетність, і виконуваність рішень міжнародних установ, особливо, судових, у громадянському суспільстві вище, ніж у разі використання національних способів захисту прав людини [9].

Окремо слід зупинитися на такому способі захисту прав людини як звернення до омбудсмена (уповноваженого з прав людини). Так, низка авторів зазначає, що інститут омбудсмена залишається найважливішим механізмом забезпечення прав людини на національному рівні [2, с. 803; 4, с. 727].

Слід зазначити, що при розгляді способів захисту прав людини, не можна не зупинитися на питанні ефективності юридичного засобу захисту права людини – це така його властивість, яка полягає у теоретичній спроможності та реальній здатності цього засобу забезпечити досягнення його соціальної мети – захистити конкретне право людини [7, с. 195]. При цьому наголошується, що потрібно розрізняти загальносоціальну ефективність засобу захисту та ефективність засобу захисту у конкретній справі [7, с. 196]. Звідси випливає, що застосування такого способу захисту прав людини, що може в цілому мати характер ефективного, не означає обов'язкового досягнення результату у конкретній справі і, навпаки, – спосіб в цілому малоефективний, може забезпечити захист права індивіда, що вирішив його застосувати, у повному обсязі та на належному рівні.

Механізм захисту прав людини визначається як система нормативних (насамперед, матеріально-правових), процесуальних та інституціональних форм і способів захисту прав. [6, с. 72].

Підсумовуючи сказане, потрібно підкреслити, що і основні, і допоміжні (додаткові) способи захисту прав людини, повинні застосовуватися власниками прав на засадах поєднання, з метою належної реалізації таких прав та у межах окреслюваного ними простору свободи, що співвідноситься з відповідними просторами свободи інших суб'єктів [6, с. 48].

Джерела та література:

1. Баранець М. М. Права людини як об'єкт судового захисту. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. Праць. Одеса : Юрид. літ., 2002. Вип. 13-14. С. 184-188.
2. Буриан А. Защита прав человека: внутригосударственный механизм. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць .Одеса : Юрид. літ., 2002. Вип. 13-14. С. 799-803.
3. Битяк Ю. П. Адміністративна юстиція і права людини. *Проблеми законності* : респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 42. – С. 113-118.
4. Залюбовська І. К. Акти реагування Уповноваженого Верховної Ради України як засіб забезпечення реалізації прав людини в Україні. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. праць Одеса : Юрид. літ., 2002. Вип. 13-14. С. 727-732.
5. Кельзен Г. Чисте правознавство : 3 дод. : Пробл. справедливості / Кельзен Г.; пер. з нім. О. Мокровольського. К. : Юніверс, 2004. 496 с.

6. Орзіх М. П. Судова влада в механізмі захисту прав людини: доктрина і практика. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. Праць. Одеса : Юрид. літ., 2002. Вип. 13-14. С. 70-82.
7. Пашук Т. Ефективність юридичних засобів захисту прав людини: загальнотеоретичні проблеми дослідження. *Вісник АПРн України*. 2006. № 1. С. 191-201.
8. Пейн Т. Права людини : пер. з англ. І. Савчак. Львів, 2000. 288 с.
9. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: дис.к.ю.н.: 12.00.01/ Націон. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008, 215 с.

Bulavina S. Methods of protection of human and civil rights in terms of the civil society. *In theses, I tried to determine optimally the right of a person to defence, which can be expressed both in self-defense and using basic or auxiliary methods of protection. It has been established that the right of defence carried out with the help of state structures and procedures, includes two main methods of protection: the use of judicial institutions (both national and international) and application to authorized state bodies and official persons or local government.*

Keywords: *protection of human and civil rights, civil society.*

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Т. П. Валянська

У дослідженні висвітлено питання особливостей вирішення земельних спорів шляхом медіації. Встановлено, що медіація у сфері земельного права поєднує в собі матеріально – правові та процесуально - правові аспекти. Охарактеризовано переваги медіації та зроблено висновок про те, що земельні спори вимагають особливого підходу, який би враховував юридичний, територіальний, соціокультурний та економічний аспекти.

Ключові слова: *конфлікт, медіація, земельні ресурси, земельні спори.*

Конфліктні ситуації є повсякденним явищем сучасного суспільства. В будь – якій сфері суспільних відносин може відбуватись зіткнення прав та інтересів учасників відносин, що тягне за собою виникнення конфлікту та спору. В процесі реалізації права на земельну ділянку поширеними є протиріччя щодо права власності та землю, права користування земельною ділянкою, а також щодо відводу або вилучення землі.

Земельні ділянки завжди були предметом конфлікту та об'єктом протиправних посягань з боку фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування. Невчасне реагування на земельні конфлікти може призвести до зростання напруги між сторонами конфлікту, загострення ситуації, руйнуванні добрих ділових відносин, фінансових втрат, та переростання конфлікту у спір.

Спори у сфері земельних відносин слід розуміти як процесуальний прояв неврегульованого конфлікту щодо володіння, користування та розпорядження земельними ділянками та реалізацією інших прав на землю, що виникають між суб'єктами земельних відносин.

На сьогоднішній день, вирішення земельних спорів можливе в юрисдикційній або неюрисдикційній формі. При цьому, використання однієї із них не виключає можливість використання в подальшому іншої. Юрисдикційна форма захисту прав передбачає звернення до уповноваженого органу – суду чи органу державної влади. Неюрисдикційна форма захисту – це звернення до особи чи органу, що не наділена владними повноваженнями та не є представником державної влади [1, с. 53].

Звернення до суду чи органу державної влади не завжди може мати позитивний ефект для сторін спору. Дороговизна судового процесу, довготривалість розгляду справи,

змагальність сторін при доведенні своєї позиції не завжди відповідають інтересам сторін. Альтернативним способом захисту земельних прав є медіація. Медіацією є процес врегулювання спору за участю третьої нейтральної сторони.

Медіацію широко використовують у практиці зарубіжних країн в різних сферах суспільних відносин – сімейних, комерційних, цивільні, трудових спорах, спорах у сфері інтелектуальної власності, земельних спорах та інших. Багато країн світу мають чітку законодавчу базу, яка регулює відносини щодо медіації та високий рівень просвіти у сфері альтернативного врегулювання спорів [2, с. 172]. Саме ці фактори сприяють активному використанню послуг медіатора в різних країнах світу.

На сьогоднішній день, в Україні прийнятий Закон «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року, хоча використовувалась медіація ще з середини 90-х років.

Відповідно за ст. 1 Закону, медіація визначається як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів.

На основі запропонованого законодавчого визначення медіації можемо виділити наступні ознаки медіації, які вирізняють її з-поміж інших альтернативних процедур врегулювання спору:

- Медіація є позасудовою процедурою, де сторони можуть врегулювати свій конфлікт без звернення до суду або органу державної влади. При цьому, сторонам спору надається право примиритись на будь-якій стадії судового розгляду справи та на стадії виконавчого провадження.

- Медіація є добровільною процедурою – ніхто не може змусити сторін звертатись до медіації. На будь-якому етапі переговорного процесу, сторони можуть прийняти рішення про його завершення.

- Медіація є конфіденційною процедурою, при якій сторони та медіатор мають забезпечувати нерозголошення відомостей, що стали відомі в ході переговорного процесу.

- Медіація є структурованою процедурою врегулювання конфлікту, яка складається із стадій та етапів.

Спори у сфері земельних відносин мають свою специфіку, на якій має бути наголошено адвокатами та медіатором на початку процесу комунікації. При цьому, медіатор не може надавати порад щодо прийняття рішень та не може впливати на позиції сторін або їх оцінювати. Так, специфічними рисами земельних спорів є територіальні питання, пов'язані із визнанням чи оспорюванням меж, кордонів та інших аспектів територіального поділу земельних ділянок; у сільському господарстві земельні спори часто супроводжуються питаннями пов'язаними із вирощування сільськогосподарських культур на земельних ділянках; використання землі часто супроводжуються питаннями їх впливу на екологію; на земельних ділянках можуть бути розміщені інші об'єкти культурної та архітектурної цінності. У зв'язку з вищезазначеним, можемо стверджувати, що земельні спори вимагають особливого підходу, який би враховував юридичний, територіальний, соціокультурний та економічний аспекти.

На нашу думку, медіація є ефективним способом врегулювання земельних спорів, оскільки сторони самостійно приймають взаємовигідне рішення направлене на задоволення їх інтересів та потреб, а також при прийнятті рішення можуть бути враховані специфічні риси земельних спорів.

Медіація має ряд переваг, має ряд переваг як спосіб врегулювання спорів у сфері земельних відносин, серед яких:

1. Швидкість – при залученні медіатора, спір врегулюється значно швидше ніж за звернення до органу державної влади чи суду.

2. Менша фінансова затратність – процедура медіації є менш витратною, оскільки не включає значні судові збори та правничі послуги.

3. Гнучкість – медіація не обмежується процесуальним предметом спору, крім того, сторони самостійно керують процесом переговорів та прийняттям рішення.

4. Конфіденційність – відомості, що стали відомі в ході медіації є конфіденційною інформацією, що стимулює сторін до відкритих переговорів.

5. Рівність сторін – сторони при медіації знаходяться в рівних правах та обов'язках.

6. Взаємовигідність прийнятого рішення – в процесі медіації, сторони шукають консенсуальне рішення, яке допоможе задовольнити їх інтереси.

7. Добровільність – медіація є добровільною процедурою, звернення до якої є двостороннім волевиявленням сторін. Кожна із сторін при бажанні, має право вийти з даної процедури, якщо на її переконання примирення є неможливим.

Медіація як процедура вирішення спору у сфері земельних відносин може бути використана як до звернення до суду, так і після початку судового розгляду. У випадку, коли справа вже знаходиться в суді, сторони можуть надати клопотання до суду щодо звернення до альтернативного способу врегулювання спору задля примирення. В такому випадку, суд, на розгляді якого знаходиться справа, зобов'язаний призупинити провадження у справі (п. 4-1 ст. 251 ЦПК України). Про результати медіації, що проводиться в рамках цивільного процесу, сторони зобов'язані негайно повідомити суду, у провадженні якого знаходиться цивільна справа, шляхом направлення угоди про врегулювання земельного спору або письмового повідомлення про припинення медіації, у випадку, коли їм не вдалось досягти консенсусу. У випадку недосягнення згоди, суд приймає рішення щодо продовження розгляду справи судом [3].

Необхідно також зазначити, про процесуальну можливість сторін врегулювати земельний спір, що розглядається в апеляційному та касаційному суді, шляхом медіації. Оскільки земельний спір, розглянутий в суді першої інстанції, може бути продовжений за скаргою сторін в апеляційному та касаційному суді, то і на цих стадіях цивільного процесу сторонам надається можливість шляхом медіації врегулювати земельний конфлікт, який триває [4, с. 97].

На основі розглянутих вище положень, можна дійти висновку, що медіація у сфері земельного права поєднує в собі матеріально - правові та процесуально - правові аспекти. Матеріально - правові аспекти медіації полягають у тому, що дана процедура направлена на врегулювання конфлікту, щодо відносин у сфері земельного права, які регулюються матеріально – правовими нормами. Процесуально – правові аспекти медіації у земельних спорах полягають у тому, що медіація – це переговорний процес врегулювання спорів, що виникають щодо права власності на щемлю, користування земельною ділянкою, а також щодо відводу або вилучення землі.

Отже, медіація як спосіб альтернативного врегулювання спорів у сфері земельних відносин — це процес, в якому третя незалежна особа, медіатор, допомагає конфліктуючим сторонам досягти взаємоприйнятого рішення щодо питань власності, користування та управління земельними ресурсами. Медіатор сприяє взаєморозумінню, допомагає ідентифікувати спільні інтереси та шляхи вирішення протиріч, сприяючи конструктивному діалогу та уникненню судового розгляду.

Джерела та література:

1. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності: *дис. ... канд. юрид. наук*: 12.00.03 / Галупова Лариса Ігорівна. Одеса, 2021. 207 с. С. 53

2. Федчишин Д. В Практика медіації за законодавством зарубіжних країн як спосіб захисту прав на землю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 51. Том 1, 2018. С. 170 – 173.

3. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

4. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: вітчизняний та зарубіжний досвід: наукова монографія / За заг. ред. В.І. Цимбалюка - Львів: «Новий Світ-2000», 2020. 172 с.

Valianska T. Mediation as an alternative way to resolve disputes in the field of land relations. *The study highlights the peculiarities of resolving land disputes through mediation. It is established that mediation in the field of land law combines substantive and procedural aspects. The author describes the advantages of mediation and concludes that land disputes require a special approach which would take into account legal, territorial, socio-cultural and economic aspects.*

Keywords: *conflict, mediation, land resources, land disputes.*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО (ЗА СТ. 126-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ) ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

К. В. Волкова

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. Л. Старко

Стаття присвячена проблемі кримінально-правового захисту прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, розглянуто окремі питання кримінальної відповідальності за економічне насильство як одну із форм домашнього насильства.

Ключові слова: *особисті права людини, фізичне та психічне здоров'я людини, домашнє насильство, економічне насильство, майнові права.*

Серед низки правових засобів щодо забезпечення здійснення та охорони особистих прав і свобод людини і громадянина особливе місце відводиться кримінально-правовим засобам. Захист права на життя, фізичну, психічну та особисту недоторканість, повагу до гідності, право власності, належний рівень життя та інші права, забезпечується шляхом встановлення кримінальної відповідальності за окремі діяння. Так, у ст. 126-1 Кримінального Кодексу (далі - КК) України, передбачено відповідальність за домашнє насильство, однією із форм якого є економічне насильство над потерпілим.

Відповідно до статті 126-1 КК України, домашнє насильство це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Згідно із Законом України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII "Про запобігання та протидію домашньому насильству" економічне насильство - це форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

У кримінально-правовій літературі дискусійним є питання стосовно визначення безпосереднього об'єкта економічного насильства як однієї із форм домашнього насильства. Вчені відзначають, що економічне насильство посягає у першу чергу на відносини власності, а не життя та здоров'я особи. Відповідно, ставлять під сумнів доцільність даної ознаки як конструктивної та відповідно її розміщення у розділі II Особливої частини КК України. Так, С. В. Якімова та Н. І. Лесяк зазначають, що економічне насильство – це, передусім, економічне правопорушення, яке посягає на чужу власність, право користування, розпорядження чи володіння майном, специфічною ознакою якого є заподіяння матеріальної, а часом й репутаційної шкоди й, зокрема, у зв'язку з господарською діяльністю посяганням на інтелектуальну власність, реалізацією своїх майнових прав [1, с. 193].

На думку О. С. Бондаренко, основним безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину є здоров'я особи. Додатковим факультативним об'єктом можуть бути честь, гідність особи, її психічна недоторканість, сімейні відносини тощо. З огляду на викладене, означає автор, постає економічне питання чому ж економічне домашнє насильство як форма домашнього насильства є злочинним проти життя та здоров'я особи? Адже, за своєю сутністю і вираженням не направлене на безпосередній об'єкт фізичного чи психологічного насильства [2, с. 103].

На наш погляд, економічне насильство, яке виявляється у позбавленні чи суттєвому обмеженні жертви їжі, житла, фінансових коштів, насамперед, заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди здоров'ю людини, що призводить до фізичних та психологічних страждань. Таким чином, питання про виправданість розміщення такої форми як економічне насильство у нормі, передбаченій ст. 126-1 КК України, не слід ставити під сумнів.

Слушною, з приводу даного питання є думка О. М. Гуміна, який зазначає, що економічне насильство – це умисне незаконне позбавлення чи обмеження однією особою іншої особи майнових прав, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати економічну недостатність, порушення фізичного чи психічного здоров'я [3, с. 85]. Економічне насильство пов'язане з порушенням прав та інтересів людини через незаконне позбавлення або обмеження його майнових прав. Більше того, зарахування економічного насильства до категорії кримінального зумовлене настанням певної шкоди, яка варіюється від економічного пригнічення до настання смерті [3, с. 80].

Т. П. Мінка висловлює іншу позицію і вважає, що основний безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення є альтернативним і залежить від характеру насильницьких дій та наслідків. У разі фізичного насильства безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є відносини, що забезпечують тілесну недоторканість, недоторканість життя та здоров'я людини. У разі скоєння психологічного насильства безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є нормальний психоемоційний стан потерпілого. Якщо відбувається економічне насильство, то порушуються відносини власності, декларація про гідний життєвий рівень, декларація про працю, заборона примусову працю, декларація про освіту тощо [4, с. 99].

Отже, зміст економічного насильства є широким та може полягати у позбавленні, обмеженні людини житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів, використання фінансової переваги, безоплатному користуванні комунальними послугами, вживанні продуктів харчування, що були придбані за кошти потерпілої особи, а також відсутність матеріальної підтримки та проживання повністю за її рахунок, обмеження доступу до сімейної фінансової інформації (спотворення інформації про реальні доходи), створення перешкод для освіти і зайнятості, контроль за доходами і видатками жертви, самоусунення від економічної участі в житті родини. Такий вид насилля може проявлятися у відмові виплачувати аліменти на утримання дитини, у приховуванні реальної заробітної плати при офіційному зверненні жінки на стягнення аліментів.

Для прикладу, наведемо матеріали судової практики. Вироком Приморського районного суду м. Одеси від 26.10.2023 у справі № 522/19419/22 встановлено обставини, що свідчать про вчинення економічного насильства. Дії обвинуваченого полягали у вчиненні домашнього насильства у формі систематичних відмов надавати дружині кошти для ведення їх спільного хазяйства, а також для задоволення потреб їх малолітнього сина. Крім того, обвинувачений систематично привласнював продукти харчування які потерпіла (дружина) купувала за власні кошти для забезпечення власного проживання та їх сина. У даному судовому рішенні зазначено, що аналогічні факти домашнього насильства, які носили у тому числі економічний характер, мали місце неодноразово. Зокрема, 13.09.2023 обвинувачений, перебуваючи за місцем проживання в стані алкогольного сп'яніння, навмисно зсередини квартири закрив двері, залишивши ключ в замку, позбавивши можливості дружину та сина потрапити у квартиру, а на їх прохання відкрити двері в нецензурній формі відповів відмовою, у зв'язку з чим вони були вимушені потрапити додому через вікно. Такий вид домашнього насильства призвів до суттєвого погіршення матеріального стану, якості життя потерпілих внаслідок фізичного дискомфорту, негативних переживань та емоційної напруженості,

суттєвого погіршення матеріального стану, а також втрати повноцінного сну, відпочинку та позитивних емоцій [5].

Підсумовуючи, зазначимо, що розміщення такої форми як економічне насильство у диспозиції норми, передбаченої у ст. 126-1 КК України, яка, у свою чергу міститься у розділі II Особливої частини КК України "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи", є цілком виправданим кроком законодавця. Адже, шкода заподіяна у результаті економічного насильства, виражена не стільки у порушенні майнових прав, як у порушенні права на фізичну та психічну недоторканість особи. Встановлення кримінальної відповідальності за домашнє, у тому числі економічне насильство, є надійною правовою гарантією реалізації цих основоположних прав.

Джерела та література:

1. Якімова С. В., Лесяк Н. І. Домашнє насильство як вид кримінального правопорушення за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 192–194.
2. Бондаренко О. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Правові горизонти*. 2020. № 20 (33). С. 102-107.
3. Гумін О. М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи: *монографія*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с.
4. Мінка Т. П. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. Кишинев. 2019. № 1. С. 98-101.
5. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 26.10.2023 р. у справі № 522/19419/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114464832>

Volkova K. Criminal liability for economic violence (under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine) as a way to protect personal rights and freedoms of a person and a citizen. *The article is devoted to the problem of criminal law protection of human and civil rights and freedoms. In particular, certain issues of criminal liability for economic violence as one of the forms of domestic violence are considered.*

Keywords: *personal human rights, physical and mental health, domestic violence, economic violence, property rights.*

ЛЮДИНА ТА ЇЇ ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ю. Ф. Волкова

Науковий керівник: д.ю.н., проф. І. С. Пирого

Стаття присвячена дослідженню сучасних глобалізаційних процесів та їх впливу на сутність та зміст людського буття. Аналіз означених питань викликав необхідність звернення до проблеми соціальної адаптації людини в умовах "незахищеності" від викликів сьогодення.

Ключові слова: *глобалізація, виклики глобалізації, права людини, ціннісні орієнтири, захист держави*

У двадцять перше століття світ увійшов під знаком глобалізації: глобальна економіка, глобальний ринок, глобальна мережа Інтернет, глобальні процеси, глобальні конфлікти, глобальні загрози, глобальні виклики тощо. Сьогодні людство вступає в якісно нову добу свого розвитку. Ця доба стає доленосною, адже коли світ став глобальним – глобальними стали і його проблеми: забруднення довкілля, пандемії, зростання бідності, екстремізм і тероризм, – все це є свідченням кризи людини та суспільства загалом, їхніх ціннісних орієнтацій та моральних норм. Упродовж останніх років в Україні постали нові проблеми, серед яких такі, як: пошук правових засобів протидії загрозам територіальної цілісності України, незалежності та

національного суверенітету, енергетичним загрозам, захист прав громадян, які порушуються внаслідок воєнної російської агресії та окупації наших територій.

Отже, негативні наслідки глобалізації свідчать про те, що сучасний світ неухильно втягується у глибоку загальноцивілізаційну кризу. Картина не бачиться у рожевому світлі. «Мільйони і мільйони громадян переконуються на своєму досвіді, що глобалізація – це не подарунок долі, а сила руйнування, яка підриває їх добробут або звичний спосіб життя» [цит. за 1]. Для деякого глобалізація – це те, що нам потрібно для щастя, інші вважають її причиною всіх наших бід. Незважаючи на різне ставлення людей до глобалізації, призупинити чи відвернути цей процес навряд чи можливо. Про це йдеться в книзі Зігмунта Баумана [2]. На глобалізацію необхідно дивитися «очима людей, правилими вловлюючи надії та побуювання нашого спільного людського дому... Зараз більше людей, ніж будь-коли, не хочуть запізнитися на поїзд глобалізації; але вони хочуть знати, куди він прямує, і бути впевнені, що він рухається із достатньою для виживання швидкістю» [3].

У добу Постмодерну процес глобалізації має іншу модель, згідно з якою на угоду економічним інтересам можна пожертвувати правами людини. Дотримання прав людини покладено на суверенні держави та їхні інститути, а контроль – на громадянське суспільство в цих країнах. Сьогодні ми можемо говорити про зменшення ролі державної влади щодо правового регулювання та захисту прав людини в умовах міжнародної інтеграції. Національні уряди менш здатні самостійно задовольняти вимоги своїх громадян. У міжнародному праві не враховано, чи задовольняють вони вимоги Загальної декларації прав людини. При переході до світового співтовариства відбувається зміна у співвідношенні пріоритетів міжнародного права і прав людини. Принцип «міжнародне право вище від прав людини», який діяв в умовах «першої модерніті», коли домінували національні держави, замінюється принципом «права людини вищі від міжнародного права», якому підпорядковані глобальні відносини у «другій модерніті». Сьогодні слід наголосити, що принцип «права людини вищі від міжнародного права» діє у глобальному світі. Виклики глобалізації зумовлюють потребу захисту прав усього людства.

Віктор Осятинський у своїй лекції «Вступ до концепції прав людини» висловив наступну думку: «Не дивлячись на те, що права людини насамперед з'явилися як інструмент захисту проти тиранії недемократичної влади, вони потрібні як за демократії, так і за автократії... Таким чином, права людини дуже важливі зараз для країн, що почали перехід до демократії...». Ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стала вирішальною передумовою входження нашої держави до співтовариства демократичних країн Європи. Наша країна стала поступово просуватися по шляху демократичних перетворень та забезпечення дотримання прав і свобод своїх громадян відповідно до європейських стандартів. Так, стаття 3 Основного Закону встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

В умовах постмодерну людина гостріше відчуває та реагує на зовнішній світ: «Я народився людиною... Живу... Я відчуваю біль, коли мені роблять боляче... Я можу виражати свої погляди... Виразити словом, поведінкою, емоціями... Це цінності, які належать мені вже тому, що я народився людиною. Чи є потреба в тому, щоб ці цінності захищати? Виявляється є...» [4, с. 12]. У нас порушуються права людини, бо ми не можемо збагнути необхідності поваги до гідності кожного, як то зазначено в статті 3 Конвенції: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [5]. Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод нині слушно називають Конституцією прав людини Європейської спільноти. Серцевиною Конвенції є ідея про гідність людини. Якщо якоюсь дією по відношенню до будь-якої людини принижуються її людська гідність, значить, воно суперечить духу прав людини.

У своїй Нобелівській лекції А. Сахаров сказав: «...Не відмовляючись від кардинального рішення, сьогодні ми маємо боротися за кожную окрему людину, проти кожного випадку несправедливості, порушення прав людини – від цього залежить надто багато в нашому майбутньому...» [6]. Єдиним гарантом реалізації наших прав є держава. Саме на неї покладаються всі обов'язки з дотримання та захисту прав людини. Але у держави немає і не

може бути механізмів, які забезпечать кожній людині такі потреби, як щастя, дружбу або любов ближніх. Таким чином, всі права людини є людськими потребами, але не всі потреби стають правами людини. З іншого погляду, права людини – це універсальні загальнолюдські цінності, втілені у праві, цінності, якими кожна людина «вимірює» світ, співвідносячи себе з явищами та подіями. Це принципи, які дозволяють нам співіснувати з іншими людьми у суспільстві. Вони одночасно і захищають від посягань гідність кожної людини, і забезпечують мир та сталий розвиток людських спільнот [4 с. 10]. «Задекларовані та неналежно охоронювані права ризикують перетворитися на перелік добрих намірів, гарантованих лише в утопічному суспільстві» [7, с. 106]. Очевидно, що не все можливе зроблено державою у сфері вдосконалення механізму захисту та гарантування прав людини та приведення їх у відповідність до європейських стандартів.

Людина хоче бути впевненою у своєму захисті та підтримці з боку держави: наданні якісних медичних послуг, вчасному отриманні правдивої інформації, гарантуванні збереження робочого місця та заробітної плати або необхідної матеріальної підтримки у випадку її втрати, отриманні якісної освіти для своїх дітей. В умовах глобалізаційних процесів права людини повинні поставати своєрідним гарантом, які обмежують свавілля державної влади, а забезпечують реалізацію певних свобод кожної людини та можливість отримати належні їй права, зокрема, право на захист свого життя і здоров'я, право на захист власної гідності, право на вільний розвиток своєї особистості, право на свободу думки і слова, право на свободу та особисту недоторканність, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність житла тощо. «Концепція прав людини ґрунтується на трьох основних положеннях: Перше – будь-яка влада є обмеженою. Друге – кожна людина має свій автономний світ, в який не може втручатись жодна влада. Третє – кожна людина, захищаючи свої права, може висувати претензії державі, домагатись дотримання своїх прав» [4, с. 13]. Водночас не варто забувати, що ми є громадянами нової демократичної держави, а демократія передбачає не тільки права людини, а й чималу відповідальність за долю і збереження своєї держави, за її майбутнє.

Підсумовуючи, можемо сказати, що право має ґрунтуватися на таких базових цінностях: на людській гідності, справедливості, індивідуальній свободі особистості, невідчужуваних правах людини. Саме вони мають бути покладені в основу постіндустріальної моделі глобалізації. Тому сприйняття європейських цінностей і принципів держави українського суспільства є доволі органічним процесом, бо його імпульси йдуть з глибини історії і сягають майбутнього.

Джерела та література:

1. Арсеєнко А. Г. Глобалізація: основний зміст та соціально-економічні й політичні наслідки напередодні XXI ст. URL: <http://www.lab.org.ua/article/category/ antiglobalism/691>
2. Зигмунт Бауман. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / пер. з англ. І. Андрущенка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 112
3. Report of a Brainstorming Meeting on Reform of the Human Rights Treaty Body System: Malbun Report, 8 July 2003. Malbun, Liechtenstein, 2003. UN Doc A/58/123.
4. Кожен має право знати свої права /авторський колектив. К.: КВІЦ, 2012. 106 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Сахаров А. Мир, прогрес, права людини. URL: https://imwerden.de/pdf/ saharov_mir_progress_prava_cheloveka_1990_text.pdf
7. Пальма М. Понад 60 років по тому.... *Право України*. 2010. № 10. С. 106.

Volkova Y. Man and his rights in the conditions of globalization. *The article is devoted to the study of modern globalization processes and their impact on the essence and meaning of human existence. The analysis of the mentioned questions caused the need to address the problem of social adaptation of a person in the conditions of "vulnerability" from the challenges of today.*

Keywords: globalization, globalization challenges, human rights, value orientations, state protection.

ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**О. П. Гетманець**

Досліджені загальносоціальні та юридичні гарантії фінансово-правового захисту військовослужбовців, як напряду фінансової діяльності держави. Обґрунтовано право військовослужбовців на отримання особливих соціальних виплат з врахуванням законності, адресності, достатності публічних фінансових ресурсів, що є в розпорядженні держави.

Ключові слова: соціальні гарантії; юридичні гарантії; соціальні права військовослужбовців; фінансовий захист; бюджетні кошти.

Конституція України встановлює засади державної політики в сфері соціального захисту громадян, зокрема і військовослужбовців, але для реалізації гарантованих державою соціальних прав та державних соціальних гарантій потрібне відповідне фінансування. Оскільки формування, розподіл та витрачання фінансових ресурсів на соціальні потреби залежить від обсягу бюджетних коштів та інших публічних фінансових ресурсів, що є в розпорядженні держави, постає актуальне питання про спроможність держави щодо фінансово-правового захисту соціальних прав військових.

Гарантовані державою права та свободи громадян України розповсюджуються на військовослужбовців, проте врахування особливостей їх діяльності позначається на потребі встановлення особливих видів соціального забезпечення. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі – Закон № 2011-ХІІ) визначає: «У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації» [1].

Отже, система соціального захисту військовослужбовців передбачає, як соціальні гарантії та допомоги, що визначені для всіх громадян України, так і особливі їх види, що пов'язані зі специфікою діяльності по захисту Вітчизни.

Держава, як суб'єкт фінансових правовідносин, її повноваження, особливий статус та функції вивчалися у фінансовому праві у працях Л. Воронової, М. Кучерявенка, А. Монаєнка, О. Музики-Стефанчук, О. Орлюк, В. Чернадчука та інших, але фінансово-правовий захист військовослужбовців, як напрям соціальної політики, реалізація якої гарантується державою, не вивчався. В умовах воєнної агресії, нав'язаної Україні, особливо важливим та актуальним є визначення фінансового механізму забезпечення особливих соціальних прав військовослужбовців, як державної гарантії їх реалізації..

Гарантії законності розглядаються, як загальносоціальні та юридичні. В законодавстві України надаються визначення: державні соціальні стандарти - встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; а державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму (ст.1) «Визначення основних термінів та понять» [2]. Проте, оскільки у законодавстві до числа основних державних соціальних гарантій включаються мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподаткований мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інших виплат, які є основним джерело існування і не можуть бути нижчими прожиткового мінімуму, вчені вважають, що такий підхід впливає на якість життя, характеризує його низький рівень. За розрахунками Міністерства фінансів України загальний розмір прожиткового мінімуму на 1.01. 2023 р. становить 2589 грн. [3].

Підхід законодавця до визначення державних соціальних стандартів та гарантій аналізується в науковій літературі, що привело до висновку про необхідність по-перше, усунути розбіжності та надати визначення поняття «державні соціальні стандарти», «державні

соціальні гарантії», «державні соціальні нормативи», а по-друге, затвердити стратегічний документ, який визначив би соціальні стандарти, як головні соціальні індикатори, що відображають гідний рівень життя громадян [4, с. 58-59]. З цих позицій, видатки на фінансування державних соціальних стандартів та гарантій – це пріоритет в розробці бюджетів.

Юридичні гарантії фінансово-правого захисту військовослужбовців, як громадян, на яких покладаються особливі повноваження по захисту Вітчизни, визначаються Конституційними нормами, фінансовим законодавством та спеціальними законами. Так Закон України № 2011-ХІІ встановлює, що фінансування особливих компенсацій, пільг, допомог військовослужбовцям здійснюється за рахунок коштів, що передбачаються в Державному бюджеті України на відповідний рік для Міністерства оборони України, розвідувальних органів України та інших центральних органів виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні військові формування та правоохоронні органи, інших джерел, передбачених законом (ст. 23 «Фінансування витрат пов'язаних з реалізацією цього закону») [1]. Отже бюджетні кошти передаються в використання розпорядникам бюджетних коштів. Вказаний закон визначає право військовослужбовців на соціальний захист у встановленому законом порядку, а також відповідальність посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та підпорядкування у разі вини в порушення вимог чинного законодавства.

Таким чином, у відносинах з фінансово-правого захисту військовослужбовців юридичні гарантії законності складаються зі спеціальних засобів впровадження, забезпечення та відновлення фінансових інтересів військовослужбовців, які встановлюються законом та реалізуються в діяльності держави та уповноважених органів влади. Держава, як владний суб'єкт фінансово-правових відносин та гарант фінансово-правого захисту використовує спеціальні засоби, а саме – право-установчі акти, які встановлюють обсяги та напрями фінансування потреб військовослужбовців (бюджет) та правозастосувальні акти, які цілеспрямовані на забезпечення діяльності військових, контроль та охорону законності фінансових відносин у воєнній сфері.

Держава, як гарант фінансово-правого захисту військовослужбовців виступає владним суб'єктом, в повноваженнях якого - розробка та прийняття, як загальних фінансових законів, таких як Закон України про Державний бюджет, що встановлює щорічні обсяги публічних фінансових ресурсів на забезпечення діяльності військовослужбовців та фінансування соціальних стандартів, пільг та гарантій, так і спеціальних законів, дія яких пов'язана з особливим характером діяльності військовослужбовців та їх фінансовим забезпеченням [5].

Військовослужбовці, як особи з правом на особливі соціальні права, що гарантуються державою та забезпечують формуванням та розподілом публічних фінансових ресурсів потребують стабільного та ефективного забезпечення фінансових інтересів на підставі сучасної моделі юридичних гарантій фінансово-правого захисту, механізм якої спрямований на особистість та її правове становище. До таких гарантій юридична наука в системі соціального захисту на підставі аналізу закордонного досвіду визначає чотири моделі, а саме континентальну, англосаксонську, скандинавську та середземноморську. Кожна з вказаних моделей соціального захисту передбачає участь у соціальному забезпеченні держави у різних пропорціях фінансування соціальних потреб, але цікавим є система так званих «соціальних судів», що застосовується у Німеччині і використовуються для розгляду спорів між громадянами та державними установами, що надають соціальні послуги [6, с. 17]

Висновки. На підставі чинного законодавства, практики бюджетної діяльності та зарубіжного досвіду щодо фінансування особливих соціальних прав військовослужбовців слід визнати, що потребує формування та законодавчого визначення українська модель адресної державної соціальної допомоги з врахуванням діяльності військовослужбовця та прив'язкою до джерела її фінансування та розпорядника по наданню. Ефективне забезпечення особливих соціальних прав військовослужбовців, що гарантується законом, потребує правового механізму розподілу публічних фінансових ресурсів. Саме фінансове законодавство є запорукою реалізації функції держави з соціального захисту.

Джерела та література:

1. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України № 2011-XII від 20. 12. 1991 року // Відомості Верховної Ради України від 14.04.1992. № 15. // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/la>
2. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України № 2017-III від 05.10.2000 р. // Відомості Верховної Ради України, 2000, № 48. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
3. Прожитковий мінімум в Україні 2023. // Сайт Мінфіну. <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>
4. Резворович К. Р. Державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії, як об'єкт адміністративно-правового регулювання// Юридична наука. 2019. № 11 (102). Том 2. С. 53-60.
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту Закон України № 3551-XII від 22.10.1993 // Відомості Верховної Ради України від 09.11.2023.
6. Денєга О. П. Держава як суб'єкт права соціального забезпечення в країнах ЄС. // *Юридична наука*. 2019. № 11 (101). Т. 2. С. 12-21.

Getmanets O. State guarantees of financial and legal protection of military personnel. *General social and legal guarantees of financial and legal protection of military personnel, as a direction of the state's financial activity, have been studied. The right of military personnel to receive special social benefits is substantiated, taking into account the legality, targeting, and sufficiency of public financial resources available to the state.*

Keywords: *social guarantees; legal guarantees; social rights of military personnel; financial protection; budget funds.*

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ПРО ЕКСТРАДИЦІЮ**П. В. Гламазда**

У статті досліджено міжнародні договори з питань екстрадиції учасницею яких є Україна, а також статті 2 та 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод в контексті здійснення екстрадиційного провадження. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини щодо здійснення екстрадиції в контексті невід'ємних прав потенційних засуджених на життя, на справедливий суд та заборони на катування.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав та основоположних свобод, екстрадиція, права людини.*

Останнім часом у засобах масової інформації досить часто з'являється інформація про запити зі сторони України до інших держав на видачу осіб, що вчинили кримінальне правопорушення і зараз перебувають за межами України. Особливо це стосується резонансних справ, таких як корупційні правопорушення та воєнні злочини. На сьогоднішній день інститут екстрадиції є надзвичайно затребуваним для виконання завдань кримінального провадження, зокрема забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини [2, с. 423]

Серед безлічі запропонованих вченими визначень поняття «екстрадиція», найбільш повною видається дефініція запропонована О. Виноградовою. Екстрадиція - це процес, який ґрунтується на міжнародних договорах, загально-визнаних принципах міжнародного права, нормах внутрішнього законодавства і пов'язаний з наданням державами правової допомоги, що полягає у передачі підозрюваного, обвинуваченого або засудженого державою, на території якої він перебуває, державі, на території якої він вчинив злочин, або громадянином

якої він є, або державі, що потерпіла від злочину, для притягнення його до кримінальної відповідальності або виконання винесеного вироку суду [1, 82].

Відповідно до ч. 5 ст. 575 КПК України, запит про видачу особи в Україну здійснюється на підставі міжнародних договорів учасницею яких є Україна [3]. Це може бути як двосторонній договір, так і багатостороння конвенція. Тут в Україні є широкий спектр міжнародної нормативно-правової бази, що надає можливості для здійснення екстрадиції, а саме: Європейська конвенція про видачу правопорушників, Конвенція СНД про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах і низка двосторонніх угод України з іншими країнами (Азербайджан, Грузія, Естонія, Литва, Польща та інші) про видачу осіб та правову допомогу, які містять положення про видачу [4].

За останні роки наша держава значно посилила міжнародно-правову базу з питань екстрадиції. Зокрема, 18 жовтня 2022 року Україна приєдналась до Конвенції про екстрадицію, укладеної в м. Монтевідео (Республіка Уругвай) ще у далекому 1933 році [5]. Дана обставина дозволить нашим правоохоронним органам активно співпрацювати зі своїми партнерами в країнах Північної і Південної Америки, зокрема і в США. Але враховуючи положення конвенції слід зазначити, що жоден запит про екстрадицію не може ґрунтуватися на положеннях цієї Конвенції, якщо правопорушення, про яке йдеться, було вчинено до здачі на зберігання ратифікаційної грамоти. Тобто повернути осіб, які вчинили правопорушення до 04 лютого 2023 року і наразі перебувають наприклад під юрисдикцією США, буде вкрай складно.

Також слід зазначити, що ставши членом Ради Європи, Україна 16 січня 1998 року ратифікувала Європейську конвенцію про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 року [6]. Разом з положеннями цієї Конвенції, кожна держава-учасниця повинна неухильно дотримуватися також і основоположних приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила особливий механізм їхнього захисту. Для цієї мети було створено Європейську комісію з прав людини та Європейський суд з прав людини.

Як зазначає О. Б. Бунчук, створення ЄСПЛ, як унікальної міжнародної судової інституції, стало подією, аналогів якої у світі ще не існувало. Його призначення полягало і полягає у забезпеченні ефективного судового захисту прав та свобод людини, порушення яких допускала та не виправила вчасно держава, яка є учасником Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [7, с. 336].

Що ж стосується практики Європейського суду з прав людини то слід зазначити, що Страсбурзький суд неодноразово мав нагоду розглядати питання екстрадиції в контексті невід'ємних прав потенційних засуджених на життя, на справедливий суд та заборони на катування [8]. Стаття 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод забороняє екстрадицію і видворення до іншої держави, якщо є серйозні і доведені підстави вважати, що зацікавлена особа опиниться там під реальною загрозою смертної кари («Al Nashiri проти Польщі», «F.G. проти Швеції»).

Тому, коли йдеться про екстрадицію, Страсбурзький суд першочергово аналізує застосовність та наявність порушень статті 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка захищає право на життя та статті 3, яка забороняє катування, жорстоке та таке, що принижує людську гідність, поводження чи покарання. Це означає, що Конвенція також заборонає висилати осіб за запитами про екстрадицію у країни, де на них чекає довгочасне ув'язнення без *de facto* або *de jure* можливості звільнення або катування чи жорстоке поводження. Жорстоке поводження, що суперечить статті 3, в державі, що звертається із запитом, відповідно до практики Страсбурзького суду, може приймати різні форми, в тому числі погані умови і жорстоке поводження під час тримання вартою («Алланазаров проти Росії») або умови ув'язнення, які не відповідають вразливості відповідної особи («Aswat проти Сполученого Королівства» стосовно екстрадиції психічно хворої особи) [9, с. 24].

В контексті справ проти України («Авраїмов проти України») та «Івашенко проти України») Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на тому, що умови тримання в слідчих ізоляторах та ізоляторах тимчасового тримання України вважаються таким, що принижують гідність людини та супроводжуються жорстоким поводженням, і відповідно є порушенням ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У зв'язку з чим більшість національних судів держав-членів Європейського Союзу часто відмовляють Україні в екстрадиції саме через людські умови тримання в ізоляторах [4].

Щодо статей 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вони доволі часто фігурують у справах про екстрадицію. Втім, суд майже завжди зазначає, що оскільки права, передбачені цими статтями, не мають такого ж абсолютного характеру як права передбачені в статтях 2 та 3, їх порушення рідко може стати перешкодою для екстрадиції, а суспільні інтереси у таких випадках мають вищий пріоритет.

Джерела та література:

1. Виноградова О. Видача (екстрадиція) осіб, які вчинили злочини. *Адвокат*. 1999. № 1. 152 с
2. Фрідман-Козаченко М. М., Бичок Т. П. Актуальні питання здійснення екстрадиції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 420–423.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
4. Вішевник Н., Касьяр В. Проблеми екстрадиції у справах про корупційні правопорушення. *Юридична газета online*. № 13–16 (771–774). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/antikorupciyna-praktika/problemi-ekstradiციi-u-spravah-pro-korupciyni-pravoporushennya.html>
5. Конвенція про екстрадицію від 26.12.1933 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_001-33#Text
6. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text
7. Бунчук О. Б. Теоретичні та правові засади юрисдикції Європейського суду з прав людини. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 332–346.
8. Екстрадиція. Практика ЄСПЛ. *Подільський юридичний центр*. URL: <https://www.plc.vn.ua/single-post>
9. Посібник з прецедентного права Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Posybnik%20ESPL_Immigratsiya%2024022020.pdf

Hlamazda P. Case law of the European Court of Human Rights in extradition cases. *The article examines international extradition treaties to which Ukraine is a party, as well as Articles 2 and 3 of the Convention for the protection of the human rights and Fundamental Freedom in the context of extradition proceedings. The practice of the European Court of Human Rights regarding the implementation of extradition in the context of the inherent rights of potential convicts to life, to a fair trial and the prohibition of torture is analyzed.*

Keywords: *European Court of Human Rights, Convention for the protection of the human rights and Fundamental Freedom, extradition, human rights.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВІДСТУПУ ДЕРЖАВ ВІД ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

А. М. Гороть

З початком пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України питання обмеження прав людини набуло величезної актуальності. Права людини будучи міжнародними стандарти права людини в силу своєї невідчужуваність, їх природного характеру в окремих випадках можуть зазнавати певних обмежень і в низці міжнародних актів прописані правила згідно з якими держави можуть ввести певні обмеження прав людини не дивлячись на їх універсальність та невідчужуваність.

Ключові слова: *обмеження прав людини, дерогація, військовий стан, право на свободу пересування, норми міжнародного права.*

В сучасному міжнародному праві діє складна система норм із захисту прав людини, що включає у себе стандарти загально, регіонального (Рада Європи), субрегіонального (Європейський Союз) і міжрегіонального (НАТО, ОБСЄ,) рівня. В сучасному світі, більшість держав об'єднали зусилля для вироблення критеріїв визначення обсягу і змісту прав людини, засобів їх забезпечення та захисту, створивши потужну наднаціональну систему відповідних механізмів в рамках ООН, РЕ, ЄС тощо для захисту і дотримання прав людини. Згідно змісту багатьох міжнародних норм права людини та обов'язок їх забезпечення є вимогою, що висувається до держави, стоїть вище за неї, не залежить у своєму імперативному характері від волевиявлення держави. Держава не висловлює свою згоду на надання чи ненадання прав людини, на забезпечення чи незабезпечення їх захисту. Цей обов'язок покладено на державу в силу самої природи цих прав. Крім того, зміст основного принципу який забезпечує суверенні права кожної держави на міжнародній арені не містить в переліку суверенних прав держави право визнавати чи не визнавати певні права за людиною. Згідно даного принципу, суверенним правом держави є лише обрання способів забезпечення і механізмів контролю за їх реалізацію.

Проте, в певних ситуаціях держава може відступати від взятих на себе міжнародних зобов'язань, щодо забезпечення прав людини, а саме призупиняти дію національного законодавства, в низці міжнародних актів прописані правила згідно з якими держави можуть ввести певні обмеження прав людини не дивлячись на їх універсальність та невідчужуваність, тобто надає право державам на дерогацію. Дерогація (з англ. *derogation*) – це ситуація, за якої закон, постанова або рішення скасовується частково; юридичний термін, що означає часткове анулювання певного закону [5].

Разом з тим міжнародні норми містять чіткі критерії які визначають якими мають бути підстави, щоб держава могла обмежити права людини в певних ситуаціях. Відповідно до Загальної Декларації ,зокрема, ч. 2 ст. 29, визначається, що під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1]. Схожі норми щодо обмеження прав людини містяться і у Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права (ст. 4) та в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 15).

Також, єдиною обставиною, згідно міжнародного права, для виправдання відступу держави від своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, є стан необхідності, причому, стан необхідності визначається, як така надзвичайна ситуація, коли держава для захисту свого істотного інтересу, загроза якому є безпосередньою і неминучою, змушена вдатися до такого варіанту поведінки, що суперечить її міжнародному зобов'язанню по відношенню до іншої держави (інших держав) [4].

Отже, згідно норм міжнародного права обмеження прав людини може розглядатися, як допустиме міжнародним правом або національним правом держав втручання в права і свободи людини, які відповідають принципам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується втручанням чи обмеженням, і застосовуватися за таких обставин, гідно яких :

- надзвичайна ситуація повинна бути реальною, прямою і неминучою;
- надзвичайна ситуація має бути таких масштабів, які стосуються нації чи суспільства загалом, а не тільки окремої його частини;
- загроза повинна стосуватися самого існування нації, тобто існує явна загроза фізичній цілісності населення, територіальній цілісності або нормальному функціонуванню органів державної влади;
- криза чи небезпека повинні мати винятковий характер, тобто звичайні заходи або обмеження, які допускаються міжнародним договором чи внутрішньодержавним законодавством для підтримки громадської безпеки, здоров'я і порядку, є явно недостатніми [8-11].

Саме, у разі виникнення такої ситуації, яка загрожує нормальній життєдіяльності суспільства, держава змушена вдаватися до обмеження прав людини. Виділяють такі основні загрози суспільству та державі, які виправдовують обмеження прав людини:

1) політичні кризи: війни – міжнародні збройні конфлікти і конфлікти внутрішнього характеру, громадянські війни, національно-визвольні війни; внутрішні заворушення; серйозні загрози громадському порядку; підризна діяльність;

2) надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру – стихійні лиха, катастрофи, надзвичайно масштабні пожежі, застосування засобів масового ураження, пандемії, панзоотії;

3) економічні кризи.

Вважається, що коли присутні такі ситуації то згідно норм міжнародного права, за умов дотримання певних матеріальних і процесуальних умов дерогації, держава не вважається порушником своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини і не несе міжнародної відповідальності за недотримання своїх міжнародних зобов'язань. Такі дії відповідно до норм міжнародного права вважаються допустимими, і саме, умова їх неухильного дотримання державою при вчиненні дій, зумовлює правомірність обмеження прав людини та введеного у державі надзвичайного стану.

Для того щоб суб'єкти не посилалися на відступи від прав людини при недотриманні своїх міжнародних зобов'язань Комітет з прав людини пояснив, що: Якщо держави намагаються посилатися на право відступити від положень Пакту під час, наприклад, стихійної катастрофи, масової демонстрації, включаючи випадки насильства, або великої промислової аварії, вони повинні бути в змозі обґрунтувати не тільки те, що така ситуація становить загрозу на життя нації, а також те, що всі їхні заходи, які відступають від Пакту, суворо вимагаються надзвичайною ситуацією. Також, для того, щоб відступ від ЄКПЛ був можливим, має існувати фактична або немінуча надзвичайна ситуація, залучення всієї нації, загрожуючи організованому життю громади і є винятковим, «тому що звичайні заходи або обмеження, дозволені Конвенцією для підтримки громадської безпеки, здоров'я та порядку, є явно неоднаковими» [3]. Під час таких обмежень держави повинні вдаватися до останнього лише в крайньому випадку, коли доведено наявність обмежень явно недостатньо для реагування на надзвичайну ситуацію.

Події 21 століття, починаючи з 2014 року, неодноразово приводили до ситуацій коли в Україні виникали підстави за яких вона змушене була скористатися ст. 15 Конвенції для відступу від окремих зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і відступити від своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, застосувавши певні обмеження цих прав [3].

Україна вперше повідомила Генерального секретаря Ради Європи про те, що, беручи до уваги надзвичайне становище у державі, вперше вирішила використати обмеження прав людини, на період до повного припинення збройної агресії російської федерації, а саме до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, керованих, контрольованих і фінансованих російською федерацією, російських окупаційних військ, їх військової техніки з території України, відновлення повного контролю України за державним кордоном України, відновлення конституційного ладу та порядку на окупованій території України. Повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України несе російська федерація [6].

Також, використання права дерогації Україною є введення воєнного стану у 2018 році у зв'язку з черговим актом збройної агресії з боку Російської Федерації 25 листопада 2018 року у районі Керченської протоки проти кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України, про що було проінформовано в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про введення в Україні воєнного стану, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення.

Саме, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, в Україні можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [4], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7].

Відступ від прав людини в умовах епідемії COVID-19, вважається надзвичайною ситуацією, коли Україною було не дотримано зобов'язання за міжнародними договорами з прав людини. Відповідно до статті 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19 на усій території України запроваджено карантин.[2] Оскільки міжнародне право визначає що відступом від прав людини є епідемії та пандемії, які самі по-собі загрожують здійсненню прав людини, особливо права на життя та права на здоров'я. І в окремих випадках державам в боротьбі з цими явищами важко дотриматися і гарантувати здійснення прав людини. А оскільки, право на життя найбільш очевидно постраждало від спалаху пандемії 21 століття, яка забрала життя десятки тисяч людей у всьому світі. Саме тому виходячи зі змісту стандартів прав людини держави зобов'язані захищати людей від позбавлення життя, спричиненого приватними особами. Це зобов'язання можна тлумачити як захист людей від загроз життю з боку інших людей, які переносять інфекційну та смертельну хворобу. Обов'язок держав який випливає з даного зобов'язання це - поважати та забезпечувати право на життя, а також застосовувати такі обмеження, виходячи з поняття які охоплюють передбачувані загрози то і вжиття заходів для боротьби з хворобами, що загрожують життю.

Прикладом порушення прав людини під час застосування таких заходів є ті обмеження які вжиті багатьма державами у відповідь на пандемію 21 століття, а саме свобода пересування гарантована Загальною Декларацією прав людини.

Слід відмітити, що в умовах надзвичайних ситуацій важливим є чітке визначення на законодавчому рівні переліку прав і свобод, що тимчасово призупинені або обмежені. Саме такий підхід зумовлює ступінь правової захищеності особи та її прав, а також слугує важливим чинником протидії проявам свавілля з боку окремих громадян чи працівників державних (правоохоронних) органів. В той же час особливо гостро постає питання контролю за додержанням прав і свобод громадян з боку держави. Ведення обмежень прав людини згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року № 64/2022 [7], який регулює перелік, умови, строки та межі обмеження конституційних права людини і громадянина, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, законних інтересів юридичних осіб [4], дозволяє стверджувати, що такий Указ є правовою підставою для здійснення обмежень прав людини в Україні в умовах воєнного стану.

З проведеного аналізу ми бачимо, що обмеження прав і свобод людини і громадянина як у мирний час та і в період діє воєнного стану виступає необхідним елементом правової системи будь-якої правової демократичної держави світу, будь яка надзвичайна ситуація в державі, об'єктивно зумовлює необхідність законодавчого врегулювання, сталості і законності судової практики та характеризуються тим, що обмеження прав людини при такій ситуації повинні мати виключно правовий характер і накладатися лише відповідно до загального інтересу – національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, захисту прав і свобод іншої людини, але з урахуванням приватних інтересів шляхом встановлення справедливого балансу інтересів держави і суспільства.

Джерела та література:

1. Загальна декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 28.11.2023).
2. Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 № 1645-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#doc_info (дата звернення 28.11.2023).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 28.11.2023).

4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 29.11.2023).

6. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 р. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/462-19> (дата звернення 28.11.2023).

7. Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

8. Case Of Lawless v. Ireland. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng.:\[CASE OF LAWLESS v. IRELAND \(No. 3\)\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng.:[CASE OF LAWLESS v. IRELAND (No. 3)]) (дата звернення: 24.11.2023).

9. Case Of Ireland v. The United Kingdom. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:\[Ireland v. The United Kingdom\], documentcollectionid2](https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:[Ireland v. The United Kingdom], documentcollectionid2) (дата звернення: 24.11.2023).

10. Case Of Aksoy v. Turkey. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:\[Aksoy v. Turkey\], documentcollectionid2](https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:[Aksoy v. Turkey], documentcollectionid2) (дата звернення: 24.11.2023).

11. The Greek Case – Denmark V. Greece; Norway V. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Denmark_Norway_Sweden_Netherlands_v_Greece_I.pdf (дата звернення: 24.11.2023).

Horot A. International legal grounds for states to withdraw from human rights in emergency situations. *With the beginning of the COVID-19 pandemic and the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the issue of restricting human rights has become extremely relevant. Human rights, being international standards of human rights, due to their inalienability, their natural nature, in some cases may be subject to certain restrictions, and a number of international acts prescribe rules according to which states may introduce certain restrictions on human rights, regardless of their universality and inalienability.*

Keywords: *restriction of human rights, derogation, martial law, right to freedom of movement, norms of international law.*

ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

В. С. Грачук

Дослідження спрямоване на розкриття ролі державної міграційної політики. Розкрито особливості сучасного стану біженців в Україні й окреслено їх права, з'ясовано нормативно-правове забезпечення реалізації державної міграційної політики та виокремлено її цілі, засоби реалізації, принципи і пріоритети, проаналізовано перешкоди в її реалізації в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *державна міграційна політика, воєнний стан, біженці.*

Повномасштабний напад на Україну в лютому 2022 року показав недосконалість системи міжнародної безпеки. За останні роки були створені та вдосконалені інститути медіації конфліктів між державами, але на практиці вони не були ефективними. В цьому контексті,

особливої актуальності набула проблема забезпечення соціального захисту людей, які тікають від війни, якими виявилися мільйони громадян України, більшість з яких шукали притулку в Польщі, Німеччині, Чехії, тощо. За таких умов європейські демократії були змушені вжити низку ефективних заходів для врегулювання ситуації з міграцією великої кількості людей [1].

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 17 квітня 2022 року понад 4 мільйони українців, 2 мільйони з яких – діти, були змушені шукати тимчасового захисту за кордоном. Найбільше українців виїхало до Польщі – 2,8 мільйона осіб. З 2022 року світ дізнався про нові реальні загрози через вторгнення в Україну. Війна в Україні 2014 року сколихнула міжнародну спільноту та активізувала як транскордонне посередництво і співпрацю, так і перегляд державної міграційної політики [1].

Важливим завданням сучасної юридичної науки, особливо в контексті розвитку правового статусу біженців в Україні та за кордоном, стає пошук можливостей удосконалення системи захисту прав вимушених переселенців, що має значення як у практичному, так і в теоретичному плані. Права та обов'язки біженців в Україні закріплені в Конституції, Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [2], «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та Конвенції ООН про статус біженців [3].

Відповідно до статті 15 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», особа, яка має статус біженця, має аналогічні з громадянами України права на [2]:

- свободу пересування, вибір місця проживання, виїзд з території України, за винятком встановлених законом обмежень;
- працю;
- підприємницьку діяльність, яка не суперечить законодавству;
- охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;
- відпочинок;
- освіту;
- свободу віросповідання і світогляду;
- подання звернень до органів влади та їхніх представників;
- володіння, користування та розпорядження власністю, включно з результатами інтелектуальної діяльності;
- право на оскарження рішень суду, стосовно дій або бездіяльності органів влади;
- звернення за захистом прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- отримання безоплатної правової допомоги.

Отже, розглядаючи широкий спектр прав, які мають особи зі статусом біженця за українським законодавством, важливо розуміти, що це лише одна складова більшої політичної системи державної міграційної політики. Вона не лише визначає права вимушених переселенців, але й створює основу для їх інтеграції, підтримки та захисту в новій країні чи на новому місці.

Однією з перешкод, викликаних недосконалістю державної міграційної політики є труднощі пов'язані із доступом до процедури надання захисту. Отримання міжнародного захисту в Україні достатньо складний процес, особливо після початку повномасштабного вторгнення [4].

Після 24 лютого 2022 року Державна міграційна служба України зупинила роботу своїх територіальних підрозділів і систем, проте з 15 березня відновила діяльність у безпечних районах. Незважаючи на це, територіальні органи ДМС продовжують застосовувати воєнний стан як підставу для припинення реєстрації та розгляду заяв на визнання осіб біженцями або такими, що потребують додаткового захисту. Законодавство не обмежує право особи шукати захист в Україні, проте такі люди регулярно позбавляються можливостей отримати необхідний правовий захист. Прохання про надання захисту відхиляються без пояснень чи законних

обґрунтувань. Шукачі захисту фактично не мають можливості подати заяву про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Необґрунтовані штрафи та навіть затримання за незаконне перебування чи в'їзд, а також загрози примусового повернення до країни, звідки вони втекли, стали реальністю для багатьох шукачів захисту.

Ще однією категорією перешкод є проблеми з поверненням в Україну з-за кордону. Біженцям, які втекли до країн Європейського Союзу, на теперішній час ускладнена процедура повернення в Україну [5]. Також, відомо, що деякі українські установи за кордоном не могли оформити документи через неможливість доступу до інформаційних систем в Україні. Деяким біженцям відмовляли у видачі посвідчення на повернення та заявляли, що ці документи видають лише громадянам України. Відповідно до пояснень Міністерства закордонних справ України, МЗС немає фінансування для виготовлення посвідчень на повернення особам, яким надано захист України [4].

Таким чином, державна міграційна політика відіграє важливу роль у забезпеченні прав і захисті біженців, у тому числі під час воєнного стану. Аналіз особливостей стану біженців в Україні та визначення їхніх прав виявили значний дефіцит підтримки та захисту від держави. Нормативно-правове забезпечення міграційної політики, хоча відображає цілі та завдання, не завжди ефективно реалізоване, що призводить до численних труднощів і перешкод для біженців, у тому числі до обмеженого доступу до основних прав і послуг. Враховуючи високу потребу у захисті та підтримці біженців у часи конфлікту, важливим стає системне удосконалення державної міграційної політики, що передбачає зміцнення нормативного забезпечення, спрямованого на активну підтримку біженців, зокрема, спрощення процедур отримання статусу біженця та доступу до послуг, необхідних для життєдіяльності. Такі кроки є ключовими для забезпечення не лише прав і захисту, а й гідного життя для тих, хто опинився у складних умовах унаслідок воєнного стану.

Джерела та література:

1. Kosciukiewicz-Swierzewska E., Hrachuk V., Knysh S., Fidria Y., Novosad I. CUESTIONES POLITICAS. Volume 41. Issue 78. Page 456-469.
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 28.11.2023).
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
4. Чупринський Борис Олександрович, Грачук Вадим Сергійович, Карпінська Наталія Володимирівна. Роль державної міграційної політики у забезпеченні прав і захисту біженців під час воєнного конфлікту. Академічні візії. 2023. № 26. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10254647>
5. Звіт Право на захист «Труднощі, з якими стикаються шукачі захисту та біженці під час воєнного стану в Україні» 2023. URL: <https://r2p.org.ua/storage/page/3848/55c93406de1b881713293948586711f7c705d24d.pdf> (дата звернення: 28.11.2023).

Hrachuk V. Protection of refugees' rights during martial law through the prism of state migration policy. *The study is aimed at revealing the role of the State migration policy. The author reveals the peculiarities of the current situation of refugees in Ukraine and outlines their rights, clarifies the legal framework for the implementation of the State migration policy and identifies its goals, means of implementation, principles and priorities, analyzes the obstacles to its implementation under martial law.*

Keywords: state migration policy, martial law, migrants

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

А. П. Гусак

Тези присвячені аналізу ключових аспектів використання криміналістики при розслідуванні порушень прав людини. Автор вважає, що криміналістика відіграє важливу роль як ключовий інструмент у розкритті, розслідуванні та боротьбі зі злочинністю, забезпеченні об'єктивності та ефективності збирання та аналізу доказів. Особливий акцент робиться на використанні передових технологій, таких як біометричні системи та аналіз великих обсягів даних за допомогою штучного інтелекту для виявлення та ідентифікації осіб, які порушують права людини. Висвітлено також сучасні виклики та перспективи розвитку кримінології в контексті захисту прав людини в Україні. Враховуючи загрозу терористичної діяльності, у тезах розглядаються можливості підвищення ефективності криміналістичних методик та їх адаптації до сучасних викликів у сфері правопорядку.

Ключові слова: криміналістика, порушення прав людини, злочини проти особистості, інновації у криміналістиці, ідентифікація злочинців.

Криміналістика є вирішальним інструментом у розслідуванні порушень прав людини, гарантуючи об'єктивність, ефективність та науковий підхід до виявлення та документування злочинів. Вона дозволяє експертам визначати особистість злочинців за залишеними слідами, такими як відбитки пальців, волосся, ДНК, що критично важливо у виявленні та переслідуванні осіб, які порушують права людини.

Криміналістичні методи ефективно фіксують та аналізують матеріальні докази, такі як зброя, сліди на місці події та інші фізичні об'єкти, які стають основою для правового вирішення порушень прав людини. Залучаючи сучасні технології, такі як високоточне обладнання для дослідження кримінальних ситуацій, криміналістика надає підтримку правоохоронним органам, забезпечуючи необхідні інструменти для об'єктивного та ефективного розслідування.

Застосування криміналістики у розслідуванні порушень прав людини сприяє підвищенню довіри суспільства до правосуддя, оскільки вона ґрунтується на об'єктивних наукових методах та технологіях. Таким чином, криміналістика стає невід'ємною частиною системи правосуддя, що відіграє ключову роль у виявленні, розслідуванні та припиненні порушень прав людини [3, с. 67-69].

Сучасні технології інформаційної криміналістики є важливим елементом боротьби з кримінальною діяльністю в цифровому віці. Аналіз цих технологій розкриває потужний інструментарій для виявлення, аналізу та протидії кіберзлочинам. Застосування методів машинного навчання, штучного інтелекту та аналізу великих обсягів даних дозволяє експертам ефективно виявляти патерни кримінальної активності в онлайн середовищі. Технології інформаційної криміналістики допомагають у розслідуванні кібератак, виявленні цифрових слідів та встановленні ідентифікації злочинців. Забезпечуючи зручні інструменти для обробки та аналізу цифрових доказів, ці технології вирішують виклики, які виникають у зв'язку зі зростанням кількості кіберзлочинів та їх складністю. Високий рівень автоматизації та вдосконалені алгоритми аналізу дозволяють підвищити швидкість реагування на кіберзагрози та забезпечити ефективний захист цифрового простору [7].

Використання форензичних наук в сучасному суспільстві виявляється як ключовий компонент у виявленні та розслідуванні порушень прав людини. Форензичні методи, що охоплюють широкий спектр наукових і технологічних дисциплін, стають невід'ємною частиною правоохоронних процесів. Вони допомагають встановлювати факти порушень прав, зокрема шляхом аналізу фізичних слідів, біологічних зразків, цифрових доказів та інших матеріалів.

Застосування біометричних технологій, ДНК-аналізу, експертизи документів та інших форензичних засобів дозволяє виявляти та документувати злочини, сприяючи забезпеченню справедливості та захисту прав людини. Форензика забезпечує невідворотний внесок у здійснення справедливості, розкриваючи правду, що лежить в основі порушень прав людини, та сприяючи формуванню ефективної системи правосуддя [1; 6, с. 39-45].

Роль штучного інтелекту та аналізу великих даних у розслідуванні суттєво розширюється в сучасному правоохоронному контексті. Вони виконують неабияку роль у виявленні, аналізі та передбаченні кримінальної активності. Системи машинного навчання, що покладаються на штучний інтелект, можуть виявляти витоки патернів у великих обсягах даних, що допомагає прогнозувати можливі кримінальні події.

Використання кіберкриміналістики виявляється як невід'ємна складова стратегії боротьби з порушеннями прав людини в онлайн середовищі. Зокрема, в контексті цифрового простору, де часто відбуваються нові форми кримінальної діяльності, кіберкриміналістика стає ключовим інструментом для виявлення та припинення цифрових порушень прав людини. Спеціалізовані експерти здійснюють моніторинг та аналіз великих обсягів даних для виявлення кіберзлочинів, таких як кібершантаж, порушення приватності та інші форми цифрового насильства. Кіберкриміналісти використовують технології штучного інтелекту, аналізу великих даних та цифрові методи дослідження для ідентифікації та відстеження кіберзлочинців. Це дозволяє не лише розкривати та реагувати на конкретні випадки кіберпорушень прав людини, але й розвивати превентивні стратегії та підвищувати рівень кібербезпеки, сприяючи створенню безпечного та довірчого онлайн середовища [2].

Виявлення та ідентифікація осіб, замішаних у терористичні дії, є складним завданням, вимагаючим використання різноманітних методів та технологій. Сучасні техніки включають в себе застосування біометричних засобів, аналізу великих обсягів даних, використання систем штучного інтелекту та розпізнавання образів. Важливою особливістю є також співпраця між міжнародними правоохоронними агентствами та обмін даними, що дозволяє створити єдину базу для ефективного боротьби з тероризмом на світовому рівні [4].

Сучасні методи профілактики та розслідування терористичних злочинів використовують різноманітні підходи, які поєднують в собі передові технології та експертність у сфері криміналістики. Криміналістика виступає ключовим інструментом у виявленні та розслідуванні подібних злочинів, забезпечуючи об'єктивність та ефективність у зборі та аналізі доказів.

Співпраця міжнародних криміналістичних служб визнається важливою складовою в боротьбі з транскордонними злочинами, що включають організовану злочинність, торгівлю наркотиками, тероризм, кіберзлочинність та інші форми злочинності, які перетинають національні межі. Міжнародна співпраця сприяє обміну інформацією, координації слідчих дій та спільному розслідуванню, що дозволяє ефективно протистояти складним викликам, пов'язаним із трансграничною злочинністю. Об'єднання зусиль криміналістичних експертів з різних країн сприяє виявленню і аналізу слідів, збору доказів і приведенню злочинців до відповідальності відповідно до міжнародного права [8, с. 115].

Майбутнє ставить перед криміналістичними службами виклики, пов'язані з необхідністю збереження та захисту прав людини в контексті стрімкого розвитку технологій та змін у суспільстві. Зокрема, важливим завданням є розробка та вдосконалення етичних стандартів та процедур використання передових технологій у криміналістиці, щоб уникнути порушень прав людини та забезпечити об'єктивність розслідувань.

Викликом є також адаптація до розвитку технологій, пов'язаних з обробкою великих обсягів особистої інформації та використанням штучного інтелекту. Криміналістам необхідно гарантувати, що ці технології використовуються з дотриманням принципів приватності та справедливого використання даних [5, с. 258].

Завданнями для криміналістичних служб є також вивчення та впровадження нових методів розслідування цифрових злочинів, що дозволяють ефективно виявляти та припиняти порушення прав людини в онлайн-середовищі.

Роль криміналістики в сучасному світі виявляється не лише в розслідуванні злочинів, а й у просуванні інновацій та захисті прав людини. Криміналістичні технології використовуються для розв'язання найскладніших кримінальних випадків та забезпечення об'єктивності та справедливості у правосудді. У цьому контексті, криміналісти використовують інноваційні методи аналізу доказів, такі як цифровий аналіз, біометрія, та штучний інтелект, для виявлення та ідентифікації злочинців.

Захист прав людини стає ключовим аспектом діяльності криміналістів, які мають завдання впровадження технологій з урахуванням етичних норм та принципів приватності.

Таким чином, криміналістика виступає не тільки як інструмент виявлення та розкриття злочинів, але й як сфера, яка активно сприяє розвитку та захисту прав людини, забезпечуючи сучасний, ефективний та справедливий механізм правосуддя.

Джерела та література:

1. Ahluwalia J., Dr. Sharma R. The Role of Forensic Science in Criminal Investigation. International Journal For Multidisciplinary Research. 2023. Vol. 5, no. 6. URL: <https://doi.org/10.36948/ijfmr.2023.v05i06.9530> (дата звернення: 15.12.2023).
2. Cybercrime: Digital Cops in a Networked Environment / J. Balkin et al. Journal of Information Privacy and Security. 2007. Vol. 3, no. 1. P. 65–66. URL: <https://doi.org/10.1080/15536548.2007.10855811> (date of access: 15.12.2023).
3. Girard J. E. Criminalistics: Forensic Science, Crime, and Terrorism. Jones & Bartlett Learning, LLC, 2021. 550 p.
4. Дановська І. І. Криміналістичне забезпечення слідчої діяльності в органах внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд.юрид.наук: спец. 12.00.09. Київ. 2012. 16 с
5. Криміналістика : підручник. В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін. За заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Право, 2020. 752 с
6. Мороз А. О. Біометричні технології ідентифікації людини: огляд систем. Математичні машини і системи. 2011. № 1.
7. Плахотнік О. В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 4. URL: <https://vkslaw.knu.ua/ua/4-2019-aktualni-problemy-kryminalnoho-sudochynstva-3/295-problemy-kryminalnoho-protsetu/1016-praktychne-zastosuvannia-shtuchnoho-intelektu-u-kryminalnomu-provadhenni> (дата звернення: 15.12.2023).
8. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

Husak A. Criminalistic aspects of investigating human rights violations: current status and development prospects. *The theses are dedicated to the analysis of key aspects of utilizing criminalistics in the investigation of human rights violations. The author contends that criminalistics plays a crucial role as a pivotal tool in the disclosure, investigation, and combatting of criminal activity, ensuring objectivity and efficiency in the collection and analysis of evidence. Special emphasis is placed on the use of advanced technologies such as biometric systems and big data analysis through artificial intelligence for the detection and identification of individuals infringing upon human rights. Contemporary challenges and prospects for the development of criminology within the context of human rights protection in Ukraine are also illuminated. Considering the threat of terrorist activities, the theses explore opportunities for enhancing the effectiveness of criminalistic methodologies and their adaptation to modern law enforcement challenges.*

Keywords: *criminalistics, human rights violations, crimes against individuals, innovations in criminalistics, criminal identification.*

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА**В. О. Дацюк***Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. П. Крисюк*

У даній статті проаналізовано основні питання людської гідності у філософії права. Особливу увагу звернено на поняття людської гідності та її правової конструкції.

Ключові слова: людська гідність, правова конструкція, цінність, ознаки та якості людської гідності..

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день питання людської гідності набуває особливого значення, адже, основною цінністю суспільства є людська гідність, яка належна людині протягом усіх часів історії людства. Крім того, розвиток людини неможливий без визнання її як вищої соціальної цінності, яка вимагає поваги до неї, а також поваги до її прав і гідності. Проте, кількість, зміст та обсяг прав постійно змінюються разом зі зміною і розвитком суспільства, на противагу змісту людської гідності, адже остання в усі часи становила міру свободи людини у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статей 3 та 28 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [1].

Людською гідністю є самоцінність та суспільна значимість людини, її моральних, професійних та світоглядних якостей, яка визначається суспільними відносинами, не залежить від конкретної людини і є рівною для всіх.

Насамперед, варто зазначити, що саме правова держава має зобов'язання реалізовувати та забезпечувати охорону і захист гідності та прав людини належним чином, водночас, громадянське суспільство є носієм таких цінностей.

Узагальнюючи вищезазначене, основною рисою людської гідності є її пов'язаність з цінністю та значенням людини в суспільстві та державі. Моральна та правова оцінка грають важливу роль у впливі на поведінку, оскільки вони встановлюють вимоги до дій людей у конкретних ситуаціях. Важливо зазначити, що кожна особа має свою власну гідність, яка враховує її ментальні, духовні особливості, світогляд та рівень моральності.

Вперше особливу інтерпретацію людської гідності було запропоновано П. М. Рабіновичем та О. В. Гришук спираючись на категорії гідності людини, які можуть бути визначені як:

- суб'єктивістський (самооцінка людиною її власної цінності та значущості);
- об'єктивістсько-соціальний (соціально-групова чи загальносуспільна оцінка гідності людини);

- суб'єктивістсько-соціальний (самооцінка людиною її соціальної оцінки, сформульованої іншими суб'єктами) [2].

Самосвідомість особи як громадянина, який захищає свої права і свободи, відбивається у почутті власної гідності. Це почуття перешкоджає порушенню моральних норм не лише державою, але і іншими особами.

Людська гідність складається з компонентів та полягає у розумінні її гідності, як: суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона, суб'єкт та об'єкт людської гідності.

Щодо суб'єктивної сторони гідності, гідність відображає особисту цінність конкретної особи. Таким чином, гідність є такою, що не належить автоматично кожній людині, вона безпосередньо залежить від поведінки певної особи у повсякденному житті.

Якщо ж говорити про гідність конкретної особи, то головним чинником є її самооцінка. Самооцінка - це оцінка, яку людина ставить собі щодо наявності певних якостей і властивостей, у порівнянні з певними мірками і стандартами.

Вона являє собою внутрішню оцінку цінності людини. З інших слів, самооцінка є важливою складовою самосвідомості, яка включає усвідомлення себе як особистості - як місце у суспільстві, риси характеру, дії, мотиви, цілі, розумові, фізичні та моральні якості.

Виходячи з вищенаведеного, внутрішня оцінка власних цінностей є суб'єктивного складовою гідності особи. Ця оцінка ґрунтується на моральній самосвідомості, що переважає в суспільстві та готовності захищати себе в будь-яких обставинах. Крім того, вона передбачає очікування отримання поваги від інших людей.

Що стосується об'єктивної сторони гідності, то можна зазначити, що людська гідність притаманна всім людям, незалежно від їхніх особливостей. Людина має гідність лише тому, що вона є біосоціодуховною істотою.

Соціальна цінність людської гідності ґрунтується на моральних принципах, які формують систему моральних норм і оцінок. Ця система впливає на поведінку людей і обмежує їх дії в контексті людської гідності. Конкретні вирази цієї поведінки та їх обмеження залежать від рівня розвитку суспільних відносин, діючих у даному часі.

Якщо з суб'єктивної сторони гідність розуміється як право кожної людини, то з об'єктивної сторони гідність розглядають як один із принципів права.

З об'єктивної точки зору гідність розглядається як один із принципів права, на протипагу суб'єктивної сторони, яка розуміється як право кожної людини.

Стосовно суб'єкта людської гідності, то він визначається рівністю гідності кожної людини, на прикладі законослухняного і правопорушника. Дане положення міститься у Загальній декларації прав людини, де зазначено те, що «визнання гідності, притаманної всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості та загального миру...»[3]. Таким чином, кожна людина повинна мати право на захист своєї людської гідності.

Об'єктом людської гідності є сторона самооцінки або ж об'єкт свідомої внутрішньої самооцінки. Насамперед, суди варто віднести моральні, розумові, фізичні якості, риси характеру, зовнішній вигляд, поведінка людини, місце у системі взаємовідносин з навколишнім світом, а також, самооцінка людиною її честі. Під останньою категорію розуміється сама ж суспільна оцінка цінності особи, міра соціальних, духовних якостей людини як члена суспільства. Таким чином, від самого ж громадянина залежить суспільна оцінка особи, адже остання формується на підставі його вчинків, поведінки, ставлення до інтересів суспільства, інших осіб.

Висновки. Людська гідність є основною ознакою, яка ставить людину вище за світ навколо неї та підштовхує до постійного розвитку. Вона проявляється через повагу до себе та інших людей, і водночас вимагає недоторканості. Концепція людської гідності є ідеалом, що досягається шляхом самовираження у гідності і повазі як до самої себе, так і до інших, що спонукає людину прагнути до постійного удосконалення.

Джерела та література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96ВР. Законодавство України : база даних / Верховна Рада України.
2. П. Рабінович, О. Гришук. Гідність людини як фундамент її природного права на компенсацію моральної шкоди// Вісник Академії правових наук України. 2002. – Випуск 2 (29).
3. Загальна декларація прав людини (укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р.

Datsyuk V. The concept and legal construction of human dignity in legal philosophy. *This article analyzes the main issues of human dignity in the philosophy of law. Special attention is paid to the concept of human dignity and its legal construction.*

Keywords: *human dignity, legal construction, value, signs and qualities of human dignity.*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У НОТАРІАЛЬНОМУ ПОРЯДКУ КОНСУЛЬСЬКИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ

М. С. Долинська

Дослідження присвячено проблемам захисту цивільних прав громадян у нотаріальному порядку консульськими установами України. Охарактеризовано повноваження консульських установ щодо вчинення нотаріальних дій за участю громадян України. Вчинення нотаріальних дій службовими особами консульських установ та дипломатичних представництв за кордоном є одним із важливих способів захисту прав та законних інтересів українських громадян, зокрема вимушених переселенців у зв'язку з війною в Україні.

Ключові слова: консул, нотаріальна дія, правочин, закон, нотаріус.

Найбільш широкими повноваженнями щодо вчинення нотаріальних дій серед органів квазінотаріату наділені консульські установи України.

Вчинення нотаріальних дій консульськими установами України завжди слугувало захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб України, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій за межами держави. Особливо це важливо під час війни в Україні, оскільки велика кількість громадян була змушена виїхати за кордон. Також за кордоном на лікуванні перебувають захисники та захисниці держави, які також можуть потребувати як консульської, так і нотаріальної правової допомоги.

Розвиток законодавства незалежної України йде поступальним кроком у напрямі до рецепції міжнародно-правових стандартів, в тому числі щодо запозичення принципів латинського нотаріату, втілення яких знайшло відображення у Законі України «Про нотаріат» 1993 року [1].

Законодавчим актом передбачено компетенцію всіх нотаріальних та квазінотаріальних органів держави. Протягом останніх років відбулося корегування повноважень нотаріусів та квазінотаріальних органів, у тому числі переліку видів нотаріальних дій, що вчиняються консульськими установами України [2, с. 42].

Має рацію О. Коротюк стверджуючи, що «повноваження на вчинення нотаріальних дій має важливе значення в контексті виконання функцій захисту і охорони прав та інтересів громадян України за кордоном» [3, с. 262].

За своєю компетенцією консульські установи України вчиняють нотаріальні дії, передбачені у статті 38 Закону України «Про нотаріат» [1], норми якої зазнали редагувань, змін та доповнень 5 законодавчими актами.

Вважаємо за доцільне виокремити Закони України: № 775-IX від 14 липня 2020 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин» [4]; № 2518-IX від 15 серпня 2022 року «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» [5], якими, у новій редакції викладено норми частини першої статті 38 Нотаріального закону щодо переліку правочинів, що вправі посвідчувати консульські установи. Так, станом на грудень 2023 року, надано право відповідним уповноваженим особам консульських установ загалом посвідчувати правочини: договори, заповіти, довіреності тощо. Виключенням з цього правила становить заборона посвідчувати : «іпотечні договори, договори про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні, а також договори оренди, суборенди, емфітевзису земельних ділянок сільськогосподарського призначення» [1].

Аналізуючи повноваження консульських установ щодо вчинення нотаріальних дій встановлено, що вчиняються чотири основні види нотаріальних проваджень:

1. провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного права;

2. провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного факту;

3. провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на забезпечення збереження майна та документів;

4. провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на надання документу виконавчої сили [2, с. 44].

Також законодавством України можуть бути передбачені й інші види дій, що вчиняються консульськими установами України.

Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами регулюється Законом України «Про нотаріат», Цивільним кодексом України, Консульським статутом України та іншими актами міжнародного законодавства, в тому числі міжнародними договорами та конвенціями (в тому числі Віденськими конвенціями про право міжнародних договорів 1961 та 1963 років).

Має рацію Н. Кравченко, що значимість Віденських конвенцій в сучасних умовах полягає в тому, що вони стали основою для міжнародних переговорів та є універсальним міжнародно-правовим актом [6, с. 241].

Однак, в основному консульські установи України у своїй діяльності керуються Консульським статутом України, затвердженим указом Президента України від 2 квітня 1994 року за № 127/94 [7].

Вчинення нотаріальних дій покладається на консульських посадових осіб, які працюють у дипломатичних представництвах та консульських установах України. Відповідно до статті 2 Консульського статуту термін консул охоплює наступні посади: генеральний консул, консул, віце-консул або

консульський агент, який є главою консульської установи [7]. Тобто вчиняти нотаріальні дії вправі будь-який посадовець з перелічених вище осіб.

Вважаємо, що питання вчинення нотаріальних дій повинно регулюватися окремим розпорядженням консула по конкретному дипломатичному представництву та консульській установі України за кордоном. Також у розпорядженні варто вказати випадки заміщення відповідної консульської особи, яка уповноважена буде вчиняти нотаріальні дії у випадку відсутності основного працівника, на якого покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії [2, с. 43].

Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами консульських установ передбачено у главі XI - «Нотаріальні дії» Консульського статуту, а також деталізовано в окремому Положенні про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженому наказами Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27 грудня 2004 р. з наступними змінами та доповненнями..

Відповідно до статті 49 Консульського статуту України, консул не може вчинювати нотаріальні дії, на своє ім'я та від свого імені, на ім'я та від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), а також її (його) та своїх родичів по прямій лінії [7].

Вважаємо, що вказані норми доцільно також передбачити у статті 9 Закону України «Про нотаріат» щодо обмеження на вчинення нотаріальних дій консульськими установами України [8, с. 114], шляхом доповнення вказаної статті новою частиною.

За загальним правилом, нотаріальні дії консулом повинні бути вчинені з дотриманням принципу територіальної компетенції. Тобто громадяни України, які проживають в межах території діяльності відповідного дипломатичного представництва або консульської установи, вправі звернутися за отриманням нотаріальних послуг (в тому числі, якщо знаходяться тимчасово або перебувають на лікуванні).

Таким чином, вчинення нотаріальних дій службовими особами консульських установ та дипломатичних представництв за кордоном є одним із важливих способів захисту прав та законних інтересів українських громадян, зокрема, вимушених переселенців у зв'язку з війною в Україні, а також військовослужбовців, які перебувають на лікуванні чи на навчанні за кордоном.

Джерела та література:

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
2. Долинська М. С. Консульські установи як учасники українського нотаріального процесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Випуск 22. С. 41-45.
3. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
4. Про внесення змін до Закону України "Про нотаріат" щодо усунення законодавчих колізій та прогалин Закон України від 14 липня 2020 року № 775-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-20#n2>.
5. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15 серпня 2022 року № 2518-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#n497>
6. Кравченко Н. П. Нотаріальна діяльність дипломатичних представництв України в контексті адаптації національного законодавства до права ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108 (ч. 1). С. 231-242.
7. Про затвердження Консульського статуту України: Указ Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/127/94>
8. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як один із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Юридична, 2018. Вип. 2. С. 107-115.

Dolynska M. Some aspects of civil rights protection of citizens in the notary procedure by consular institutions of Ukraine. *The study is devoted to the problems of protection of civil rights of citizens in the notarial procedure by consular institutions of Ukraine. The authority of consular institutions to perform notarial acts with the participation of citizens of Ukraine is characterized. The performance of notarial acts by officials of consular institutions and diplomatic missions abroad is one of the important ways of protecting the rights and legitimate interests of Ukrainian citizens, in particular those forcibly displaced in connection with the war in Ukraine.*

Keywords: *consul, notarial act, deed, law, notary.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ МОДЕЛІ БАРНАХУС

I. М. Жевнеров

У доповіді розкрито питання, пов'язані із сучасним станом забезпечення захисту прав та інтересів дитини під час кримінального провадження, зокрема з використанням кращих міжнародних практик та моделі Барнахус. Наголошено на доцільності створення Центрів Барнахус в усіх регіонах України, особливо в умовах війни, коли рівень насильства значно зріс, і забезпечення дотримання прав дітей, як найбільш вразливої частини суспільства, є особливо актуальним.

Ключові слова: *права дитини, дружнє до дитини правосуддя, надання послуг у Центрі Барнахус, діти, які постраждали або стали свідками насильства.*

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, в Україні кожній дитині гарантовано право на свободу, особисту недоторканність і захист, зокрема від усіх видів насильства, образи, недбалого та жорстокого поводження з нею, експлуатації, сексуальних зловживань, зокрема з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Конвенція зобов'язує вживати усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних та освітніх заходів, спрямованих на

захист дітей від усіх форм насильства [1]. У сфері правосуддя, дружнього до дитини, Україна перебуває на шляху імплементації у власне законодавство положень Лансаротської конвенції та Керівних принципів Комітету Міністрів Ради Європи.

Однією з найбільш ефективних моделей міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці, апробованих у світі, є модель Barnahus (далі – Барнахус). Сьогодні цю модель визнано кращою практикою із захисту дитини від насильства та подолання наслідків насильства, якого зазнала дитина. Міжнародні стандарти чітко орієнтують на втілення принципів і підходів, які закладено в моделі Барнахус, що є актуальним для України. І хоча норми чинного українського законодавства поки прямо не передбачають створення Барнахусів, однак під час обговорення на національному рівні, за участю якнайширшого кола зацікавлених осіб, щодо діяльності за цією моделлю жодних заперечень не було. Перші кроки до нормативного закріплення моделі Барнахус уже зроблено.

З метою додержання гарантій із захисту прав та інтересів осіб, які постраждали від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, а також забезпечення належного реагування на випадки такого насильства, надання допомоги постраждалим особам, створення умов для реалізації кожної дитиною права на зростання у безпечному сімейному оточенні, Указом Президента України від 21 вересня 2020 року № 398/2020 визнано за необхідне невідкладне здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, спрямованих на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. Кабінету Міністрів України доручено забезпечити розроблення та внести в шестимісячний строк у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані, зокрема на забезпечення додаткових процесуальних гарантій неповнолітнім особам при проведенні їх допиту, опитування під час кримінального провадження, що базуються на найкращих міжнародних практиках, зокрема на моделі Barnahus [2].

Проект Закону України «Про юстицію, дружню до дитини» (реєстр. № 5617), поданий Кабінетом Міністрів України 04.06.2021р., мав на меті створення умов для організації та ефективної діяльності юстиції, дружньої до дитини, що відповідає вимогам Конвенції про права дитини, міжнародним стандартам щодо захисту прав дитини і є основою для запобіганням правопорушенням у дитячому середовищі, належного поведження з дитиною в контакті із законом та її соціальної реабілітації, запобігання вторинній віктимізації дитини, яка є потерпілою чи свідком. Проте 05.09.2023р. законопроект було знято з розгляду і повернуто суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання.

Модель Барнахус в Україні впроваджується за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Зокрема, у липні 2020 року на базі Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх створено робочу групу з впровадження моделі Барнахус в Україні, що започаткувало реалізацію проекту впровадження такої моделі в окремих регіонах України. Крім того, з метою консолідації зусиль, спрямованих на визначення спільного бачення щодо впровадження практик захисту прав дітей, що зазнали жорстокого поведження і є потерпілими або свідками кримінального правопорушення, а також для підтримки та реалізації проекту і подальшого поширення моделі Барнахус в Україні, як основу для подальшого розвитку співробітництва, укладено багатосторонній Меморандум, який підписаний зацікавленими сторонами.

Наразі Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх схвалила Порядок реалізації пілотного проекту щодо захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя дітей, які постраждали або стали свідками насильства та типового Положення про Центр захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя дітей, які постраждали або стали свідками насильства (модель Барнахус). Вказані документи були розроблені залученими експертами у співпраці з членами робочої групи з впровадження моделі Барнахус в Україні та рекомендовані для використання під час впровадження такої моделі в регіонах.

Барнахус (від barna hús – у перекладі з ісландської мови «будинок для дітей») – це місце, де багатопрофільна міжвідомча команда, до якої входять представники правоохоронних

органів, кримінального судочинства, служб захисту дітей, а також медичні працівники і працівники сфери захисту психічного здоров'я, співпрацює, щоб забезпечити дітям-жертвам та свідкам насильства скоординований ефективний захист, послуги та правосуддя, дружнє до дітей

Перші «Барнахуси» були створені в 1995–1996 рр., коли розпочалася реформа системи захисту дітей. Уперше тема сексуальної експлуатації дітей була обговорена публічно на конференції у Стокгольмі в 1996 році. Відтоді почалося дослідження методики інтерв'ювання дітей. Ісландія стала першою країною у Європі, яка впровадила цю модель (1998). Слідом за нею це зробили Швеція у 2005 році, Норвегія у 2007 році, Гренландія у 2011 році та Данія у 2013 році. Поступово досвід впровадження Барнахусів поширився всією Європою. При цьому в різних європейських країнах були створені різні типи послуг; досвід міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці залежав від соціальних структур держави та професійної сталої практики [3].

Важливим у моделі Барнахус, яка пропонується для впровадження в Україні, є комплексний міждисциплінарний підхід до дотримання гарантій із захисту прав та інтересів дітей, які постраждали від кримінальних правопорушень або стали їх свідками, забезпечення належного реагування на випадки насильства та надання допомоги постраждалим дітям. Під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду ці діти потребують застосування відповідних заходів, отримання комплексних і скоординованих послуг і допомоги. Тому доцільним є запровадження міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці у поєднанні із застосуванням спеціальних практик та методик допиту дитини як рішучого кроку в захисті прав дітей, які постраждали від кримінальних правопорушень, та дітей, які стали свідками жорстокого поводження та насилля.

Відповідно, модель Барнахус передусім поєднує систему правосуддя та соціальну сферу і представляє собою змішану форму організації, де поєднуються практики, правила та переконання різних інституцій. Проте безумовними об'єднаними принципами усіх існуючих моделей Барнахус є доброзичливість і дружнє ставлення до дітей, постраждалих від насильства та жорстокого поводження, і принцип роботи усіх спеціалістів із дитиною «під одним дахом». Ключовою метою моделі Барнахус визначено об'єднання всіх служб та органів, задіяних до реагування на виявлені факти насильства і жорстокого поводження з дітьми, щоб забезпечити скоординовану відповідь. Вважається, що така скоординована реакція зменшить навантаження на дитину під час участі у кримінальному процесі, підвищить якість розслідувань і судового розгляду. Інша не менш важлива мета – забезпечити дітям та їхнім сім'ям необхідну підтримку.

Персонал Барнахусу складають соціальні працівники або психологи. Працівники сфери охорони здоров'я та захисту дітей, як правило, не працюють у Барнахусі на постійній основі, але долучаються до команди центру для роботи з випадками насильства над дітьми та/або для обговорення справ на координаційних зустрічах. Міждисциплінарна та міжвідомча співпраця, яка реалізується шляхом спільного ведення та розгляду справ, дозволяє уникнути повторної травматизації, забезпечує результати в найкращих інтересах дитини. Щоб дитині було легше розкривати значущу для кримінального процесу інформацію, приміщення Барнахусу спроектовано так, щоб він забезпечував дружню до дітей обстановку. Структура діяльності всіх Барнахусів передбачає заходи в умовних чотирьох кімнатах, вбудованих у мультидисциплінарне та міжвідомче середовище. Спеціалісти різних установ співпрацюють, щоб забезпечити ретельно збалансоване втручання, яке відповідає потребам кожної дитини [3].

За підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та у співпраці з місцевими органами влади модель «Барнахус» станом на грудень 2023 року впроваджено у восьми регіонах: у Вінницькій, Тернопільській, Чернівецькій, Житомирській та Кіровоградській областях, а також у містах Києві, Миколаєві, Одесі. На Волині «Барнахус» діятиме на базі комунального підприємства «Волинське обласне територіальне медичне об'єднання захисту материнства та дитинства» Волинської обласної ради.

05 грудня 2023 року успішно відбувся Перший Всеукраїнський форум «Роль моделі Барнахус в системі захисту прав дитини», завданням якого був обмін кращими практиками

регіонів України, обговорення проблемних питань і пошук спільних рішень задля досягнення консенсусу щодо реалізації моделі на національному та на місцевому рівнях, нормативного регулювання моделі, а також розробка рішень для забезпечення сталості моделі. Робота команд центрів Барнахус як функціонуючих, так і тих, які готуються до відкриття, активно продовжується.

Стандарти якості Барнахусів складаються з основних принципів, конкретних видів діяльності та інституційних механізмів, які забезпечують ефективні спільні дії, орієнтовані на дитину. Основна мета стандартів якості Барнахусів — створити загальну операційну й організаційну систему, яка сприятиме практиці, що запобігає повторній травматизації, забезпечуючи прийнятні для суду свідчення; гарантує, що практика відповідає правам дитини на захист, допомогу та дружнє до дитини правосуддя [4].

Джерела та література:

1. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#n2

2. Указ Президента України від 21 вересня 2020 року №398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3982020-35069>

3. Модель Барнахус: Загальна характеристика і впровадження в Україні, Збірка матеріалів із впровадження моделі Барнахус в Україні. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file>

4. Правовий аналіз роботи моделі «Барнахус» в Україні / О. Л. Халдорссон, Т. Бугаєць. Рада Європи, 2021. URL: <https://rm.coe.int/legal-analysis-ukr-web/1680a317f5>

Zhevnierov I. Ensuring the protection of children's rights during criminal proceedings using the Barnahus model. *The report reveals issues related to the current state of ensuring the protection of the rights and interests of the child during criminal proceedings, in particular with the use of best international practices and the Barnahus model. The expediency of creating Barnahus Centers in all regions of Ukraine was emphasized, especially in the conditions of war, when the level of violence has increased significantly, and ensuring the observance of the rights of children, as the most vulnerable part of society, is particularly relevant.*

Keywords: *children's rights, child-friendly justice, provision of services at the Barnahus Center, children who have suffered or witnessed violence.*

ЗАХИСТ ПРАВ І ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЛИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

Ю. О. Заїка

Аналізується поняття юридичних фактів, а також правові наслідки, які з ними пов'язані. З метою захисту прав громадян обґрунтовується необхідність визнання окремих актів окупаційної адміністрації, зокрема, свідцтв про народження, реєстрацію шлюбу та смерть.

Ключові слова: *юридичні факти, акти цивільного стану, тимчасово окупована територія, права і свободи*

Правовідносини не перебувають у стані спокою. Вони виникають, змінюються і припиняються на підставі передбачених у законі обставин – юридичних фактів. У доктрині цивільного права під юридичними фактами традиційно розуміють факти реальної дійсності, з якими норми права пов'язують настання юридичних наслідків, тобто, виникнення, зміну чи

припинення цивільних правовідносин. Народження людини, шлюб, смерть є підставою набуття відповідних прав та обов'язків учасниками цивільних правовідносин. Так із факту народження дитини виникає низка обов'язків її батьків, зокрема, щодо виховання та розвитку дитини, її утримання. Дитина, відповідно, набуває право на таке утримання, на виховання, право на спадщину як спадкоємець першої черги після смерті батьків.

Проте сьогодні необхідно вести мову про «новий рівень» забезпечення прав і інтересів дітей, адже в умовах воєнного стану, ведення бойових дій щодня виникає велика кількість загроз порушення інтересів дітей, неможливості забезпечення іноді навіть їх базових потреб [1, с. 123].

Із реєстрацією шлюбу відповідні і права обов'язки виникають у подружжя. Із смертю фізичної особи відкривається спадщина, припиняється шлюб, житлові правовідносини, а також усі права та обов'язки померлого, де неможливе правонаступництво, утриманці набувають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника та ін.

Законодавець враховує сучасні реалії, створює ефективні механізми здійснення громадянами належних їм суб'єктивних прав. Так постановою Кабінету міністрів України від 07.03.2022 р. «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» за певних умов допускається реєстрація шлюбу і без особистої присутності наречених. А сам факт реєстрації шлюбу може засвідчуватися актом про укладення шлюбу, який складається безпосереднім командиром військовослужбовця, поліцейського чи іншим керівником [2].

Міграція населення, роз'єднання українських сімей зумовило потребу вирішення низки питань, пов'язаних із оспоруванням та визнанням батьківства [3]. Низка проблем виникає у зв'язку з тим, що мільйони наших співвітчизників опинилися на тимчасово окупованій території, проте продовжують народжувати, реєструвати шлюби і помирати. Визнаючи реєстрацію таких актів цивільного стану юридичним фактом, з яким пов'язані виникнення, зміна чи припинення суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, необхідно визначитися з правовою природою і правовими наслідками таких фактів.

Вітчизняний законодавець спробував унормувати суспільні відносини, які виникали поза межами країни, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», суворо зазначивши в ч. 3 ст. 9, що «будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами на тимчасово окупованій території, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені в порядку, не передбаченому законом, є недійсним і не створює правових наслідків» [4]. Проте ціла низка суспільних відносин опинилася за межами правового регулювання і суди відмовлялись залучати до справи в якості доказів, документи, видані на тимчасово окупованій території при розгляді заяв про встановлення факту народження, реєстрації шлюбу чи смерті, обґрунтовуючи рішення тим, що заявник, знаючи про недійсність документів, виданих на тимчасово окупованій території, не скористався своїм правом на подачу заяви про реєстрацію акту цивільного стану українського органу державної реєстрації актів цивільного стану, тому відсутні правові підстави для задоволення такої заяви.

Проте саме з часом встановлення певних юридичних фактів пов'язана низка правових наслідків: презумпція батьківства дитини, режим спільності майна подружжя, дійсність укладеного шлюбу, відкриття спадщини та ін.

У травня 2022 р. набрали чинності зміни до згаданої ч. 3 ст. 9 Закону, а саме її доповнено словами «крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території».

На такі зміни оперативної відреагувала судова практика. Як зазначено у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, розгляд державними органами документів, виданих окупаційною владою, не означає автоматичного визнання такої влади. Документи, видані органами та установами (зокрема, закладами реєстрації актів цивільного стану), що розташовані на тимчасово окупованій території України, як виняток можуть братись

до уваги судом і оцінюватися разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку, зокрема, під час розгляду справ у порядку ст. 315 ЦПК України [5].

Проте довготривалі судові розгляди заяв щодо встановлення факту родинних відносин, реєстрації чи розірвання шлюбу, усиновлення, народження особи в певний час, смерті особи та інші не можуть не створювати перешкод для належного здійснення задекларованих державою прав громадян.

У п. 1.3. розділу II Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні передбачено, що для державної реєстрації актів цивільного стану подаються заява, документи чи у передбачених випадках у відповідній заяві зазначаються відомості про документи, які підтверджують факти, що підлягають державній реєстрації [6].

Невизначеність правового статусу громадянина, яка зумовлена його перебуванням на тимчасово окупованій території, перешкоджає ефективному захисту його законних прав та інтересів. Оскільки законодавець визнав чинність документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, необхідно спростити процедуру їх визнання і допустити можливість легалізації органами РАЦСу. На підставі заяви зацікавленої особи і документів, виданих окупаційною адміністрацією, за умови, що підстави видачі таких документів не суперечать чинному українському законодавству, органам РАЦСУ необхідно надати право проводити реєстрацію юридичних фактів і видавати відповідні свідоцтва – про народження, шлюбу, розірвання шлюбу чи про смерть.

Джерела та література:

1. Діяльність в інтересах іншої особи в умовах війни: цивілістичні аспекти: монографія / за ред. О. Є. Харитонов, І. В. Давидової. Одеса: Фенікс, 2022. 180 с.
2. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану. Постанова кабінету міністрів України від 07.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text>
3. Заїка Ю. О. Посмертне оспорування батьківства і умови воєнного часу // Актуальні питання модернізації приватно–правових відносин: європейський досвід та перспективи. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.–практ. конф., 20 жовт. 2023 р. / Відп. ред. В. В. Цюра. К.: КНУ ім. Т. Шевченка 2023. С. 32–35.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15 квітня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
5. Постанова Верховного Суду від 16 листопада 2022 року у справі № 759/1443/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651726>
6. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>

Zaika Y. Protection of the rights and interests of citizens who were in the temporarily occupied territory. *The concept of legal facts and legal consequences associated with them are analyzed. In order to protect the rights of citizens, the need to recognize certain acts of the occupation administration, in particular, birth, marriage and death certificates, is substantiated.*

Keywords: *legal facts, acts of civil status, temporarily occupied territory, rights and freedoms.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

З. В. Зарадюк

У статті розглянуто основні права постраждалих від торгівлі людьми, визначено основні потреби особи, постраждалої від торгівлі людьми, а також перелік суб'єктів, які надають допомогу таким особам.

Ключові слова: торгівля людьми, права потерпілих, постраждала особа, кримінальне правопорушення, суб'єкти взаємодії.

Проблема торгівлі людьми є формою сучасного рабства, що порушує права людини. Це є міжнародна проблема, яка становить помітну суспільну небезпеку та має негативний вплив на формування суспільної моралі. З початком війни ця проблема в Україні лише поглибилась, оскільки збільшився попит на робочу силу, відбулась тимчасова окупація територій, знизився рівень безпеки прикордонних пропускних пунктів, коли тікаючи від війни люди не зважають на потенційні ризики та стають легкими мішенями для торговців людьми.

Сьогодні торгівля людьми, на жаль, може відбуватися в будь-якій країні, незалежно від її економічного розвитку, політичної чи соціальної ситуації. Торгівля людьми – це порушення прав особи через застосування різних видів насильства: фізичного, психологічного, економічного, сексуального. Це злочин, що має низку причин та складні наслідки для постраждалих. Кожен має право на захист своїх порушених прав, які чітко визначені і регламентовані національним та міжнародним законодавством.

Згідно даних Міністерства внутрішніх справ України з 24 лютого 2022 року по жовтень 2023-го виявлені 264 кримінальні правопорушення за ознаками статті про торгівлю людьми, підозри оголошені 169 особам. В Україні лише за два останні роки Національною поліцією зупинено діяльність шести організованих угруповань торговців людьми, які постали перед судом. [1]. Також за даними представництва Міжнародної організації з міграції у 2023 році на першому місці серед випадків торгівлі людьми – трудова експлуатація (86%) та більшість це чоловіки (63%) [2]. За визначенням Конвенції Міжнародної організації праці, трудова експлуатація - це будь-яка робота або служба, що їх вимагають від особи під загрозою якогось покарання і які ця особа не запропонувала добровільно.

Проте, як ми розуміємо офіційна статистика не відображає реальної ситуації. Переважна більшість випадків залишається латентною. Незважаючи на те, в якій формі відбулася торгівля людиною, потерпіла особа має право на отримання допомоги. Така допомога має бути комплексною і базуватися на потребах конкретної людини.

Можна визначити такі основні потреби особи, постраждалої від торгівлі людьми:

- *фізичні* – можуть передбачати медичну допомогу, яка полягає у безоплатному медичному обстеженні та лікуванні;
- *психологічні* виражаються в психологічній підтримці і супроводі психолога, консультуванні або інші форми психологічної допомоги для подолання тривоги, депресії, посттравматичного стресового розладу та інших станів, спричинених експлуатацією;
- *правові* – це консультації юристів і правозахисників, допомога у відновленні документів, складання позовних заяв, надання юридичного супроводу;
- *соціальні та реінтеграційні* можуть мати на меті пошук роботи, сприяння у відкритті власної справи, допомога в отриманні нової професії, підтримка в навчанні тощо;
- *фінансові та матеріальні* – це надання гуманітарної допомоги, одноразової матеріальної допомоги від держави, придбання матеріалів та інструментів для здійснення професійної діяльності;
- *житлові* – надання тимчасового притулку в спеціалізованих закладах, влаштування дітей до сімейних форм виховання, відновлення прав власності на житло тощо.

Отже, потреби особи, постраждалої від торгівлі людьми, індивідуальні й комплексні в кожному випадку, тому вимагають різноманітних видів допомоги для забезпечення повної реабілітації та відновлення прав.

Ст. 16 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» визначає за особами, які постраждали від торгівлі людьми та є громадянами України, такі права: - право отримувати інформацію щодо своїх прав та можливостей (мовою, якою володіє така особа); - право на забезпечення особистої безпеки, поваги; - право на медичну допомогу, психологічну та соціальну підтримку; - право на житло та інші матеріальні ресурси: відшкодування моральної та матеріальної шкоди коштом осіб, які її заподіяли; отримання одноразової матеріальної допомоги; тимчасове розміщення в закладах допомоги для постраждалих осіб - право на безпеку та захист від подальшої експлуатації; - право на безкоштовну юридичну допомогу; - право на інші форми допомоги, необхідні для відновлення життєдіяльності, наприклад, допомогу в працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку [4].

Іноземець та особа без громадянства зі статусом особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, мають усі права, що й громадяни України, а також такі права, як безоплатне отримання послуг перекладача, тимчасове перебування в Україні, постійне проживання на території України в порядку, встановленому законодавством.

Стаття 5 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» визначає перелік суб'єктів, які надають допомогу особам, постраждалим від торгівлі людьми. Зокрема:

- центральні та місцеві органи виконавчої влади;
- закордонні дипломатичні установи України;
- заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- органи місцевого самоврядування;
- підприємства, установи, організації незалежно від форми власності;
- громадські організації та окремі громадяни [4].

Варто зазначити, що система надання послуг постраждалим від торгівлі людьми побудована на основі взаємодії державних, громадських та міжнародних організацій. Кожен із цих суб'єктів забезпечує різні види допомоги, щоб особи, постраждалі від торгівлі людьми, мали змогу отримати необхідну підтримку та захист.

Отже, можна дійти висновку, що під час війни безпековий стан може змінюватися, тому варто здійснювати постійний моніторинг, визначати нові фактори вразливості, виявляти нові ризики та виклики, що можуть впливати на виникнення ситуацій, пов'язаних із торгівлею людьми; інформувати жителів міст, громад про ризики потрапляння в ситуацію торгівлі людьми з метою сексуальної, трудової та інших форм експлуатації; звертати увагу на вразливі категорії населення – дітей, підлітків, жінок, людей у складній фінансовій ситуації, осіб з інвалідністю тощо.

Джерела та література:

1. Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ України. URL: <http://www.mvs.gov.ua/>
2. Статистика представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні. Режим доступу: <https://www.stoptrafficking.org/#statistics>
3. Конвенція Міжнародної організації праці. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_036#Text
4. Закон України «Про протидію торгівлі людьми». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

Zaradiuk Z. Ensuring the right to receive assistance for victims of human trafficking. *The article discusses the fundamental rights of victims of human trafficking, identifies the basic needs of a person who has suffered from human trafficking, and lists the entities that provide assistance to such persons.*

Keywords: *human trafficking, victims' rights, victim, criminal offense, subjects of interaction.*

ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКОГО ЗМІСТУ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**А. Р. Кеда***Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. П. Крисюк*

У даній статті проаналізовано в чому виникають розбіжності у філософському обґрунтуванні та змісті прав людини як одному з найбільших цінностей будь - якої людини на володіння якими може претендувати кожна людина незалежно від обставин.

Ключові слова: права людини, обґрунтування прав людини, людина, філософія права

Обґрунтування ідеї прав людини є одною з основних проблем антропології права, поруч з обґрунтуванням права як особливого нормативного порядку. Термін "право" містить в собі досить велике значення для розкриття феномена права, тому виходячи з даної точки зору його можна вважати модусом права.[1, с. 149]

Права людини мають нормативно – критичну природу. Тому їх не потрібно розглядати лише як юридичне явище, оскільки права людини містять "моральні критерії, яким повинен керуватися правопорядок", а також як і природне явище.

Людські права як юридичне явище варто розрізнити у двох аспектах : як об'єктивне та суб'єктивне розуміння. Об'єктивне розуміння прав людини полягає в тому, що їх творцем виступає держава і силу цього вони відображені в джерелах права чим і об'єктивно існують в суспільстві. Щодо суб'єктивного розуміння прав людини то варто звернути увагу на те, що права закріплені в юридичних нормах та їхня реалізація залежить лише від бажання та волі людини. І лише володіючи суб'єктивним юридичним правом будь - хто може набувати можливості: право на свої дії чи право на чужі дії.

Права людини як природне явище становлять собою всю сукупність природних прав людини та всіх суб'єктів суспільства. Джерело їх походження викликає формування багатьох концепцій природного права. Такі філософи як Тома Аквінський та Августин Блаженний вважають творцем Бога. Своєю чергою, Вернер Майхофер вважав, що природне право існує як право екзистенційне: як право на існування людини з іншими людьми, співрозмірне його призначенню [2]. Тому, можна дійти до висновку, що єдиним суб'єктом який є творцем прав є людиною.

Сенс прав людини визначає, що права людини є одними із фундаментальних принципів будь - якої сучасної державності та легітиматії, які не залежать від політики. В контексті цього права і свободи людини розглядаються як автономні стандарти, які можуть використовуватися для критики законів, дій держави та інших інституцій, тобто як критерії легітиматії.

Збереження власного Я, унікальності та ідентичності виступають фундаментальними прагненнями кожної людини, що проявляються в антропологічному інтересі, здійснити який можна відмовившись від насильства. Реалізація цього робить особу людиною, яка визнає права інших, їхні цінності та гідність.

Отже, можна зробити висновок, що обґрунтування прав людини не може бути зведеного до одного цілого тому, що наші права є досить складним поняттям в трактуванні якого не можливо дійти до єдиної думки. Кожен з філософів вбачає в правах людини, щось своє і тому є безліч концепцій, що саме виступає їх джерелом та чому вони нам належать.

Джерела та література:

1. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.

2. Майхофер В. Естественное право как экзистенциальное право. Філософія права і загальна теорія права. 2019. № 1. С. 231–261.

Keda A. The problem of philosophical content and justification of human rights.

This article analyzes the differences arising in the philosophical justification and content of human rights as one of the greatest values of any person to possess which each person can claim regardless of circumstances.

Keywords: *human rights, justification of human rights, human, philosophy of law*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

С. В. Книш

Належне правове оформлення механізмів, порядку, форм і способів захисту прав громадян виступає як обов'язкова першочергова умова формування й практичного функціонування системи захисту прав і свобод людини і громадянина в будь-якій державі. При цьому, особливого значення набувають саме адміністративно-правові засади, що комплексно визначають усю систему захисту прав громадян й охоплюють різні організаційні питання її забезпечення. В дослідженні проаналізовано теоретичні положення та засади забезпечення адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина в сучасних умовах, визначено його основні риси, сутність та значення, а також обґрунтовано пріоритетні напрямки вдосконалення правового регулювання захисту прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: *адміністративно-правові засади, адміністративно-правові гарантії захист прав громадян, права і свободи, правовий статус людини та громадянина, адміністративно-правові способи захисту прав і свобод.*

Проголошення будь-якого права людини, навіть закріпленого відповідними правовими актами держави, нічого не варте без реальних гарантій його існування. Поняття гарантій базується на основних принципах, вироблених людством: гуманізму, справедливості, законності, доцільності, рівноправності та ряду інших. За своєю сутністю гарантії – це система умов, що забезпечують задоволення інтересів людини, основною функцією яких є виконання зобов'язань державою та іншими суб'єктами у сфері реалізації прав особи. Об'єктом гарантій виступають суспільні відносини, пов'язані з охороною і захистом прав людини, задоволенням майнових і немайнових інтересів громадян.

Гарантії прав людини і громадянина у науковій літературі поділяються на забезпечені заходами, передбаченими у внутрішньодержавному законодавстві і ті, які забезпечуються заходами, що передбачаються міжнародними договорами [1, с. 142-143]. Передусім захист та безпосереднє забезпечення прав і свобод громадянина здійснюється у внутрішньому законодавстві держави. Внутрішньодержавні інститути захисту прав громадянина являє собою систему соціально-економічних, культурних, політичних та правових засобів і умов, які забезпечують безпосередній захист прав людини і громадянина. Також, слід відмітити, що в кожній державі існує система юридичних гарантій прав і свобод особи яку можна визначити як сукупність нормативно-правових засобів, взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових та інституційно-організаційних гарантій забезпечення реалізації, охорони і захисту прав і свобод [2].

Слід відмітити, що адміністративно-правове регулювання порівняно з іншими різновидами правового регулювання здійснюється за допомогою найбільшої кількості юридичних джерел, відмінних за своєю юридичною силою та рівнем прийняття. З одного боку, це ускладнює формування цілісного законодавства й нерідко призводить до дублювання однакових за змістом норм права, а також виникнення юридичних колізій. Проте, з іншого боку, саме адміністративне регулювання й впорядковує основний пласт відносин, які складаються в Україні, забезпечує достатню деталізованість правил поведінки та своєчасність їх оновлення. Оскільки більшість адміністративно-правових відносин пов'язані з організацією

та діяльністю органів державного врядування, беручи до уваги положення ч. 2 ст. 19 Конституції України [4], за якою органи державної влади та їх посадові особи зобов'язуються діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, слід відмітити, що точно й повне адміністративно-правове регулювання в усіх сферах суспільного життя є одним із факторів належної реалізації державою своїх функцій, у тому числі й щодо захисту прав громадян.

В доктрині систему захисту прав громадян розглядають як сукупність своєрідних юридичних процесів, здійснюваних компетентними органами у встановленому порядку. Основою таких адміністративно-правових засад має бути Конституція України, яка закріплює вихідні засади забезпечення та захисту прав громадян, його форми та принципи, умови організації та діяльності уповноважених у цій сфері органів. Слід відмітити, що Конституція України закріплює основоположні права і свободи людини і громадянина, а система державного гарантування й захисту має всезагальний характер і поширюється на будь-які права громадян, також конституційні принципи адміністративно-правового статусу громадян, як їхня рівність у своїх правах і перед законом, невідчужуваність та непорушність таких прав, визначають, що будь-яке відхилення від вказаних засад статусу громадян, вилучення й порушення гарантованих правом прав громадян, а також неправомірне обмеження можливості їхньої реалізації може й має розглядатись як підстава застосування механізмів захисту прав громадян в Україні [4]. Слід відзначити, що вихідні начала забезпечення та захисту прав громадян, що покладаються в основу усього адміністративно-правового регулювання, мають саме конституційну природу.

Оскільки, адміністративне право впливає на суспільні відносини через спеціальну систему елементів, що іменуються у літературі механізмом дії, впливу, регулювання то, адміністративно-правове забезпечення передбачає насамперед регулювання за допомогою норм адміністративного права суспільних відносин, що виникають для та в процесі реалізації прав і свобод людини та громадянина, вплив на них за допомогою передбачених в законодавстві елементів. Крім того, для адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина важливим засобом виступає реалізація норм адміністративного права. Причому тут важливі усі способи реалізації і використання, коли громадянин сам скористається засобами реалізації, і додержання та виконання норм, а особливо застосування певних норм адміністративного права з метою надання можливості громадянину отримати право [3].

Складовою частиною адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина є гарантії їх реалізації, під якими розуміються умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав і свобод особи. Цінність адміністративно-правового механізму і його змісту полягає у виникненні під його впливом необхідних реальних відносин, збіг проектних з тими, що фактично проявляються у поведінці людей, у їхніх вчинках.

Також, в науковій літературі, механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина представляє систему засобів, які є складовою впливу елементів цієї галузі права на суспільні відносини та встановлювані її нормами гарантії реалізації цих прав (поновлення в органах виконавчої влади та суду, захист за допомогою адміністративної відповідальності та прокурорського нагляду).

Система адміністративно-правових засобів забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод громадян у сфері державного управління поряд з іншими включає взаємопов'язану та взаємодіючу сукупність організаційно-правових засобів, що використовуються в різноманітних сферах здійснення виконавчої влади.

Адміністративно-правові заходи впливу і гарантії забезпечення прав і свобод людини і громадянина пов'язуються з вираженням профілактичного, виховного, обслуговуючого боків у забезпеченні прав і свобод громадян у сфері управління. Охорона і захист прав і свобод громадян забезпечується, передусім, матеріальним обґрунтуванням цих прав, відповідністю суспільних і державних інтересів інтересам громадян, застосуванням організаційно-правових засобів, які не є юрисдикційними. Діяльність таких органів повинна бути спрямована на

забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян, а також надання адміністративних послуг [3].

Слід відмітити, що в зміст адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини й громадянина як складова входять гарантії їх реалізації, під якими розуміються встановлені законом засоби, що охороняють і захищають права громадян, припиняють та усувають порушення, надають можливості щодо їх поновлення.

Найчастіше, саме, належна гарантованість прав і свобод людини та громадянина характеризується наявністю в державі ефективного правосуддя. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина включає передусім адміністративне правосуддя. Однак і вся судова система в частині захисту прав громадян у відносинах із виконавчою владою теоретично і практично є складовою механізму адміністративно-правового забезпечення цих прав. Саме, для досягнення мети потрібно ефективно застосовувати судовими, правоохоронними працівниками та іншими державними службовцями Кодексу адміністративного судочинства України та сприяння ефективному функціонуванню системи адміністративної юстиції. Важливими підґрунтям таких гарантій є і функції прокуратури, при їх відповідній реалізації цим органом, вони представляють гарантування прав і свобод людини в системі виконавчої влади і особливо в адміністративно-політичній сфері. Також, при запровадженні адміністративної юстиції кожен громадянин, свобода якого не обмежена у передбаченому законом порядку, має право звернутися до суду.

Отже, система адміністративно-правових засобів забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян у сфері державного управління поряд з іншими включає взаємопов'язану та взаємодіючу сукупність організаційно-правових засобів, що використовуються в різноманітних сферах здійснення виконавчої влади.

Джерела та література:

1. Адміністративно правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина: навч. посіб. І. О. Ієрусалімова , І. О. Ієрусалімов, П. М. Павлик, Ж. В. Удовенко. К.: Знання, 2007. 223 с. (С. 142-143).
2. Волинка К. Г. Механізми забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: Дис. канд. юрид. наук. Нац-ний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2000. 177 арк.
3. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посіб. Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.; Вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Knysz S. Administrative and legal guarantees of human and citizen rights and freedoms. *Proper legal registration of mechanisms, order, forms and methods protection of citizens' rights acts as a mandatory priority condition formation and practical functioning of the system of protection of rights and freedoms person and citizen in any state. At the same time, it is of particular importance they acquire precisely the administrative and legal principles that are comprehensively determined the entire system of protection of citizens' rights and cover various organizational issues its provision. The research analyzed the theoretical provisions and principles of ensuring administrative and legal guarantees of rights and freedoms person and citizen in modern conditions, its main features are defined, essence and meaning, as well as substantiated priority directions improvement of legal regulation of protection of human rights and freedoms and citizen.*

Keywords: *administrative and legal principles, administrative legal guarantees, protection of citizens' rights, rights and freedoms, legal status of a person and a citizen, administrative and legal methods of protecting rights and freedom.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ДИТИНИ НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**І. М. Конончук**

Досліджено особливості конституційного права дитини на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану. Проаналізовано законодавство України щодо правового регулювання освіти під час воєнного стану. Визначено державні гарантії, які мають учасники освітнього процесу в умовах дії воєнного стану.

Ключові слова: право на освіту, здобувачі освіти, воєнний стан, забезпечення освітнього процесу, державні гарантії.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на освіту. Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти в державних і комунальних закладах освіти; надання стипендій та пільг здобувачам освіти таких закладів у порядку, встановленому законодавством України [1].

Здобувачам освіти, які в умовах воєнного стану в Україні були вимушені змінити місце проживання (перебування), місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників (ст. 57-1 Закону України «Про освіту») [2].

Міністерство освіти і науки України наказом від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» [3] зобов'язало органи управління у сфері освіти місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, зокрема у підпорядкуванні яких перебувають заклади загальної середньої освіти та установи освіти, зарахування здобувачів загальної середньої освіти, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання (перебування) і проживають (перебувають) в Україні чи за її межами, до закладів освіти за заявою (її скановану копією чи фотокопією), що подається до закладу освіти одним з батьків, опікуном, іншим законним представником, родичем здобувача освіти або повнолітнім здобувачем освіти особисто, електронною поштою або будь-яким іншим зручним для заявника способом.

Здобуття загальної середньої освіти для дітей дозволено за будь-якою формою, що може забезпечити заклад освіти та є найбільш безпечним для них. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про освіту» особа має право здобувати освіту в різних формах або поєднуючи їх. Основними формами здобуття освіти є: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна [2].

Міністерство освіти і науки України рекомендує дітям-громадянам України, які вимушено знаходяться за кордоном, такі варіанти здобуття освіти під час дії воєнного стану:

- 1) навчатись тільки в закладі освіти країни перебування учня за очною формою;
- 2) поєднувати навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою і в закладі загальної середньої освіти України, зокрема Державному ліцеї «Міжнародна українська школа», за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною);
- 3) навчатися в закладах/класах, які організовано в країнах перебування за ініціативою громадських організацій українців за сприяння органів управління освітою цих країн та місцевої влади і які надають освітні послуги у співпраці з Державним ліцеєм «Міжнародна українська школа» відповідно до укладеного договору;
- 4) якщо це не суперечить законодавству країни перебування, навчатися тільки в закладі освіти України за однією із форм навчання, передбачених законодавством (дистанційною, сімейною (домашньою), екстернатною) [3].

Діти, які проживають або проживали на неконтрольованій території, території населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованій території і не мали можливості протягом понад шести місяців навчатись за однією з форм здобуття освіти, поновлюються в закладі освіти, учнями якого вони були, або зараховуються до іншого закладу освіти України на підставі заяви одного з батьків / законних представників.

За умови відсутності будь-яких відомостей щодо місця проживання чи місцеперебування здобувачів освіти з числа осіб з неконтрольованих територій, територій населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованих територій, осіб, які вимушено опинилися за межами України, Міністерство освіти і науки України рекомендує утриматись від відрахування учнів із закладу освіти і зберігати їхні особові справи та результати оцінювання попередніх років у закладі освіти [4].

Оцінювання, зокрема підсумкове (тематичне, семестрове, річне), результатів навчання здобувачів освіти може здійснюватися за потреби з використанням технологій дистанційного навчання і засобів зв'язку.

Свідомство про здобуття певного рівня загальної середньої освіти єдиного державного зразка України видається дітям, які перебуваючи за межами України здобували освіту в українському закладі освіти, що має ліцензію на провадження освітньої діяльності.

У разі завершення здобуття базової або повної загальної середньої освіти в закладах освіти інших держав і отримання здобувачем освіти відповідних документів застосовується процедура визнання документів про освіту, яка здійснюється в установленому законодавством України порядку.

Учням випускних класів, які навчалися у закладі освіти країни перебування, проживають або проживали на неконтрольованій території, території населених пунктів на лінії зіткнення, деокупованій території, та за певних обставин не отримали документ про здобуття освіти відповідного рівня, надається можливість пройти підсумкове (річне) оцінювання в одному з українських закладів освіти як екстернам і отримати документ про освіту українського зразка. Екстерн може пройти оцінювання за один або кілька класів у межах одного або декількох рівнів повної загальної середньої освіти протягом одного навчального року [4].

Отже, кожна дитина має право на якісну та доступну освіту. В умовах правового режиму воєнного стану важливо забезпечити право дітей на безперервне здобуття освіти. Створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану, у межах своєї компетенції здійснюють органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їх представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти.

Джерела та література:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 15.11.2023)
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. 2145-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.11.2023)
3. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерство освіти і науки України від 28.03.2022 р. № 274. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 15.11.2023)
4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні: Наказ Міністерство освіти і науки України від 15.05.2023 р. № 563. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zdobuttya-osviti-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 15.11.2023)

Kononchuk I. The child's constitutional right to education under martial law.

Peculiarities of the child's constitutional right to education under the conditions of the legal regime of martial law have been studied. The legislation of Ukraine regarding the legal regulation of education during martial law is analyzed. The state guarantees that the participants of the educational process have in the conditions of martial law are determined.

Keywords: *the right to education, education seekers, martial law, ensuring the educational process, state guarantees.*

ТЕОЛОГО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРИЗМІ СУЧАСНИХ ФОРМ ПРАВОВОГО РОЗУМІННЯ

П. С. Корнієнко

Необхідність політики, орієнтованої на людину, та аналіз теолого-правових явищ крізь призму антропоцентризму та теологічно-орієнтованого виміру права і віри в нього сприяють актуальності проведеного дослідження. Важливість прав людини вкрай велика, оскільки існує значний розрив між конституційними положеннями, що проголошують людський аспект права, та ортодоксальними нормами та фактичними суспільними відносинами чи рівнем відповідальності держави перед особою за її дії. Метою цієї статті є теоретичне дослідження аспектів цінності права в контексті віри в плюралізм, що існує в сучасному праві. У статті використовувалися загальні та спеціальні наукові методи наукового пізнання. Результати дослідження забезпечують комплексне вивчення та розширений теолого-філософський і правовий аналіз права як особливого явища людського існування та його ролі в створенні універсальних життєвих цінностей та ортодоксальних норм.

Ключові слова: *права людини, праворозуміння, поняття теології, типи праворозуміння*

Права людини розпізнаються як універсальна форма взаємодії між людиною, суспільством та сучасною державою. Вони дозволяють визначити межі соціальних можливостей людини та створюють інституційний та соціально-правовий механізм для їх реалізації. Загалом прийнято, що цивільні, політичні, соціальні, економічні, культурні та інші права людини не є дарунком від уряду чи політичної партії, або будь-якої групи людей. Вони є невід'ємним майном людей, яке належить їм від народження, незалежно від раси, кольору шкіри, гендеру, віросповідання, мови, політичних та інших переконань. Іншими словами, права людини - це природні права, якими рівноправно користуються всі люди з народження, включаючи фундаментальні права[1, с. 160-165].

Вважається, що права та свободи людини є основою суспільства, держави та її конституційного ладу, і вони лежать в основі цивілізації, становлячи важливий компонент соціо-культурної цивілізаційної системи, яка визначає її стиль; соціо-економічні права є конституційними показниками добробуту держави. Не випадково положення про права людини розкривають текст Конституції та визначають ставлення держави до людини. Тим часом держава зобов'язана правами людини, оскільки її існування, соціальна мета та цінність визначаються тим, наскільки вона відповідає насущним потребам громадян і забезпечує їхні права та свободи.

Юридична природа прав людини виражена закріпленням положень в міжнародних правових актах, конституціях держав та кодифікованих актах. Права людини вважаються універсальними цінностями, проте їх концепція є складною та багатогранною [2, с. 1376-1387]. Метою багатьох прийнятих міжнародних угод та конвенцій щодо прав людини - встановити гармонізовані права та свободи людини. Відповідь на питання, що таке права людини в міжнародному вимірі, сьогодні міститься в положеннях діючого міжнародного гуманітарного права.

Сучасний період розвитку юридичної науки (21 століття) відзначений не лише переосмисленням існуючих юридичних концепцій, але й активним створенням численних нових підходів до юридичного розуміння. Триває інтенсивне усвідомлення накопиченого теоретичного фонду, формуються нові ідеї та погляди, і наука значно зміщується в різні сфери людської діяльності. Швидкі соціальні трансформації (цифровізація, відхід від норм і догм минулого тисячоліття) та демократичні процеси в усіх сферах громадського життя незалежної України сприяють інтеграції різних типів юридичного розуміння і породжують як радикальне переосмислення.

Наразі права людини вкрай важливі на міжнародному та національному рівнях, і наукові підходи до сутності, значення та функцій права вимагають переосмислення для забезпечення ефективного механізму їхньої реалізації та захисту в Україні. У цьому контексті зростає роль юридичної науки та філософії, або точніше, їхнього міждисциплінарного поєднання, такого як філософія права, призначеної пропонувати шляхи вирішення актуальних наукових та практичних проблем. Обґрунтовано вдалим звертанням до філософії права та її розділів, таких як аксіологія та антропологія права, коли виникає потреба у поглибленні та розширенні дослідження прав людини.

Право є невід'ємною частиною життя людини, характеризується природними якостями та особливостями. Ці якості впливають на внутрішнє наповнення права, визначають його спрямованість на конкретні універсальні ідеали та роблять його гуманним. Очевидно, що без людини, її інтересів та її існування втрачається сенс та зміст права. Існування людини у світі права є основою та показником цивілізації сучасної правової системи. Цей принцип повинен стати визначальною парадигмою вітчизняної юридичної науки та практики. У цьому контексті важливим та цікавим випадком є ратифікація Україною Стамбульської конвенції (Закон України № 2319-IX..., 2022) – про запобігання насильству щодо жінок та сімейному насильству. Це ще один крок до поліпшення політичного образу України на міжнародній арені як країни, що послідовно виконує свої зобов'язання у сфері захисту прав людини та основних свобод в контексті теолого-юридичного значення прав людини через призму сучасних типів юридичного розуміння.

Сучасний плюралістичний підхід до розуміння права дозволяє виявити та розкрити його риси, які необхідні для встановлення гуманістичних принципів [3, с. 299–326]. Плюралістичний підхід також допомагає підняти юридичний зміст прав людини та свободи на якісно новий рівень і розробити та впровадити реалістичний механізм їх захисту. Цей підхід вимагає реорієнтації юридичної науки та практики на загальноновизнані цивілізаційні ідеали, які базуються на плюралізмі сучасного юридичного розуміння та враховують різні аспекти людського існування в складному глобалізованому суспільстві. Важливо пов'язати сучасні справжні демократичні принципи подальшого розвитку суспільства з практикою. Таким чином, в домашній юридичній науці з'явився ціннісний підхід до проблеми юридичного існування людини. Автори цієї статті вважають, що ціннісний підхід до проблеми сучасного права неподільно пов'язаний із антропологізацією юридичної науки та юридичної практики. До цього сприяє той факт, що права людини та юридичні засоби стають пріоритетним питанням. Права та свободи людини і громадянина, можливо, єдині системи, які можуть згладити взаємне відчуження особи від оточуючого суспільства та держави і допомогти подолати їхнє взаємне відчуження. У таких умовах право виступає як категоричний імператив, коли вільна воля (свобода) однієї людини сумісна з вільною волею іншої з точки зору загального закону свободи [4, с. 152-163].

Отже, основні права людини – це конкретні можливості людини, необхідні для задоволення їхніх потреб в існуванні та розвитку в конкретному історичному контексті та об'єктивно визначені рівнем розвитку суспільства та забезпечені відповідальністю інших суб'єктів. Пояснення прав людини вимагає слідування не лише різним політичним та юридичним поглядам, але й різноманітним методологічним підходам, що створює різноманітні наукові інтерпретації, глибину та всебічність сутності цього поняття. Права людини зазвичай розглядаються як конкретні можливості, які необхідні для існування та розвитку людини в конкретних історичних умовах; вони об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людини і повинні бути рівними для всіх. Іншими словами, права людини представляють собою

загальну і рівну для всіх міру (норму) свободи (можливого поведінку), необхідну для задоволення потреб їхнього існування, розвитку та самореалізації.

Так чи інакше, ці уявлення про права людини зосереджуються на їхніх властивостях, які включають моральні та правові принципи цих прав, межі можливого поведінку, обмеження, юридичні факти, пов'язані з реалізацією певних прав, процедурні та процесуальні форми їх реалізації.

Джерела та література:

1. Сарана С., Фаст О., Сидоренко В., Олійник О., Литвин Н. Особливості оподаткування в Україні операцій з постачання медичних послуг. Вісник Грузинські медичні новини. – 2019. – № 296. – С. 164-168.
2. Rusnak A. V., Pulianovych O. V., Kozak Y. H., Gribincea A. & Lytvyn N. Y. Innovative priorities of Ukraine in the context of global economic trends. Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2020.- № 11(4). – С. 1376-1387.
3. Sergiienko N. A., Prylovskiy V. V., Burdin M., Dei M. O., Ostapenko H. Z. (2022). Enforcement Actions and Their Suspension: The Concept and Legal Regulation in Ukraine, Georgia, Kazakhstan, Armenia. Lex Scientia Law Review. – 2022. – № 6(2). С. 299–326.
4. Подковенко Т. О. Принцип антропоцентризму в контексті сучасного правовозуміння. Юридичний вісник. – 2020. – № 1. – С. 152-163.

Korniienko P. Theology-legal value of human rights through the prism of modern types of legal understanding. *The need for human-oriented politics and the analysis of theology-legal phenomena through the prism of anthropocentrism and the theology-oriented dimension of law and the belief therein contribute to the relevance of the research conducted. The value of human rights is crucial because there is a wide gap between the constitutional provisions that proclaim the human dimension of law and the orthodox rules and actual social relations or level of state responsibility to a person for its activities. The purpose of this article is a theoretical study of the value aspects of law in the context of the pluralism belief existing in modern law. General and special scientific methods of scientific cognition were used in the article.*

Keywords: *human rights, legal understanding, theology concepts, types of legal understanding; theology-legal value of human rights*

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ЯК ОСОБИСТЕ НЕМАЙНОВЕ ПРАВО

С. М. Котельчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У тезах розглядається право на охорону здоров'я, як невід'ємне право кожної людини, описується його зміст.

Ключові слова: *медичне обслуговування, охорона здоров'я, право на охорону здоров'я, реалізація прав.*

Здоров'я є основою повноцінного життя людини. Без нього людина не може повноцінно працювати, вчитися, брати участь у суспільному житті. Право на охорону здоров'я гарантує кожній людині доступ до медичної допомоги, яка необхідна для збереження і відновлення її здоров'я.

З народження кожен громадянин України має природне право на охорону здоров'я, тобто це доказ того, що жодна людина не в змозі відібрати це право.

Право на охорону здоров'я закріплене в Конституції України та у Цивільному кодексі України. Це особисте немайнове право полягає у створенні необхідного, доступного та ефективного доступу всіх громадян до медичного обслуговування. Заходи, спрямовані на

зміцнення здоров'я, його збереження становлять собою зміст охорони здоров'я, який є загальним обов'язком суспільства та держави.

Здоров'я – це не лише відсутність хвороб, чинниками охорони здоров'я є праця і достатній рівень зарплати, наявність житла, сприятлива екологічна ситуація, тощо. Дане поняття є нематеріальним благом, невіддільне від особистості і не може передаватися або припинятися з будь-яких підстав, воно виступає об'єктом цивільних правовідносин із надання медичної допомоги. Власник здоров'я має право володіти, користуватися, розпоряджатися своїм фізичним тілом, він вільний вступати у відносини з іншими особами на тих або інших умовах [1].

Здоров'я як особисте немайнове благо має свій вияв не лише в організмі, тобто тілі людини, а й психічних процесах, стан яких також впливає на людський організм. Тому потрібно говорити не лише про соматичне, а й про психічне здоров'я.

Стан здоров'я людини є наслідком багатьох чинників, в тому числі і власного часто байдужого ставлення до нього.

Право людини на охорону здоров'я має включати насамперед право на власні дії, тобто право самому піклуватися про своє благополуччя: берегти своє фізичне здоров'я, сприяти його поліпшенню, створювати для себе духовний і матеріальний добробут. У разі хвороби особа має право на власні методи лікування, в тому числі знахарство, чаклування тощо.

Право на охорону здоров'я як ОНП має такі особливості: 1) це право є універсальним. Воно належить кожній людині, незалежно від її раси, статі, релігії, національності, соціального статусу або інших ознак. 2) це право є невід'ємним. Воно не може бути відібрано або обмежене.

Для належної реалізації та використання права на охорону здоров'я держава встановлює певні гарантії такі як: пріоритетність охорони здоров'я в діяльності підприємств, установ, організацій різних форм власності; надання медичної допомоги всім громадянам в обсязі, визначеному Кабінетом Міністрів України; державний контроль у галузі охорони здоров'я та реалізація певних заходів щодо охорони та поліпшення здоров'я; відповідальність за порушення в сфері охорони здоров'я тощо [2].

Існують також спеціальні гарантії дотримання права людини на охорону здоров'я, які полягають у тому, що будь-яке медичне втручання (застосування методів діагностики, профілактики або лікування, участь у медико-біологічному експерименті) пов'язане з впливом на організм, особисту недоторканність людини, тому допускається лише за згодою особи у разі, коли воно не може завдати шкоди здоров'ю пацієнта. До спеціальних гарантій дотримання права людини на охорону здоров'я слід віднести трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини виключно у визначеному законом порядку за згодою людини або її законних представників. Трансплантація як метод лікування захворювань людини застосовується лише у тому разі, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта іншими методами лікування неможливе.

Отже, кожна людина, має природне і непорушне право на охорону здоров'я. Воно є універсальним і невід'ємним, а для його реалізації встановлюються різноманітні гарантії, включаючи пріоритетність охорони здоров'я та контроль за дотриманням цих прав.

Джерела та література:

1. Булеца С. Б. Деякі аспекти поняття права на охорону здоров'я, медичну допомогу та біоетики в Україні, Словаччині та Угорщині. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/23507/1/%D0%94%D0%B5%D1%8F%D0%BA%D1%96%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0...pdf>

2. Коробцова Н. Право людини на охорону здоров'я: спеціальні гарантії дотримання. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/v7/2012/01_2012.pdf#page=29

Kotelchuk S. The right to health care as a personal non-property right. *Theses consider the right to health care as an inalienable right of every person, describe its content.*

Keywords: *health care, right to health care, realization of rights.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

С. В. Кошулинська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

Право на трансплантацію людських органів викликає безліч дискусій, що, перш за все, пов'язані з перетином моральних, етичних, біологічних і правових аспектів реалізації цього права. Проблематика його забезпечення набула особливої актуальності після початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. В тезах проаналізовано зміни в правовому регулюванні трансплантації в період воєнного стану.

Ключові слова: *трансплантація, анатомічні матеріали, донор, правове регулювання.*

Право на трансплантацію є важливою складовою права на життя та здоров'я, встановлених Конституцією України. Цивільний кодекс визначає, що повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин. Особа віком до 18 років може бути живим донором гемопоетичних стовбурових клітин відповідно до закону. Взяття органів та інших анатомічних матеріалів з тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, встановлених законом. Фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його [1]. Прийняття у 2018 р. Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» означало суттєві позитивні зрушення сфері трансплантології та дало можливість врятувати значно більшу кількість життів українців порівняно з минулими роками [2].

Проте після початку повномасштабного вторгнення питання правового регулювання трансплантації в Україні набуло нової гостроти. Це пов'язано передусім із збільшенням кількості осіб, що потребують трансплантації, ускладненням або ж унеможливленням діяльності центрів трансплантології.

Генеральний директор Українського центру трансплант-координації Дмитро Коваль розповів про те, що незважаючи на впроваджений правовий режим воєнного стану, трансплантація в Україні продовжує розвиватись. Після 24 лютого, протягом декількох місяців, зі зрозумілих причин, трансплантації в Україні не виконувались. Було багато незрозумілого і багато запитань, у тому числі, у керівників закладів охорони здоров'я, які працюють у напрямку трансплантології, але вдалось адаптуватися і налагодити нові робочі і організаційні процеси. Трансплантації стали поступово відновлюватись, адже незважаючи на війну, люди продовжують потребувати саме такої допомоги [3].

Відповідно до даних Українського центру трансплант-координації у період з січня по вересень 2023 року в Україні було виконано 406 трансплантацій, з них 148 від живого донора та 258 посмертно. У цей же період було проведено 251 трансплантацію гемопоетичних стовбурових клітин із них 41 дітям [4].

Дмитро Коваль також зауважив те, що попри війну, правила і підходи до трансплантації жодним чином не змінилися: донорами не розглядаються, як військові так і цивільні, які постраждали внаслідок бойових дій [3]. Відповідне положення закріплено в ч. 4 ст. 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [2].

Збільшенню ефективності правового регулювання трансплантації в Україні в період воєнного стану сприяло прийняття Верховною Радою Закону «Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині» №1967-IX, який набув чинності 7 січня 2022 р. [5]. Законом передбачається, що до 1 січня

2024 р. забезпечення організації медичної допомоги з застосуванням трансплантації та/або провадження діяльності, пов'язаної з трансплантацією, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету шляхом реалізації пілотного проекту щодо зміни механізму фінансового забезпечення оперативного лікування з трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів.

- Відтепер письмова згода живого донора та його батьків або інших законних представників на вилучення у нього анатомічних матеріалів, як і письмова відмова від раніше наданої такої згоди не потребують нотаріального посвідчення чи засвідчення справжності підпису нотаріусом.

Наявність такої норми дозволяє прогнозувати можливе включення функціоналу для надання згоди на посмертне донорство безпосередньо до застосування «Дія», і це дозволить значно розширити коло осіб, якими буде прийнято рішення про надання згоди на донорство.

- У разі смерті особи віком до 18 років згода на вилучення анатомічних матеріалів з її тіла для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів може бути надана батьками або іншими законними представниками.

- Передбачено можливість залучення на безоплатній основі для роз'яснення медичного та соціального значення трансплантації представників релігійних організацій [6].

Варто зазначити, що важливим напрямком діяльності держави є не лише забезпечення здійснення нових операцій з трансплантації, а й забезпечення прав тих осіб, яким така допомога вже надана. Міністерство охорони здоров'я України ухвалило рішення про необхідність забезпечення життєво необхідними імуносупресивними лікарськими засобами пацієнтів, яким було проведено лікування методом трансплантації органів строком не менше як 6 місяців на період дії воєнного стану. Імуносупресивні лікарські засоби (імуносупресанти) – препарати, які пригнічують імунологічні реакції організму. Призначають для пригнічення реакції відторгнення трансплантата та для лікування тяжких аутоімунних захворювань [7].

Попри певні позитивні зрушення у правовому регулюванні трансплантації в Україні існують й інші нагальні проблеми, що пов'язані з фінансовим забезпеченням трансплантації. У наступному році є ризик, що трансплантаційна галузь в Україні може залишитися без фінансування. Про це вказав директор Інституту серця МОЗ України, доктор медичних наук, професор Борис Тодуров.

За його словами, в Україні вже три роки успішно реалізується пілотний проект щодо державного фінансування операцій з трансплантації органів. З наступного року трансплантації оплачуватимуться через Національну службу здоров'я України, зазначив він.

З 1 січня 2024 р. реалізація медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій із застосуванням трансплантації та/або провадження діяльності, пов'язаної з трансплантацією, має здійснюватися відповідно до Закону «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [8].

Отже, попри правовий режим воєнного стану розвиток трансплантації в Україні динамічно розвивається. Це забезпечується шляхом удосконалення його правового регулювання та діяльності відповідних інституцій. Оновлення законодавства та впровадження відповідного механізму його реалізації сприятиме подальшому розвитку надважливого напрямку медицини в Україні.

Джерела та література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

3. Гендиректор Українського центру трансплант-координації: військові та цивільні, чия смерть пов'язана з війною, не стають донорами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/interview/879725-amp.html>

4. Український центр трансплант-координації: статистика [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://utcc.gov.ua/statystyka/>

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 16.12.2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1967-20#Text>

6. Трансплантація органів в Україні: що зміниться [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/transplantaciya-organiv-v-ukrayini-shcho-zminitsya.html>

7. МОЗ ухвалило рішення про забезпечення імуносупресивними ліками усіх пацієнтів, яким було проведено лікування методом трансплантації в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://utcc.gov.ua/moz-uhvalylo-rishennya-pro-zabezpechennya-imunosupresyvnyumu-likamy-usih-patsiyentiv-yakym-bulo-provedeno-likuvannya-metodom-transplantatsiyi-v-umovah-voyennogo-stanu/>

8. Трансплантаційна галузь у 2024 році може залишитись без державного фінансування [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-health/3745493-transplantacijna-galuz-u-2024-roci-moze-zalisitisa-bez-derzavnogo-finansuvanna.html>

Koshulynska S. Legal regulation of transplantation in Ukraine during the period of martial law. *The right to transplantation of human organs causes many discussions, which, first of all, are related to the intersection of moral, ethical, biological and legal aspects of the realization of this right. The issue of its provision became especially relevant after the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. The article analyzes the changes in the legal regulation of transplantation during the period of martial law.*

Keywords: *transplantation, anatomical materials, donor, legal regulation.*

ПРАВО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ФІНАНСОВИЙ ЗАХИСТ

Ю. М. Крет

З'ясовано, що реалізація права військовослужбовців на соціальне забезпечення залежить від умов фінансування, яке визначається бюджетним законом. Охарактеризовані фінансово-правові засади соціального захисту та доведена потреба реформування повноважень суб'єктів бюджетного процесу щодо виплат на соціальний захист військовослужбовців.

Ключові слова: *фінансово-правовий захист, соціальні права військовослужбовців, бюджетні видатки, Кабінет Міністрів України.*

Соціальний захист, як напрям діяльності держави по забезпеченню справедливого розподілу суспільного багатства, що має вирішальне значення для створення якісних умов життя громадян, залежить від стабільного і достатнього фінансування. В умовах воєнного часу стан фінансування соціального захисту військовослужбовців свідчить про здатність держави до оборони, до захисту власних інтересів, що характеризує, як актуальність теми, так і потребу її розробки.

Практика реалізації відносин щодо забезпечення права на соціальний захист вказує на незадовільний стан реалізації стосовно окремих категорій громадян. Наприклад, соціальні гарантії для військовослужбовців та працівників правоохоронних органів відповідно до Рішень Конституційного суду України щодо пенсій, додаткових виплат, житла та інші залежать, як визначено від «соціально-економічних можливостей держави, проте мають забезпечувати конституційне право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, гарантоване статтею 48 Конституції України»[1]. Постає завдання щодо ефективного перерозподілу бюджетних коштів з врахуванням інтересів різних соціальних верст населення, що залежить

від розподілу фінансових ресурсів з метою реалізації соціальних прав громадян на правових підставах.

Фундатор науки фінансового права в Україні Л.К. Воронова визначала соціальний захист, як «... надання грошового забезпечення громадянам, які з певних причин не можуть мати власних доходів, або не можуть бути на чимось забезпеченні» [2, с. 359]. Отже забезпечення громадян соціальними послугами за рахунок державних коштів, це одна із складових фінансової діяльності держави та органів місцевого самоврядування, що регламентується фінансово-правовими нормами та складають правовідносини у системи фінансового захисту. Однак, слухним є висновок науковця: «Колізії, неточності та розбіжності у чинному законодавстві щодо фінансування соціального захисту військовослужбовців ставлять перешкоди щодо реалізації цієї функції держави ...» [3, с. 107].

Отримання соціальних виплат можливо тільки при наявності закону чи прийнятого на його підставі нормативно-правового акту, що визначає право на ці виплати та наявні фінансові ресурси. Захист прав споживачів фінансових послуг є об'єктом правового регулювання з урахуванням, як інтересів особистості, так і державних інтересів. З метою захисту фінансової системи України від дій держави, яка здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства до окремих стандартів європейської фінансової системи, прийнято Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2011-ХІІ від 20. 12. 1991 року (далі – Закон № 2011-12), який встановлює особливі соціальні права військовослужбовців – пільги, гарантії та компенсації, що також потребують фінансування, і пов'язані з виконанням обов'язків, вкрай важливих для діяльності військових, і які не можуть бути скасовані чи призупинені без їх рівноцінної заміни [4].

Закон України № 2011-12 визначає, що фінансове забезпечення витрат на особливі соціальні права військовослужбовців здійснюється за рахунок коштів, що передбачаються в Державному бюджеті України на відповідний рік для Міністерства оборони України. Держава встановлює, що пільги, гарантії та компенсації, які встановлені Законом України № 2011-12 надаються за рахунок і в межах бюджетних асигнувань на утримання відповідних бюджетних установ.

Таким чином, реалізація особливих соціальних прав військовослужбовців залежить від їх фінансово-правового захисту, оскільки гарантується бюджетним законом. На відміну від соціального захисту, що має адресний характер, фінансово-правовий захист не обмежується наданням грошової допомоги матеріально не захищеним особам, оскільки військовослужбовці, відповідно до закону, мають грошове, продовольче, речове та інше забезпечення. Фінансово-правовий захист, як напрям діяльності держави, направлений на матеріальне забезпечення всього комплексу заходів з соціальної політики держави.

Стан фінансово-правового захисту військовослужбовців характеризує розподіл бюджетних видатків. Так, видатки Державного бюджету України 2023 року складають 2 трлн. 640 млрд. грн., з яких: загальний фонд – 2 трлн. 312 млрд. грн, спеціальний фонд – 328 млрд. гривень. На національну безпеку і оборону виділяється близько 50 % всього бюджету, що складає 1 трлн. 141 млрд. грн. або 18,2% валового внутрішнього продукту [5]. Серед інших пріоритетів фінансування, бюджетом встановлено кошти на: соціальний захист та соціальне забезпечення – 447,6 млрд. грн., підтримку ветеранів – 6,8 млрд. грн., освіту – 156 млрд. грн., охорону здоров'я – 176,1 млрд. грн. [6]. Однак фінансування особливих соціальних прав військовослужбовців не визначено, як вид видатків у бюджетному законі.

Важливо, що регулювання діяльності КМ України в сфері фінансових відносин, зокрема і з соціального захисту спирається на норми Конституції України і норми інших законів України. Так, визначаючи правовий механізм реалізації пільг військовим, обсяги їх фінансування та види, що встановлюються щорічним бюджетним законом, змінюються також законом, що окреслює повноваження КМ України, як органу виконавчої влади в системі публічного адміністрування і не надає права по їх зміні чи скасуванню. В інформації Кабміну про стан реалізації проектів економічного та соціального відновлення країни, в сфері соціальних пільг та соціального забезпечення зазначається наявність 124 проектів, проте, поки ще не забезпечених фінансуванням [7]. Складається колізія щодо компетенції Парламенту, КМ України, Міністерства оборони України по реалізації соціальних виплат військовим, види та

обсяги, яких встановлюються основним фінансовим законом і реалізація яких потребує внесення змін в інші нормативно-правові акти, виключно законом. На ці неузгодженості в реалізації права на соціальний захист неодноразово вказувалось при розгляді скарг у Конституційному суді України.

Висновки. По-перше, потребує удосконалення фінансово-правовий механізм встановлення та виплат пільг, гарантій та компенсацій, як засобів задоволення особливих соціальних потреб військовослужбовців, шляхом, як надання дефініцій у чинному Законі № 2011-12, так і правом внесенням пропозицій КМ України до Парламенту щодо перерозподілу бюджетних коштів на фінансування заходів соціального захисту військовослужбовців, враховуючи воєнний стан країни. Дана пропозиція узгоджується з доцільністю формування окремого Фонду гарантування соціального забезпечення військовослужбовців за рахунок видатків на ці цілі, що потрібно визначити у державному бюджеті та повноважень розпорядників бюджетних коштів по управлінню цим фондом.

По-друге, з метою реалізації засобів фінансово-правового захисту військовослужбовців доцільно поширити повноваження Міністерства оборони України щодо визначення видів пільг, гарантій, компенсацій та інших винагород військовослужбовцям.

По-третє, узгодити повноваження КМ України, Міноборони та Мінфіну України щодо процедури фінансування засобів соціального захисту військовослужбовців та їх отримання з метою оптимізації виплат на захист особливих соціальних потреб військових.

Джерела та література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII „Прикінцеві положення“ Закону України „Про Державний бюджет України на 2011 рік“ від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 // Конституційний суд України. Офіційний вебсайт <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyy-zahyst>

2. Воронова Л. К. Фінансове право України. Підручник. К.: Прецедент; Моя книга. 2006. 448 с.

3. Гетьманець О. П. Фінансово-правові засади соціального захисту військовослужбовців. Вісник національного університету внутрішніх справ. 2023. № 102. (Ч. 1). С. 102-110. doi: 10.32631/v.2023.3. 09.

4. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України № 2011-XII від 20. 12. 1991 року // Відомості Верховної Ради України від 14.04.1992. № 15, стаття 190 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/la>

5. Бухгалтерія для бюджету та ОМС // URL: <https://oblikbudget.com.ua/news/59050-derzhbyudzhet-2023-shcho-khovaetsya-v-golovnomu-koshtorisi-kraini-na-nastupniy-rik> Дата звернення 08.01.2023

6. Бюджет 2023 // URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582

7. Урядовий портал. Портал економічного та соціального відновлення // URL: <https://portal.mtot.gov.ua/ua/zvit>

Kret U. The right of military servants to financial protection. *It was found that the realization of the right of military personnel to social security depends on the conditions of financing, which are determined by the budget law. The financial and legal foundations of social protection are characterized and the need to reform the powers of the subjects of the budget process regarding payments for social protection of military personnel is proven.*

Keywords: *financial and legal protection, social rights of military personnel, budget expenditures, Cabinet of Ministers of Ukraine.*

НОРМИ-ПРЕЗУМПЦІЇ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**Д. О. Кривенко**Науковий керівник: к. ю. н., доц. **О. В. Старчук**

Презумпції є важливими елементами суспільних відносин, які мають обов'язковий характер через кодифікацію суспільної практики щодо вирішення ситуацій, що складаються у суспільному житті. Вони стають нормами, порушення або недоречне застосування яких призводить до застосування санкцій. Необхідність наукового дослідження та узагальнення проблем, пов'язаних із дією презумпцій у сімейних правовідносинах, визначається їх важливим впливом на правовий порядок.

Ключові слова: презумпції, норми-презумпції, сімейне право, презумпції у сімейному праві, види презумпцій, сімейні правовідносини.

Історично, перші згадки про презумпції спостерігаються у діяльності юристів Стародавнього Риму. Пізніше, їхнє застосування вивчали спеціалісти багатьох західних країн: доказове право і процес – у Англії, розмежування презумпції і непрямих доказів – у Німеччині [3, с. 87].

В. Ю. Євко зауважує, що презумпція (від лат. *praesumptio* – припущення) – це юридичний прийом, який дозволяє встановлювати наявність чи відсутність юридичного факту, не зважаючи на його об'єктивний статус, заснований на вимогах соціальної практики, доцільності та раціональності висловлення нормативних положень [1, с. 175].

Щодо ознак, які характеризують презумпції у праві Р. Д. Ляшенко відносить [2, с. 46-55]:

1. Вірогідність: для презумпції характерна вірогідність припустимого в ній змісту, що умовно приймається за істину. Ця вірогідність доведена і перевірена емпіричним шляхом, тобто досвідом.

2. Наявність раціонального зв'язку між первинним фактом та фактом, що презюмується: стійкий зв'язок між фактами виражається шляхом постійного спостереження, в результаті при появі одного факту існування іншого, пов'язаного з ним презюмується.

3. Можливість спростування: спростування презумпції не варто визначати як спростування достовірності твердження, що міститься у презумптивному положенні.

4. Нормативність: виражається безпосередньо у тому, що презумпції застосовуються до типових правил поведінки, діють нескінченну кількість разів, поширюють свою дію на суб'єктів права, які вступають у відповідні правовідносини та здійснюють вплив на їх подальший рух.

У правовій доктрині сімейного права В. Чернега сімейно-правову презумпцію визначає як прямо (безпосередньо) або непрямо (посередковано) закріплене в сімейно-правовій нормі припущення, сформоване на вірогідному зв'язку факта, що припускається з істинним фактом, що стосується обставин, що мають юридичне значення, і таке, що породжує правові наслідки шляхом обов'язковості його застосування, за умови, що буде доведено наявність протилежного припущенню [4, с. 265].

Сімейні-правові презумпції поділяються за різними критеріями, а саме:

1. Презумпції, які діють у сфері особистих відносин між подружжям. Сюди відноситься, перш за все, презумпція дійсності шлюбу. Вона включає в себе наступні два моменти: презумпція наявності всіх елементів складного юридичного складу, що лежить в основі формування правовідносин шлюбу та презумпція фактичного перебування особи, яка реєструє шлюб, у шлюбних правовідносинах.

2. Презумпції у сфері майнових відносин між подружжям. Однією з головних у цій галузі є презумпція спільної сумісної власності подружжя. Ця презумпція означає, що на все набуте за час шлюбу майно поширюється право спільної сумісної власності подружжя, доки не буде доведено протилежне.

3. Презумпції, що застосовуються для доказування факту народження дитини. Найважливішою з цих презумпцій є припущення батьківства чоловіка матері дитини. Якщо дитина народжується у батьків, які зареєстрували свій шлюб, закон презюмує, що дитина народжена від батьків, які зареєстрували свій шлюб. Якщо шлюб зареєстрований, закон припускає, що особа, яка є чоловіком матері дитини, найімовірніше, є її батьком.

4. Презумпції щодо виховання дитини. Вони застосовуються з метою охорони та захисту прав і законних інтересів дитини. Сюди належить, насамперед, презумпція взаємної згоди батьків у питаннях, що стосуються виховання дитини [3, с. 88].

В умовах сьогодення сімейне право України стикається з великою різноманітністю життєвих сценаріїв, що вимагає гнучкості та адаптованості юридичних норм. Юридичні презумпції допомагають уникнути надмірного втручання в особисті сімейні справи, одночасно забезпечуючи стабільність та захист прав кожного учасника сімейних правовідносин. Презумпції стають фундаментом для належного упорядкування та функціонування сімейних правовідносин, а також рівного поділу прав та обов'язків між суб'єктами однойменної галузі права.

Джерела та література:

1. Євко В. Ю. Види презумпцій у сімейному праві України. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2017. С. 175-178.

2. Ляшенко Р. Д. Презумпції у праві: питання теорії та практики. К. : Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, 2011. 234 с.

3. Ткаченко І. І. Види презумпцій у сімейному праві України. *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні і світі*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та молодих учених (м. Суми, 17 травня 2019 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 86-89.

4. Чернега В. Норми-презумпції сімейного права України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). Vol. 2. P. 265-271.

Kryvenko D. Rule of presumptions of family law of Ukraine. *Presumptions are important elements of social relations that are binding due to the codification of social practice in resolving situations in public life. They become norms, the violation or inappropriate application of which leads to sanctions. The need for a scientific study and generalization of the issues related to the effect of presumptions in family legal relations is determined by their important impact on the legal order.*

Keywords: *presumptions, presumptive rules, family law, presumptions in family law, types of presumptions, family legal relations.*

ЗАСАДА РІВНОСТІ ПЕРЕД ЗАКОНОМ І СУДОМ ТА ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

О. В. Крикунов

Розглянуто взаємодію засади рівності перед законом і судом і передбачені законом привілеї прав неповнолітньої особи, щодо якої здійснюють кримінальне провадження, з'ясовано правове підґрунтя та особливості реалізації гарантій прав неповнолітнього.

Ключові слова: *засада рівності перед законом і судом, неповнолітні, підозрюваний, обвинувачений, кримінальне провадження.*

Привілейований правовий режим неповнолітнього, щодо якого здійснюється кримінальне провадження, є загальновизнаним стандартом відправлення судочинства. Це ставлення до дітей-правопорушників, звісно, не можна сприймати як дискримінаційне, адже

воно враховує існуючий у відносинах сторін природній дисбаланс фактичних можливостей. Засада рівності перед законом і судом у ч. 2 ст. 10 чинного КПК [1] передбачає, що у випадках і порядку, передбачених КПК, неповнолітні (як і інші вразливі категорії осіб) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. Зокрема, під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього (ч. 2 ст. 484 КПК). Слід визнати таку широку постановку питання правильною. Наведена норма КПК відповідає змісту п. 1 та 5 Пекінських правил [2], спрямованих на надання максимального сприяння забезпеченню благополуччю неповнолітніх, мінімальне втручання з боку системи правосуддя щодо неповнолітніх і забезпечення того, щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників були завжди співмірні як з особливостями особистості правопорушника, так і з обставинами правопорушення.

Особливі потреби неповнолітнього, щодо якого здійснюють кримінальне провадження, враховані законодавцем при визначенні загальних засад кримінального процесу. Право на захист від кримінального переслідування як засада кримінального провадження (ст. 20 КПК) передбачає як особисте, так і опосередковане здійснення процесуальних прав для спростування підозри, обвинувачення, досягнення законного та справедливого вирішення у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. На підставі п. 1-2 ч. 1 ст. 52, ч. 3 ст. 499 КПК передбачено обов'язкову участь захисника у обох різновидах кримінальних проваджень щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення до 18 років. Якщо захисник не буде залучений у кримінальне провадження самим неповнолітнім, його законними представниками, то він має бути призначений посадовими особами, які керують кримінальним провадженням. У такому випадку правова допомога неповнолітньому надається безоплатно за рахунок держави. Незалучення у кримінальне провадження захисника для неповнолітніх осіб є істотним порушенням норм КПК, що тягне визнання доказів недопустимими (ст. 87 КПК), а також є підставою для скасування судового рішення (ст. 412 КПК).

Праву на конфіденційність та повагу до приватності неповнолітніх кореспондує проведення закритого судового засідання щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) (ч. 2 ст. 27 КПК). Цей виправданий виняток із засади гласності та відкритості судового провадження також заслуговує на підтримку, адже зменшує психологічний тиск на неповнолітнього. Слід враховувати, що наведений припис відповідає міжнародним зобов'язанням України та судовій практиці ЄСПЛ [3]

Варто вказати, що право на конфіденційність особи неповнолітнього має забезпечуватися під час усіх стадій кримінального провадження відповідно до п. 8 Пекінських правил, у якому вказано, що "право неповнолітнього на конфіденційність має поважатися на всіх етапах, щоб уникнути заподіяння їй або йому шкоди через непотрібний розголос або через шкоду репутації. У принципі не повинна публікуватися жодна інформація, яка може призвести до вказівки на особу неповнолітнього правопорушника". Вказана вимога втілена у ч. 10 ст. 42 Закону "Про медіа": "суб'єкти у сфері медіа не мають права без письмової згоди хоча б одного з батьків або інших законних представників дитини ... розголошувати будь-яку інформацію, яка... може сприяти ідентифікації дитини, яка задіяна у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, в кримінальному провадженні у будь-якому статусі або стосовно якої є інформація про здійснення нею правопорушення " [4].

На міжнародному рівні існує консенсус стосовно того, що для дітей, які перебувають у конфлікті із законом, період часу між винесенням прауопорушення й остаточною реакцією на цей вчинок, має бути якомога коротшим. Чим триваліший цей період, тим більшою є імовірність того, що захід реагування втратить свій позитивний і виховний вплив, і тим більше

шкоди буде завдано репутації дитини (п. 51 Зауваження загального порядку №10 (2007) Комітету ООН з прав дитини "Права дітей у системі юстиції щодо дітей") [5]. КМ РЕ рекомендує державам-членам забезпечити, щоб справи стосовно неповнолітніх розглядалися більш оперативної, уникати невинуватих відстрочок з метою створення ефективної виховної дії, щоб усі стадії кримінального процесу здійснювалися в короткі проміжки часу, але у всіх справах заходи прискорення судочинства і підвищення його ефективності повинні урівноважуватися вимогами щодо дотримання процесуальних норм (п. 14 Рекомендації № R (20) КМ РЕ від 17 вересня 1987 р.) [6]. Вказана вимога була імплементована в національне законодавство. Так, відповідно до ч. 4 ст. 28 КПК кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово. Ми поділяємо висновок про те, що процесуальні строки розслідування повинні відрізнятися від строків, які передбачені для розслідування щодо дорослого підозрюваного, щодо неповнолітнього, який потрапив у сферу кримінального судочинства [7, с. 126].

Меті пришвидшення кримінального провадження щодо неповнолітнього та уникненню впливу на нього дорослих співчасників підпорядкована норма ст. 494 КПК, яка передбачає можливість виділення в окреме провадження розслідування щодо неповнолітнього. Разом із тим, у ч. 4 ст. 217 КПК таке виділення заборонено, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. Але у такому провадженні щодо неповнолітнього мають застосовуватися передбачені у КПК спеціальні норми [8].

КПК не дозволяє здійснювати спеціальне досудове розслідування (in absentia) щодо неповнолітнього підозрюваного (ч. 2 ст. 297-1 КПК). У разі їх ухилення від розслідування має бути оголошено їх розшук і після цього провадження може бути зупинене до встановлення його місцезнаходження (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК).

Неповнолітній підозрюваний, обвинувачений вправі укласти угоди про примирення чи про визнання винуватості. Вважаємо, що це виправдано, адже дозволяє позитивно впливати на вирішення питання про вид та міру покарання, захист прав потерпілих та ефективність кримінального провадження. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх [9]. Укладення таких угод у провадженнях про застосування примусових заходів виховного характеру неможливе, оскільки за чинним КПК пов'язується із кримінально-правовими інститутами покарання та його відбування.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) від 29.11.1985 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211
3. Інформ. лист ВСС України "Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх" від 16.01.2017 р. № 223-66/0/4-17. URL : https://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html
4. Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2349>
5. Зауваження загального порядку № 10 (2007) Комітету ООН з прав дитини "Права дітей у системі юстиції щодо дітей". URL : <https://nsj.gov.ua/files/1509455828Особливості%20здійснення%20кримінальних%20проваджень%20щодо%20неповнолітніх.pdf>
6. Рекомендація N R (87) 20 КМ РЕ державам-членам "Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх" від 17.09.1987 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text
7. Бабенко О. Г. Окремі аспекти застосування до неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018.

8. Особливості досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : метод.і рекомендації (за заг. ред. О. В. Сліпченка). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2014. URL : <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/odrkpsn.pdf>

9. Постанова Пленуму ВСС України "Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод" від 11.12.2015 р. № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>

Krykunov A. The principle of equality before the law and the court and the protection of a minor who is subject to criminal proceedings. *The interaction of the principle of equality before the law and the court and the privileges of the rights of a minor, against whom a criminal case has been initiated, are considered, legal basis and peculiarities of realization of minor's rights guarantees of are clarified.*

Keywords: *principle of equality before the law and the court, minors, suspect, accused, criminal proceedings.*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВЛАСНИКА АРЕШТОВАНОГО МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В. К. Левчук

Науковий керівник: к. ю. н., доц. Г. М. Андрусак

Недосконале правове регулювання та неоднозначна правозастосовна практика призводять до численних порушень прав власників арештованого майна під час досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *власник майна, скасування арешту, підозрюваний, слідчий, строки досудового розслідування.*

Арешт майна у кримінальному провадженні є дієвим інструментом збереження доказів та забезпечення відшкодування шкоди. Проте цей процесуальний засіб може застосовуватися і у негативному аспекті, порушуючи право власності окремих осіб. Зокрема, арешт майна може стати інструментом впливу на власника майна, арештованого в кримінальному провадженні.

Йдеться про те, що у деяких випадках подача заяви про нібито вчинене правопорушення та відкриття кримінального провадження може бути здійснено виключно з метою накладення арешту на певне майно конкретних осіб.

Після відкриття кримінального провадження проводиться обшук і вилучається «необхідне» майно у його законного власника. При чому на цій стадії для сторони обвинувачення не важливо, чи дійсно таке майно перейшло до власника у протизаконний спосіб, чи може бути воно речовим доказом у справі, тобто чи є об'єктивна причина для вилучення та арешту такого майна. Нерідко поряд з потенційними доказами у справі вилучається також інше майно власника під різними приводами. На вилучене майно накладається арешт, у кращому випадку – тільки в частині розпорядження, і таке майно залишається арештованим протягом багатьох років.

Розглянемо два проблемних варіанти накладення арешту на майно особи в кримінальному провадженні.

Перший варіант полягає у вилученні та накладенні арешту на майно потенційного підозрюваного у справі. Зловживання сторони обвинувачення в даному випадку може полягати у тому, що слідчі чітко знають, хто повинен бути підозрюваним у даному кримінальному провадженні, проте навмисно не пред'являють даній особі підозру, щоб позбавити її досить широкого кола прав, якими наділено підозрюваного відповідно до КПК України.

Другий варіант полягає у накладенні арешту на майно особи, яка взагалі не має жодного відношення до кримінального провадження.

На практиці у двох вказаних випадках власники арештованого майна не мають жодної інформації про стан кримінального провадження, в тому числі, і про те, коли скасують арешт даного майна. За таких обставин логічним виглядає звернення до слідчого з клопотанням про надання інформації у кримінальному провадженні. Проте, як правило, слідчі, посилаючись на нерозголошення відомостей кримінального провадження, відмовляються надати будь-які відомості, у тому числі і про арештоване майно, оскільки заявник не є стороною кримінального провадження.

Можливим варіантом вирішення проблеми є подання скарги на дії/бездіяльність слідчого в порядку ст. 303 КПК України. Водночас, судова практика в даному випадку сформована не на користь власника арештованого майна. Слідчі судді не схильні скасовувати арешт майна, особливо, якщо такий арешт накладений лише в частині розпорядження майном. При цьому існує багато кримінальних проваджень, у яких фактично не здійснюється досудове розслідування, а арешт накладений на майно протягом багатьох років.

З іншого боку, цікавим способом захисту своїх прав є подання скарги на дії/бездіяльність слідчого виключно з метою ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. На думку автора, у будь-якій скарзі в порядку ст. 303 КПК України доцільним буде просити витребувати матеріали кримінального провадження. Проте у аналізованому випадку це може бути єдиним ефективним способом для власника майна ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

В контексті зазначеного, слід внести зміни в КПК України в частині збільшення обсягу прав власника арештованого майна, в тому числі і в контексті отримання інформації про кримінальне провадження. Це чудово працює, коли у кримінальному провадженні оголошено про підозру. Водночас, зміни внесені в КПК України, зокрема у ч. 8 ст. 615 України, роблять неможливим закриття провадження у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування у кримінальному провадженні, у якому до введення воєнного стану не оголошено про підозру. Ці зміни створюють широкое коло можливостей для зловживання, коли безперспективні, так звані «мертві» кримінальні провадження не закривають до кінця воєнного стану, а майно власників перебуває під арештом.

Ключовим аргументом сторони обвинувачення у запереченнях проти скасування арешту зазвичай є нібито необхідність проведення процесуальних дій з арештованим майном. Проблемою в даному випадку є те, що строк на проведення таких дій не передбачений законодавством, і ці дії можуть розтягуватися на роки. Серед іншого непоодинокими є випадки штучного затягування кримінального провадження шляхом призначення оглядів, експертиз арештованого майна, без обґрунтованої потреби. Запобігти цьому може слідчий суддя, встановивши строк на вчинення тих чи інших процесуальних дій відповідно до п. 1 ст. 114 КПК України. Тому логічним є просити сторону обвинувачення конкретизувати ці процесуальні дії, які нібито необхідно провести з арештованим майно, а тоді звертатися до слідчого судді з клопотанням про встановлення строку на проведення кожної окремої процесуальної дії щодо арештованого майна.

Відносно новим інструментом впливу на власника арештованого майна є його передача Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Агентство).

Відповідно до ч. 6 ст. 100 КПК України речові докази можуть передаватися за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності - за рішенням слідчого судді, суду Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, для здійснення заходів з управління ними [1]. Користуючись вказаною можливістю, слідчий подає клопотання про передачу арештованого майна Агентству, таким чином позбавляючи власника можливості користуватися вказаним майном. При цьому сторона обвинувачення має виключні повноваження щодо визнання того чи іншого майна речовим доказом у справі, що є підставою передачі майна Агентству. Важливим в даному контексті є те, що така ухвала слідчого судді не підлягає оскарженню.

За таких обставин вважаємо правильним визначити конкретні випадки передачі майна Агентству, розмежування передачі майна в управління та на реалізацію, що виключить можливість зловживання зі сторони обвинувачення та зайву дискрецію для слідчого судді

Логічною і такою, що забезпечує рівність сторін перед законом і судом, була б можливість оскаржувати таке процесуальне рішення сторони обвинувачення.

В контексті правозастосовної практики слід акцентувати увагу на дотримання слідчими суддями принципу дотримання справедливого балансу між інтересами суспільства та правами конкретної особи та непокладення надмірного тягаря на власника майна, під час вирішення клопотань сторони обвинувачення про накладення арешту на майно.

У рішенні Європейського суду з прав людини від 07 червня 2007 року у справі «Смирнов проти Росії» висловлено правову позицію про те, що при вирішенні питання про можливість утримання державою речових доказів належить забезпечувати справедливу рівновагу між, з одного боку, суспільним інтересом та правомірною метою, а з іншого боку – вимагати охорони фундаментальних прав особи. Для утримання речей державою у кожному випадку має існувати очевидна істотна причина.

Враховуючи вищевикладене, з огляду на значну кількість потенційних порушень прав власників арештованого майна під час досудового розслідування у кримінальному провадженні пропонуємо внести до КПК України такі зміни:

- розширити права власника арештованого майна, в тому числі і в контексті отримання інформації про кримінальне провадження;
- визначити конкретні випадки передачі майна Агентству, а також градацію передачі в управління та на реалізацію;
- забезпечити учасникам справи можливість оскаржувати рішення слідчого судді про передачу майна Агентству;
- забезпечити учасникам справи можливість оскаржувати рішення сторони обвинувачення про визначення майна речовим доказом;
- обмежити строк досудового розслідування у кримінальному провадженні, у якому до введення воєнного стану не оголошено про підозру.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Рішення ЄСПЛ у справі «Смирнов проти Росії» (Smirnov v russia), 71362/01, 7 червня 2007 р. Джеремі МакБрайд. Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010, 576 с. С. 167–168.

Levchuk V. Violation of the rights of the owner of arrested property in criminal proceedings. *Imperfect legal regulation and ambiguous law enforcement practice lead to numerous violations of the rights of owners of arrested property during pre-trial investigation in criminal proceedings.*

Keywords: *owner of property, cancellation of arrest, suspect, investigator, pre-trial investigation bodies.*

ПРАВА ЛЮДИНИ В ДЕМОКРАТИЧНОМУ АРЕАЛІ ТА ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Я. І. Ленгер

Дослідження присвячено питанню закріплення та реалізації основних прав людини в демократичних спільнотах. Встановлено, що демократія є тим середовищем, яке поважає права людини та основні свободи, і в якому здійснюється вільне волевиявлення людей. В свою чергу, права людини є універсальними і стосуються кожного. Вони встановлюють, що всі люди, незалежно від країни, культури та контексту, народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах. Наголошується, що права людини, демократія і верховенство права повинні бути ключовими елементами існування держави та її політики. Проте в сучасному світі все ще досі є ситуації, коли незважаючи на демократію глобально порушуються права людини.

Ключові слова: демократія, права людини, забезпечення прав людини, захист прав людини, міжнародні засади.

В переддень 10 грудня, Дня прав людини, міжнародного свята, що відзначається за пропозицією Генеральної асамблеї ООН, знаменуючи річницю ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року, в період повномасштабного вторгнення на територію незалежної, демократичної суверенної, правової держави України, питання забезпечення, захисту, дотримання, гарантування та належної реалізації прав людини набуває світової актуальності. Сьогодні, у світі, демократія є тим середовищем, яке поважає права людини та основні свободи, і в якому здійснюється вільне волевиявлення людей. В свою чергу, права людини є універсальними і стосуються кожного. Вони встановлюють, що всі люди, незалежно від країни, культури та контексту, народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах.

Варто зацентувати на тому, що права людини, демократія і верховенство права повинні бути ключовими елементами існування держави та її політики. Проте в сучасному світі все ще досі є ситуації, коли незважаючи на демократію глобально порушуються права людини.

Взаємозв'язок між демократичним середовищем і правами людини є складним, симбіотичним і взаємно конститутивним. Правозахисний підхід до демократії, заснований на верховенстві права, все частіше вважається найбільш послідовним запобіжником від порушень прав людини. Організація Об'єднаних Націй повинна як прислухатися до закликів до демократичних реформ у міру їх виникнення, так і брати участь у сталих процесах розбудови демократії, заснованих на правах людини.

Демократія, розвиток, верховенство права та повага до прав людини та основоположних свобод є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. Демократія має на меті: збереження та заохочення гідності та основних прав особистості; досягнення соціальної справедливості; сприяння економічному та соціальному розвитку громади; зміцнення згуртованості суспільства; зміцнення національного спокою; і створення сприятливого для міжнародного миру клімату.

Демократія та права людини – це дві сторони однієї медалі: Міжнародний день прав людини 10 грудня, є нагодою підкреслити, що права людини, взаємозалежність прав людини та верховенства права є основними компонентами демократії як концепції та практики. Але через багато років після того, як Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Загальну декларацію прав людини, ми повинні визнати, що попереду ще багато викликів. У найближчому майбутньому ми повинні наголосити на важливості заохочення та захисту прав людини на кожному рівні допомоги демократії: глобальному, регіональному та національному [4].

Незважаючи на прогрес у глобальній боротьбі за права людини, світ сьогодні продовжує страждати від громадянських воєн, широкого застосування тортур, торгівлі людьми, нерівності та ізоляції, погіршення стану навколишнього середовища, зростання тероризму та повторення огидних злочинів. Перед обличчям таких викликів ми повинні пам'ятати, що шлях до реалізації прав людини перетинається з багатьма іншими. Шляхи до демократії та верховенства права, до миру, до сталого розвитку, до рівності та припинення дискримінації – все це вказує шлях до подолання найбільших нинішніх загроз демократії, включаючи зростання популізму та дедалі більші спроби закрити політичний простір. У будь-якій роботі, спрямованій на зміцнення демократичних практик, важливо пам'ятати про синергію між ними. Перш за все, критично важливим є правозахисний підхід до підтримки демократії.

На успіх зусиль з розбудови демократії безпосередньо впливатиме інклюзивний та консультативний характер конституційного процесу, а стандарти прав людини забезпечують детальну основу для цих процесів [1].

Важко не погодитися, що зв'язок між демократією та правами людини є взаємозалежним, складним, взаємодоповнюючим та симбіотичним, для повноти більш прийнятним терміном може бути застосування «взаємно конститутивний».

Ефективно захистити права людини можна лише в демократичній державі. Функціональна демократія, яка враховує різноманітність, сприяє рівності та захищає індивідуальні свободи, дедалі частіше стає найкращим засобом проти концентрації влади в

руках небагатьох та порушення прав людини, яке неминуче є наслідком цього. У свою чергу, найбільший захист прав людини походить від сталої демократичної структури, заснованої на верховенстві права.

Якщо держава хоче вжити заходів з будь-якого питання, вона повинна бути озброєна універсальними цінностями та універсальними правилами. І насамперед це полягає в тому, щоб сприяти розробці нормативно-правових актів та політики у сфері демократії та прав людини. Керівна записка щодо демократії є важливим кроком у цьому напрямку. Цей документ був підготовлений Генеральним секретарем у його незалежній якості і, як такий, є документом високого рівня і впливу. Було визнано, що ООН несе відповідальність за те, щоб очолити дискусію про універсальність прав людини та демократії, засновану на світовому досвіді [3].

Ці цінності втілені в Загальній декларації прав людини. Вона проектує концепцію демократії, стверджуючи, що «воля народу повинна бути основою авторитету уряду» [4]. У 2015 році світові лідери взяли на себе зобов'язання у Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року створити світ, в якому «демократія, належне врядування та верховенство права, а також сприятливе середовище на національному та міжнародному рівнях мають важливе значення для сталого розвитку» [2].

Необхідними елементами демократії в співпраці з основоположними правами людини є наступні:

- повага до прав людини та основоположних свобод;
- свобода асоціацій;
- свобода вираження поглядів і думок;
- доступ до влади та її здійснення відповідно до верховенства права;
- проведення періодичних вільних і справедливих виборів на основі загального виборчого права і таємного голосування як волевиявлення народу;
- плюралістична система політичних партій та організацій;
- поділ влади;
- незалежність судової влади;
- прозорість та підзвітність у державному управлінні;
- вільні, незалежні та плюралістичні ЗМІ.

Стандарти прав людини та юриспруденція забезпечують детальну основу для процесів, які є інклюзивними та консультативними, а також для суті того, що міститься в конституції. З точки зору останнього, матеріальний захист включає в себе як характер прав, які повинні поважатися, захищатися, заохочуватися і виконуватися, так і інститути, необхідні для забезпечення того, щоб порушення прав людини мали засоби правового захисту на практиці. Система управління, яка не ґрунтується на правах людини та основних свободах, буде позбавлена основних елементів для функціонування демократії.

Джерела та література:

1. Бьоккенфьорде, М., Хедлінг, Н., Вахіу, В., Практичний посібник з будівництва конституції. Стокгольм: International IDEA, 2011. Режим доступу: <http://www.idea.int/publications/pgcb/index.cfm>
2. Глобальна комісія з питань демократії, виборів та безпеки, поглиблення демократії: стратегія підвищення чесності виборів у всьому світі. Стокгольм-Женева: Міжнародна ІДЕА та Фонд Кофі Аннана, 2012. Режим доступу: <http://www.globalcommission.org/sites/global-commission.org/files/DeepeningDemocracyFinalReport.pdf>
3. Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Маршалл проти Канади, Повідомлення № 205/1986, U.N. Doc. CCRP/C/43/D/205/1986 at 40 (1991), режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/undocs/html/dec205.htm>
4. Загальна декларація прав людини. Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/IMG/NR004388.pdf?OpenElement>

Lenher Y. Human rights in the democratic area and their implementation. *The study is devoted to the issue of consolidation and implementation of fundamental human rights in democratic communities. It is established that democracy is the environment that respects human rights and fundamental freedoms, and in which the free expression of the will of people is exercised. In turn, human rights are universal and apply to everyone. They establish that all human beings, regardless of country, culture and context, are born free and equal in dignity and rights. It is emphasized that human rights, democracy and the rule of law should be key elements of the existence of the state and its policies. However, in the modern world, there are still situations when, despite democracy, human rights are violated globally.*

Keywords: *democracy, human rights, ensuring human rights, protection of human rights, international principles.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

І. Й. Магновський

У правовому аспекті акцентовано увагу автора на Національній поліції України як правоохоронного органу, що є одним із базових складових забезпечення прав людини. Означено специфіку поліцейської діяльності у контексті забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Ключові слова: *права людини та громадянина, Конституція України, Національна поліція України, правоохоронні органи, поліцейська діяльність.*

На сьогодні внутрішні політико-правові перетворення в Україні на тлі зовнішніх тенденцій її інтеграції у європейську спільноту актуалізують значимість питання щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина в державі, де одне із ключових місць у даному ракурсі посідає правоохоронна діяльність Національної поліції, що об'єктивно зумовлює формулювання новітніх науково обґрунтованих теоретико-прикладних засад поліцейської діяльності у зазначеній сфері, котрі б концептуально відповідали теперішнім напрямкам розбудови демократичної, правової, соціальної держави і розвитку громадянського суспільства.

Ураховуючи вищеозначене, вагомість указанного дослідження викликана сьогоденням і підтверджує перспективність та значимість згаданої тематики.

Окремих аспектам озвученій науковій проблематиці присвятили власні творчі доробки так вчені: О. І. Безпалова, Є. В. Білозьоров, В. О. Боняк, Ю. І. Вітик, Д. І. Гладчук, В. О. Демиденко, Д. С. Денисюк, В. В. Коваленко, В. О. Негодченко, А. Ю. Олійник, О. В. Петришин, М. М. Почтовий, Т. М. Слінько, В. В. Сокурено, О. М. Солоненко, Т. І. Фулей, А. І. Хальота, О. Я. Хольвінська, С. С. Чернявський, Н. К. Шапала Ю. С. Шемшученко, Н. Г. Шукліна та ряд інших, напрацювання котрих містять корисний за обсягом фактичний матеріал та сприяє до подальших теоретичних і прикладних розробок щодо ефективних заходів забезпечення прав людини у діяльності правоохоронних органів держави.

Зауважимо, що згідно статті 3 Конституції України, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а відтак і й одним із правових регуляторів поліцейської діяльності, що нормативно проявляється у формалізованому (ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року) принципі «дотримання прав і свобод людини» [1; 2].

О. Я. Хольвінська справедливо констатує, що в організаційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина правоохоронні органи, доповнюючи один

одного в процесі взаємодії, утворюють систему, яка постає ядром забезпечення порушених прав і свобод людини та громадянина. Спеціальним суб'єктом управління в організаційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина є поліція, яка створюється і функціонує як складова частина єдиної централізованої системи органів виконавчої влади у сфері внутрішніх справ, з її складовими підрозділами, організаціями та службами. Керівництво діяльністю поліції здійснюють у межах своєї компетенції керівники поліції, а також керівники територіальних органів поліції. Діяльність поліції в організаційно-правовому механізмі зумовлена її компетенцією, зокрема правами і обов'язками, які встановлені Законом України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року [2], а також спеціальними нормативно-правовими актами [3, с. 439–440].

Тому становлення в Україні Національної поліції, констатує Ю. І. Вітик є відображенням нового якісного етапу в розвитку сучасної держави і права, який нині характеризується переосмисленням принципів ідей діяльності цього нового правоохоронного органу під час виконання ним своїх завдань та ставить принциповий акцент на дотриманні прав людини в повсякденній діяльності поліції під час виконання нею своїх завдань [4, с. 205–209]. А запровадження міжнародно-правових стандартів поліцейської діяльності на національному рівні, на переконання дослідниці, є концентрованим відображенням загальноприйнятої світової правозастосовної практики, зокрема у сфері забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина відповідними правоохоронними органами, та формує сучасну стратегію протидії викликам організованої злочинності як невід'ємної міжнародної складової превентивного запровадження виникнення деструктивних загроз світовому суспільству [5, с. 39–40].

Своєю чергою Д. С. Денисюк зауважує, що особливе правове становище Національної поліції України зумовлене обсягом і складністю її роботи у галузі здійснення правоохоронної діяльності, а також тим, що на неї покладається основний тягар протидії злочинності та з провадження превентивної й профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень з метою реалізації єдиної державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, яка є складовою внутрішньої політики суверенної та незалежної України [6, с. 133].

Як наголошують В. О. Кудря та В. В. Кудря, під час застосування поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини – це імперативний стандарт, адже, отримуючи закріплення у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських, права людини стають правилом, формально визначеним, обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту [7, с. 191].

З погляду Ю. Ю. Орлова та С. С. Чернявського, необхідність створення постійно діючого механізму розроблення новацій у правоохоронній сфері, їх наукової апробації та впровадження в роботу органів внутрішніх справ на сьогодні є очевидною. Від того, наскільки чітко буде працювати цей механізм, зрештою, залежатиме: по-перше, ефективність виконання органами внутрішніх справ покладених на них завдань (завдяки озброєності правоохоронної практики новітніми досягненнями науки і техніки); по-друге, здатність правоохоронної системи до швидких і своєчасних трансформацій відповідно до суспільних вимог, що змінюються (що дасть змогу гармонізувати розвиток ОВС із прогресом громадянського суспільства в Україні) [8, с. 5–6].

Водночас Д. С. Денисюк зазначає: 1) Національна поліція України є публічним органом, створеним згідно із законом; 2) діяльність Національної поліції України завжди повинна проводитися відповідно до національного права та міжнародних стандартів; 3) законодавство про Національну поліцію України має бути доступним для громадськості, достатньо зрозумілим і точним та, за необхідності, супроводжуватися чітким підзаконним регулюванням, яке також повинно бути доступним для громадськості й зрозумілим; 4) на персонал поліції має поширюватись таке саме законодавство, що й на звичайних громадян, і винятки можуть бути виправдані тільки з причин належної роботи поліції у демократичному суспільстві [6, с. 135].

У своїх роздумах О. Ф. Кобзар звертає увагу на те, що в сучасних умовах поліцейська діяльність постає тим інструментом державного апарату, який спрямований на забезпечення реалізації та захисту законних прав і свобод людини і громадянина. Шляхом здійснення поліцейської діяльності відбувається реалізація «людиноцентристського принципу» побудови взаємовідносин між державою та людиною, за якого остання постає найбільшою цінністю й уся діяльність держави спрямована на задоволення її потреб та інтересів [9, с. 33].

Таким чином, забезпечення дотримання права і свободи людини та громадянина є одним із основоположних факторів національного державотворення, де в особі компетентних державних органів у даному ракурсі одне з ключових місць займає саме Національна поліція України, адже її ефективність та продуктивність має визначальне значення у заданому аспекті для суспільного розвитку. До того ж реалії сьогодення зобов'язують Національну поліцію України до суттєвих трансформаційних змін, як відповідного алгоритму дій та прийняття рішень, задля підвищення дієвості й результативності її професійного спрямування – служінню Українському народові.

Джерела та література:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Хольвінська О. Я. Місце і роль поліції у механізмі забезпечення права людини і громадянина в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 845. С. 439–442.
4. Вітик Ю. І. Принцип дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 205–209.
5. Вітик Ю. І. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 7 (35). Vol. 3. С. 39–45.
6. Денисюк Д. С. Правові основи діяльності Національної поліції України в умовах верховенства права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 39. Т. 1. С. 133–135.
7. Кудря В. О., Кудря В. В. Дотримання прав людини в ході застосування поліцейських заходів. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 бер. 2018 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 189–192.
8. Чернявський С. С., Орлов Ю. Ю. Актуальні проблеми організації науково-дослідної та дослідно-конструкторської роботи в системі МВС України. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2016. № 1. С. 5–18.
9. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

Mahnovskyi I. Ensuring observance of human and citizen rights and freedoms in the activities of the National Police of Ukraine. *In the legal aspect, the author's attention is focused on the National Police of Ukraine as a law enforcement agency, which is one of the basic components of ensuring human rights. The specificity of police activity in the context of ensuring compliance with the rights and freedoms of a person and a citizen is defined.*

Keywords: *human and citizen rights, the Constitution of Ukraine, the National Police of Ukraine, law enforcement agencies, police activity.*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО АБОРТУ ТА СТЕРИЛІЗАЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я

Б. М. Мазур

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. Л. Старко

Стаття присвячена проблемі кримінально-правової охорони права на життя та здоров'я особи та репродуктивних прав людини. Зокрема, розглянуто питання щодо кримінальної відповідальності за примушування до абортів та стерилізації. Проаналізовано окремі ознаки юридичних складів примушування до абортів та стерилізації. Встановлено, що дані злочини вчиняються із застосуванням не лише фізичного, а й психічного примусу.

Ключові слова: права людини, аборт, стерилізація, примушування, насильство, здоров'я

Криміналізація примушування до абортів та стерилізації є необхідним інструментом забезпечення права людини на життя та здоров'я та охорону її репродуктивних прав. Такі законодавчі заходи також віддзеркалюють зобов'язання, визначені Конвенцією Ради Європи "Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами".

Свобода діяти на власний розсуд, за своїм бажанням становить основне благо особи, яке повинне охоронятися державою на основі закону. Однак сьогодні в Україні значна кількість насильницьких кримінальних правопорушень вчинюються шляхом примушування. Стосується це і питання штучного переривання вагітності (абортів), а також стерилізації.

Нав'язність згоди вагітної жінки (або її законного представника) на проведення щодо неї абортів безпосередньо впливає із законодавчого визначення поняття абортів. Зі змісту ч. 1 ст. 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я можна зробити висновок, що аборт – це операція штучного переривання вагітності, яка може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів [1].

Чинний Кримінальний кодекс (далі - КК) України встановлює відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134). На виконання вимог ратифікованої Україною у 2022 р., Конвенції Ради Європи "Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами", в якій пропонується державам-учасницям встановити відповідальність за основні види насильства стосовно жінок і забезпечити належні та ефективні заходи покарання за такі дії, Кримінальний кодекс України було доповнено новими складами злочинів у межах ст. 134 КК України. Зокрема, у ч. 2 ст. 134 КК України передбачено відповідальність за примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи, яке карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 134 КК України, є встановлений порядок здійснення операції абортів (насамперед на основі вільного волевиявлення жінки), обов'язковим додатковим — психічна чи тілесна недоторканість, воля, здоров'я вагітної жінки (залежно від конкретного змісту погрози, якою супроводжується примушування до абортів). Очевидно, що примушування охоплює як примус до вчинення "незаконного абортів" так і вчинення "легальної" операції штучного переривання вагітності [2, с. 688].

Під примушуванням жінки до вчинення абортів розуміються будь-які активні дії, спрямовані на спонукання жінки перервати вагітність за умови, що винний знає про її небажання перервати вагітність. Тому не буде примушування до переривання у разі, коли особа радить чи рекомендує жінці перервати вагітність або не виконує прохання чи вимоги жінки вчинити певні дії як умови збереження вагітності, наприклад, укласти з нею шлюб,

змінити місце роботи, навіть якщо особа бажає, щоб жінка перервала вагітність, і відмовляється вчинити певні дії, усвідомлюючи, що внаслідок її відмови жінка буде переривати вагітність. Характер примушування в ст. 134 КК України не конкретизований. Звідси випливає, що це можуть бути застосування фізичного насильства будь-якого вигляду, погрози його застосування, а також погрози іншого змісту – знищити чи пошкодити майно, розголосити відомості приватного характеру, звільнити з роботи; позбавити матеріального забезпечення і підтримки, розірвати шлюб.

Н. О. Симоненко, зазначає, що примушування жінки до переривання вагітності у випадках, коли за медичними показаннями збереження вагітності небажане (загроза життю чи здоров'ю жінки при пологах, можливість народження психічно чи фізично неповноцінної дитини або дитини з тяжкою спадковою хворобою тощо), тягне кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 134 КК України [3, с. 305].

Отже, такий примус може проявлятися не тільки як фізичний. Непоодинокими є випадки, коли під час примушення до незаконного вчинення абортів річ йде про примус психологічного спрямування. Наприклад, психічний вплив протиправного примушування за своїм змістовним наповненням передбачає відкрити або завульвовану погрозу щодо настання для особи, яка є потерпілою несприятливих наслідків, які мають матеріальний, службовий чи особистий характер. Подібна загроза в цілому схиляється у майбутнє. Воля особи, яка є потерпілою не ігнорується повністю, не дивлячись на те, що на неї здійснюється протиправний тиск.

Окремої уваги потребує питання про момент закінчення злочину, який сформульований як "примушування до абортів". Н. М. Ярмиш, зауважила, що слово "примушування", на відміну від "примушення", відбиває не результат певних дій, а лише відповідний процес. Тому є підстави вважати об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 2 ст. 134 КК України, завершеною не у разі, коли вдалося добитися погодження жінки на переривання вагітності (тим більше, не лише тоді коли аборт вже проведений), а коли спонукання почалося, тобто відповідна вимога з погрозами висловлена [4, с. 711].

Іншим видом насильницького злочину, який посягає на реалізацію репродуктивних прав людини є примушування до стерилізації. Стерилізація являє собою медичну маніпуляцію, метою якої є позбавити особу (як жінку, так і чоловіка) здатності до розмноження. Сутність даної процедури є досягнення того, щоб особа втратила свою плідність, тобто можливість давати потомство.

У ст. 49 Основ зазначено, що застосування методів стерилізації може здійснюватися за бажанням повнолітнього пацієнта в закладах охорони здоров'я за медичними показаннями, що встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я. Це означає, що стерилізація може здійснюватися лише добровільно, за наявності згоди і бажання особи [1]. У чинному КК України передбачено відповідальність за примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи. У такому разі варто говорити про насильницьку стерилізацію. Насильницька стерилізація – це медична маніпуляція, яка проводиться поза волею (з ігноруванням) волі особи [5, с. 164]. Найчастіше така стерилізація здійснюється із застосуванням психічного примусу. У даному випадку примус – це спосіб впливу на психіку іншої людини з метою схилити її до стерилізації шляхом різноманітних погроз [5, с. 171].

Таким чином, криміналізація дій, які полягають у примушуванні до абортів та стерилізації є гарантією забезпечення права особи на здоров'я, охорону здоров'я, фізичну та психічну недоторканість, повагу до гідності та виступає одним із дієвих засобів боротьби із насильством стосовно жінок. Боротьба з цим видом насильницької злочинності, у тому числі засобами кримінального права є особливо актуальною в умовах тривалої демографічної кризи, яка поглибилась з початком війни.

Джерела та література:

1. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

3. Симоненко Н. О. Примушування до проведення абортів. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Київ, 2018. С. 305-306.

4. Ярмиш Н. М. Примушування до абортів як ознака статті 134 "Незаконне проведення абортів або стерилізації" Кримінального кодексу України. *Захист прав людини : міжнародний та вітчизняний досвід* : Матеріали I Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2019 р. Київ, 2019. С. 709-711.

5. Ємельяненко В., Горностай А. Примушування до стерилізації: класифікація видів. *Вісник Асоціації кримінального права України* : електрон. наук. вид. Харків, 2021. С. 162-177. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/244437>

Mazur B. Criminal responsibility for forced abortion and sterilization as a guarantee of human rights to life and health. *The article is devoted to the problem of criminal protection of the right to life and health of a person and human reproductive rights. In particular, the issue of criminal liability for forced abortion and sterilization was considered. Separate features of the legal structures of coercion to abortion and sterilization have been analyzed. It has been established that these crimes are committed with the use of not only physical, but also mental coercion.*

Keywords: human rights, abortion, sterilization, coercion, violence, health

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЯК СКЛАДОВА ПОЗИТИВНОГО ПРАВА

Д. Г. Малко, Ю. П. Крисюк

У статті проаналізовано філософське обґрунтування необхідності інституту захисту прав людини у позитивному праві, як реалізація правоохоронної функції держави задля збереження природних прав людини.

Ключові слова: позитивне право, захист людини, правоохоронна функція держави, філософія права.

Захист прав людини є передусім ключовою основою для реалізації природних прав людини. Кожен з нас хоче вірити, що навіть за тисячоліттями побудови міцних держав, все ще панує рівність, справедливість та свобода. Закон у свою чергу повинен будуватися на захисті людини, який має бути ключовим елементом у демократичному світі.

Історично філософсько-правова думка розділяє природне і позитивне право, утверджуючи, що закон не завжди відповідає праву, адже його створюють суб'єкти правотворчості, а природні права надані нам з народження і ніхто їх відчужити не в змозі. Але людина, як істота соціальна, повинна бути захищена юридичними нормами, які містять передбачену відповідальність за здійсненні правопорушення, задля забезпечення справедливості.

Природне право виникає ще з початком зародження людської цивілізації, коли люди намагались сформувати, що є для них правильним, а що ні. Тоді люди застосовувати звичаєве право, а в подальшому надприродні, божі закони, де найбільшою карою було постати грішним перед Богом. З розвитком науки на комунікації в соціумі, люди почали розвиватись у багатьох напрямках, тому потрібно було створювати нормативні правила для життєдіяльності суспільства, де будь-яке правопорушення повинно керуватись нормами права. Саме так позитивне право виникає з моменту створення писаних законів та постає регулятором задля захисту людини, шляхом створення норм права.

Філософія вкладає акцент на необхідності правових гарантій для захисту прав людини, що впливає на розробку конкретних норм та структур у позитивному праві. Також може

підтримувати принцип відповідальності перед законом та суспільством, що відображається у позитивному праві через визначення прав та обов'язків. Найважливіше значення має і така властивість позитивного права, як державна забезпеченість, тобто висока гарантованість дій права, можливість зробити реальним (головним чином за допомогою державної влади, її примусової сили) порядком прав, що вводиться, і обов'язків[1, с. 137]. Звідси можуть випливати проблеми нехтування природними правами для підтримки децентралізації влади.

Одна з проблем полягає у визначенні відношення між позитивним правом та моральними чи етичними стандартами. Чи має позитивне право відображати моральні цінності і якщо так, то як це повинно відбуватися? Інша проблема стосується легітимності позитивного права. Як визначається влада закону, і чи завжди вона повинна визнаватися як обов'язкова та правомірна? Ці проблеми відображають різноманітні аспекти філософської дискусії щодо позитивного права, що можуть включати в себе питання про його основи, етичний фундамент, а також практичні аспекти його реалізації в суспільстві.

Найперше для цього під філософію захисту прав людини необхідно підвести нові світоглядно-філософські, юснатуралістичні засади, відмовившись від легістських, оскільки в сучасній Україні легістська доктрина ще достатньо живуча, особливо в правозастосовній діяльності, хоча її принципи та цінності, як державоцентричні по суті, є несумісними з демократичними цінностями. Ідея держави-благодійниці, яка «надає права» засобом прийняття закону, явно застаріла, так само як ідея тотожності права та закону. Легістська доктрина акцентувала на такій функції держави, як захист найперше закону, його «букви», що уособлювала державну волю та її інтерес, а вже після захист «наданих державою прав» людини. Зрештою, людина, як правило, опинялася в ситуації поразки перед всесильною державою з її репресивною системою[2]. Тому на сьогоднішній день важливо саме позбутися ідеї легітимності і поставити на перше місце захист людини, як найвищої цінності для якої і створюються правові норми. Поставивши захист людини на перший план, держава тим самим реалізує її природні права та виконає свою основну правозахисну функцію.

Правозахисна функція держави у позитивному праві означає, що держава взяла на себе завдання забезпечення та захисту прав та свобод громадян. Держава виступає як гарант та виконавець основних прав і свобод громадян, які закріплені в законах. Це може включати право на життя, свободу слова, право на справедливий суд, інтегральні права людини та громадянина. Держава визначає норми позитивного права, які захищають права людини. Це може бути реалізовано шляхом встановлення конституцій, законів та інших правових актів, що закріплюють правовий статус особи. У нормативно-правових актах щодо захисту осіб, влада повинна дотримуватись основних складових, таких як:

1)Гарантія рівності перед законом: держава повинна забезпечувати рівність перед законом для всіх громадян, незалежно від їхньої раси, віросповідання, статі чи інших характеристик.

2)Захист від зловживань та дискримінації: держава має захищати громадян від можливих зловживань та дискримінації, забезпечуючи дотримання правил та норм, які гарантують рівноправ'я та справедливість.

3)Судова система як засіб захисту: держава надає судову систему для вирішення правових питань та захисту прав. Це включає доступ до справедливого судового процесу та можливість оскарження рішень.

Відштовхуючись від вчення німецького філософа права Р. Ієринга, М. М. Коркунов відстоював ту точку зору, що право це захищений інтерес. Суспільство являє собою сукупність великої кількості різноманітних особистих та суспільних інтересів. Для того, щоб воно могло існувати, кожному індивіду як суб'єкту правових відносин повинна бути відведена своя сфера, яку й визначає право. Останнє не тільки розмежує й охороняє інтереси, але і виступає в ролі арбітра у випадку їх конфлікту. Держава тут являє собою суспільне об'єднання, де здійснюється примусове владарювання над вільними людьми. Авторитет державної влади ґрунтується не на примусовій силі, а на визнанні її з боку підданих. Влада держави простирається настільки далеко, наскільки це дозволяють самі підвладні. Дії владних структур повинні відповідати правосвідомості, яка склалася в даному співтоваристві, уявленням про право, справедливість та свободу. Громадянське суспільство, яке характеризується високим

рівнем правосвідомості, здійснює контроль за діяльністю держави, не дозволяючи їй перевищувати своїх повноважень[3, с.86].

Філософські обґрунтування щодо інституту захисту прав людини відрізнялися один від одного на різних етапах побудови філософії права. Деякі філософські школи вважають, що існують "натуральні права", які притаманні кожній людині просто у зв'язку з її існуванням. Захист цих прав впливає з природженої індивідуальності та свободи. Існує і інша думка, яка побудована через концепцію соціального контракту, розвинута філософами, такими як Джон Локк або Жан-Жак Руссо, яка вказує на те, що захист прав є обов'язком держави. Громадяни віддають деякі свої свободи, очікуючи від держави захисту їхніх основних прав.

Томас Гоббс, вважає, що позитивне право є необхідним для забезпечення порядку і запобігання "всімогутньому хаосу". Держава встановлює правила для управління суспільством та уникнення конфліктів. Філософ правового реалізму Олівер Венделл Голмс вважав, що закони та позитивне право повинні відображати реальний стан суспільства і враховувати його конкретні потреби та цінності.

З філософської точки зору можна аргументувати, що існує раціональний моральний обов'язок захищати права людини. Справедливість, солідарність та взаємоповага стають основними принципами, що визначають цей обов'язок. Ці філософські аргументи надають теоретичну основу для розуміння та підтримки захисту прав людини, що знаходить своє відображення в законах, міжнародних документах та суспільному уявленні про справедливість.

Отже, можна зробити висновок, що у сучасному світі для захисту прав і свобод людини влада повинна трактувати норми права орієнтуючись на свою правоохоронну функцію, визначаючи людину як найвищу цінність у державі. Звичайно, кожен з нас повинен піклуватись про свій захист, нести відповідальність за порушення свобод інших та пам'ятати про невідчужувані права кожного.

Джерела та література:

1. Філософія права. Підручник за ред. О. Г. Данильяна. Вид.: м. Харків «Право», 2009. 208 с.
2. Братасюк М. Г. Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/FilosofUchebn2009.pdf
3. Історія філософсько-правових вчень. В. М. Шаповалов. Національний університет внутрішніх справ, м. Харків – 2005. – 131 с.

Malko D., Krysiuk Y. Philosophical justification of human rights protection as a component of positive law. *The article analyzes the philosophical justification of the need the institution of human rights protection in positive law, as the implementation of the law enforcement function of the state for the preservation of natural human rights.*

Keywords: *positive law, human protection, law enforcement function of the state, philosophy of law.*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

О. М. Мациборська

У розвідці йдеться про новітні проблеми забезпечення і захисту прав людини на працю в контексті запровадження штучного інтелекту. Акцентується увага на те, що попри прогнози фахівців штучний інтелект вже становить загрозу для творчих професій. Аналізуються підсумки страйків у 2023 році Гільдії американських сценаристів та Гільдії американських кіноакторів як результат діяльності профспілок щодо захисту прав працівників.

Ключові слова: *право на працю, штучний інтелект, генеративний штучний інтелект, страйк, цифровий актив, профспілки.*

Право на працю є одним із фундаментальних прав людини, новітньою загрозою для забезпечення якого є розроблення та запровадження штучного інтелекту (ШІ, *англ. AI*). Основну небезпеку реалізації права на працю становлять системи з високим ступенем ризику [5]. Причому нині очевидним є те, що наслідки запровадження ШІ виявилися для людини більш небезпечними, ніж це передбачалося фахівцями 2022-го року і навіть на початку 2023-го. Закордонні й вітчизняні спеціалісти неодноразово наголошували, що запровадження ШІ поглибить проблему безробіття [7; 8; 9]. Однак вони чи не одностайно запевняли, що ШІ не зачепить творчі професії [див.: 6]. Втім, як засвідчили цьогорічні страйки американських сценаристів та акторів, сьогодні ШІ становить реальну загрозу правам працівників творчої сфери. Нині є очевидним, що сучасні та майбутні розробки у сфері ШІ суттєво вплинуть на розвиток трудового права [4]. Вочевидь, здобутки голлівудських страйкарів та значення діяльності американських профспілок щодо захисту прав працівників від ШІ, зосібна творчих, мистецьких галузей, можуть і мають стати основою для змін у регулюванні трудових відносин і в інших сферах в усіх країнах. Отже, нагальним завданням є вивчення новітнього досвіду захисту і забезпечення прав працівників, відображеного в меморандумах про угоди між працівниками (акторами і сценаристами), профспілками (гільдіями) та роботодавцями (продюсерами).

Основними загрозами для реалізації письменниками права на працю, через що зосібна американські сценаристи почали страйк 2 травня 2023 року, стали такі: використання ШІ замість письменників-сценаристів, використання найкращих авторських творів для навчання ШІ, а також проблема компенсації/винагороду сценаристам за таке навчання. Головна вимога сценаристів-страйкарів щодо ШІ полягала в тому, що він має використовуватися тільки як інструмент сценаристів, а не замість сценаристів. Як видно, ці фактори та відповідні вимоги безпосередньо стосуються реалізації права людини на працю та винагороду за неї.

Запровадження ШІ спричиняє появу подібних небезпек і для артистів. Це спонукало американських акторів, приєднавшись до страйку сценаристів, сформулювати і висунути свої власні вимоги, зокрема щодо використання «цифрових двійників».

Обидва страйки, ініційовані профспілками – Гільдією американських сценаристів та Гільдією американських кіноакторів виявилися рекордними за тривалістю. Вони закінчилися восени, коли працедавці таки вимушені були піти на поступки і погодитися на укладення нових угод. Наразі Меморандум про угоду між Гільдією кіноакторів, Американською федерацією артистів телебачення і радіо та Альянсом продюсерів кіно і телебачення від 10 листопада 2023 року доступний он-лайн і відкритий для внесення пропозицій [1]; так само триває процес удосконалення Меморандуму про угоду між Гільдією сценаристів театру і телебачення та Альянсом продюсерів кіно і телебачення [2].

Отже, сценаристи та актори домоглися від продюсерів виконання вимог щодо використання сучасних досягнень у сфері ШІ. У меморандумі Гільдії американських сценаристів театру і телебачення проблеми використання ГШІ присвячений п. 25 (стаття 72), у меморандумі Гільдії кіноакторів – розділ XX.1.

В обох меморандумах йдеться про виокремлення поняття «генеративний штучний інтелект» (ГШІ, *англ. GAI*) із загальної сім'ї технологій ШІ. Йдеться про розробки, здатні виконувати творчу роботу, а не оперативно-аналітичні функції. Це, наприклад, такі, що можуть навчатися на заданих зразках, створювати контент, зокрема письмовий матеріал або зображення на основі цих зразків, використовуючи алгоритмічні методи навчання (приміром, ChatGPT, Llama, MidJourney, Dall-E). Однак це не стосується тих, які вже використовуються на всіх етапах виробництва фільму (попередня візуалізація, препродакшн, виробництво, постпродакшн, дистрибуція, маркетинг).

У меморандумі сторони визнають, що оскільки ШІ та ГШІ не є людиною, ба більше – письменником та професійним письменником, то їхні тексти не є літературними творами, а також першоджерелами, тобто ШІ і ГШІ не можуть замінити працівників-сценаристів. Компанії можуть надавати сценаристам матеріали ГШІ для роботи, однак вони зобов'язані повідомити, що ці матеріали мають штучне походження, і не мають права вимагати від сценариста використовувати матеріали ГШІ. При цьому Гільдія сценаристів залишає за собою право забороняти використання матеріалів сценаристів для навчання ШІ. Текст, створений

письменником з використанням матеріалів ШІ, вважається авторським літературним твором, тобто продуктом праці і, відповідно, має бути оплачений у сумі не меншій за мінімальну винагороду за сценарій, визначену в угоді. У свою чергу письменник має повідомляти роботодавця, що він використовує ГШІ, отримати від нього згоду на використання ГШІ, при цьому роботодавець має право відхилити пропозицію письменника застосовувати ГШІ. У меморандумі також зазначено, що використання ГШІ не може бути умовою найму письменника на роботу.

Відповідно до меморандуму Гільдії кіноакторів «штучним перформером (виконавцем)» є *цифровий актив (digitally-created asset)*, який призначений для створення та створює чітке враження, що він є живим виконавцем, при цьому він не ідентифікується з жодним реальним актором, не озвучений фізичною особою, з ним не може бути укладений трудовий договір про зйомки в кінофільмі, як із живим актором. Згідно з угодою продюсер зобов'язаний повідомити актора про використання його «цифрового двійника» за відповідну винагороду. Продюсер також має повідомити актора про бажання створити цифрового виконавця, зовні подібного на актора, домовитися про винагороду за використання образу і сплатити її (крім випадків, що відповідають Першій поправці до Конституції США: використання з метою коментарів, критики, науки, сатири або пародії, використання в документальній драмі, історичному чи біографічному творі). Окремо в меморандумі визначені умови створення і використання «цифрових двійників» акторів другого плану (артистів масовки) повністю або окремо їхніх обличчя і голосів: зокрема будь-який час, витрачений таким актором на створення штучного виконавця вважається робочим часом; за використання «цифрового двійника» виробник має виплатити обумовлену суму; продюсер може використовувати «цифрового двійника» актора і після його смерті, якщо на це немає прямої заборони чи обмеження; на будь-які зміни чи використання образу у фільмі виробник має отримати згоду актора та виплатити за це відповідну винагороду.

Таким чином, запровадження штучного інтелекту спричиняє виникнення цілої низки проблем, пов'язаних із правом людини на працю: 1) новітнє безробіття пов'язане не з відсутністю роботи, а з відсутністю потреби в живому працівникові, якого може замінити ШІ/ГШІ; 2) швидкість розвитку технологій значно вища за темпи вдосконалення і розроблення правової бази у сфері праці; 3) у XXI столітті навіть у ліберальних і демократичних країнах свою дієвість доводять радикальні методи вирішення трудових конфліктів та боротьби за права працівників, тобто ті самі, що й сто-двісті років тому, – страйки; 4) наявні державні, регіональні (ЄС) та міжнародні законодавчі акти щодо ШІ (*AI-act*) не можуть забезпечити захист права на працю на конкретному рівні, для кожної сфери діяльності людини. Отже, найбільш ефективним шляхом захисту прав працівника від наслідків запровадження ШІ є внесення відповідних положень у колективні угоди та трудові договори. Разом із тим досвід Америки доводить можливість успішного вирішення новітніх проблем щодо захисту прав працівників за допомогою традиційних, класичних факторів – активної позиції профспілок та солідарності працівників.

Джерела та література:

1. Memorandum of Agreement between the Screen Actors Guild–American Federation of Television and Radio Artists and the Alliance of Motion Picture and Television Producers. P. 69–77. URL: https://www.sagaftra.org/files/2023%20SAG-AFTRA%20TV-Theatrical%20MOA_F.pdf
2. Memorandum of Agreement for the 2023 WGA Theatrical and Television Basic Agreement. Art. 72. P. 68–71. URL: https://www.wga.org/uploadedfiles/contracts/2023_mba_moa.pdf
3. Summary of the 2023 WGA. URL: <https://www.wga.org/contracts/contracts/mba/summary-of-the-2023-wga-mba>
4. Гуцу С. Роль штучного інтелекту в еволюції трудового права. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку юридичної науки, освіти та технологій у XXI столітті в дослідженнях молодих учених* : зб. матеріалів доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 3 берез. 2023 р.). Харків, 2023. С. 1821. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5527496e-3372-40b5-b2dc-650e973e3df4/content>

5. Закон ЄС про ШІ. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206>
6. Сорокін А. Штучний інтелект змінить (і уже змінює) ринок праці. *Технології та наука*. 2022. 12 січ. URL: <https://zaborona.com/shtuchnyj-intelekt-zminyt-i-uzhe-zminyuye-rynok-praczi/>
7. Спесивцева О. Регулювання штучного інтелекту: досвід США. *Центр демократії та верховенства права*. 2023. 14 черв. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-usa/>
8. Токарев С. Майбутнє штучного інтелекту і деяких професій. *Економічна правда*. 2023. 2 трав. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/2/699647/>
9. Турута О. В., Турута О. П. Штучний інтелект крізь призму фундаментальних прав людини. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право*. 2022. Вип. 71. С. 49–54. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/9.pdf>

Matsyborska O. Problems of implementation of the right to work in the context of the introduction of artificial intelligence. *The article deals with the latest problems of ensuring and protecting human rights to work in the context of the introduction of artificial intelligence. The problem is focused on the fact that artificial intelligence is a threat to creative professions despite the forecasts of experts. 2023 Writers Guild of America and Screen Actors Guild of America strikes as a result of labor union activity of protection of workers' rights are analyzed.*

Keywords: right to work, artificial intelligence, strike, generative artificial intelligence, digitally-created asset, trade unions

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

К. С. Музичук

Статтю присвячено дослідженню механізмів забезпечення прав людини під час досудового розслідування кримінального провадження в умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: права людини, кримінальне провадження, досудове розслідування, кримінальне судочинство.

Україна, як правова держава, зобов'язана дотримуватися принципу верховенства права, основою якого є забезпечення та захист прав людини. Найбільших обмежень права людини зазнають саме в сфері кримінального судочинства, а тому належному їх захисту слід приділити особливу увагу.

З початку повномасштабного вторгнення агресора в нашу державу, кількість злочинів значно збільшилася, а можливість їх ефективного досудового розслідування суттєво ускладнилася. В умовах тривалої повномасштабної військової агресії надзвичайно важливу роль у забезпеченні прав і свобод людини відіграють механізми забезпечення правопорядку, які законодавець формує й удосконалює виходячи з викликів сьогодення. Саме тому, КПК України доповнено розділом IX¹ «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [1]. Вказаний розділ врегульовує особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану в Україні, передбачаючи можливість зміни та спрощення окремих процесуальних дій та процедур.

Концепція особливого режиму досудового розслідування характеризується звуженням процесуальних гарантій сторони захисту та розширенням процесуальних можливостей сторони обвинувачення. Такий стан справ породжує ризики неправомірного обмеження прав, спровокованого кримінальним переслідуванням в умовах воєнного стану. Саме тому, здійснюючи кримінальне провадження в умовах воєнного стану, працівникам правоохоронних органів, які провадять досудове розслідування кримінального провадження, прокурорам, які

здійснюють процесуальне керівництво, захисникам, а також слідчим суддям, на яких покладається судовий контроль за дотриманням прав людини, варто пам'ятати про необхідність забезпечення прав людини як першочергового завдання кримінального провадження. Вказана мета не може нівелюватися навіть задля притягнення винних до відповідальності.

Забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану в Україні вимагає дотримання міжнародних стандартів прав людини та законів, що діють в умовах воєнного конфлікту. Досудове розслідування має бути проведене справедливо, з урахуванням прав та гідності всіх осіб, навіть у складних воєнних обставинах.

Серед основних принципів забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану варто виділити наступні:

1. *Повага до основних прав і свобод*: Держава повинна забезпечити дотримання під час досудового розслідування кримінального провадження основних прав і свобод людини, таких як право на життя, недоторканість особи, заборона катувань і жорстокого поводження.

Згідно статті 64 Основного закону в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [2, ст. 64], зокрема: рівність перед законом; заборона позбавлення громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканість; право на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування; право на житло; право на шлюб; рівність дітей у правах та заборона насильства над дитиною; право на судовий захист; право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування; право знати свої права і обов'язки; заборона зворотної дії в часі законів, які встановлюють або посилюють відповідальність; право на професійну правничу допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження або накази; заборона двічі притягувати до юридичної відповідальності одного виду за одне і те саме правопорушення; презумпція невинуватості; свобода від самовикриття – право не свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

2. *Справедливість і незалежність*: Суди та правоохоронні органи повинні діяти справедливо і незалежно від влади. Це включає надання обвинуваченому права на захист і можливість брати участь у судових процесах.

3. *Заборона свавілля*. Пріоритетну роль у забезпеченні прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні відіграє наявність у державі ефективного механізму регулювання діяльності державних органів, покликаних здійснювати досудове розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності. В умовах воєнного стану забороняється застосування непередбачених законом запобіжних заходів та свавільне утримання під вартою. Всі особи, затримані під час воєнного стану, мають бути негайно повідомлені про свої права та підстави затримання.

4. *Запобігання катуванню і жорстокому поводженню*: Забороняється використання катувань і жорстокого поводження з будь-якою особою, незалежно від її статусу.

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод *закріплює одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства. Вона категорично забороняє без будь-яких винятків катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження та покарання без огляду на обставини чи поведінку потерпілого* [3]. ЄСПЛ дотримується твердої позиції, згідно якої потреби слідства та безумовна складність боротьби зі злочинністю, не можуть виправдовувати порушення захисту фізичного стану людини («*Brogan and Others v. the UK*», п. 61; «*Murray v. the UK*» [GC], п. 58; «*Dikme v. Turkey*», п. 64; «*Tomasi v. France*», п. 115) [4, п. 115]. Навіть за найскладніших обставин, таких як боротьба з тероризмом та організованою злочинністю, Конвенція категорично забороняє будь-яке катування або нелюдське поводження чи таке, що принижує людську гідність, поводження або покарання («*Sylenok and «Tekhnoservis-Plus» v. Ukraine*», п. 66; «*Bekos and Koutropoulos v. Greece*», п. 45; «*Bocharov v. Ukraine*», п. 44; «*Bazorkina v. Russia*», п. 129; «*Selmouni v. France*» [GC], п. 95; «*Jalloh v. Germany*» [GC], п. 99;) [5, п. 39].

5. *Право на захист*: Обвинувачені мають право на адвоката, в тому числі на безоплатну правову допомогу, з метою отримання кваліфікованої юридичної допомоги та захисту в кримінальному провадженні.

6. *Захист прав осіб вразливих груп*: Держава повинна особливо дбати про захист прав осіб вразливих груп, таких як діти, жінки, особи з інвалідністю, жертви насильницьких злочинів тощо.

7. *Збереження доказів*: Докази повинні зберігатися надійно, а їх збирання має відбуватися відповідно до закону та з урахуванням прав людини.

8. *Міжнародна співпраця*: У випадках, коли військовий конфлікт має міжнародний характер, держави повинні співпрацювати у врегулюванні питань, пов'язаних із досудовим розслідуванням та судочинством.

9. *Інформування громадськості*: Держава повинна забезпечувати доступ до інформації про досудове розслідування та судові процеси, якщо це не суперечить інтересам національної безпеки.

Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану є важливим завданням, і дотримання цих принципів допомагає зберегти рівновагу між необхідністю забезпечення безпеки та збереженням прав і свобод громадян.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI зі змінами та доп. станом на 06.11.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2537>

2. Конституція України: станом на 01.01.2020 року. К., 2020. 80 с.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Decision of the ECtHR in the *case* «Tomasi v. France», No 12850/87, dated August 27, 1992. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"itemid":\["001-57796"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{)

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Зякун проти України», № 34006/06 від 25.02.2016 р. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{"itemid":\["001-181570"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{)

Muzychuk K. Ensuring human rights during the pre-judicial investigation of criminal proceedings under the conditions of martial state. *The article is devoted to the study of mechanisms for ensuring human rights during the pre-trial investigation of criminal proceedings under martial law in Ukraine.*

Keywords: *human rights, criminal proceedings, pretrial investigation, criminal justice.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

О. І. Назарук

Розглянуто особливості діяльності прокурора щодо забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Визначено напрями його діяльності в вказаній сфері. Окреслено шляхи оптимізації такої діяльності.

Ключові слова: *неповнолітній, дитина, прокурор, кримінальне провадження.*

Діяльність прокурора, як процесуального керівника у кримінальному провадженні, спрямована на виконання завдань кримінального процесу. Прокурор здійснює повноваження владно-розпорядчого характеру від початку кримінального провадження і до його завершення. Водночас, особливість такої діяльності прокурора розкривається через реалізацію конституційних функцій органів прокуратури на різних стадіях кримінального процесу.

Водночас, конкретні напрями діяльності прокурора у сфері захисту прав неповнолітніх у кримінальному процесі визначені в наказі Генерального прокурора № 509 від 4 листопада 2020 року «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» [2]. Так, ювенальним прокурорам слід забезпечити виконання передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України функцій прокурора у кримінальних провадженнях:

- у сфері охорони дитинства;
- у яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- щодо неповнолітньої особи, у тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, стосовно особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності.

Також на ювенальних прокурорів покладається обов'язок приділяти особливу увагу повноті реалізації прав неповнолітніх потерпілих у кримінальному провадженні, використанню передбачених кримінальним процесуальним законодавством додаткових гарантій. Застосовувати процесуальні повноваження з метою недопущення шкоди їхнім інтересам, зокрема шляхом обмеження участі певних осіб у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунення від участі у кримінальному провадженні, ініціювання заміни законного представника, якщо дії чи інтереси останнього суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Більше того, на даному етапі, в нашій державі відбуваються реформаційні процеси щодо впровадження правосуддя, дружнього до дитини. Такі процеси зумовлені необхідністю імплементації Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. Реформаційні процеси координуються Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх – це тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, утворений згідно з постановою КМУ від 24 травня 2017 року № 357. За згодою, участь у діяльності Міжвідомчої координаційної ради беруть заступник Генерального прокурора та представники Офісу Генерального прокурора. Вважаємо, що це є важливим аспектом на шляху до перебудови сфери кримінального провадження щодо неповнолітніх, так як ювенальні прокурори є одними із ключових суб'єктів кримінального провадження, на яких покладається забезпечення прав дітей як під час досудового розслідування, так і судового розгляду.

Більше того, на часі і відповідні зміни чинного законодавства. У Верховній Раді України зареєстровано проект Закону «Про юстицію, дружню до дитини» № 5617 від 4 червня 2021 року [3]. Прийняття такого Закону об'єктивно зумовить законодавчі зміни до ряду нормативно-правових актів, в тому числі і Кримінального процесуального кодексу України. За таких умов діяльність ювенальних прокурорів повинна перейти на якісно нові рівні. Для належної реалізації повноважень для ювенальних прокурорів варто організувати відповідні навчання та тренінги, в тому числі і з іншими учасниками, які будуть залучатися в провадження щодо неповнолітніх (дізнавачі, слідчі).

Таким чином, запровадження системи правосуддя, дружнього до дитини вимагає чимало змін, як на законодавчому рівні, так і в практичній діяльності суб'єктів кримінального провадження. Водночас, варто відзначити, що лише комплексний підхід щодо вдосконалення чинного законодавства та спеціалізації уповноважених суб'єктів кримінального процесу, з орієнтиром на забезпечення прав дитини, дозволить досягнути успіху вказаних вище реформаційних процесів.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 01.12.2023).

2. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству від 4 листопада 2020 № 509. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/nakazi->

generalnogo-prokurora-z-osnovnih-napryamiv-prokurorskoyi-diyalnosti (дата звернення 01.12.2023).

3. Про юстицію, дружню до дитини: проект Закону України від 4 червня 2021 року № 5617. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137 (дата звернення 01.12.2023).

Nazaruk O. Prosecutor's providing the rights of minors in criminal proceedings.

The specifics of the prosecutor's activity in providing the rights of minors in criminal proceedings are considered. The directions of his activity in the specified field are determined. Ways to optimize such activities are outlined.

Keywords: minor, child, prosecutor, criminal proceedings.

ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

X. В. Ореховська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

У вирі трагічних подій, що розгортаються в Україні, внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації, набуває актуальності проблема встановлення опіки над дітьми, які втратили рідних і опинилися в умовах військового конфлікту. Згідно з офіційними даними, від початку війни тисячі малюків залишилися без батьківського піклування, що стало жакливим результатом військового насильства та терору. А тому постає запитання щодо ефективності тих інститутів, основне завдання яких – захист прав дітей. В даній статті висвітлено наявне нормативне регулювання даного питання, а також проблеми, що виникають при встановленні опіки над дітьми.

Ключові слова: діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, опіка, сім'я.

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, внаслідок чого безліч дітей зазнали найжакливішої втрати, а саме - сім'ї. Від початку війни в Україні 3182 дитини залишилися без батьківського піклування, що є жакливим наслідком звірства росіян.

До основних нормативно-правових актів, що забезпечують правову охорону сім'ї, а також регулюють питання щодо опіки дітей, позбавлених батьківського піклування є: 1) Конституція України 2) Цивільний кодекс України; 3) Сімейний кодекс України; 4) Закон України "Про охорону дитинства"; 5) Постанова Кабінету Міністрів України "Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини" від 24.09.2008 № 866;

Відповідно до Конституції, а саме статті 51, 52: Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. На мою думку, таке конституційне закріплення відповідних положень, відображає важливість забезпечення охорони та захисту сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, оскільки це є важливим завданням держави, що демонструє її зобов'язання забезпечити безпеку та добробут своїх громадян. Наголошення на тому, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація є неприпустимими і переслідуються за законом, демонструє важливість захисту прав наймолодших членів суспільства. Ці норми сприяють створенню безпечного та здорового середовища для розвитку дітей та зміцненню сімейних цінностей в країні [1].

Одне з найважливіших особистих немайнових прав кожної людини, яке забезпечується Цивільним кодексом України є право на сім'ю – стаття 291 [2]. Стаття 3 Сімейного кодексу України дає визначення поняття сім'я, а саме – первинний та основний осередок суспільства. Також, статтею 4 передбачено право на сім'ю, що включає в себе 1) право на її створення;

2) на проживання в ній; 3) на повагу до свого сімейного життя [3]. Ці права також передбачені статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року [4].

Також у Цивільному кодексі закріплено, що ніхто не може розлучити дитину з сім'ю проти її ж волі. І не дивлячись на це, кожного дня кількість дітей позбавлених батьківського піклування росте. Наша держава намагається забезпечити ті умови для дітей, які вони втратили, а саме діють такі інститути як: як усиновлення або удочеріння, опіка або піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та патронат над дитиною [2].

Закон "Про охорону дитинства" закріплює заборону участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганди війни, а саме це стаття 30 [5].

Постанова Кабінету Міністрів України "Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини" від 24.09.2008 No 866 визначає особливості провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану. Цей розділ закріплює, що діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю, під час, введення на території України надзвичайного або воєнного стану, тимчасово влаштовуються до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу [6].

Згідно з вище наведеними положеннями, можна зазначити, що воєнний стан є доволі важкою перешкодою для здійснення державою її функцій. Однією із найбільш проблем є позбавлення батьківського піклування дітей. Незважаючи на правову охорону та захист сім'ї, батьківства, материнства, кожного дня ростуть випадки втрати дітьми своїх сімей. Також існують численні ситуації, коли дітей не тільки розлучають з їх сім'ями та домівками, а й залучають до воєнного конфлікту, вербують, створюючи так звані 'табори перевиховання', де насильно проводиться 'політичне перевиховання'. Через це і кількість обов'язків держави, і кількість перешкод у їх здійсненні, щоденно зростає. До перших варто віднести: надання дітям необхідного догляду, здійснення пошуку та повернення до сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону та повернення на територію України тих дітей, які були незаконно вивезені за кордон, а також надання їм психологічної допомоги тощо.

Із попередньо наведених обов'язків, можна і виділити перешкоди, що виникають:

1. Проблема неможливості документально підтвердити статус дитини, позбавленої батьківського піклування в зоні бойових дій. Умови військового конфлікту створюють труднощі в отриманні документації, зокрема Свідоцтва про народження дитини, а також довідки про смерть батьків, що робить процес оформлення опікунства практично неможливим. Варто зазначити, що Свідоцтво про народження дитини є одним із найважливіших документів, яке посвідчує факт народження, інформацію щодо імені, віку, місця її проживання, а також засвідчує правовий зв'язок такої особи з нашою державою, виникнення взаємних прав та обов'язків з нею, – громадянство. Не менш важливими документами є довідки про смерть батьків – оскільки, наскільки це сумно і болісно не було, це і є підставою встановлення опіки, засвідченням факту того, що дитина потребує допомоги від держави, яка на жаль, не завжди може забезпечити цей захист.

2. Наступною проблемою є те, що підтверджено більш ніж 19 тисяч депортованих та примусово переміщених дітей (дані порталу розшуку дітей «Діти війни»), частина з яких теж втратили своїх батьків. Проте в Україні належним чином на законодавчому рівні не встановлено механізм їх повернення, що є серйозним викликом для суспільства. Відсутність чітких процедур ускладнює процес врегулювання їхнього статусу, повернення їх додому та надання допомоги, включаючи встановлення над ними опіки.

Таким чином, зазначена ситуація підкреслює необхідність розробки та прийняття спеціальних законодавчих актів, які будуть регулювати механізми повернення депортованих та примусово переміщених дітей назад в Україну, забезпечення їм необхідної соціального,

психологічного та правового захисту. Залучення міжнародних партнерів, гуманітарних організацій та правозахисних груп може стати важливим елементом вирішення цієї проблеми.

Джерела та література:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n183>
3. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n183>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Про охорону дитинства. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
6. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text>

Orekhovska C. Establishment of guardianship over children deprived of parental care under martial law. *In the whirlpool of tragic events unfolding on the territory of Ukraine as a result of the full-scale invasion of the Russian Federation, among the most vulnerable and defenseless, the issue of guardianship of children who lost their relatives and found themselves in the conditions of a military conflict arises. According to official data, since the beginning of hostilities, thousands of children have been left without parental care, which has become a terrible consequence of military violence and terror. The resulting circumstances call into serious question the guardianship institutions and legal mechanisms designed to protect and guarantee the safety of children rights.*

Keywords: orphans, children deprived of parental care, placement of orphans, guardianship, family.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРИВАТНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В. І. Пальонка

Науковий керівник: д. ю. н., доц. В. М. Кравчук

У статті йдеться про правове регулювання обмеження прав і свобод людини під час дії воєнного стану. Дослідження розкриває ключові виклики та проблеми, пов'язані із захистом прав осіб в умовах воєнного стану.

Ключові слова: права, приватні особи, воєнний стан, захист прав.

Захист прав приватних осіб під час дії воєнного стану варто розглядати як інститут конституційного права з огляду на наявність унікальної сукупності відокремлених від інших і пов'язаних між собою норм, які регулюють однорідні суспільні відносини у сфері захисту прав, свобод, інтересів приватних осіб під час дії воєнного стану; наявність специфічних принципів, термінів, інструментів захисту та ін.

Права людини — комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві; це можливості людини поводитися відповідно до своїх свідомих волевиявлень та робити те, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватної шкоди правам і свободі інших людей [1].

Вони є важливим елементом у процесі соціалізації та становлення кожного індивіда, оскільки дають можливість задовольняти свої потреби та реалізовувати потенціал у різних аспектах суспільного життя. Забезпечення та захист прав і свобод є фундаментальним досягненням людства.

Основоположними принципами прав людини є універсальність, невідчужуваність та невід'ємність. Це означає, що права людини застосовуються до всіх людей, без будь-якої дискримінації, не можуть бути передані іншим особам чи владним органам, а також не можуть бути відкликані державою чи іншими суб'єктами.

Захист прав людини є відповідальністю кожної держави та міжнародних організацій. Держави зобов'язані забезпечувати захист прав людини на своїй території та запобігати їх порушенням, а також покарати винних осіб за порушення прав людини. Міжнародні організації також відіграють важливу роль у захисті прав людини та контролюють дотримання ними відповідних конвенцій та угод.

Відповідно до положень ст. 29 Загальної декларації прав людини кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

У статті 15 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод міститься вказівка на заборону відступу за умов виникнення надзвичайної ситуації від таких зобов'язань держави: гарантування права на життя (ст. 2 Конвенції), заборони катування чи нелюдського поводження (ст. 3 Конвенції), заборони рабства чи підневільного стану (ст. 4 Конвенції) і заборона покарання без вказівки на це в законі (ст. 7 Конвенції) [3].

У той же час, предметом активних дискусій залишається механізм обмеження конституційних прав і свобод людини в умовах дії воєнного стану. Законодавство більшості країн світу містить вказівку на спеціальну правову конструкцію, яка надає додаткові можливості публічній адміністрації мобілізувати всі наявні законні інструменти, коли держава стикається з непередбачуваними ситуаціями. Україна не є винятком, оскільки вітчизняний законодавець розуміє: рівень дотримання, захисту і гарантії основоположних прав і свобод людини є показником розвитку правової і демократичної держави.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4].

Досліджуючи роль та значення прав людини в сучасному механізмі державотворення, не можна проігнорувати проблему обмеження цих прав в умовах воєнного стану. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5] воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Зауважимо, що вітчизняне законодавство поки не надає чіткого визначення поняття «обмеження прав і свобод людини». Для вирішення цього питання слід звернутися до науки конституційного права.

На думку Васечка Л. І., обмеження прав людини – це механізм звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод. Науковець під цим терміном розуміє певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права [6, с. 145].

Відповідно до ч. 1 ст. 64 Основного Закону, конституційні права й свободи людини й громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Частиною другою цієї норми роз'яснено, які саме права і свободи не можуть бути обмежені, зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [4].

Загалом, перелік прав, які зобов'язується забезпечити українська держава за умови введення режиму воєнного стану, відповідає мінімальним стандартам, встановленим Європейською спільнотою.

Правове регулювання обмеження прав і свобод людини під час дії воєнного стану є важливим з кількох причин.

По–перше, воєнний стан зазвичай призводить до значних порушень прав людини, таких як порушення права на життя, права на свободу і особисту недоторканність, свободи вираження думок та інших свобод. Правове регулювання забезпечує мінімальні стандарти захисту прав і свобод людини навіть у найбільш складних умовах.

По–друге, правове регулювання забезпечує збалансований підхід до обмеження прав і свобод людини. Воєнний стан може стати приводом для держави обмежувати права та свободи громадян в широкому обсязі, але правове регулювання дозволяє здійснювати такі обмеження лише у необхідних випадках та відповідно до закону.

По–третє, правове регулювання забезпечує засоби правового захисту для громадян. Якщо права та свободи людини обмежуються надмірно, то громадянин може звернутися до суду для захисту своїх прав.

Отже, правове регулювання обмеження прав і свобод людини під час дії воєнного стану є важливим для забезпечення мінімальних стандартів захисту прав людини, збалансованого підходу до обмеження прав та свобод, а також забезпечення засобів правового захисту для громадян.

Джерела та література:

1. Права людини. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Права_людини (дата звернення: 04.12.2023).
2. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 13.12.2023).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.12.2023).
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 04.12.2023).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 04.12.2023).
6. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. Юридична Україна. 2013. № 1. С. 4–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_1_3

Palonka V. Concept and content of protection of the rights of private persons during the martial state. *The article deals with the legal regulation of the restriction of human rights and freedoms during martial law. The study reveals the key challenges and problems associated with the protection of the rights of individuals under martial law.*

Keywords: rights, private individuals, martial law, protection of rights.

ПРАВО НА ЖИТТЯ ТА ЙОГО ЗАХИСТ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Д. М. Петрук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

Воєнний стан є надзвичайно важливою темою для України. Конфлікт на сході, який розпочався 2014 року, введення воєнного стану в 10 областях України з 14:00 26 листопада 2018 року по 14:00 26 грудня 2018 року, введення воєнного стану 24 лютого 2022 року через повномасштабне вторгнення російської федерації. Все це має значний вплив на конституційні права і свободи людини й громадянина в Україні, зокрема, право на життя.

Ключові слова: воєнний стан, вплив воєнного стану, право на життя, право, життя.

Життя – це передумова реалізації всіх прав і свобод людини. Сьогодні актуальність і важливість його захисту є очевидними, адже без такого фундаментального права всі інші права перестають мати будь-яке значення. В умовах війни практично беззахисним є основне право людини – право на життя. Вбивства й тілесні ушкодження, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканність.

Право на життя кожній людині гарантується статтею 27 Конституції України [1], статтею 281 Цивільного кодексу України [2], статтею 3 Загальної декларації прав людини [3], статтею 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. [4] та багатьма іншими національними та міжнародними актами. Варто зазначити, що ЄСПЛ жодного разу у своїй практиці не застосовував підставу відступу від права на життя «через правомірні воєнні дії».

З 24 лютого 2022 року до 8 жовтня 2023 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН) [5] зафіксувало 27 768 випадків загибелі або поранення цивільних осіб в країні (9806 загиблих і 17 962 поранених).

Реальна кількість жертв серед цивільного населення є значно вищою, враховуючи те, що багато повідомлень про окремі жертви серед цивільного населення в певних населених пунктах досі не підтверджені.

Незважаючи на те, що влада оголосила обов'язкову евакуацію з певних територій, що перебувають у небезпеці через ведення на них бойових дій, на даний момент десятки сімей, серед яких знаходяться і діти, залишаються на територіях, які піддані небезпеці та ризикам. Наразі немає законодавчо закріплених дієвих механізмів, які дозволили б або примусову евакуацію дітей разом з дорослими, або евакуацію дітей окремо від батьків. Хоч держава й заявила про примусову, обов'язкову евакуацію із зон бойових дій, але деякі сім'ї не розуміють (або ж не хочуть розуміти) важливість цього і через це не дають дозвіл на евакуацію.

Наразі неможливо примусово евакуювати дитину, забравши її від батьків, тому що це можуть розцінювати як порушення прав дитини. В певній мірі це можна вважати викраденням дитини, адже її заберуть від батьків проти її волі, проти волі її батьків. Тому дуже важливо розробити нормативні акти саме на рівні Міністерства соціальної політики, а також створити спеціальні структури, які будуть наділені відповідними повноваженнями в зоні бойових дій.

Необхідно розуміти, що пасивність і безвідповідальність батьків, які відмовляються вивозити дітей з тимчасово окупованих територій, становить серйозну загрозу їхньому життю

та безпеці. Така байдужість може мати критичні наслідки, враховуючи, що вона може призвести до двох потенційно небезпечних сценаріїв. По-перше, існує загроза для життя дітей через активні воєнні дії, що відбуваються в регіоні. А, по-друге, існує загроза примусового вивезення дітей на територію росії.

На сьогоднішній день можливо забрати дітей без згоди батьків лише у статусній родині (наприклад, патронатній). Така процедура передбачає, що поліція отримує спеціальний документ від соціальних служб, бере із собою представника цієї служби і забирає дітей. Відомий випадок такого був в Авдіївці: через те, що бабуся, яка була опікуном внука, категорично відмовлялася від евакуації, а тому дитину забрали від неї. Проте, більшість таких статусних сімей були евакуйовані централізовано ще на початку війни.

Правила ведення збройних конфліктів – це міжнародне гуманітарне право, яке тісно пов'язане із міжнародним правом прав людини. Відносини щодо захисту права на життя, які виникають під час збройних конфліктів в зоні ведення бойових дій, регулюються в першу чергу нормами міжнародного гуманітарного права, поширюючи його охорону на підзахисних осіб: поранених, хворих, військовополонених, цивільне населення та осіб, які не беруть або припинили брати безпосередню участь у бойових діях, а також медичний і духовний персонал.

Через неконтрольовані обстріли російською федерацією української території, велику кількість смертей серед цивільного населення, руйнування цивільної інфраструктури та ще великої кількості воєнних злочинів, стало очевидно, що вчиняються неправомірні військові дії, які жодним чином не відповідають правилам ведення війни. Саме у зв'язку з цим російська федерація перестала бути членом Ради Європи, а також для неї перестала діяти Європейська конвенція з прав людини.

Заперечення та ігнорування фундаментальних норм, проголошених у Женевських конвенціях та інших міжнародних актах, виключає державу з цивілізованого співтовариства, а її дії кваліфікує як воєнні злочини.

Четверта Женевська конвенція (ст. 3) захищає право на життя цивільного населення та деяких інших категорій. У зв'язку з тим, що рф вийшла з-під дії Четвертої Женевської конвенції, ООН не має змоги засудити її злочинні дії, якими російські військові відбирають право на життя у тисяч українців.

Згідно з Римським статутом міжнародного кримінального суду 1998 року дії держави-терориста (примусова мобілізація, катування та нелюдське поводження, напади на цивільні об'єкти, напади на склади гуманітарної допомоги, гуманітарні місії та коридори, екологічна катастрофа внаслідок обстрілів, пошкодження і знищення історичних пам'яток, лікарень, релігійних споруд, закладів освіти, науки, мистецтв, використання зброї, забороненої міжнародними угодами, згвалтування та інші форми сексуального насильства, використання цивільних об'єктів чи людей як живого щита, вбивства цивільних українців, створення у деяких містах та місцях такі життєві умови, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення їх (зокрема, голод, нелюдські умови) тощо) відповідають ознакам воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Ще однією перешкодою в захисті права на життя є те, що ні Україна, ні рф не є учасником Римського статуту, згідно з яким держава-агресор має піддатися за свої діяння правосуддю у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі.

Отже, право на життя в умовах воєнного залишається одним із найважливіших прав людини. росія явно порушує свої міжнародні зобов'язання. Її дії відверто суперечать правилам і принципам, на яких була заснована Організація Об'єднаних Націй, а також усім нормам міжнародного права. Усі країни світу повинні однозначно засудити завойовницьку та вбивчу політику агресора та не дозволяти іншим вчиняти аналогічні злочини проти людства.

Джерела та література:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР : станом на 01 січ. 2020 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 5 жов. 2023 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Загальна декларація прав людини : Декларація Орг. Об'єднан. Націй від 10.12.1948 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. : URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

5. Ukraine – civilian casualty update as of 8 October 2023 : URL:
<https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/Ukraine%20-%20civilian%20casualty%20update%20as%20of%208%20October%202023%20UKR.pdf>

Petruk D. The right to life and its protection during armed aggression against Ukraine. *Martial law is an extremely important topic for Ukraine. The conflict in the east, which began in 2014, the introduction of martial law in 10 regions of Ukraine from 14:00 on 26 November 2018 to 14:00 on 26 December 2018, the introduction of martial law on 24 February 2022 due to the full-scale invasion of the Russian Federation. All this has a significant impact on the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine, in particular, the right to life.*

Keywords: martial law, impact of martial law, right to life, law, life.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

С. С. Пікалюк

У статті зазначено, що розірвання трудового договору є одним із найефективніших засобів забезпечення трудової дисципліни. Дисциплінарна відповідальність може бути загальною і спеціальною. Спеціальна (службова) дисциплінарна відповідальність є передбаченою лише для конкретно визначених категорій працівників і встановлюється у статутах, положеннях про дисципліну відповідальність та спеціальних нормативних актах.

Ключові слова: трудовий договір, роботодавець, працівник, звільнення, дисциплінарний проступок.

Праця – це особливий вид соціальної діяльності людей, що дає змогу забезпечувати їх засобами існування. Крім того, робота дає можливість розвиватися кожній особистості, вдосконалюючись та набуваючи нових знань і навичок, що, в свою чергу, дозволяє зайняти правильну позицію в суспільстві. Правове регулювання професійної діяльності пройшло досить тривалу історію свого становлення та розвитку, протягом якої поступово формувалася нормативно-правова база, що регулює всі аспекти реалізації гарантованого Конституцією права на працю як для працівника, так і для роботодавця.

Кожен роботодавець є зацікавленим у довготривалій співпраці із працівником, проте на практиці є ситуації, коли роботодавець може достроково припинити трудовий договір із працівником, який вчинив порушення норм законодавства про працю, і в якому, як наслідок, підприємство більше не має потреби. Тобто чинний Кодекс законів про працю України передбачає наявність підстав, за яких роботодавець має право вдатися до звільнення тих працівників, які з причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру наносять шкоду роботодавцю та усьому виробничому процесу, і до такої підстави віднесено дисциплінарний проступок [1, с.93]

Сама можливість звільнення за дисциплінарний проступок як вид дисциплінарного стягнення є дієвим заходом запобігання порушенням обов'язків, покладених на працівника трудовим договором.

У сучасних умовах переходу нашої держави до ринкової економіки зростає значення дотримання трудової дисципліни, а також необхідність удосконалення трудового

законодавства, що регулює трудову дисципліну, дисциплінарну відповідальність, підстави звільнення за порушення трудової дисципліни.

Судова практика у нашій державі свідчить, що останнім часом зросла динаміка кількості звільнень за порушення трудової дисципліни і вчинення дисциплінарного проступку. Тому важливого значення набувають дії роботодавців, які використовують свою економічну силу для зміцнення трудової дисципліни. Існують також проблеми з теоретичними та практичними підходами до правового регулювання трудової дисципліни та звільнення працівника за її порушення, оскільки розірвання трудового договору є одним із найефективніших засобів забезпечення трудової дисципліни. Крім того, трудове законодавство не в повній мірі враховує специфіку кожної професії, що за відсутності чіткого правового регулювання призводить до низки законодавчих прогалин та ігнорування особливих умов праці окремих категорій працівників.

Поняття «припинення трудових відносин» і «розірвання трудових відносин» мають суттєві відмінності, які полягають у тому, що істотною відмінністю терміна «розірвання трудового договору» від «припинення трудового договору» є вольова дія однієї із сторін. Якщо припинення трудового договору може здійснюватися за волею обох учасників трудових правовідносин – працівника та роботодавця, то для розірвання характерним є наявність волі або ініціативи лише однієї із сторін. Також припинення трудового договору відрізняється від розірвання і тим, що існують певні юридичні факти, життєві обставини, настання або виникнення яких призводить, в свою чергу, до виникнення певних юридичних наслідків у вигляді припинення трудових правовідносин [2, с. 54].

Отже, підстави припинення трудового договору є широкою категорією, яка об'єднує у своєму змісті й підстави розірвання трудового договору, а також підстави припинення трудових правовідносин з обставин, які не залежали від волі сторін трудового договору. Підстави розірвання трудового договору є такими обставинами, які виникають за бажанням хоча б однієї із сторін трудового договору – працівника або роботодавця. Підставою для припинення трудового договору є розірвання трудового договору з ініціативи працівника, власника або уповноваженого ним органу або на вимогу профспілки чи іншого уповноваженого органу. Це є вираженням свободи вибору сторін трудового договору, а також інших суб'єктів трудових відносин, які фактично беруть участь у реалізації положень трудового договору. Крім того, підставою для розірвання трудового договору можуть бути також волевиявлення та дії інших осіб, які фактично не стосуються виконання умов трудового договору.

Однією із ознак підстав розірвання трудового договору є юридичний факт, тобто це конкретне явище або процес, виникнення і настання якого в даному випадку призводить до припинення трудових правовідносин. Природа юридичних фактів полягає в тому, що вони можуть бути життєвими обставинами, передбаченими та врегульованими законом, а також обставинами, які являють собою передбачувані можливі напрямки розвитку трудових відносин, що призводять до припинення останніх [3, с. 505].

Можна стверджувати, що підстави розірвання трудового договору є самостійною категорією трудового права і не повинні ототожнюватися із загальними підставами припинення трудового договору, оскільки вони входять до змісту інституту припинення трудового договору, де підставою припинення трудового договору є вільне право і можливість сторін трудового договору розірвати трудовий договір і припинити трудові відносини. Реалізація принципу свободи трудового договору, передумови для його припинення також є проявом демократизації трудових відносин.

Припинення трудових відносин та розірвання трудового договору за наявності законних підстав, пов'язаних із поведінкою працівника, є по суті звільненням працівника за порушення трудової дисципліни. Дані поняття слід вважати синонімічними. Звільнення відрізняється від інших видів дисциплінарних стягнень лише у випадках, передбачених законом за вчинення вичерпного переліку дисциплінарних проступків. Крім того, це найбільш несприятливий наслідок для правопорушника, який виявляється в односторонньому

розірванні з ним трудових відносин. Звільнення насамперед впливає на правовий статус працівника, оскільки він втрачає можливість реалізувати свої здібності до продуктивної та творчої праці й отримати за це матеріальне забезпечення. Саме в цьому і полягає каральна функція звільнення як дисциплінарного стягнення [4, с. 732].

Розірвання трудового договору за загальними підставами у зв'язку з порушенням трудової дисципліни» встановлено, що основними критеріями розподілу підстав розірвання трудового договору на загальні та додаткові є наступні: 1) законодавчий розподіл, закріплений у главі III Кодексу законів про працю України: стаття 40 КЗпП України регулює розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, а ст. 41 – розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу за певних умов; 2) природа трудової функції працівника: загальні підстави застосовуються до усіх без винятку працівників, а додаткові – лише до працівників, які наділені особливими трудовими функціями [5, с. 219].

Загальні і додаткові підстави, які слід класифікувати за наступними критеріями: 1) залежно від волі працівника: підстави припинення трудового договору можуть не залежати від волі працівника і не бути пов'язані з його протиправною поведінкою, а інші, навпаки, зумовлені прямим невиконанням або неналежним виконанням працівником трудових обов'язків; 2) дисциплінарної природи проступку: пов'язані із порушенням трудової дисципліни та не пов'язані із порушенням трудової дисципліни.

Звільнення у зв'язку з відсутністю на роботі, зокрема тривалістю понад 3 години протягом робочого дня без поважних причин, можливе за таких умов: 1) відсутність працівника на робочому місці більше трьох годин впродовж робочого дня; 2) безпричинний прогул, тобто роботодавцю не відомі поважні причини, що змусили працівника здійснити прогул; 3) місцезнаходження працівника роботодавцю не відоме. Для звільнення працівника за перебування на робочому місці в стані алкогольного сп'яніння або отруєння токсичними речовинами необхідні такі умови: 1) працівник знаходиться на робочому місці; 2) його стан можна охарактеризувати як стан сп'яніння або стан наркотичного чи токсичного сп'яніння [6, с. 54].

Розірвання трудового договору за додатковими підставами у зв'язку з порушенням трудової дисципліни встановлює, що додаткові підстави розірвання трудового договору застосовуються виключно до певної категорії працівників, що обумовлено особливостями трудової функції цієї категорії працівників, за наявності об'єктивних обставин, викликаних винними діями працівника цієї категорії. Кожна із додаткових підстав розірвання трудового договору у зв'язку з порушенням трудової дисципліни пов'язана: 1) із неправомірними діями працівника, тобто додаткові підстави розірвання трудового договору не пов'язані із обставинами, які виникають проти волі винних осіб; 2) із тим, що суб'єктами розірвання трудового договору за додатковими підставами у зв'язку з порушенням трудової дисципліни є такі категорії працівників, як: керівник підприємства, установи, організації всіх форм власності; головний бухгалтер підприємства, установи, організації та заступник головного бухгалтера підприємства; службова особа органів доходів і зборів; працівник, який безпосередньо обслуговує грошові, товарні або культурні цінності; працівник, який виконує виховні функції; 3) із тим, що, незважаючи на те, що працівники, із якими може бути розірвано трудовий договір за додатковими підставами у зв'язку з порушенням трудової дисципліни, є спеціальними суб'єктами, на них водночас поширюються і загальні підстави розірвання трудового договору, передбачені статтею 40 Кодексу законів про працю України; 4) із тим, що дані підстави не замінюють, а доповнюють загальні підстави розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни [7, с. 52].

Розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни з підстав, передбачених спеціальними законами встановлено, що спеціальна дисциплінарна відповідальність працівників відрізняється від загальної значно ширшим змістом дисциплінарного проступку та суворішими санкціями, оскільки для окремих категорій моральні принципи є включеними до змісту їх трудових обов'язків, тому поведінка, яка суперечить цим

принципам, є підставою для притягнення такого працівника до дисциплінарної відповідальності та може бути підставою звільнення.

Звертаючи увагу на особливості розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни з жінками та неповнолітніми, необхідно відмітити, що норми національного законодавства є більш сприятливими для жінок порівняно з міжнародними трудовими нормами відносно охорони та захисту трудових прав даної категорії. Рівень охорони праці щодо вагітних жінок в Україні значно перевищує рівень охорони праці жінок у зарубіжних країнах [8, с. 75].

Особливості розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни із особами з обмеженими можливостями із обов'язковим урахуванням особливостей правового статусу особи з інвалідністю, адже, на відміну від звичайних працівників, вони мають трудові гарантії щодо залишення на роботі. Законодавство не містить заборони звільняти з роботи працівників з інвалідністю із причин, не пов'язаних з інвалідністю, – прогул, інші порушення трудової дисципліни тощо [9, с. 26].

Враховуючи вище викладене, слід внести зміни до нового Трудового кодексу України норми, яка могла б розтлумачити поняття розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни, а також навести вичерпний і чіткий перелік підстав, за наявності яких допускається розірвання трудового договору за порушення трудової дисципліни, оскільки це має вагомe значення для порядку оформлення таких дій, строків застосування, порядку оскарження.

Джерела та література:

1. Гончар Р. В. Сучасний стан інституту розірвання трудового договору за загальними підставами у зв'язку з порушенням трудової дисципліни. Наукові тренди постіндустріального суспільства: матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Дніпро, 21 жовтня 2022 року). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 93-96.
2. Конопельцева О. О. Щодо співвідношення понять «припинення трудового договору», «розірвання трудового договору» та «звільнення». *Право та інновації*. 2018. № 2. С. 54-59.
3. Цесарський В. Ф. Підстави припинення трудового договору як проблемне питання науки трудового права. *Актуальні проблеми теорії держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 505-511.
4. Гордєєв В. В. Правова природа юридичного факту. *Держава і право*. 2011. № 51. С. 732-737.
5. Антоненко О. А. Правова природа поняття «розірвання трудового договору з ініціативи працівника». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 219-223.
6. Бондаренко Н. С. Трудові спори з приводу розірвання трудового договору з ініціатива роботодавця: магістерська робота. Чернігів. 2019. 90 с.
7. Кравцов Д. М. Підстави розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця у разі порушення працівником своїх трудових обов'язків за проектом Трудового кодексу України. *Право та інновації*. 2017. № 3. С. 55-62.
8. Теслікова І. І. Непрацездатність працівника як підстава для розірвання трудового договору з ініціатива роботодавця. *Приватне та публічне право*. 2019. № 2. С. 75-79.
9. Силенко Н. М. Теоретичні та практичні аспекти розірвання трудового договору з інвалідом. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветип», 2015. Т. 2. Вип. 34. С. 26.

Pikalyuk S. Separate issues of termination of labor logoir for violation of labor discipline. *The article states that the termination of an employment contract is one of the most effective means of providing labor discipline. Disciplinary liability can be general and special. Special (official) disciplinary liability is provided only for specific categories of employees and is established in the statutes, provisions on the discipline of liability and special regulations.*

Keywords: *employment contract, employer, employee, discipline, disciplinary misconduct.*

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ – МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ**Е. В. Подушак***Науковий керівник: д.ю.н., проф. Книш С. В.*

У статті здійснено аналіз міжнародних гарантій захисту, сучасні порушення міжнародних гарантій, досліджено недоліки в діяльності міжнародних гарантів захисту військовополонених і шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *військовополонений, збройний конфлікт, тортури, масові страти.*

Актуальність теми дослідження. З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України тисячі наших військовослужбовців опинилися у полоні росіян. Відповідно до міжнародно-правових актів і міжнародного права існують міжнародні стандарти захисту прав військовополонених. Але на телебаченні, в пресі і в соціальних мережах з початку вторгнення почали з'являтися відео і фото, які показують, що російська федерація не дотримується цих міжнародних стандартів а гарантії цих стандартів ніяк не реагують на це конкретними діями. Тому актуальність теми дослідження зумовлена тим, щоб визначити чи дійсно міжнародні гарантії захисту військовополонених є реальними на практиці чи це є міфом створений міжнародним суспільством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародне суспільство закріпило загальні положення про захист військовополонених в II частині ст. 12-16 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими [1].

Проаналізувавши всі вище наведені статті можна дійти до висновку, що під час порушення російською федерацією цих положень міжнародні гарантії захисту військовополонених не вжили ніяких реальних дій щодо осудження і припинення порушення Женевської конвенції.

Згідно з ст. 12 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими військовополонені перебувають у руках ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, яку можуть нести окремі особи, держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими [1].

Порушення цієї статті відбувалося постійно. Найпоказовішим прикладом є приватна військова компанія (Далі – ПВК) Вагнер та інші ПВК які були створені великими компаніями, олігархами, суб'єктами російської федерації або вищими органами влади – Міністерством оборони російської федерації. Керівники цих ПВК ні перед ким не відчитуються і мають повну свободу дію в Україні. Найбільш жорстокими в поводженні з військовополоненими були вагнеровці. Саме вони найчастіше викладами відео в соціальних мережах де здійснювали показові, жорстокі страти військовополонених або де кували наших бійців. Невідомо чи отримувала російська федерація від ПВК Вагнер полонених чи всі військовополонені які опинилися в полоні були страчені. ООН і Червоний Хрест засудили саме росію як порушника ст. 12 Женевської конвенції а до лідерів ПВК в тому числі до Євгена Пригожина не було висловлено нічого, хоча такі командири знали про ці страти і дозволяли їх вчиняти тому вони повинні нести персональну відповідальність за своїх злочини. ООН і Червоний Хрест висловили глибоке занепокоєння і засудили ці дії але інших реальних дій щоб припинити це не вчинила.

Згідно з ст. 13 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими З військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції. Зокрема, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні

медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах.

Так само військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки. Застосування репресалій до військовополонених забороняється.

Кожний український військовослужбовець який перебуває в полоні у росії щоденно піддається погрозам, тортурам, не гуманному поводженню з ними. В соціальних мережах знаходяться десятки відео де показано як утримують наших військових у полоні, є десятки інтерв'ю де військові, які повернулися з полону говорять про чисельні тортури, погрози, моріння голодом або завдана навмисних фізичних каліцтв. Також росія не визнала себе винуватою в вчиненні теракту в Оленівці в ніч з 28 на 29 липня 2022 року. За версією російської федерації це зробила Україна ударивши РСЗО Himars. Але проведений аналіз супутникових знімків і з результатів розслідування ООН стало відомо що це вчинила російська федерація. ООН і Червоний хрест постійно засуджує ці грубі порушення, але не вчиняє конкретні дії, які будуть направлені на те, щоб зупинити грубі порушення Женевської Конвенції і повернути наших військових додому.

Згідно з ст. 14 і 15 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими Військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі. Із жінками необхідно поводитися з усією повагою, зумовленою їхньою статтю, й у всіх випадках з ними необхідно поводитися так само прихильно, як і з чоловіками. Держава, що тримає в полоні, зобов'язана забезпечувати безоплатне утримання їх, а також надавати їм безоплатну медичну допомогу, якої вимагає їхній стан здоров'я [1].

Неналежне надання медичної допомоги, відсутність поваги до честі і гідності, ставлення до військовополонених як не до людей а як до тварин – стало нормою для російської федерації. ООН і Червоний Хрест як і усіх вище перерахованих випадках лише засуджує такі грубі порушення але більше нічого не робить, щоб це припинити.

Міжнародними гарантами виступають різні міжнародні організації, такі як Червоний Хрест та ЮНІСЕФ, відіграють ключову роль у захисті прав військовополонених, наданні їм медичної допомоги та гуманітарної допомоги, а також у проведенні моніторингу умов їх утримання [2, с. 400].

Чому Червоний Хрест і ЮНІСЕФ (структурний підрозділ ООН) ніяк не реагують на ці грубі порушення та не вживають рішучих дій щоб це припинити? На це є декілька причин. Першою причиною є відсутність примусових способів щоб притягнути до відповідальності країни. Фактично ООН і Червоний Хрест надіється на добросовісність і чесність цих країн. А під час порушення розпочинає довгі бюрократичні дії які можуть затягнутися на роки і не принесуть бажаного результату.

Другою причиною є страх ескалації збройного конфлікту. Особливо цей страх показав себе під повномасштабного вторгнення в Україну. ООН боїться щось робити проти росії оскільки боїться що російський диктатор застосує ядерну зброю.

Третьою причиною є втрата ООН і Червоного Хреста свого авторитету. Через ряд дуже спірних і негативних дій наприклад допомога росії в депортації дітей з України в росію або ігнорування ООН проблем у світі — підбив Каховської ГЕС і окупацією ЗАЕС і використання її як військові бази привело до того, що ці організації остаточно і безповоротно втратили свій авторитет як серед держав світу так і серед всіх народів світу.

Висновки. Отже, зараз міжнародні гарантії захисту військовополонених є міфом. Так вони закріплені в міжнародному праві, є чітко визначені стандарти захисту, що саме підпадає під захист і хто є гарантом цього захисту. Але ми бачимо, що гаранті не справляють з своїми функціями і тому гарантів захисту потрібно оновити, надати їм примусовий апарат який дасть змогу рішучіше і швидше діяти проти порушників і поставити на чолі цих гарантів людей які вірять в правом і готові до найрішучіших дій, щоб припинити порушення і справедливо покарати правопорушника. І лише тоді міжнародні гарантії захисту військовополонених стають реальністю.

Джерела та література:

1. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. № 995_153 // Офіційний вісник України. 2010. № 62. Ст. 132.
2. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту і дотримання прав // Електронне наукове фахове видання "Аналітично – порівняльне правознавство" Юридичного факультету ДВНЗ "Ужгородський національний університет". 2023. № 2. С. 398 - 402.

Poduschak. E. International guarantees for the protection of prisoners of war – myth or reality. *The article analyzes international guarantees of protection, current violations of international guarantees, investigated shortcomings in the activities of international guarantors of the protection of prisoners of war and ways to solve them.*

Keywords: *prisoner of war, armed conflict, torture, mass executions.*

ПРАКТИКА ЄСПЛ ВИКОРИСТАННЯ ПРАВИЛА ЄДИНОГО АБО ВИРІШАЛЬНОГО ДОКАЗУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

П. С. Полетило

У статті розглядається правова позиція ЄСПЛ щодо практичного використання правила єдиного чи вирішального доказу в кримінальних справах у випадку, коли свідок звинувачення не з'явився в судові засідання.

Встановлено, що коли обвинувальний вирок ґрунтується тільки чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку звинувачений не міг допитати під час розслідування чи під час судового розгляду, то права захисту можуть бути обмежені до міри, несумісної з гарантіями статті 6 Конвенції про захист прав і свобод людини.

Пропонується ряд тлумачень правила єдиного чи вирішального доказу Великою Палатою ЄСПЛ. Помічено, що використання ЄСПЛ згаданого правила потребує гнучкого застосування, автоматично не викликає за собою порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, потребує особливої уваги при врівноваженні інтересів.

Підкреслюються труднощі, з якими можуть зустрітися національні суди першої інстанції та можливості апеляційних судів розглядати неперевірені докази в якості єдиного чи вирішального доказу проти звинуваченого та з'ясування того, чи був судовий розгляд справедливим.

Ключові слова: *практика ЄСПЛ, правило єдиного чи вирішального доказу, права захисту, справедливий судовий розгляд.*

Відповідно до пункту 1 статті 6 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція) [1]: «1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення... 3. Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права ... d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення» [1].

Підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції як і інші положення пункту 3 статті 6 Конвенції, вважає Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд), є одним із мінімальних прав, які мають бути надані кожному під час пред'явлення йому кримінального обвинувачення, а положення пункту 3 статті 6 Конвенції є явно вираженими гарантіями [2, п. 89].

Наявність порушення наведеної конвенційної норми ЄСПЛ тлумачить так: «Якщо обвинуваченому було надано належну і достатню можливість оскаржити показання, коли вони були надані чи на більш пізній стадії, їх прийняття в якості доказів саме по собі не буде

суперечити пункту 1 і підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції. Проте з цього слідує, що, коли обвинувальний вирок ґрунтується виключно чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку звинувачений не мав змоги допитати чи забезпечити проведення її допиту, чи то під час розслідування чи під час судового розгляду, то права захисту обмежені до міри, несумісної з гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції» [3, п. 40]. У цьому тлумаченні правило єдиного чи вирішального доказу пов'язане із справедливістю судочинства: гарантії, викладені в підпункті «d» пункту 3 статті 6 Конвенції являють собою конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, закріплене в пункті 1 статті 6 Конвенції, які необхідно враховувати при будь-якій оцінці справедливості судового розгляду. Основне завдання Суду відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції полягає в оцінці загальної справедливості розгляду в кримінальній справі [4, п. 84].

Здійснюючи оцінку загальної справедливості ЄСПЛ розглядає судовий розгляд в цілому з врахуванням права обвинуваченого на захист, зацікавленості громадськості та потерпілих у тому, щоб злочин належним чином переслідувався в судовому порядку [5, п. 175], а також за необхідності прав свідків [6, п. 70].

Питання про допустимість доказів регулюється законодавством та судами країн-учасників Конвенції, а завдання Суду полягає в з'ясуванні того, чи був проведений розгляд справедливим [5, п. 62]. Підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції утверджує принцип: до оголошення обвинувального вироку по відношенню до обвинувачуваного усі докази проти нього мають бути надані в його присутності на публічних слуханнях з метою змагальної аргументації [3, п. 39; 7, п. 57].

Можливі виключення з наведеного, проте вони не повинні порушувати права на захист (заперечувати і допитувати свідків звинувачення під час надання показань чи на більш пізній стадії судового розгляду) [3, п.39; 7, п.57]. До того ж, вважає Суд, із наведеного принципу випливають вимоги. По-перше, відсутність свідка повинна пояснюватися вагомим підґрунтям. По-друге, має дотримуватися правило єдиного чи вирішального доказу: якщо обвинувачувальний вирок ґрунтується тільки чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку обвинувачений не міг допитати чи забезпечити її допит, чи під час розслідування, чи під час судового розгляду, права захисту можуть бути обмежені до міри, несумісної з гарантіями статті 6 Конвенції [2, п.149]. Якщо свідок звинувачення не з'явився до суду або особистість якого прихована від обвинуваченого (анонімний свідок), в обох випадках спричиняється потенціальна шкода обвинуваченому, адже обвинувачений в кримінальному процесі повинен мати ефективну можливість оскаржити наведені проти нього докази: обвинувачений має не тільки знати тих, хто його звинувачує, та мати можливість оскаржити їх чесність та репутацію, але і щоб він міг перевірити правдивість та надійність їх показань, шляхом їх усного допиту в його присутності в момент надання показань чи на більш пізній стадії судового розгляду [7, п. 57].

Другою вимогою ЄСПЛ тлумачить правовий зміст правила єдиного чи вирішального доказу при розгляді кримінальних справ. На думку Суду, навіть у тому випадку, коли відмова від виклику свідка в судове засідання була виправдана, обвинувальний вирок, який ґрунтується виключно чи у вирішальній мірі на показаннях цього свідка, був несправедливим [6].

Правило єдиного чи вирішального доказу Велика Палата ЄСПЛ тлумачить так: «... це правило, у відповідності з яким судовий розгляд визнається несправедливим, якщо обвинувальний вирок ґрунтується виключно чи у вирішальній мірі на доказах, наданих свідком, якого обвинувачений не мав можливості допитати ні на жодній стадії провадження у справі» [8, п. 106].

Особливість використання цього правила, наголошує Велика Палата ЄСПЛ, автоматично не викликає за собою порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, оскільки негнучке застосування цього правила суперечило б традиційному підходу Суду до розгляду скарг на справедливий розгляд, гарантований пунктом 1 статті 6 Конвенції. Проте, Велика Палата ЄСПЛ вбачає прийняття таких доказів (попри ризики) важливим фактором, який повинен бути взятий до уваги при врівноваженні інтересів [2, п. 106].

Джерела та література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13. Страсбург. 2010. 24 с.
2. ЄСПЛ, справа «Аль-Хавайя і Тахірі проти Сполученого Королівства» (*Al-Khawaya and Tahery v. United Kingdom*) [GC], №№ 26766/05 та 22228/06, 15.12.2011 р.
3. ЄСПЛ, справа «Лука проти Італії» (*Luka v. Italy*), № 33354/96, 27.02.2001 р.
4. ЄСПЛ, справа «Таске проти Бельгії» (*Taxquet v. Belgium*), № 926/05, 13.01.2009 р.
5. ЄСПЛ, справа «Гефген проти Німеччини» (*Gäfgen v. Germany*), № 22978/05, 01.06.2009 р.
6. ЄСПЛ, справа «Дорсон проти Нідерландів» (*Doorson v. Netherlands*), № 29835/96, 26.03.1996 р.
7. ЄСПЛ, справа «Солаков проти Македонії» (*Solakov v. the forme Yugoslav Republic of Macedonia*), № 47023/99, 24.03.1999 р.
8. ЄСПЛ, справа «Шалашвілі проти Німеччини» (*Schatsaschwili v. Germany*) [GC], № 9154/10, 15.12.2015 р.

Poletylo P. The practice of the ECHR using the rule of single or decisive evidence in criminal proceedings. *The article examines the legal position of the ECHR regarding the practical use of single or decisive evidence in criminal cases in the event that the prosecution witness does not appear at the court session.*

It is established that when the guilty verdict is based only or decisively on the testimony of a person whom the accused could not question during the investigation or during the trial, then the rights of the defense may be limited to an extent incompatible with the guarantees of Article 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Freedoms.

A number of interpretation of the rule of single or decisive evidence by the Grand Chamber of the ECHR are proposed. It was noticed that the use of the mentioned rule by the ECHR required a flexible application, does not automatically entail a violation of paragraph 1 of Article 6 of the Convention, and required special attention when balancing interests.

The difficulties that national court of first instance and the ability of appellate courts to consider unverified evidence as sole or decisive evidence against the accused and to determine whether the trial was fair are highlighted.

Keywords: *ECHR practice, the rule of single or decisive evidence, defense rights, fair trial.*

ПРО ПРАВО ДИТИНИ НА СВОБОДУ РЕЛІГІЇ

А. А. Попов

Автор звертає увагу на невідповідність національного законодавства і практики в сфері захисту права дитини на свободу релігії вимогам норм міжнародного права. Пропонується його зміна в напрямку конкретизації.

Ключові слова: *свобода релігії, релігійне виховання, релігійна освіта, власні переконання, інтереси дитини, інформована згода.*

Серед прав дитини, в тій чи іншій мірі закріплених в нормах міжнародних договорів, мало дослідженим і досить суперечливим є право дитини на свободу релігії.

Оскільки тема дослідження перебуває на межі релігієзнавства, соціології, психології, педагогіки та права, то варто, передусім, вказати, що розвідки в цьому напрямку здійснювали науковці: П. В. Карпова, Н. М. Крестовська, Н. В. Лінник, С. А. Саблук, І. В. Швець, Є. О. Харитонов та ін. [1, с. 72].

Зупинимося на науковій розвідці в сфері права. Те, що вона не є надуманою, свідчить багато прикладів. Ю.В. Кривенко, наприклад, згадує, що 14-річний мешканець м. С. через суд вимагає позбавити свого батька батьківських прав, відстоюючи своє право на віросповідання. Суть справи в тому, що батько почав нав'язувати хлопцю свою релігію, змушував його ходити на збори громади, брати участь в обрядах і церемоніях [1, с. 72].

Аналізуючи юридичне підґрунтя цієї ситуації, Ю.В. Кривенко посилається на відповідні положення Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань і Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Вона вважає: «загальновизнано, що батьки мають право визначати релігійну освіту своїх дітей. Діти не можуть бути примушені отримувати уроки деномінаційної чи ідеологічної освіти проти бажання своїх батьків» [1, с. 75].

Дійсно, Декларація «Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань» закріплює положення, за яким «кожна дитина має право на освіту у сфері релігії або переконань відповідно до бажань її батьків чи, у певних випадках, законних опікунів і не примушується до навчання в сфері релігії чи переконань всупереч бажанням її батьків чи законних опікунів; при цьому керівним принципом є інтереси дитини» (ч. 2 ст. 5) [2].

Законодавство України також передбачає, що батьки або особи, котрі їх замінюють, за взаємною згодою, мають право виховувати своїх дітей відповідно до власних переконань та ставлення до релігії (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») [3].

«Батьківсько-центристський» підхід щодо релігійного виховання дітей можна спостерігати і в тексті Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де в ч. 4 ст. 18 сказано, що «держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань» [4].

Ці норми, як вважає Ю. В. Кривенко, дають підстави стверджувати, що проблеми не виникають доти, поки дитина не бажає змінити релігійну приналежність [1, с.74].

На наш погляд, суміш понять «релігійне виховання» і «свобода віросповідання» є неприпустимою, оскільки вони є різними за обсягами.

В Конвенції ООН про права дитини останньому праву присвячена стаття 14. В ній сказано, що держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.

Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.

Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб [5].

Невипадково на останню обставину звернули увагу дитячі омбудсмени зарубіжних країн. Так, Комісар Шотландії у справах дітей та молоді вважає, що стаття 14 Конвенції ООН про права дитини говорить, що діти та молодь мають право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати її. Їхні батьки можуть допомогти їм прийняти рішення щодо релігії, але:

- батьки не можуть змусити дитину або молоду людину прийняти релігію;
- батьки не можуть змусити дитину або молоду людину припинити сповідувати релігію [6].

Міжнародна Рада неурядових організацій щодо насильства над дітьми якби уточнює зміст ст.14 Конвенції про права дитини. Ця Конвенція «...підтримує власну незалежність дитини право на релігійну свободу (ст. 14). Діти є не народжені в релігії. Кожна людина має право на релігійну свободу. Таким чином, батьки та ін. не можуть цитувати свої дорослі релігійні переконання для виправдання вчинення шкідливих дій щодо дитини, перш ніж вона або він має можливість надати інформовану згоду» [7, р. 16].

Таким чином, сучасний тренд реалізації і захисту права дитини на свободу релігії вимагає відповідного реформування національного законодавства, в тому числі в Україні щодо конкретизації загальних положень.

Необхідно переглянути будь-який відповідний релігійний закон на його повну відповідність конвенції про права дитини та іншим інструментам з прав людини [7, р. 48].

Джерела та література:

1. Кривенко Ю. В. До питання про право дитини на свободу віросповідання. Часопис цивілістики. – 2014. – Вип. 17. – С. 72-75.
2. Декларація «Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань». Українське релігієзнавство. – 2005. – № 36. – С. 11-13.
3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квіт. 1991 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. Конвенція про права дитини, 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/
6. UNCRC Simplified Articles. CHILDREN&YOUNG PEOPLES'S Commissioner Scotland. URL: <https://www.cypcs.org.uk/rights/uncrc/articles/article-14/#:~:text=Article%2014%20of%20the%20UNCRC,to%20stop%20following%20a%20religion>
7. Violating children's rights: Harmful practices based on tradition, culture, religion or superstition URL: https://archive.crin.org/sites/default/files/inco_report_15 oct_2.pdf, 56 p.

Popov A. Concerning the right of the child to freedom of religion. *The author draws attention to the inconsistency of national legislation and practice in the field of protection of the child's right to freedom of religion with the requirements of international law. It is proposed to change it in the direction of specification.*

Keywords: *Freedom of religion; religious upbringing, religious education, own beliefs, interests of the child, informed consent.*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

К. М. Прокопчук

Гарантування і дотримання прав і свобод людини і громадянина в сучасному світі є критерієм за яким визначається демократичність держави. Держави повинні дотримуватися міжнародних зобов'язань щодо права і свобод людини і гарантувати їх непорушність національним законодавством. Одним з таких прав яке гарантоване державою є право власності. Категорія власності посідає особливе місце в суспільній свідомості й загалом у суспільному житті. Право власності є базисом та гарантією існування і розвитку громадянського суспільства, як важливий атрибут правової держави і демократичного суспільства закріплено в Конституції України.

Але в умовах воєнного стану, або надзвичайної ситуації навіть таке непорушне право як право власності може обмежуватися державою. В законодавстві визначається, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, передбаченому законом.

Ключові слова: *воєнний стан, право власності, закон, законодавство, Конституція України, майно, надзвичайний стан, права людини.*

В сучасному світі права людини посідають особливе місце серед норм міжнародного і національного права. Держави зобов'язанні дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань щодо права і свобод людини і гарантувати їх непорушність національним законодавством. Разом, з тим ряд міжнародних договорів містять підстави відступу держави від зобов'язань в галузі прав людини в умовах надзвичайної ситуації. В умовах сьогодення такою ситуацією є

збройний конфлікт на території України. Слід відмітити, що Конституція України непохитно стоїть на захисті основоположних прав і свобод людини і громадянина, навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Існують права, від яких держава за жодних обставин відступати не може: право на життя, заборона тортур, заборона рабства та примусової праці, інші права.

Водночас, в законодавстві України чітко визначено перелік прав і свобод які не можуть бути обмежені, вони передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України, а саме:

- не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство, не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі;

- право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканість;

- право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування;

- право на житло;

- право на шлюб і рівні права та обов'язки в шлюбі і сім'ї;

- рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони в шлюбі або поза ним;

- на захист прав і свобод у суді і право звертатися за захистом своїх прав до Омбудсмана;

- на відшкодування коштом держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади;

- право знати свої права і обов'язки;

- безповоротність зворотної дії закону;

- право на професійну юридичну допомогу;

- не виконувати явно злочинні розпорядження або накази;

- не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення;

- презумпція невинуватості;

- право на захист і відмову свідчити або давати пояснення відносно себе, членів сім'ї або близьких родичів [3].

Крім того, законодавство України гарантує дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний строк відпустки та час відпочинку між змінами на час залучення громадян до виконання трудової повинності та відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження.

Слід зазначити, що категорія власності посідає особливе місце в суспільній свідомості й загалом у суспільному житті. Право власності є базисом та гарантією існування і розвитку громадянського суспільства, як важливий атрибут правової держави і демократичного суспільства закріплено в Конституції України. Крім того, стаття 41 Конституції України передбачає, що кожен має право володіти, користуватися, розпоряджатися своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [3].

Отже, законодавством встановлено, що право приватної власності є непорушним.

Але в умовах воєнного стану, або надзвичайної ситуації навіть таке непорушне право як право власності може обмежуватися державою. В законодавстві визначається, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосовано лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, передбаченому законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості.

Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їхньої вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Питання примусового відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану регулюється, ст. 41 Конституції України, яка зазначає, що примусове відчуження об'єктів

права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [3].

Також, в статті 1. Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визначається право держави на обмеження права власності. Зокрема стаття 1 містить положення згідно яких визначається, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Але частина 2 статті 1. визначає, що попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [4].

Стаття 353 Цивільного Кодексу України, містить положення, які також, дозволяють державі обмежувати право власності. Так, ч. 1 ст. 353 ЦУ України визначає, що у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція). Ч. 2. визначає такі підстави як примусове відчуження у власника майна в умовах воєнного або надзвичайного стану з наступним повним відшкодуванням його вартості [5].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» у ст. 8, також, визначає право держави на відчуження права власності, зокрема ч. 1. ст 8 говорить про те, що Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану. І саме з цих міркувань дана стаття ч. 1 п. 2 надає право примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка [1].

Законодавством України, також, визначено, хто має право на примусове вилучення майна під час дії воєнного стану. Ст. 3, 4, 9 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» зазначається, що вилучення майна має здійснюватися за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове вилучення майна провадиться за рішенням військового командування без узгодження з місцевими органами влади [2].

Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначається, що з ініціативою про безоплатну передачу комунального майна у державну власність до відповідної місцевої ради звертаються:

- для задоволення потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану - військове командування;
- для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану.

Про примусове вилучення майна обов'язково складається акт в якому зазначається назва військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження або вилучення майна, відомості про власника майна, для юридичних осіб: повне

найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код, для фізичних осіб: прізвище, ім'я, по батькові, постійне місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних, відомості про документ, що встановлює право власності на майно (у разі наявності); опис майна, відомості про реєстраційний попереднього повного відшкодування вартості майна, номер транспортного засобу, марку, модель, номер шасі, рік випуску та інші реєстраційні дані; сума виплачених коштів .

Особливістю є те, що під час дії воєнного стану примусове вилучення майна може здійснюватись і за відсутності його власника. У такому випадку, акт складається без участі власника і за першої можливості вручається під розписку особі, у якої вилучається майно, або її уповноваженому представнику. Право державної власності на майно виникає з дати підписання акту.

Слід відмітити, що законодавство передбачає і компенсацію за відчужене майно в умовах воєнного стану, так стаття 11., згаданого закону, визначає порядок отримання компенсації за примусово відчужене майно, зокрема, ч.1 даної статті містить положення про попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна, яке здійснюється на підставі документа, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження [2].

Також у ст. 12 згаданого закону зазначається, що у разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку [2].

Підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили. У разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно.

Крім того, варто зазначити, що в умовах воєнного стану можливе вилучення майна без відшкодування вартості. Таким вилученням є дії які можна визначити як позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління певним майном без відшкодування його вартості в умовах воєнного стану.

Також, примусове вилучення в Україні об'єктів права власності рф та її резидентів здійснюється без будь-якої компенсації їх вартості.

Отже, як ми бачимо з аналізу, держава може відступати від міжнародних зобов'язань щодо прав людини і громадянина. Таке право їй надається нормами міжнародних актів, згідно яких, в певних ситуаціях держава може відступати від взятих на себе міжнародних зобов'язань, щодо забезпечення прав людини, а саме призупиняти дію національного законодавства, коли такі обмеження обумовлені станом необхідності за якого держава для захисту свого істотного інтересу, загроза якому є безпосередньою і неминучою, змушена вдаватися до такого варіанту поведінки, що суперечить її міжнародному зобов'язанню. Сьогодні такою підставою, за якої Україна змушена обмежувати право власності яке законодавством встановлено, як непорушне , є введення воєнного стану в результаті збройної агресії рф.

Джерела та література:

1. Закон України Про правовий режим воєнного стану від 12.05.2015 № 389-VIII або 389-19 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/card2#Card>
2. Закон України Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 15, ст.99) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#doc_info
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030435?an=844662>

Prokopchuk K. Restrictions on property rights under martial law. *Guaranteeing and observing the rights and freedoms of a person and a citizen in the modern world is a criterion by which the democracy of the state is determined. States must comply with international obligations regarding human rights and freedoms and guarantee their inviolability by national legislation. One of these rights guaranteed by the state is the right to property. The property category occupies a special place in public consciousness and in general in public life. The right to property is the basis and guarantee of the existence and development of civil society, as an important attribute of the rule of law and democratic society enshrined in the Constitution of Ukraine.*

But in the conditions of martial law or an emergency situation, even such an inviolable right as the right of ownership can be limited by the state. The legislation determines that forced alienation of objects of private property rights can be applied only as an exception for reasons of public necessity on the basis and in the manner prescribed by law.

Keywords: *martial law, property rights, law, legislation, Constitution of Ukraine, property, state of emergency, human rights.*

ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

О. В. Радзій

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Н. Ф. Чубоха

Тези присвячені питанню реалізації права особи на недоторканність житла в умовах воєнного стану в Україні. Зроблено аналіз поняття недоторканості житла та окремі питання щодо обмеження зазначеного права.

Ключові слова: *житло, недоторканність житла, житловий простір.*

В Україні в умовах воєнного стану одним із чутливих питань є реалізація прав і свобод людини. Особливо актуальним це є на тимчасово окупованих територіях, де разом із порушенням основних прав особи, актуалізується питання недоторканності житла. Недоторканність житла – один із принципів прав громадянина на житло. Це право є невід’ємним, його дотримання може гарантувати основоположні свободи людини на життя та особисту недоторканність.

Відповідно до норм Основного закону та Цивільного кодексу України забороняється проникати без дозволу до житлового приміщення, обшукувати його й робити огляд не інакше як за рішенням суду. У разі переслідування осіб, підозрюваних у скоєнні злочину, можливий інший порядок проникнення до житла, обшуку та огляду майна, що прямо визначено законом. Підтвердження цьому є імплементація ст. 30 Конституції України до ст. 311 ЦК України. Хоча така конструкція, відповідаючи потребам публічно-правового регулювання суспільних відносин, не відповідає правовій природі приватного права, позаяк не розкривається специфіка особистого немайнового права на недоторканність житлового простору [1, с. 187].

Попри те що недоторканність житла гарантується Конституцією України, існують випадки, коли це право може обмежуватись, задля загального блага суспільства і держави в цілому. Одним з таких випадків якраз таки є введення в країні воєнного стану [2].

Змістом конституційного права на недоторканність житла є гарантована державою можливість особи мати недоторканність житла та іншого володіння, яка розкривається через обов’язок держави гарантувати охорону житла та іншого володіння особи від посягання будь-кого; де державні органи та особи, які прямо передбачені у законі, можуть проникати до житла лише у випадку і порядку, встановленому законом без згоди цієї особи [1, с. 189].

Форма реалізації права на недоторканність житла є елементом немайнової частини змісту цивільної правоздатності. Право на недоторканність житла складає зміст абсолютного правовідношення, в якому особи, котра володіє зазначеним правом, зобов’язаний протистояти всякий і кожний, чії дії можуть потягти за собою порушення цього права. Назване право хоча

і є абсолютним, однак має певні юридичні межі, які фіксуються у загальних і спеціальних нормах закону. У разі незаконного проникнення в житло особа, чиє право порушується, може застосувати певні засоби захисту, а саме: вимагати припинення дій, що порушують її право, припинення або зміну правовідношення, а у деяких випадках й визнання оспорюваного права [3, с. 174].

Абсолютні правовідносини виникають із володіння житловим приміщенням як права людини від народження, яке є немайновим. Це право зберігається за фізичними особами. Його неможливо віддати чи відібрати у неї. Право надається особам незалежно від їх волі, але його реалізація залежить від їх власної волі [1, с. 189-190]. Однак це конституційне право громадян може бути обмежене за наявності воєнного стану.

В умовах воєнного стану право на недоторканність житла може бути обмежено. Водночас, відповідно до п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 (далі – Указ) (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-IX від 24.02.2022 (далі – Закон № 2102-IX) у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасове обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" [4].

Можливі наступні обмеження: встановлення військово-квартирної повинності з розквартирування військослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ; проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду.

Проникнення до житла чи до іншого володіння особи та проведення в них огляду регламентовано Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженого Постановою КМУ від 29 грудня 2021 року № 1456 [5]. Відповідно до вказаного Порядку: право на проведення перевірки надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, ДМС, Держмитслужби та Збройних Сил, які визначені в наказі коменданта (п. 5 Порядку); під час проведення огляду уповноважена особа може застосовувати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції виявлення вибухонебезпечних предметів та речей (речовин); уповноважена особа може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише у невідкладних випадках. Проникнення уповноваженої особи до житла чи іншого володіння особи не може обмежувати її права користуватися власним майном [6].

Тим не менш, у невідкладних випадках, пов'язаних із рятуванням життя чи майна, а також коли хтось підозрюється у вчиненні злочину, проникнення до його житла не підпадає під такі положення.

Процес обмеження права на недоторканість житла є доволі складним питанням. Проте питання щодо обмеження цього права в умовах воєнного стану не можливо вирішити, а такі міри є вимушеними. Порушення права на недоторканість житла на територіях в яких не ведуться бойові дії має наслідком застосування кримінальної відповідальності. Згідно, ч. 1 ст. 438 КК України [7] (Порушення законів та звичаїв війни) зазначає, що жорстоке поведіння з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій – караються позбавленням волі.

Надскладним на сьогодні залишається питання реалізації права на недоторканність житла в умовах воєнного стану. Для його вирішення необхідно привести чинне законодавство до зазначених умов і вимог сьогодення та передбачити відповідний механізм реалізації

зазначених правовідносин. Цим можна гарантувати людині захист від безпідставного втручання в її особисте життя, зокрема, шляхом незаконного посягання на недоторканність її житла.

Джерела та література:

1. Горобець Н. О. Роль норм конституційного та цивільного прав у частині реалізації права на недоторканність житлового простору. Форум права. 2009. – № 3. – С. 184-194.
2. Недоторканність житла | Конституційний Суд України. Конституційний Суд України | Офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/426-nedotorkannist-zhytla>
3. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
4. "Про правовий режим воєнного стану" : Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389>
5. "Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану": Постанова від 29.12.2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-n#Text>
6. Чи підлягає обмеженню конституційне право на недоторканність житла в умовах воєнного стану?. Київська Агломерація. URL: <https://www.kyivaglomeracia.org.ua/chy-pidlyagaye-obmezhennyu-konstytuczijne-pravo-na-nedotorkannist-zhytla-v-umovah-voyennogo-stanu/>
7. Кримінальний Кодекс України : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Radzii O. The right to inviolability of housing under martial law. *Theses are devoted to the issue of the realization of the individual's right to the inviolability of housing in the conditions of martial law in Ukraine. An analysis of the concept of inviolability of housing and individual issues regarding the limitation of the specified right was made.*

Keywords: housing, inviolability of housing, living space.

ДОМАШНІЙ АРЕШТ ЯК ВИД КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В КОНТЕКСТІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

О. І. Саско, А. С. Ключко

У статті розглядаються поняття, суть, основні напрямки, підстави, а також проблемні питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу у кримінальному провадженні.

Розглядаються проблеми становлення інституту домашнього арешту в системі запобіжних заходів у кримінальному процесі України.

Проаналізовано проблеми реформування інституту запобіжних заходів у кримінальному процесі, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та Конституції України.

Ключові слова: кримінальне провадження, процесуальний примус, запобіжні заходи, домашній арешт.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності України розпочався процес розбудови демократичної, соціальної та правової держави. Становлення та розбудова державності привели до докорінного реформування політичної, економічної та правової системи країни. Правова реформа зумовила відповідну зміну кримінального законодавства України. Необхідність комплексного підходу до боротьби зі злочинністю окреслила новий підхід до системи покарань. В таких умовах державної політики, направленої на гуманізацію кримінального процесуального законодавства, все більшого значення набуває складний

процес наближення до європейських стандартів застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Право на свободу є одним із основних прав людини, проте домашній арешт є серйозним обмеженням цього права, а, отже, його застосування повинно бути обґрунтованим та суворо контрольованим чинним законодавством. Неодноразово в історії були випадки зловживання і корупції в судовій системі, включаючи необґрунтований домашній арешт або безпідставне попереднє слідче досудове розслідування. Це веде до порушення прав людини та підризу довіри до судової системи. Багато країн підписали міжнародні конвенції та угоди, які зобов'язують дотримуватися стандартів прав людини. З розвитком технологій з'явилися нові можливості для використання електронного нагляду та альтернативних методів контролю за обвинуваченими, що може зменшити потребу в домашньому арешті. Завдяки доступності інформації та активному громадському обговоренню суспільство стає більш відомим щодо своїх прав і намагається вимагати більшого контролю над застосуванням домашнього арешту та його відповідності правам людини.

Усі ці фактори визначають тему домашнього арешту як форми кримінально-процесуального примусу важливою та актуальною, що потребує постійної уваги, реформ та нагляду з боку уряду, судових органів і громадськості.

Мета дослідження полягає у дослідженні домашнього арешту як виду кримінально-процесуального примусу в контексті охорони прав людини.

Результати дослідження. Процесуальний примус у кримінальному провадженні являє собою не що інше як відповідь на порушення чи дії, які безпосередньо становлять загрозу порушення прав та свобод інших осіб (держави), це узаконена репресивна діяльність з боку уповноважених органів держави, метою якої є виявлення, фіксація, мінімізація або ж нейтралізація негативних проявів суспільної поведінки.

Низка авторів визначають кримінальний процесуальний примус як сукупність заходів державно-владного характеру, що завдають істотного, тимчасового обмеження прав і законних інтересів обвинуваченого, підозрюваного та інших учасників кримінального судочинства шляхом фізичної, психічної і моральної дії на них за наявності фактичних даних, що вказують на необхідність уживання цих заходів, на підставі винесеного компетентними посадовими особами рішення, з метою запобігання і припинення кримінально-процесуальних порушень, відновлення процесуальних праввідносин у сфері судочинства для досягнення його завдань. Заходи кримінально-процесуального примусу визначають як передбачені кримінально-процесуальним законодавством процесуальні засоби примусового характеру, що застосовують у сфері кримінального судочинства уповноважені на те посадові особи і державні органи за наявності підстав і в порядку, передбаченому законом, стосовно обвинувачених, підозрюваних та інших осіб для попередження і припинення їхніх неправомірних дій, з метою успішного розслідування та виконання завдань кримінального судочинства [1, с. 149].

На підставі поданих тверджень можна зробити висновок про деякі суттєві ознаки, що становлять юридичний зміст процесуального примусу, а саме: застосовується лише на підставі законодавчо визначених положень, які не підлягають розширеному трактуванню та застосовуються відповідно до поданого в КПК [2] формулювання та обсягу; приводиться в дію лише компетентними органами (наприклад, слідчим або на підставі ухвали слідчого судді), про що прямо передбачено у КПК; вчиняється шляхом певного тиску як фізичного, так і морального на особу, до якої застосовується примус без урахування власних можливостей та побажань особи; можливий лише через наявність достатніх та обґрунтованих підстав; служить засобом досягнення цілей кримінального провадження та мети процесуального законодавства.

Розглядаючи примус у контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження, можна виділити такі ознаки кримінально-процесуального примусу: 1) застосовується тільки у сфері кримінального провадження; 2) його метою є забезпечення безперешкодного, поступального руху кримінального провадження, попередження або припинення порушення; 3) застосовується компетентними державними органами та службовими особами; 4) здійснюється незалежно від волі та бажання осіб, щодо яких допускається його застосування; 5) має характер особистого, майнового та організаційного

обмеження прав і свобод особи; 6) особи, до яких він може бути застосований, підстави, умови, межі та порядок його застосування регламентовані кримінально-процесуальним законодавством; 7) законність та обґрунтованість його застосування забезпечується системою його процесуальних гарантій [3, с. 232].

Домашній арешт як вид кримінально-процесуального примусу в контексті охорони прав людини виконує суттєву роль у судовій системі багатьох країн. Він є процесуальним інструментом, який дозволяє тимчасово позбавити свободи підозрювану або обвинувачену особу для забезпечення правопорядку та збереження доказів у кримінальних справах. Проте важливо, щоб застосування домашнього арешту було обмежено та відповідало принципам охорони прав людини.

Принцип невинуватості є одним з основних принципів охорони прав людини та полягає в тому, що кожна особа є невинуватою, доки її вину не буде доведено повністю в суді. Остаток не повинен передбачати покарання перед вироком суду і не повинен порушувати цей принцип.

Обвинувачені мають право на справедливий судовий процес, включаючи доступ до адвоката, можливість захистити свої права, а також право на слухання і відповідь на позов. Обвинуваченому надається можливість подавати докази на свою справу і співпрацювати зі своїм адвокатом для підготовки захисту.

Цей принцип є основою справедливого правосуддя та гарантує, що права та гідність особи будуть захищені під час судового розгляду. Домашній арешт та інші види кримінально-процесуального примусу повинні дотримуватися цього принципу, і застосовуватися лише тоді, коли наявні підстави визнають особу у вчиненні злочину.

Обмеження тривалості домашнього арешту є важливою складовою охорони прав людини в контексті кримінально-процесуального примусу. Це обмеження має гарантувати, що домашній арешт не буде представлений безстроково та несправедливо і що тривалість домашнього арешту буде обґрунтованою.

Законодавство повинно встановлювати максимально допустиму тривалість домашнього арешту для конкретних категорій кримінальних справ. Це гарантує, що домашній арешт не може тривати необмежено довго і не стане особливим тиском на підозрюваних або обвинених [4]. Під час домашнього арешту справа повинна регулярно перевірятися судом або іншими компетентними органами. Цей огляд дозволяє переконаватися, що обвинувачена особа не піддається необґрунтованому домашньому арешту.

Законодавство також має отримати можливість використання альтернативних заходів кримінально-процесуального примусу, таких як домашній арешт, відстеження або запораука, коли це можливо і безпечно для справи та суспільства [5, с. 217].

Відповідність міжнародним стандартам є важливим аспектом в даній сфері. Країни повинні дотримуватися міжнародних стандартів з охорони прав людини, коли встановлюють тривалість домашнього арешту. Перш за все, включати вимоги Конвенції про захист прав людини і основних свобод та інших міжнародних угод [4].

Обмеження тривалості домашнього арешту є основним аспектом забезпечення справедливого судового процесу та охорони прав людини. Воно гарантує, що кримінально-процесуальний примус не перетворюється на несправедливий, довготривалий домашній арешт, що порушує права та гідність особи. Особи, які перебувають під домашнім арештом, повинні мати гарантований доступ до гідних умов ув'язнення. Жодна особа не повинна піддаватися фізичному чи психологічному насиллю.

Висновки. Домашній арешт є необхідним інструментом для збереження доказів та забезпечення справедливого судового процесу, але його застосування повинно відповідати принципам охорони прав людини. Кожна особа має бути невинуватою, доки її вина не буде доведена до судового засідання. Застосування домашнього арешту повинно бути обґрунтованим на основі чітких норм закону та підконтрольним судом. Особи, які піддаються домашньому арешту, мають право на справедливий судовий процес. Тривалість домашнього арешту повинна бути розумною та обмеженою в часі. Законодавство повинно встановлювати максимально допустиму тривалість та передбачати регулярний огляд справи. Суди повинні розглядати можливість використання альтернативних заходів кримінально-процесуального

примусу, якщо це можливо і безпечно. Використання домашнього арешту має бути обґрунтованим і обмеженим відповідно до принципів охорони прав людини та правопорядку. Забезпечення цих принципів є проблемою для судових систем, проте це сприяє забезпеченню справедливості та довіри до правосуддя.

Введення в практику кримінального судочинства такого виду кримінально-процесуального примусу як домашній арешт є позитивним в сучасних умовах державної політики, яка направлена на гуманізацію кримінального процесуального законодавства та наближення до світових стандартів. Домашній арешт як альтернатива утримання особи під вартою є не тільки проявом гуманності з боку держави по відношенню до осіб, що підозрюються (обвинувачуються) у скоєнні злочину, але ще і підвищення вимог до якості роботи правоохоронців, оскільки виникає об'єктивна необхідність більш мотивованого обґрунтування застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту замість арешту та з'ясування усіх обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу.

Джерела та література:

1. Грицак З. М. Правова природа заходів забезпечення кримінального провадження через реалізацію процесуального примусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 148-150.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 14 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. Ст. 88.

3. Фірман О. В. Заходи забезпечення кримінального провадження та їх класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2014. С. 231-234.

4. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С 131-137.

5. Тищенко О. І. Домашній арешт як запобіжний захід: окремі питання правозастосовних реалій. *Форум права*. 2017. № 3. С. 215–220.

Sasko O., Klochko A. House arrest as a type of criminal procedural coercion in the context of human rights protection. *The article examines the concept, essence, main directions, grounds, as well as problematic issues of the use of house arrest as a preventive measure in criminal proceedings.*

The problems of establishing the institution of house arrest in the system of preventive measures in the criminal process of Ukraine are considered.

The problems of reforming the institution of preventive measures in the criminal process, bringing it into line with international standards and the Constitution of Ukraine are analyzed.

Keywords: *criminal proceedings, procedural coercion, preventive measures, house arrest.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗАТРИМАННІ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Г. І. Сисоєнко

Розглядаються проблемні питання сутності законодавчого регулювання законного затримання, затримання особи за підозрою у вчиненні або замаху на вчинення злочину у кримінальному провадженні, процесуальний порядок визначення моменту затримання особи та запропоновані перспективні напрямки розвитку законодавства з цих питань.

Ключові слова: *законне затримання, затримання уповноваженою службовою особою, момент затримання, кримінальне провадження, протокол затримання, протокол обшуку.*

Процес розвитку демократичного суспільства в Україні продовжується і головною його метою є дотримання верховенства права, захист прав особи в усіх сферах суспільного життя, охорона її свобод та законних інтересів. На шляху цього процесу існує багато об'єктивних і суб'єктивних перешкод, які всіляко перешкоджають її досягненню. Вітчизняне законодавство в цілому спрямоване на виконання поставлених цілей і нікому не дозволено порушувати права і свободи людини і громадянина, закріплені в Конституції України та інших нормативних документах. В той же час практична реалізація окремих положень законів, які виписані не досить чітко і суперечливо, а також намагання окремих практичних працівників пристосувати старі схеми роботи до умов чинного законодавства, створює нові проблемні моменти, зокрема в діяльності правоохоронних органів.

Прийняття та вступ в дію Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. не в повній мірі виправдало всі ті сподівання, які були покладені на нього. Окремі положення кодексу потребують більш чіткого визначення, є суперечливими, а інколи взагалі не відповідають вимогам сьогодення. До таких, на наш погляд, можна віднести деякі положення другого параграфу глави 18. Запобіжні заходи, затримання особи.

Питання затримання особи за підозрою у вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення були, є і залишаються в переліку актуальних у кримінальному процесі. Право людини на свободу та особисту недоторканність закріплено в Конституції України (ст. 29), Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 р. (ст. 12, в подальшому КПК), в окремих міжнародно-правових документах [1, 83; 2, 7]. Застосування різних за значенням термінів, посилаючись на загальні положення призвело до необхідності з'ясувати чи є передбачене в кримінальному процесуальному законі затримання (як законне затримання – ст. 207 КПК, так і затримання уповноваженою службовою особою – ст. 208 КПК) таким, що чітко визначає механізм дотримання законодавчо закріплених прав і свобод особи при її затриманні.

Виходячи з положень закріплених в кримінальному процесуальному кодексі затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, яке може бути реалізовано тільки в рамках кримінального провадження за вчинення злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, та у випадках чітко визначених в законі. Таке затримання може бути здійснене уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду.

У Конституції України (ч. 2 ст. 29) вказано, що у разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи (в КПК – уповноважена службова особа, а не орган) можуть застосувати тримання особи під вартою (тоді як тримання під вартою це фактичною найсуворіший із існуючих запобіжних заходів) як тимчасовий запобіжний захід.

В КПК тимчасовим запобіжним заходом визначено затримання особи, а не тримання її під вартою. Можна сперечатись і говорити про те, що затриманий також перебуває під вартою в слідчому ізоляторі чи ізоляторі тимчасового тримання, які і особа, до якої застосовано як запобіжних захід – тримання під вартою. Але в ч. 1 ст. 176 КПК законодавець чітко визначив які є запобіжні заходи, вказавши в п.5 – тримання під вартою, виділивши в ч. 2 ст. 176 КПК як тимчасовий запобіжний захід – затримання особи.

Фактично в ч. 2 ст.29 Конституції України відбулось змішування термінів, які мають відношення до різних понять. Тобто виникає потреба в ч. 2 ст. 29 Конституції України замінити термін тримання особи під вартою на затримання особи, що буде повністю співпадати з тлумаченням запобіжних заходів в кримінальному процесуальному законодавстві. Якщо брати за основу пункт «с» ч. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, то там мова йде про законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення., але ні в якому разі не про тримання під вартою.

Право здійснити затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, згідно ч. 2 ст. 29 Конституції України мають уповноважені на те органи. Такими органами, на час прийняття Конституції України, в КПК 1960 р. були органи дізнання і органи досудового слідства

(ст.ст. 101, 102). На сьогодні в ч. 1 ст. 208 КПК мова вже йде про уповноважену службову особу, без посилання на державний орган, який вона представляє. Тоді як підставою для надання таких повноважень відповідній уповноваженій особі є Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про Службу безпеки України» та інші, якими і надано право здійснювати таке затримання особи. Така неповнота може бути усунена шляхом вказівки на те, який державний орган представляє та чи інша уповноважена службова особа, яка має право здійснити затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, що буде відповідати положенням основного закону.

Сама природа затримання особи пов'язана з тим, що воно може бути здійснене як у кримінальному провадженні, так і за його межами, що також породжує певні питання.

Законодавчі норми дозволяють здійснення затримання особи: 1) у разі вчинення правопорушення, за яке встановлена адміністративна відповідальність і складання протоколу є обов'язковим, якщо у громадянина відсутні при собі документи, що посвідчують її особу; 2) для припинення адміністративного правопорушення, коли всі інші заходи впливу вичерпано; 3) у разі підозри у вчиненні особою злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі у випадках: а) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; б) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 4) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 5) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Зазначені випадки затримання особи відрізняються один від одного за підставами, умовами, суб'єктами, строками та порядком. Розглянемо тільки ті, які пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення або злочину. По-перше, розподіл на кримінальні правопорушення і злочини, використання різних за значенням термінів у КПК є не зовсім вдалим. Згідно з ч. 1 ст. 12 КК України злочини поділяються залежно від ступеня тяжкості на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі, а згідно із Законом від 16 травня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» до 60 законів були внесені зміни, зокрема з метою замінити слово «злочин» словами «кримінальне правопорушення» у відповідному відмінку. У КПК чомусь такі зміни зроблено не було, тоді як в ч. 2 ст. 207 КПК і в ч. 1 ст. 208 КПК вказані майже одні і ті самі випадки, коли може бути затримана особа без ухвали слідчого судді, суду, але в одному випадку за вчинення кримінального правопорушення, а в іншому за вчинення злочину.

Право кожного захищати не забороненими законом засобами своє життя і здоров'я, свої права і свободи, життя і здоров'я інших людей від порушень і протиправних посягань встановлено в ч. 2 ст. 27 та ч. 4 ст. 55 Конституції України. У контексті цих положень в КПК визначено право кожного на здійснення затримання особи без ухвали слідчого судді, суду – «законне затримання». Право затримати будь-яку особу, за виключенням осіб, зазначених у главі 37 КПК має право кожен при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безпосереднього переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Термін «кожен» означає абсолютно кожного, без винятку, будь-яку людину, аби вона не була особою, якій законом надано право здійснювати затримання (уповноважена на затримання службова особа) [3, 453].

Доречно було б, на нашу думку, положення ст. 207 КПК стосовно особливостей затримання окремої категорії осіб визначених главою 37 КПК залишити тільки в ч. 1 ст. 208 КПК, оскільки майже стовідсотково законне затримання здійснюється поза рамками кримінального провадження і у особи, яка його здійснює, немає реальної можливості з'ясувати в цей момент наявність відповідного статусу у затриманого. Це повинно бути обов'язком уповноваженої службової особи, якій надано право проводити відповідні процесуальні дії і приймати процесуальні рішення.

Також існує потреба доповнити ст. 207 КПК положенням, відповідно до якого кожен, при здійсненні законного затримання має право на помірне застосування фізичної сили до

затриманого, але це застосування повинно бути спрямовано тільки на нейтралізацію загрози з боку затриманого і для його затримання. У деяких випадках може бути достатньо усного попередження про можливість застосування фізичної сили [4, 150]. Такі дії не повинні принижувати особу затриманого або завдавати їй тілесні ушкодження, носити характер знущання, катування або самосуду, повинні відповідати вимогам, визначеним ст.3 ЄКПЛ [2, 3]. Одночасно необхідно надати право при здійсненні законного затримання вилучати у затриманого матеріальні об'єкти, які були чи ймовірно були знаряддями вчинення кримінального правопорушення, а також застосовувати спеціальні засоби (кайданки, зв'язування тощо), щоб унеможливити подальші агресивні дії з боку затриманого, перешкодити йому чинити опір затриманню, втекти або знити докази [4, 150].

Важливим питанням в контексті законного затримання є дотримання права особи на свободу та особисту недоторканність, оскільки згідно ст. 209 КПК особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Як тоді бути із правом особи на свободу та особисту недоторканність в рамках законного затримання, куди віднести дії і час, які були здійсненні стосовно затриманої особи, оскільки це може бути доволі не короткий відрізок часу коли особа передається у розпорядження уповноваженої службової особи? На нашу думку, необхідно виходити із засад основного закону і відповідно до ч. 2 ст. 12 КПК, яка передбачає що у разі позбавлення свободи, такій особі повинно бути у найкоротший строк, але не пізніше 72 годин з моменту затримання вручено вмотивоване судові рішення про тримання під вартою або затримана особа повинна бути негайно звільнена. Момент затримання необхідно рахувати з часу коли особа була фактично позбавлена свободи вільно пересуватись, тобто після законного затримання, а не коли вона була доставлена до уповноваженої службової особи. Уповноважена службова особа зобов'язана відобразити у відповідному протоколі час доставлення до неї особи і час її законного затримання, що і буде моментом затримання, а не навпаки.

Необхідно також вирішити питання з приводу того, чи є законне затримання і затримання уповноваженою службовою особою запобіжним заходом, слідчою (розшуковою) дією чи процесуальним рішенням.

В переліку запобіжних заходів затримання особи виділено із загального переліку в ч. 2 ст. 176 КПК і отримало статус тимчасового запобіжного заходу, хоча зрозуміло, що всі вони не є пожиттєвими. Стосовно законного затримання взагалі нічого не сказано, тоді як затримання особи віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження, тобто повинно відбуватися в рамках кримінального провадження. Якщо законне затримання здійснюється майже стовідсотково за межами кримінального провадження, то затримання особи уповноваженою службовою особою повинно відбуватись в рамках кримінального провадження. Що ми маємо фактично у даній ситуації? Майже аналогічне відтворення положень ст. 106 КПК 1960 р. у ст. 208 КПК, змінивши тільки вказівку на те, що це підстави для затримання у старому кодексі на випадки, коли можливе затримання у новому і об'єднавши три підстави у два випадки (у 2015 році ці два випадки були доповнені третім, а 2020 році четвертим випадком, коли можливе затримання особи без ухвали слідчого судді, суду). В обох кодексах вказано, що про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в новому кодексі це в ч. 5 ст. 208 КПК. До цього, в ч. 3 ст. 208 КПК зазначено, що уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи. І ніде не вказано, що все це повинно відбуватись в рамках кримінального провадження, тільки в публікаціях науковців, та у скаргах захисників. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або без такого внесення не допускається і тільки у невідкладних випадках може бути проведено огляд місця події до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду. Однією із форм фіксування кримінального провадження є протокол, в якому відображаються хід і результати проведення процесуальної дії, у нашому випадку протокол затримання і протокол обшуку. Затримання особи уповноваженою службовою особою можливе на підставах-випадках, якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення,

тобто на "гарячому". У більшості таких випадків, якщо таке затримання не результат спланованої операції, воно відбувається за рамками кримінального провадження, не на стадії досудового розслідування. Добре якщо є докази, а якщо їх недостатньо, то знову повертаємося до старої практики, яка існує десятиліттями, стосовно затриманої особи оформлюється затримання за адміністративне правопорушення, якого не було в наявності, і воно використовується в цілях розслідування кримінального правопорушення, позбавляє затриману особу процесуальних гарантій на забезпечення права на захист, на негайне доставлення до суду для перевірки законності затримання та інших [4, 141].

Таким чином можна зробити висновок, що законне затримання не є запобіжним заходом, ні слідчою (розшуковою) дією, ні процесуальним рішенням, оскільки його не має в переліку запобіжних заходів, слідчих (розшукових) дій, а право приймати процесуальні рішення надано тільки органам досудового розслідування, прокурору, слідчому судді, суду, і воно може розглядатись як форма реалізації встановленого в Конституції України права кожної людини будь-яким не забороненим законом засобом захищати свої права і свободи, своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Затримання особи за підозрою у вчиненні злочину уповноваженою службовою особою, слідчим, прокурором є тимчасовим запобіжним заходом, віднесеним законом до заходів забезпечення кримінального провадження. Є всі підстави говорити, що це не в повній мірі слідча (розшукова) дія, хоча і є окремі ознаки (отримання, збирання доказів), здебільшого це процесуальне рішення, хоча воно і не має відповідного оформлення у формі постанови.

Оскільки уповноважена службова особа, слідчий, прокурор наділені правом здійснити обшук затриманої особи, а також зобов'язані скласти про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, протокол, доцільно внести зміни до ст. 214 КПК, вказавши, що у разі затримання особи під час вчинення злочину або замаху на його вчинення, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, є також невідкладним випадком (як і огляд місця події), а внесення відомостей за результатами таких дій до ЄРДР здійснюється негайно після їх завершення та розпочинається досудове розслідування.

Внесення відповідних змін і доповнень до статей, які регулюють питання законного затримання, затримання уповноваженою службовою особою і визначають момент затримання особи надасть можливість працювати у правовому полі і не робити вигляд, що окремі питання для практиків і так зрозумілі, хоча значна кількість проблемних питань даної теми залишилась поза рамками нашої статті, але розглянуті будуть сприяти викоріненню порушення законності під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та сприяти забезпеченню прав і свобод людини.

Джерела та література:

1. Коментар до Конституції України / Інститут законодавства Верховної Ради України, К., 1996. – 376 с.
2. Європейська конвенція з прав людини / з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14, Європейський суд з прав людини, 2014. – 54 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України / Науково-практичний коментар, Юстініан, К, 2012. – 1223.
4. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес / навчальний посібник/, К, Ваїте, 2014, – 279.

Sysoienko G. Separate issues of ensuring human rights and freedoms during the detention of a person in criminal proceedings. *The article deals with theoretical and practical issues related to the detention of a person on suspicion of committing a crime, for which a prison sentence can be imposed, when it is caught during the commission of the crime or immediately after its commission. Reasonable directions for the development of legislation on this topic are proposed.*

Keywords: *legal detention, detention by an authorized official, moment of detention, criminal proceedings, detention protocol, search protocol.*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБОРОНИ ПРИМУСОВОГО ШЛЮБУ**Ю. П. Сосновська***Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. В. Старчук*

У статті розглядається добровільність як позитивна умова укладення шлюбу. Встановлено, що в Україні та країнах ЄС існують випадки примусового укладення шлюбу. Проведено аналіз міжнародних нормативних актів, які закріплюють заборону примусу до шлюбу.

Ключові слова: укладення шлюбу, добровільність, примусове укладення шлюбу, міжнародні нормативні акти.

Добровільність при укладенні шлюбу є ключовим елементом гармонійних сімейних відносин і забезпечення прав та свобод особи. В Україні та країнах ЄС добровільність укладення шлюбу закріплена в законодавстві, яке гарантує право кожної особи на вибір партнера на власним розсудом.

Добровільність шлюбу включає в себе наявність вільної та цілковитої згоди не лише при реєстрації шлюбу, а й під час перебування у шлюбі і подальшого його розірвання [1]. Добровільність означає, що партнери, які планують одружитися, вирішили це робити за власним вільним вибором і згодою та гарантує, що ніхто не примушує чи не тисне на когось аби укласти шлюб. У сімейному законодавстві України передбачено дотримання добровільності шлюбу, а його порушення є підставою для визнання шлюбу недійсним на законних підставах.

Шлюб без вільної згоди спостерігається тоді, коли одного чи обох із наречених примушують укласти шлюб під впливом психічного чи фізичного насильства. Водночас, укладення шлюбу з корисливих мотивів (майнові інтереси, з метою отримання громадянства тощо) без наміру створити сім'ю, але з усвідомленою вільної згоди є не примусовим, а фіктивним шлюбом. Т. Марценюк зауважує, що в Україні відсутня статистика примусових шлюбів, водночас представники громадських організацій та низка дослідників вказують на поширення такого явища серед ромського населення [2, с. 87-88].

Примусові шлюби визнаються порушенням прав людини не тільки на рівні міжнародних договорів, але і національним законодавством багатьох держав. Те, що шлюб може бути укладено за умови вільної і повної згоди, передбачено у ст. 16 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., ст. 23 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., ст. 1 Конвенції про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 10 грудня 1962 р., ст. 16 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. У ст. ст. 32 та 37 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами визначено цивільну та кримінальну відповідальність за примус до шлюбу.

У 2022 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, відому як Стамбульська конвенція, метою якої є запобігання насильству, в тому числі домашньому, захист постраждалих осіб та притягнення до кримінальної відповідальності кривдників.

Не звертаючи увагу на назву, необхідно зазначити, що норми Конвенції захищають не тільки жінок, а застосовуються до всіх жертв насильства (чоловіків і дітей будь-якої статі) в мирний час і в ситуаціях збройного конфлікту [3].

Україна визнала важливість Стамбульської конвенції та підтримала її принципи. Ратифікація конвенції стала важливим кроком в українській політиці щодо захисту прав жінок та боротьби з насильством у всіх його формах, хоча й викликала певні дискусії та суперечки в суспільстві. Вважаємо, що ратифікація Стамбульської конвенції є кроком вперед у захисті прав

людини, особливо прав жінок, в Україні. Це свідчить про зобов'язання країни боротися з насильством, забезпечувати безпеку та захищати їхні права.

Що стосується запобігання примусових шлюбів у зарубіжних державах, то уряди вдаються до різноманітних заходів: визнання таких дій злочином (Бельгія, Норвегія); криміналізації діянь, пов'язаних із примусовими шлюбами (Австралія, Данія, Німеччина); підвищення мінімального віку для вступу у шлюб (Габон, Великобританія, Індонезія, Норвегія, Швеція, Франція); посилення на законодавчому рівні імміграційної політики (Данія) тощо [4, с. 2].

Зокрема, уряд Норвегії опублікував План дій проти примусових шлюбів ще у грудні 1998 р., відповідальним за впровадження якого було Міністерство у справах дітей та сім'ї. План передбачав різноманітні заходи, спрямовані на недопущення примусових шлюбів, зокрема видання інформаційних листівок, надання кризової допомоги, роботу зі школярами, проведення досліджень та налагодження міжнародної співпраці. У 2003 р. у Норвегії примусовий шлюб став кримінальним злочином. Крім того, Норвегія першою серед європейських держав на законодавчому рівні передбачила, що возз'єднання сім'ї через укладення шлюбу не дозволяється, якщо дружина не має права на розлучення [4, с. 25-26].

Отже, заборона примушування до шлюбу отримала законодавче закріплення як на міжнародному, так і національному рівні. Укладення шлюбу є можливим лише за умови, коли обоє з майбутнього подружжя виражають вільну, повну, інформовану та усвідомлену згоду. Шлюб, згідно із законами і міжнародними договорами, є результатом взаємної згоди, яка базується на власному виборі, повному розумінні та відсутності будь-якого впливу чи примусу з боку будь-якої сторони.

Джерела та література:

1. Кіт Х. "Забороняю розлучатися!" – каже Сімейний кодекс України URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/zaboronyayu-rozluchatisya--kazhe-simeyniy-kodeks-ukrayini.html>
2. Марценюк Т. Ранні шлюби в Україні: хто і чому одружується у ранньому віці? *Наукові записки. Соціологічні науки.* 2014. Т. 161. С. 83-90.
3. Семенова М., Форель В. "Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію: що зміниться?" URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytys/212514_ukrana-ratifikuvala-stambulsku-konventsyu-shcho-zmnitsya
4. Dostrovsky Nadine, Cook Rebecca J., Gagnon Michaël. Annotated Bibliography on Comparative and International Law relating to Forced Marriage : Research report. August 2007. 65 p. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/famil/mar/pdf/mar.pdf>

Sosnovska Y. On the issue of legal regulation of the prohibition of forced marriage. *The article deals with voluntariness as a positive condition for marriage. It is established that in Ukraine and EU countries there are cases of forced marriage. The author analyses the international normative acts that prohibit coercion to marriage.*

Keywords: *marriage, voluntariness, forced marriage, international regulations.*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСОБИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

О. Л. Старко

Стаття присвячена проблемі кримінально-правового захисту особи від домашнього насильства. Зокрема, розглянуто окремі питання кваліфікації домашнього насильства та суміжних з ним кримінальних правопорушень.

Ключові слова: *права людини, домашнє насильство, фізичне насильство, побої, мордування.*

Реалізація закріплених Конституцією України основних прав і свобод людини і громадянина забезпечується засобами кримінального права. З метою забезпечення права особи на життя, здоров'я, повагу до її гідності, особисту недоторканість та запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, Кримінальний кодекс (далі – КК) України було доповнено статтею 126-1 "Домашнє насильство" (умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи). Домашнє насильство може бути поєднане з іншими кримінально-протиправними діяннями проти життя та здоров'я особи, що обумовлює актуалізацію проблеми кваліфікації дій винного за таких обставин.

Однією із форм домашнього насильства є фізичне насильство. У кримінально-правовій літературі ця форма насильства тлумачиться як протиправний вплив на тілесну недоторканість потерпілого, який може виражатись у ляпасах, стусанах, штовханнях, щипаннях, шмаганнях, кусаннях, нанесенні подрапин, спричиненні опіків, смиканні за волосся, а також незаконному позбавленні волі, нанесенні побоїв, мордуванні, заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Таким чином, домашнє насильство може мати прояв й у таких діях як щипання, шмагання, спричинення опіків, які призводять до фізичного болю, а отже фізичних страждань. Згідно Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р., ці дії вважаються мордуванням. Так, згідно п. 3.3. під мордуванням слід розуміти дії, що полягають у багаторазовому спричиненні болю: щипання, шмагання, завдання численних, але невеликих ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, дії термічних факторів та інші аналогічні дії [1]. Постає питання про кваліфікацію дій кривдника за таких обставин.

Деякі вчені пропонують кваліфікувати дії кривдника, які виражені в мордуванні, а також побоях, тілесних ушкодженнях, за сукупністю кримінальних правопорушень. Так О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк зазначають, що заподіяння удару, побоїв, мордування, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, незаконне позбавлення волі, заподіяння смерті, жорстоке поводження, інші подібні діяння насильницького характеру, якщо їх вчинено систематично, також є фізичним насильством в розумінні ст. 126-1, але вони, зокрема і тоді, коли їх вчинено не систематично, потребують додаткової кваліфікації за статтями 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 або іншими КК – залежно від наслідків, які настали, чи інших обставин [2, с. 71].

Проте, у кримінально-правовій літературі така точка зору піддається сумніву. Зокрема, наголошується на неприйнятності кваліфікації дій кривдника, який (яка) вчиняє фізичне насильство, що полягає не лише у стусанах, а й ударах, побоях, заподіянні легких тілесних ушкоджень, за сукупністю кримінальних правопорушень (за ст. 125 або ч. 1 ст. 126 КК України та ст. 126-1 КК України). Так, О. О. Книженко, зазначає, що "кваліфікація дій особи, яка систематично вчиняє фізичне насильство, що виявляється у заподіянні побоїв та мордуванні або легких тілесних ушкоджень, не може здійснюватися за сукупністю злочинів, тобто одночасно за ст. 125 (чи ст. 126) та ст. 126-1 КК України, оскільки порушуватиметься конституційний принцип, що забороняє подвійне інкримінування. Подвійне інкримінування відбуватиметься через те, що побої, мордування та легкі тілесні ушкодження становлять спосіб вчинення домашнього насильства, що повною мірою охоплюється фізичним насильством, про яке йдеться в ст. 126-1 КК України" [3, с. 49]. Авторка пропонує використати правило кваліфікації, яке полягає у наступному. "Якщо фізичне, психологічне чи економічне насильство є складовою ознакою об'єктивної сторони „домашнього насильства“, то такі дії додаткової кваліфікації за сукупністю злочинів не потребують. Про те, чи є вказані форми насильства складовою частиною об'єктивної сторони складу злочину „домашнє насильство“, висновок можна зробити шляхом аналізу санкцій відповідних статей, де йдеться про конкретні форми прояву насильства. Якщо діяння є більш суспільно небезпечним, ніж те, за яке встановлена відповідальність у ст. 126-1 КК України, потрібно проводити кваліфікацію за

сукупністю злочинів” [3, с. 50]. Відповідно, систематичні дії кривдника, які полягають у мордуванні слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 126 КК України та ст. 126 КК України, оскільки санкція ч. 2 ст. 126 КК України є суворішою (*обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк*) у порівнянні із санкцією ст. 126 КК України (*громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років*).

В. С. Мельянков та Г. О. Усатий, пропонують вирішити це питання, використавши правила конкуренції загальної (ст. 126 КК України) та спеціальної норм (ст. 126-1 КК України). Слідуючи принципу переваги спеціальної норми, кваліфікувати домашнє насильство необхідно буде саме за ст. 126-1 КК. Таким чином, на думку законодавця, зазначають автори, насилля над дружиною чи чоловіком є менш суспільно небезпечним діянням, аніж над випадковою особою – тому порушникам варто спочатку зареєструвати шлюб, а вже потім приступати до мордування, адже тоді покарання буде м'якшим [4, с. 94].

Ці міркування є резонансними, якщо вирішувати питання через конкуренцію загальної та спеціальної норм. Якщо ж дотримуватись пропозиції О. О. Книженко, то максимальне покарання за домашнє насильство, вчинене шляхом мордування, призначене за сукупністю злочинів, може становити 5 років позбавлення волі. Однак і таке покарання, на наш погляд, є надто м'яким. Аналіз судово-слідчої практики (у тому числі справ про умисні вбивства одного з подружжя, вчинені у стані сильного душевного хвилювання, безпосередньою причиною якого стало довготривале домашнє насильство) показує, що жертви домашнього насильства, переважно жінки піддаються побоям, ударам, у тому числі й таким, які мають характер мордування, протягом тривалого часу, і це не години та дні, а роки та десятиліття. Постає запитання про те, чи рівноцінною є шкода, яка заподіюється шляхом мордування сторонній особі як один епізод та шкода, яка заподіюється подружжю чи колишньому подружжю або іншій особі, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, систематично, протягом декількох років. Очевидно, що така шкода нерівнозначна. При цьому, слід враховувати ще й таку обставину як повна або часткова неспроможність чинити опір кривднику з боку жінок, адже саме жінки (дружини, матері) у 90 % випадків, є жертвами домашнього насильства. Ще більш вразливою категорією потерпілих, у цьому плані, є діти, які окрім того, пережитий у дитинстві, досвід насилля, з великою ймовірністю, перенеситимуть його на стосунки у дорослому віці.

Викладене схиляє до думки про необхідність посиленого кримінально-правового захисту потерпілих від домашнього насильства, шляхом порушення питання про диференціацію кримінальної відповідальності (виділення кваліфікованого складу злочину з відповідним підвищенням верхньої межі позбавлення волі) за домашнє насильство, поєднане з систематичним мордуванням, а також вчиненого щодо малолітньої особи.

Джерела та література:

1. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені наказом № 6 Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (*науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України*) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
3. Книженко О. О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 45-52.
4. Мельянков В. С., Усатий Г. О. Проблематика криміналізації домашнього насильства. *Міжнародний міждисциплінарний науковий журнал журнал "ΛΟΓΟΣ. Мистецтво наукової думки"*. 2020. № 10. С. 91-99. URL :<https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/799/818>

Starko O. On the issue of criminal legal protection against domestic violence. *The article is devoted to the problem of criminal legal protection of a person from domestic violence. In particular, some issues of qualification of domestic violence and related criminal offenses are considered.*

Keywords: *human rights, domestic violence, physical violence, beatings, harassment.*

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН (ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН)

О. В. Старчук

У статті зосереджено увагу на договірному регулюванні сімейних правовідносин у зарубіжних країнах. Встановлено, що право на укладення шлюбного договору вирішується національним законодавством зарубіжних країн, що свідчить про наявність матеріальних і процесуальних відмінностей.

Ключові слова: *договір, шлюбний договір, автономія волі, романо-германська правова система, англо-саксонська правова сім'я.*

Договір є домовленістю між подружжям, яким можуть врегулюватися їхні особисті немайнові та майнові правовідносини. Правове регулювання укладення сімейного договору з іноземним елементом є складним процесом, який вимагає визначення права, яке буде застосовуватись з метою забезпечення охорони та захисту прав та інтересів учасників договірних відносин. Адже, якщо один з подружжя перебуває у країні, громадянином якої він не є, виникає питання щодо визначення колізійної прив'язки, яка буде застосовуватись при врегулюванні сімейних правовідносин договором.

В Україні колізійно-правове регулювання договірних правовідносин подружжя з іноземним елементом здійснюється Законом України «Про міжнародне приватне право» [1].

Комплексним договором подружжя у сімейному законодавстві України та зарубіжних країн є шлюбний договір. У міжнародному приватному праві, акцентує увагу К. А. Казарян, при укладенні шлюбного договору потрібне волевиявлення подружжя (на визначення правового режиму їхнього майна, порядку управління майном як у шлюбі, так і у разі його розірвання, а також вирішення питань, пов'язаних з вихованням та освітою дітей та ін.) та дотримання письмової форми [2, с. 46]. У країнах континентальної правової системи шлюбним договором, переважно, регулюються майнові відносини подружжя на відміну від країн англосаксонської правової системи, у яких ним можуть регулюватися і особисті немайнові відносини подружжя.

До порядку укладення шлюбного договору в зарубіжних країнах, зауважує Л. П. Радченко, встановлюються певні вимоги, а саме: письмова форма; присутність обох сторін (подружжя, наречених); у деяких країнах є особливості, пов'язані з реєстрацією шлюбного договору [3, с. 39].

Проте, світова практика знає й виключення щодо обов'язкової особистої присутності подружжя чи осіб, які мають намір зареєструвати шлюб при укладенні шлюбного договору. Так, О. С. Олійник зауважує на тому, що німецьким правом визнається можливим укладення шлюбного договору за посередництвом представників на основі довіреності згідно ст. 1410 Німецького цивільного уложення, якою не передбачено обов'язкової особистої присутності подружжя чи осіб, які мають намір вступити в шлюб при посвідченні шлюбного договору нотаріусом [4, с. 52]. Так само допускається представництво при укладенні шлюбного договору і Цивільним кодексом Франції, яким передбачено, що договори про майнові відносини подружжя можуть укладатися у присутності осіб, які укладають договір або через їхніх представників [5].

Що стосується предмету шлюбного договору, то згідно Німецького Цивільного уложення у ньому можна передбачити домовленість щодо майнової спільності; можливість

зміни окремих положень (наприклад, надання одному з подружжя права управління майном); регламентацію обов'язків, пов'язаних із утриманням після розірвання шлюбу тощо [6].

Цивільний кодекс Франції під режимом договірної спільності розуміє можливість вибору подружжям найбільш сприятливого варіанта згідно переліку, закріпленого ст. 1497, а саме: спільність поширюється лише на рухоме майно та придбане під час шлюбу; не застосування правил законного режиму спільності до управління майном; можливість одного з подружжя вилучити собі частину із спільного майна як відшкодування; право одного з подружжя на отримання певної частки спільного майна до його розподілу тощо [5]. Варто зауважити, що законодавець у Франції надає можливість врегулювати шлюбним договором не лише майнові відносини подружжя, а й особисті немайнові відносини (наприклад, визнання позашлюбної дитини одним із подружжя), що не характерно для держав романо-германської правової сім'ї.

Однак, можливість врегулювання шлюбним договором як майнових так і немайнових відносин подружжя передбачене законодавством країн англо-американської правової системи. Так, предметом шлюбного договору у США можуть бути як майнові так і особисті немайнові відносини подружжя. На підтвердження цього, С. Онуфрієнко акцентує увагу на тому, що у американському праві є інститут дошлюбних угод осіб, що одружуються, які повинні будуватися на принципах розумності й справедливості, а їхнім змістом може бути регулювання як майнових відносин, так і відносин, що пов'язані з вихованням і утриманням дітей [7, с. 362].

Отже, право на укладення шлюбного договору не визначається уніфіковано на рівні міжнародних конвенцій, а вирішується національним законодавством зарубіжних країн, що свідчить про наявність відмінностей матеріальних і процесуальних умов його укладення.

У зарубіжних країнах шлюбний договір, залежно від умов, що стосуються предмета правового регулювання, поділяється на шлюбний договір, яким регулюються лише майнові відносини (Німеччина); шлюбний договір, яким регулюються майнові та особисті немайнові відносини (Франція, США). Що стосується умов та порядку укладання шлюбного договору, то у законодавстві зарубіжних країн ними є: взаємна згода подружжя; складна письмова форма (нотаріальне посвідчення); особиста присутність подружжя чи осіб, які мають намір укласти шлюб або можливість його укладання за участю законного представника тощо.

Джерела та література:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. *Відом. Верх. Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
2. Казарян К. А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 199 с.
3. Радченко Л. П. Шлюбний договір в іноземних правопорядках: окремі засади правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. Т. 9. 2017. С. 38–41.
4. Олійник О. С. Особливості правового регулювання інституту шлюбного договору в Німеччині: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ. 2009. вип. XXI . С. 52.
5. Code civil of France, of March 21, 1804. URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20080121>
6. German Civil Code of August 18, 1896. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p4989
7. Онуфрієнко С. Укладення шлюбного договору при міжнаціональних шлюбах: національний та європейський досвід. *Підприємництво, господарство і право*. Вип. 12. 2019. С. 361–365.

Starchuk O. Contractual regulation of family legal relations (experience of foreign countries). *The article focuses on the contractual regulation of family legal relations in foreign countries. It was established that the right to conclude a marriage contract is decided by the national legislation of foreign countries, which indicates the existence of material and procedural differences.*

Keywords: *contract, marriage contract, autonomy of will, romano-germanic legal system, anglo-saxon legal family.*

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ, ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

А. С. Сторожук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У роботі досліджуються користь фінансового контролю, як превентивного методу, який сприяє додержанню прав людини. Головною метою захисту таких прав, є надання гарантії дотримання цих прав від зловживань владою з боку державних органів. У роботі акцентується важливість превентивних методів у боротьбі з корупцією, відповідно для цього створюють відповідні інститути для забезпечення належного рівня життя людини та компенсацію у разі порушення цих прав.

Ключові слова: корупція, фінансовий контроль, превентивні заходи, антикорупційні методи, захист, права людини.

Фінансовий контроль має безперечно велике значення у протидії корупції, оскільки спостереження та перевірка фінансової діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, призводить до прийняття обґрунтованих рішень та вжиття коригувальних заходів. Такий інструмент є одним із методів захисту прав людини, тому, що допомагає забезпечити ефективне та раціональне використання грошових ресурсів та покладає відповідальність на юридичних та фізичних осіб виконувати свої зобов'язання.

Перелік суб'єктів фінансового контролю закріплені у Законі України «Про запобігання корупції» і ними є особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.[1] Також цим законом встановлено норми, відповідно до яких здійснюється фінансовий контроль. Ці норми передбачають щорічне декларування майна, доходів, витрат та фінансових зобов'язань, подання у визначені строки окремих видів декларацій та повідомлень (про суттєві зміни в майновому стані та відкриття валютних рахунків).

Фінансовий контроль є важливим інструментом зниження «хабарництва». Така ревізія зазвичай застосовується щодо грошових коштів, перевірки транзакцій, процедур затвердження та обліку, а також схвалення певних платежів третім сторонам. Корупція впливає на права людини як прямо, так і опосередковано. Незаконні фінансові потоки становлять серйозну проблему, оскільки вони завдають шкоди державному бюджету, який повинен забезпечувати охорону, здоров'я, житло, харчування, освіту, працю та інші основні послуги, підривають здатність держав виконувати свої мінімальні основні зобов'язання, тим самим порушують права людини. Наприклад, під час воєнного стану суттєво порушується право на харчування – коли корупція у сфері розподілу гуманітарної допомоги позбавляє людей доступу до предметів першої необхідності, таких як їжа та вода. Також, корупція в системі правосуддя ставить під загрозу незалежність суддів і порушує право на справедливий судовий розгляд.

Корупціонери, як правило, розкрадають кошти з державного бюджету, які мали б бути спрямовані на забезпечення прав людини. Таким чином, їх дії підривають правозахисні зобов'язання держави щодо максимізації наявних ресурсів для поступової реалізації прав. У своїй превентивній ролі НАЗК у 2022 році ставить перед собою завдання щодо фінансового контролю[2, с. 25, 52]. Відповідно таким завданням є – забезпечити, щоб державні кошти витрачалися ефективно й економно, а 100% зекономлених державних коштів спрямовували на потреби Національного агентства або поверталися до Державного бюджету України.

Попри численні заходи, які здійснюють спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, кількість притягнутих до відповідальності корупціонерів і хабарників в Україні залишається низькою. Оскільки негативні наслідки фінансового контролю підривають довіру громадян до держави та владних структур, виникає потреба в застосуванні превентивних заходів. Останні, спрямовані на виявлення та усунення умов, що сприяють або потенційно сприятимуть виникненню корупційних проявів. [3, с. 145]

У зв'язку з тим що поодинокі заходи не здатні вирішити проблему корупції, суб'єкти її запобігання повинні застосовувати їх комплексно. Відповідно до такого підходу, деякі науковці наголошують на інноваційній та перспективній практиці «компласенс». Її визначають як превентивну систему боротьби з корупцією, яка передбачає попередження настання певних подій, наслідків та являє собою набір принципів, правил і методів протидії корупційним явищам. [4, с. 130, 131] Іншим превентивним заходом з метою боротьби з фінансовим шахрайством та корупцією є тотальна гласність і прозорість на всіх етапах не тільки бюджетного процесу, а й контрольних заходів. Це допоможе створити в громадській свідомості атмосферу непримиримості з такими негативними явищами. [5, с. 530]

У контексті фінансового контролю, прозорість і участь стають не лише інструментами моніторингу процесів ухвалення рішень в органах влади, а й запорукою виявлення корупційних проявів. Отримана інформація про формування бюджету та державні витрати є важливим елементом в механізмі підзвітності, які існують у сфері прав людини. Відтак посилюється ймовірність того, що корупція може бути виявлена, а права людини можуть бути об'єктом розгляду, заохочуватися й захищатися. Сутність принципу прозорості полягає в забезпеченні можливості здійснення контролю з боку громадськості за діяльністю органів влади, що дозволяє забезпечити зворотній зв'язок суспільства з владою. [6, с. 64] Науковці виділяють механізм, за допомогою якого окремі жертви корупції можуть домогтися відшкодування збитків, а саме – індивідуальні скарги громадян. Вони є однією із складових системи фінансового контролю, яка встановлена органами з прав людини.

Ефективна державна політика в сфері корупції є одним із основних чинників турботи державної влади про громадян. Через те, антикорупційні заходи реагування повинні застосовувати підхід, який орієнтований на жертву і відповідати зобов'язанням у сфері прав людини, адже від наслідків корупції потерпає пересічний громадянин. [7, с. 153] Тому, одночасно з фінансовим контролем необхідно проаналізувати негативний вплив корупції на права людини, з акцентом на економічні, соціальні та культурні права, із застосуванням підходу, що включає запобігання, ефективне відправлення правосуддя та відшкодування жертвам порушень прав людини, спричинених корупційними правопорушеннями та антикорупційними заходами.

Необхідно створити ефективну систему протидії корупції в усіх сферах діяльності органів державної влади на всіх рівнях. Заходи мають включати в себе проведення аналізу, встановлення причин та умов, що сприяють виникненню корупції, та, як кінцевий результат, усунення негативних наслідків. [3, с. 146] Відповідно, фінансовий контроль за грошовими ресурсами має здійснюватися вчасно, робота підконтрольного суб'єкта має оцінюватися об'єктивно.

Корупція в органах державної влади є серйозною та актуальною проблемою нашого часу, яку потрібно негайно подолати, тому виникає необхідність вживати превентивних заходів. Порушення прав людини, спричинені корупцією, підкреслюють необхідність комплексного підходу та запровадження інноваційних профілактичних практик. Залучення громадськості та вдосконалення механізмів підзвітності є ключовими чинниками для забезпечення прозорості та виявлення корупційних проявів, сприяючи укріпленню прав людини та зниженню рівня корупції в органах державної влади.

Джерела та література:

1. Про запобігання корупції. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст. 2056.
2. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2022 рік.
3. Цимбалюк, В. І., Фурманчук Є. В. Превентивні заходи боротьби з корупцією в органах державної влади України. 2013. С. 144-151.
4. Козленко В. Г. Особливості запобігання корупції в Україні в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Випуск 35. С. 129-132.

5. Єрмічук Н. І. Значення державного фінансового контролю в боротьбі з корупцією та фінансовим шахрайством. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2011. С. 529-532.

6. Гудков Д. В. Недоліки та переваги засобів фінансового контролю, визначених Законом України «Про запобігання корупції». 2017. С. 64-69.

7. Радецький Р. С. Національне агентство з питань запобігання корупції в системі органів протидії корупції в Україні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. С. 148-154.

Storozhuk A. Financial control as a preventive measure of protection in the sphere of fighting corruption. *This work examines the benefits of financial control, a preventive method that promotes the protection of human rights. The main purpose of protecting these rights is to provide guarantees of observance of these rights against abuse of power by public authorities. The paper emphasises the importance of preventive methods in the fight against corruption, and accordingly, relevant institutions are created to ensure an appropriate standard of living and compensation in case of violation of these rights.*

Keywords: corruption, financial control, preventive measures, anti-corruption methods, protection, human rights.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ю. О. Фідря

У тезах доповіді проаналізовано декілька проблемних питань функціонування судової влади в Україні в умовах воєнного стану, які мають істотний вплив на процедуру забезпечення судового захисту прав людини. Орієнтиром розв'язання цих проблем має стати євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави.

Ключові слова: судовий захист прав людини, судова влада, органи суддівського врядування, дефіцит кадрів у судах.

Судовий захист є одним з найефективніших способів та інструментів захисту прав та свобод людини, що передбачений та гарантується низкою як міжнародних, так і національних правових актів. Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом [1]. Захист прав людини судом повинен бути гарантований державою як у мирний час, так і під час війни. Незважаючи на те, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 64 Основного Закону), право на судовий захист належить до переліку тих прав і свобод, які не можуть бути обмежені навіть за таких екстраординарних умов та обставин. Це означає, що судова влада повинна продовжувати працювати і попри надзвичайно важкі умови забезпечувати ефективний захист прав і свобод людини, що відповідає європейським демократичним цінностям, за які героїчно бореться Український народ.

Безперебійна робота судів в Україні під час воєнного стану є справжнім викликом для національної системи правосуддя. Маючи багато невіршених проблем ще з мирного часу, судова влада отримала надзвичайно складні завдання для розв'язання, з якими не стикалася жодна європейська держава з часу закінчення Другої світової війни. У таких умовах доводиться приймати нестандартні рішення, демонструвати стійкість та готовність до змін.

Завдяки запуску Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України повинно почати вирішуватися питання кадрового забезпечення судів, адже уже є можливість проведення конкурсів на зайняття вакантних посад у судах. «Кадровий голод» у системі

судоустрою призводить до майже повного нівелювання права людини на судовий захист. У деяких регіонах України є суди, які припинили здійснювати правосуддя через відсутність суддів. Певною мірою вирівняти ситуацію вдається через відрядження суддів, однак це тимчасовий спосіб. Безумовно, потрібно кардинально вирішувати питання дефіциту суддівських кадрів і це завдання повинно бути у порядку денному органів суддівського врядування та самоврядування на першому місці.

Серйозний виклик воєнного часу і перешкода у реалізації права особи на судовий захист – це руйнування та знищення приміщень судів, їхньої матеріально-технічної бази, судових справ. Найбільше постраждали судові установи Харківської, Херсонської, Миколаївської, Донецької та Луганської областей, а також частково – Запорізької та Київської. Зокрема, зруйновано повністю Високопільський районний суд Херсонської області, Ізюмський міськрайонний суд Харківської області, господарський суд Миколаївської області, Лисичанський міський суд Луганської області, Бородянський районний суд Київської області. У багатьох приміщеннях судів вибиті вікна, пошкоджені фасади будівель, розграбоване комп'ютерне обладнання та інші матеріальні цінності. Для відновлення потрібні чималі кошти, які не просто знайти в умовах воєнного стану, що триває уже майже два роки.

Фінансування судової влади – ще одне гостре питання, яке потребує оперативного та водночас ефективного вирішення. Відповідно до статті 130 Конституції України держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. На розвиток вказаної конституційної норми у статті 146 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що забезпечення функціонування судової влади передбачає:

1) окреме визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя відповідно до закону;

2) законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування судів;

3) гарантування достатнього рівня соціального забезпечення суддів [2].

Цілком зрозуміло, що у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну ситуація із фінансуванням судової влади не найкраща. За даними Щорічної доповіді Вищої ради правосуддя про стан забезпечення незалежності суддів в Україні у 2022 році фінансові потреби місцевих та апеляційних судів було задоволено приблизно на 60 % [3, с. 70]. Звертає на себе увагу критична ситуація із край низьким рівнем оплати праці працівників апаратів місцевих та апеляційних судів. Фахівці змушені звільнятися, натомість такі вакансії надзвичайно важко заповнити через фінансову непривабливість посади. Це також, у свою чергу, опосередковано впливає на забезпечення права особи на судовий захист.

Чимало проблем має на сьогодні судова влада. Складається доволі песимістична картина: немає суддів, немає судів (приміщень), немає працівників апаратів судів, немає фінансування. І, мабуть, цей перелік можна продовжувати. Однак ці проблеми можна і треба вирішувати, навіть у тих складних суспільно-політичних та соціально-економічних умовах, в яких нині перебуває Україна. Зміцнення судової гілки влади, підвищення її авторитету та довіри до неї з боку суспільства є важливим елементом механізму захисту прав людини. Демократичні цінності та євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави є у цьому процесі орієнтиром, адже проведення судової реформи – одна з основних вимог щодо вступу України до Європейського Союзу.

Джерела та література:

1. Конституція України від 28.06.1996р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України №1402-VIII від 02.06.2016р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n418>

3. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні. Щорічна доповідь за 2022 рік. Затв. рішенням Вищої ради правосуддя від 24 серпня 2023 року № 851/0/15-23. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2022_rik_pro_stan_zabezpec_hennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini.pdf

Fidria Yu. Problems of ensuring judicial protection of human rights under the conditions of martial law. *The abstract of the report analyzes various problematic aspects of the functioning of the judicial system in Ukraine under the conditions of martial law, significantly impacting the procedure for ensuring the judicial protection of human rights. The key solution to these issues is expected to be the eurointegration vector of our state's development.*

Keywords: *judicial protection of human rights, judicial authority, bodies of judicial governance, personnel shortage in the judiciary.*

ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ГАРАНТІЇ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ю. В. Фурманчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. О. М. Юхимюк

В статті розглянуті невідчужувані особисті (громадянські) права людини та їх гарантії. Актуальність теми полягає у розкритті сучасного змісту прав людини та визначенні гарантії забезпечення першого покоління прав людини.

Ключові слова: *права людини, перше покоління прав людини, гарантії прав людини, громадянські права.*

Права людини можна розглядати як природне право в його сучасному розумінні, сучасному трактуванні, сучасному бутті у теорії й на практиці. Права людини – це її невід’ємна міра свободи, невід’ємні можливості (соціально-економічні, політичні, культурні тощо) її вільного розвитку, вільної життєдіяльності, вільного самовизначення. Закріплені міжнародними актами, ці права існують незалежно від їх визнання тією чи іншою державою. Зараз людство має універсальну концепцію прав людини, зафіксовану, зокрема, у Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [1, с. 269]

Чеський юрист Карел Васақ, перший генеральний секретар Міжнародного інституту прав людини у Страсбурзі, у 1979 р. виділив три «покоління прав людини» [3]. До першого покоління належать громадянські й політичні права, до другого – соціальні права, до третього – колективні права.

Перше покоління прав людини – основні права людини. Особливістю вказаних прав є те, що саме вони виступають закріпленими юридично первинними правами людини, для їх реалізації потрібні захисні механізми національного та державного рівня проти їх втручання, також вони є основою для розвитку всієї системи прав людини.

До сучасного змісту першого покоління прав людини відносяться: право на свободу думки, совісті та релігії, рівність перед законом, право на життя, свободу і безпеку особистості, віросповідання, право кожного громадянина на ведення державних справ, право на гласний розгляд справи незалежним судом [2, с. 62].

Детальніше зупинимось на громадянських (особистих) правах людини. Громадянські (особисті) права і свободи – це закріплені у конституції і законах держави, а також у міжнародно-правових актах права і свободи особи, які визначають сферу її автономної свободи і забезпечують задоволення нею своїх особистих інтересів. Вони складають першооснову правового статусу людини і громадянина, більшість із них мають абсолютний характер, тобто є не тільки невідчужуваними, а й не підлягають обмеженню. Ця група прав і свобод громадян забезпечує неприпустимість посягання державних органів, громадських організацій, службових осіб на життя, здоров’я, свободу, честь і гідність людини та неприпустимість свавільного позбавлення її життя [6, с. 29].

Виходячи з положень основного закону – Конституції України – громадянські права включають: рівність у правах та своїй гідності (ст. 21), право на вільний розвиток особистості (ст. 23), право на життя (ст. 27), право на повагу своєї гідності (ст. 28). Тобто, громадянські права – можливості людей, що характеризують їхнє фізичне і біологічне існування,

задоволення матеріальних, духовних потреб [4]. Невід'ємне право на життя передбачає те, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Одним із засобів реалізації та захисту прав і свобод людини є гарантії.

Гарантії прав та свобод людини і громадянина – це передбачена Конституцією і законами України система правових норм, організаційних засобів і способів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється охорона і захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина [5].

Гарантії конституційних прав і свобод багатоманітні та залежать від рівня економічного і соціального розвитку суспільства, демократії, правової культури населення, ступеня незалежності судової влади та інших чинників.[6, с. 23]

Соціальні гарантії прав і свобод людини – соціальна захищеність людини, реалізація її права на певний рівень добробуту, гарантований рівень заробітної плати, одержання пенсії по досягненню пенсійного віку, організація заходів щодо трудової зайнятості населення [2, с. 73].

Політичні гарантії – наявність розвиненої системи народовладдя, реальної можливості особи брати участь в управлінні державою безпосередньо або через представницькі органи; політичний плюралізм і багатопартійність; наявність незалежної конструктивної опозиції; поділ публічної влади; широке використання інститутів демократії (виборів, референдумів); участь у розробленні та обговоренні законопроектів [2, с. 73].

Висновки. Права людини перш за все виступають як можливість діяти певним чином для того, щоб забезпечити своє нормальне існування, розвиток і задоволення власних потреб. Гарантії прав і свобод людини є тією ланкою, яка дає змогу здійснити необхідний у правовому статусі людини і громадянина перехід від передбаченої в міжнародних актах, Конституції та законах можливості до реальної дійсності. Вони забезпечують умови для реалізації конституційно закріпленого статусу людини.

Джерела та література:

1. Теорія держави і права. Підручник За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України О. М. Бандурки. 416 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ec53e9fd-7fdf-49ed-a6f8-a95c8ba5d5aa/content>

2. Теорія права і держави: Підручник.-2-ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1X6mRRRTdU8Me0BHomj9tb6vOmzWlwlGo/view>

3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorja-derzhavi-prava.html>

4. Конституція України : від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Всеукраїнський тиждень права. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.spfu.gov.ua/ua/regions/cherkasy/civil-vseukrainskij-tizhden-prava.html>

6. Громадянин і держава. Настільна книга громадянина (видавництво «Фоліо»). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Knyha-Hromadyanyna/1-KH-Hromadyany-i-derzhava.pdf>

Furmanchuk Y. Civil human rights and their guarantees. *These theses consider the inalienable personal (civil) rights of a person. The topicality of the topic lies in the disclosure of the modern content of human rights and the determination of guarantees for ensuring the first generation of human rights.*

Keywords: *human rights, the first generation of human rights, guarantees of human rights, civil rights*

РОЛЬ МЕДІАЦІЇ У ВРЕГУЛЮВАННІ ТРАНСКОРДОННИХ СІМЕЙНИХ СПОРІВ**М. А. Хлистік**

Розглянуто питання застосування медіації як позасудової примирної процедури для врегулювання транскордонних сімейних спорів, у тому числі міжнародних спорів щодо дітей. Зроблено висновок про доцільність врегулювання транскордонних сімейних спорів за участю медіатора, особливо якщо у таких конфліктах задіяні діти.

Ключові слова: медіація, транскордонні сімейні спори, біженці.

За даними ООН станом на 05 грудня 2023 року за кордоном перебуває 6 308 000 біженців з України, з них - 5 905 000 осіб зафіксовано в Європі [1]. У той же час за інформацією Держприкордонслужби від початку повномасштабної війни різниця між тими, хто виїхав та вїхав до України, склала 2,7 млн осіб, серед яких більша частина — 2,4 млн — є громадянами України, решта — іноземці [2]. Ті, хто не повернувся, — це, здебільшого, жінки з дітьми, які виїхали з України після 24 лютого 2022 року. Як зауважено на сайті Української академії медіації, через порушення у сімейній комунікації, частина цих сімей стикається з питанням спільного виховання дітей батьками, що розділені кордоном [3].

Війна розділила сім'ї та цілі родини, змусила батьків, опікунів шукати прихисток для себе і дітей за межами України у більш безпечних місцях, а ті, хто залишився і позбавлений можливості брати участь у вихованні дітей, у деяких випадках вважають своїх дітей незаконно переміщеними або навіть викраденими і звертаються за допомогою до відповідних служб. Для вирішення сімейних транскордонних спорів, у тому числі міжнародних спорів щодо дітей, та уникнення ескалації конфліктів такого роду успішно застосовують медіацію як одну з найвідоміших форм альтернативного (позасудового) врегулювання спорів.

Відповідно до вітчизняного законодавства, медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [4]. Професійний посередник-медіатор як нейтральна, неупереджена особа допомагає батькам (опікунам, піклувальникам) зрозуміти свої істинні мотиви, врахувати свої та інтереси дітей, що в результаті сприяє прийняттю ними взаємовигідного рішення без звернення до традиційної судової системи. Медіація у сфері сімейних відносин і спорів, що пов'язані з дітьми, вважається досить ефективною з огляду на наявність вираженого емоційного складника та бажання уникнути надмірної травматизації [5].

Зазвичай, за допомогою медіації вдається мирно вирішити питання щодо визначення місця (держави) проживання дитини; способу та правил комунікації з дитиною тих родичів, які проживають в інших країнах; можливості участі обох батьків у вихованні та утриманні дитини та будь-які інші питання, які виникають у сім'ї, розділеній кордоном. Також результатом звернення сторін сімейного транскордонного спору до медіатора може бути прийняття ними рішення щодо припинення судового провадження (якщо вже таке розпочато) та врегулювання конфлікту шляхом переговорів. Слід зауважити, що медіація може бути проведена як до звернення до суду, так і під час судового розгляду спору, а також і на стадії виконання судового рішення. Оскільки медіація – це завжди добровільний вибір сторін конфлікту, важливим є їхня згода на участь у медіації і розуміння ними її переваг у порівнянні із судовою тяганиною, участь у якій як для батьків, так і для дитини може стати додатковим емоційно травмуючим фактором, що не сприятиме формуванню нормальної атмосфери у сім'ї. Медіація надає можливість зберегти між членами родини, які перебувають у конфлікті, дружні стосунки та вирішити мирним шляхом усі важливі питання щодо виховання, утримання дитини та комунікації між собою.

За підтримки Європейського Союзу в Україні було підготовлено 30 сімейних медіаторів в міжнародних спорах щодо дітей (включаючи застосування механізмів за Гаазькою конвенцією про викрадення дітей) [6], яких можна знайти на сайті Mediation Help [7]. Варто звернути увагу, що враховуючи сьгоднішні реалії, медіатори надають свої послуги як offline,

так і online, причому онлайн-медіація у сфері сімейних транскордонних спорів набирає все більше обертів.

Таким чином, зважаючи, що у результаті повномасштабного вторгнення РФ в Україну значна частина наших співвітчизників, серед яких більшість – це жінки з дітьми, опинилась за кордоном, і тисячі родин втратили звичну комунікацію та були роз'єднані, кількість транскордонних сімейних спорів, скоріше за все, зростатиме, тому використання медіації, у тому числі онлайн-медіації, для врегулювання такої категорії конфліктів, особливо якщо у них задіяні діти, є досить доцільним.

Джерела та література:

1. *Operational Data Portal*: веб-сайт. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 10.12.2023).
2. Лише 2,4 млн українців виїхали та не повернулися до України від початку великої війни. *Опендатабот*: веб-сайт. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/real-ukrainian-refugees> (дата звернення: 10.12.2023).
3. Медіація для батьків розділених кордоном. *Українська академія медіації*: веб-сайт. <https://mediation.ua/navchannya/mediationforparents> (дата звернення: 10.12.2023).
4. Про медіацію: Закон України від 16 лист. 2021р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20> (дата звернення: 10.12.2023).
5. Медіація в Україні: на порозі нового етапу розвитку. *LB.ua*: веб-сайт. URL: https://lb.ua/blog/pravo_justice/573234_mediatsiya_ukraini_porozi_novogo.html (дата звернення: 10.12.2023).
6. Транскордонна медіація для сімей з дітьми. *Громадський простір*: веб-сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?library=transkordonna-mediatsiya-dlya-simej-z-ditmy> (дата звернення: 10.12.2023).
7. Оберіть медіатора. *Mediation Help*: веб-сайт. <https://www.mediation-help.com/mediatory/> (дата звернення: 10.12.2023).

Khlystik M. The role of mediation in the settlement of cross-border family disputes. *The issue of using mediation as an out-of-court conciliation procedure for the settlement of cross-border family disputes, including international disputes regarding children, is considered. A conclusion was made about the expediency of settling cross-border family disputes with the participation of a mediator, especially if children are involved in such conflicts.*

Keywords: mediation, cross-border family disputes, refugees.

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЖІНОК, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ, НА ОСВІТУ

Н. О. Чечель

Статтю присвячено аналізу актуальних питань стосовно проблем законодавчого регулювання права жінок, засуджених до позбавлення волі, на освіту. Також наведено приклади проведення виховання та ресоціалізації засуджених за допомогою навчання у деяких зарубіжних країнах. Зроблено висновок про необхідність реформування кримінально-виконавчого законодавства України. Наголошено на тому, що законодавство України потребує чітко прописаних правил отримання освіти особами, засудженими до позбавлення волі.

Ключові слова: право, обмеження прав, засуджені, позбавлення волі, виконання покарання, освіта, ресоціалізація, виправлення.

Як показує практика, перебування в місцях позбавлення волі замість виправлення засуджених може чинити негативний вплив на них, створюючи передумови для пенітенціарного рецидиву. Вдосконалення режиму виконання й відбування покарання і забезпечення його позитивного впливу на засуджених осіб, у тому числі й жіночої статі, є

важливим важелем для удосконалення кримінально-виконавчої системи України у напрямку реалізації взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Конституцію України встановлено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Право на освіту є конституційним правом людини і громадянина [1]. Жінки, засуджені до позбавлення волі, так само не позбавлені цього права, але реалізують його з деякими обмеженнями, обумовленими їх особливим правовим статусом.

Метою кримінально-виконавчого законодавства є виправлення та ресоціалізація засуджених осіб. Вагоме місце у системі засобів досягнення такої мети якраз і займає якісна реалізація права засуджених осіб на освіту. Про таке право засуджених йдеться й у міжнародно-правових актах, таких як Європейські пенітенціарні правила та Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими.

Як свідчить аналіз наукової літератури, вивченню проблем права на освіту засуджених до позбавлення волі осіб та його реалізації присвятили праці В. А. Бадира, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, О. М. Джужа, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, В. Я. Конопельський, І. М. Копотун, В. О. Корчинський, Г. О. Радов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, С. Я. Фаренюк, В. П. Філонов, О. В. Хорошун, Ю. А. Чеботарьова, Ю. В. Шинкарьов, О. В. Щербина, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін.

Причини та умови вчинення злочинів є предметом дослідження різних галузей науки. Статистичні дані свідчать, що динаміка злочинності в Україні постійно зростає, а кримінологічні дослідження вказують на те, що найчастіше злочини вчиняють особи з низьким освітнім рівнем. Як показали результати проведеного дослідження у виправних колоніях для жінок, близько 30 % опитаних жінок, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, не мають повної загальної середньої освіти, а деякі із них є неписьменними. Така ж ситуація із засудженими до позбавлення волі неповнолітніми особами жіночої статі, які відбувають покарання у виховній колонії. Така тенденція суперечить Конституції України, яка передбачає, що повна загальна середня освіта є обов'язковою [1].

Взаємозв'язок рівня освіченості та характеристики особи є очевидним, оскільки саме освіта формує світогляд людини і громадянина, ціннісні орієнтири, розуміння та сприйняття суспільних і культурних норм поведінки, традицій тощо.

В Україні загальноосвітнє та професійно-технічне навчання застосовуються як до засуджених, які відбувають покарання, пов'язані з ізоляцією від суспільства, так і до тих, які відбувають покарання, не пов'язані з ізоляцією від суспільства.

Проте, аналіз національного кримінально-виконавчого законодавства показує, що в Україні нормативно неврегульованим лишається питання здобуття засудженими, у тому числі й жінками, засудженими до позбавлення волі в Україні, саме вищої освіти. Так, чинний КВК у своїх нормах детально визначає отримання лише повної загальної середньої освіти, професійно-технічної освіти та освітніх послуг і програм засудженими особами. Означена проблема пов'язана, в першу чергу, з фізичною ізоляцією засудженого від суспільства, неможливістю залишити території установи відбування покарань.

Як свідчить практика, жінки, які звільняються з місць позбавлення волі, як правило, є матеріально незабезпеченими, соціально незахищеними та можуть бути особливо вразливими. Тому, на цьому етапі, завданням держави має бути покращення процесу адаптації звільнених жінок до життя на волі та допомога у реалізації права таких осіб на здобуття освіти. Цей напрям є вкрай важливим з огляду на те, що результати проведеного опитування засвідчують, що близько 50 % засуджених жінок, у тому числі й неповнолітніх, після відбування терміну покарання мають намір здобути освіту, в тому числі і вищу.

На думку А. Х. Степанюка, з якою варто погодитись, при бажанні вчитись таким особам слід надавати необхідні пільги. Для таких осіб, які бажають здобувати вищу освіту, необхідно надати можливість бути зарахованими на підготовчі курси (безоплатні) для вступу до закладів вищої освіти [2].

Доцільно також звернути увагу на зарубіжний досвід забезпечення засудженим права на одержання освіти. Розвинені європейські країни також надають можливість засудженим особам здобувати не тільки середню, а й вищу освіту.

До прикладу, у США найпоширенішими програмами ресоціалізації у місцях позбавлення волі є психологічні послуги, освіта, шкільні та університетські програми, професійна підготовка, участь у релігійних групах, участь у промисловому виробництві і сільсько-господарських роботах. Всім учням в центрах професійної підготовки протягом усього терміну навчання виплачується стипендія [3, с. 77]

Засудженим у Фінляндії законодавчо надано право вибору: праця або навчання в робочий час. У тюрмі можна підготуватися до складання іспитів для вступу до університету і продовжити в ньому освіту. Ув'язнені жінки цієї країни можуть також отримувати вищу професійну або заочну освіту. Іспити для вступу до університету і сесії можна скласти в тюрмі. [4, с. 144]

Отже, досвід зарубіжних країн показує, що держава відіграє велику роль у забезпеченні реалізації права на освіту засуджених до позбавлення волі. Як видається, варто звернути увагу на набутий зарубіжний досвід щодо можливості навчання засуджених у закладах вищої освіти шляхом внесення змін до законодавства й розробки механізму його впровадження.

Загалом, здобуття вищої освіти засудженими є одним із важливих факторів зниження криміногенності у суспільстві, запобігання рецидиву злочинів, у тому числі й пенітенціарному, сприяння ресоціалізації та адаптації засуджених осіб у суспільстві після їх звільнення.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. No 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Права та законні інтереси засуджених до позбавлення волі в умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : монографія / К. А. Автухов, А. П. Гель, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Х. : Право, 2015. 246 с.

3. Шевченко О. Д. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення права на освіту засуджених до позбавлення волі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 6. Т. 3. С. 76–78.10.

4. Сюр С. В. Зарубіжний досвід отримання освіти засудженими: порівняльний аналіз. Вісник Академії митної служби України. Серія : Право. 2010. No 1. С. 143–147

Chechel N. About ensuring the implementation of the right of women sentenced to deprivation of liberty in Ukraine to education. *The article is devoted to the analysis of current issues related to the problems of legislative regulation of the right of women sentenced to deprivation of liberty to education. Examples of education and resocialization of convicts through training in some foreign countries are also given. A conclusion was made about the need to reform the criminal law enforcement of Ukraine. It was emphasized that the legislation of Ukraine requires clearly prescribed rules for obtaining education by persons sentenced to deprivation of liberty.*

Keywords: law, restriction of rights, convicts, deprivation of liberty, execution of punishment, education, resocialization, correction.

ПРАВО НА СВОБОДУ СОВІСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

А. С. Чубай

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. П. Крисюк

Сучасний світ – це постійні зміни, що відбуваються у різних сферах суспільних відносин. У світі таких трансформацій особливого значення набуває значення феномену свободи совісті. Вивчається взаємозв'язок між "свободою" та "совістю". Совість трактується як внутрішня межа вільної волі та внутрішній регулятор людської діяльності та поведінки, які націлені на досягнення внутрішньої цілісності та самототожності.

Ключові слова: право на свободу совісті, релігія, віросповідання, свобода, філософія права.

Поняття права на свободу совісті має тривалу історію становлення, під час якої воно поєднало у собі такі поняття як гуманізм, терпимість, толерантність, світоглядний вибір. У концептуальному плані свобода совісті є однією з найбільших свобод людей, з нею пов'язуються інші права та свободи людей, іноді вони навіть ґрунтуються на свободі совісті [1]. Філософське визначення поняття "свобода совісті" зазначене у "Релігієзнавчому словнику" (за ред. А. Колодного і Б. Лобовика): "У філософському контексті свобода совісті – це особлива якісна визначеність людського буття, яка відображає внутрішню здатність суверенного суб'єкта до вільного, не детермінованого зовнішніми силовими чинниками самовизначення в духовній сфері, а також можливість його творчої та відповідальної самореалізації на основі ціннісно орієнтованого вибору" [2, с. 296]. За цим визначенням свобода совісті трактується як інтеграційний процес взаємодії вільного вибору, волі, вільної совісті. Однак таке розуміння потребує чіткого пояснення взаємозв'язку понять "свобода" та "совість" [3].

Свобода, як ключовий аспект громадянських прав, визначає можливість кожної особи обирати та діяти відповідно до власних переконань, цінностей та бажань. Це право є основою для розвитку індивіда, його самовираження та участі у громадському житті. Свобода вираження власних думок, свобода вибору різноманітних форм життя та релігійних переконань є невід'ємними складовими прав громадян.

Совість, у свою чергу, діє як внутрішній моральний компас, направляючи особу у її діях та виборах. В контексті захисту прав і свобод громадян, совість виступає як невід'ємний елемент етичної основи суспільства. Людина, діючи відповідно до своєї совісті, виражає не лише власні переконання, але й долучається до формування моральної обличчя суспільства в цілому.

Взаємозв'язок свободи та совісті стає особливо важливим у контексті захисту прав громадян. Забезпечення свободи вибору та дійств як реальної можливості, а не лише фікції, потребує визнання і захисту права на вільне сумління. Важливо, щоб суспільство та його правова система визнавали цю взаємодію, створюючи умови для вільного розвитку індивіда та поваги до його внутрішніх моральних переконань.

Розглядаючи еволюцію права свободи совісті під час Реформації, слід відзначити, що цей період є ключовим в формуванні цього права. Реформація суттєво змінила духовну атмосферу Європи, впроваджуючи реформаційний процес "культурної еволюції від догматизму до свободи". Цей процес визначався переходом від зовнішньої релігійності до внутрішнього світу людини. Реформація не лише ініціювала, але й діяла за принципом зазначеного алгоритму, що покликаний сприяти культурній трансформації. Важливим аспектом цього процесу стало відкриття факту внутрішньої свободи особистості, встановлення шляху до свободи релігії та оголошення принципу свободи совісті. Мартін Лютер широко висвітлив теологічний аспект цього принципу, в обґрунтуванні якого відзначав сутність свободи релігії, віросповідання, совісті та служіння Богу. Він активно розкривав ці принципи, щоб донести до суспільства значення свободи і віруваннях, внутрішній совісті та взаємовідносинах з Богом.

Джон Локк, видатний філософ XVII століття та один із основоположників лібертаріанської філософії, вніс значний вклад у розвиток ідей щодо свободи совісті. Його концепція визначала свободу як ключовий аспект людської існування та формування суспільства.

Локк вважав, що кожна людина природжено обдарована рядом невід'ємних прав, включаючи право на життя, свободу та майно. Ці права не можуть бути відібрані іншими особами чи урядом. Важливою складовою концепції Локка є свобода вибору релігійних переконань. Він визнавав, що кожна людина має право обирати свою релігію відповідно до власного сумління та переконань. Локк акцентував на тому, що уряд повинен утримуватися від втручання у внутрішні релігійні справи громадян. Він вважав, що суспільство повинно гарантувати свободу вираження релігійних поглядів та практик без обмежень. Локк підкреслював важливість толерантності та плюралізму у суспільстві. Він визнавав, що різноманіття релігійних переконань є невід'ємною частиною суспільного життя, і тому

необхідно поважати та терпіти це різноманіття. Щоб гарантувати свободу совісті, Локк вважав за необхідне обмежити владу уряду. Він розглядав розподіл влади як засіб запобігання можливому тисканню та порушенню свободи громадян, включаючи свободу вибору релігійних переконань.

Джон Локк створив концепцію, що наголошує на важливості індивідуальної свободи та права кожної людини на вільний вибір своїх релігійних переконань. Відзначаючи цільовий принцип невтручання влади у внутрішні релігійні справи громадян, Локк визначав свободу совісті як фундаментальне право, яке слід гарантувати в будь-якому демократичному суспільстві.

Свобода та совість, нерозривно пов'язані у філософії та правовій сфері, представляють собою основоположні аспекти гідності та самовизначення кожної особи. В їх взаємозв'язку криється не лише фундаментальний принцип людських прав, а й ключовий елемент побудови справедливого та демократичного суспільства.

Важливий елемент філософії Імануїла Канта стосується свободи совісті. Кант визнавав право кожної особи на свободу внутрішньої совісті та віри, і це поняття інтегрувалося в його загальну концепцію моральності.

Для Канта, свобода совісті означала право людини слідувати своїм власним принципам. Людина має зберігати непорушність свого внутрішнього морального принципу, який визначає її обов'язки та цінності. Кант визнавав право кожної людини обирати свої релігійні переконання відповідно до своєї совісті. Він підкреслював, що ніхто не має права втручатися в цей внутрішній процес і визначати релігійні переконання іншої особи. Кантівська етика була спрямована на визнання індивідуальності морального вибору кожної людини. Свобода совісті передбачала, що особа сама визначає правильність своїх дій на основі загальних принципів моральності. Кант акцентував, що кожна особа повинна поважати свободу совісті інших. Це означає утримання від будь-якої форми примусу або тиску на внутрішні переконання інших осіб.

Узагальнюючи, для Канта свобода совісті була невід'ємним компонентом особистої свободи та самовизначення. Кожна людина повинна мати право на внутрішню незалежність у формуванні своїх моральних переконань та релігійних уявлень, і це було ключовим для його моральної філософії.

Справедливе суспільство повинно визнавати та захищати свободу вибору та виразу совісті в усіх сферах життя. Це включає в себе право на свободу слова, право на об'єднання та участь у громадському житті, не обмежуючи тим самим права на вільне вираження своїх релігійних та етичних переконань.

Врешті-решт, взаємозв'язок свободи та совісті у контексті захисту прав і свобод громадян створює основу для гармонійного і різностороннього розвитку суспільства. Забезпечення цього взаємозв'язку сприяє формуванню громадянського суспільства, де кожен член має можливість вільно виражати себе та сприяти побудові справедливого та демократичного суспільства.

Джерела та література:

1. Олійник У. М. Окремі філософсько-правові аспекти розвитку та розуміння права на свободу совісті URL: http://old.univer.km.ua/statti/oliynyk_u.m._okremi_filosofs_ko-pravovi_aspekty_rozvytku_ta_rozuminnya_prava_na_svobodu_sovisti.pdf

2. Релігієзнавчий словник/за ред. проф. Колодного і Б. Лобовика. – К. 1996.

3. Стецько. Д. Свобода совісті: можливості філософського розгляду URL: https://vlp.com.ua/files/04_49.pdf

Chubai A. The right to freedom of conscience: a philosophical and legal aspect.

The modern world is a constant change taking place in various spheres of social relations. In the light of such transformations, the phenomenon of freedom of conscience acquires special significance. The relationship between "freedom" and "conscience" is studied. Conscience is interpreted as an internal limit of free will and an internal regulator of human activity and behavior, which are aimed at achieving internal integrity and self-identity.

Keywords: right to freedom of conscience, religion, confession, freedom, philosophy of law.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОБРОСОВІСНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ**Н. Ф. Чубоха**

У тезах визначено принцип добросовісності як головної засади цивільного законодавства. З'ясовано, що добросовісність як принцип цивільного права є нормативним виміром, еталоном правомірної поведінки учасників цивільних правовідносин. Моральні засади цивільного законодавства є межами свободи суб'єктів цивільних правовідносин. Застосування судами добросовісності у вирішенні цивільних спорів відповідатиме утвердженню справедливості та розумності судових рішень, захисту прав та інтересів учасників цивільного обороту.

Ключові слова: загальні засади, добросовісність,, оціночні категорії,, рішення суду.

На сьогодні у цивілістиці існують різні погляди щодо потреби визначення добросовісності, яка є оціночним поняттям і ґрунтується на нормах моралі та етики. Категорія «добросовісність», на думку С. П. Погребняка, має моральну природу. Вона являє собою стан чесності, сумління, порядності. Вона також передбачає вірність зобов'язанням, повагу прав інших суб'єктів, обов'язок порівняння власних і чужих інтересів. [1, с. 124-125]. А тому юридичний аспект буде її знецінювати і єдиного, всеохоплюючого визначення поняття добросовісності практично неможливо розробити. Саме тому в юридичній науці і правозастосовній практиці актуальним залишається питання щодо можливості формулювання єдиного, універсального для всіх приватних (цивільних) відносин поняття добросовісності. Адже застосування судами таких оціночних категорій, як добросовісність, справедливість, розумність потребує визначення єдиних підходів до їх використання з метою недопущення необґрунтованого використання цих понять там, де цивільні правовідносини прямо врегульовані спеціальними нормами права, уникнення безпідставної підміни таких норм зазначеними категоріями. Першочергова потреба застосування добросовісності матиме місце тоді, коли суддя не віднайде відповіді на певне питання ні в законі, ні у договорі. З іншої сторони, добросовісна реалізація своїх прав та інтересів допоможе суб'єкту цивільного права уникнути відповідальності, якщо буде доведена добросовісність його поведінки у цивільних правовідносинах, відповідність його дій (чи бездіяльності) нормам цивільного права. Саме принцип добросовісності встановлює баланс між інтересами, вимагає проявляти увагу до чужих інтересів та встановлює загальну межу реалізації і захисту цивільних прав. Виходячи із норм Цивільного кодексу України фактичне визначення добросовісності збігається з визначенням невинуватості і, навпаки, недобросовісність збігається з поняттям винуватості (ч. 5 ст. 13, ст. 330 та ін.) [2].

У сучасній науковій доктрині добросовісність переважно розуміється як чесна поведінка, чесне ведення справ, ділова порядність, відповідність поведінки прийнятним у суспільстві етичним стандартам, фактична чесність особи. Особа вважається добросовісною, якщо вона діє без умислу заподіяти шкоду іншій особі, а також немає легковажного ставлення щодо можливості заподіяння такої шкоди. Великий тлумачний словник визначає добросовісність як «нематеріальну та абстрактну властивість, яка не має формально-юридичного значення чи законодавчого визначення та охоплює, серед іншого, чесне переконання, відсутність злого умислу та наміру ошукати чи здобути безпідставні переваги» [3, с. 693]. Добросовісність переважно тлумачать через відсутність недобросовісності або ідентифікують її з вимогами розумності, здорового глузду та справедливості. Презумпцію добросовісності містить ч. 5 ст. 12 ЦК України – поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом [2]. Поняття «добросовісності» можна віднайти у ст. 330, ст. 390 ЦК України та ін. Виходячи з аналізу зазначених норм, особа є добросовісною у разі, коли вона діє без наміру заподіяти шкоду іншій особі, а також не допускає легковажності, самовпевненості чи необережності щодо можливості заподіяти збитки іншій особі. ЦК України містить вимогу, що при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних

засад суспільства відповідно до ч. 4 ст. 13 ЦК України [2]. Зазначене положення можна вважати межами свободи учасників цивільних правовідносин.

Добросовісність як прагнення особи сумлінно використовувати цивільні права, цивільні інтереси та забезпечити виконання цивільних обов'язків визначено у ч. 3 ст. 509 ЦК України [2]. Тому добросовісність - це певний еталон поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або контрагента у цивільних правовідносинах. Як зазначено у рішенні Конституційного Суду України, розглядаючи будь-який спір, в якому заявлено про порушення охоронюваного законом інтересу (зокрема інтересу, охоронюваного актом цивільного законодавства), суди фактично зобов'язані на підставі рішення Конституційного Суду України аналізувати питання про те, чи направлений такий інтерес на задоволення індивідуальних і колективних потреб, які, в тому числі, мають не суперечити принципу добросовісності [4].

Визначення добросовісності як певного стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення зазначено у постанові Верховного Суду від 16.05.2018 у справі №449/1154/14 [5]. Цей стандарт поведінки учасники процесу мають враховувати, коли вступають у ті чи інші правовідносини, реалізують ті чи інші права.

Протилежною поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, яка не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Суд зазначає, що виходячи із аналізу норм, закріплених у ЦК України, поняття «добросовісність» ототожнюється із поняттям «безвинність» і навпаки, «недобросовісність» із «виною». Такий висновок випливає із того, що за діяння, якими заподіяно шкоду внаслідок недобросовісної поведінки, може наступати відповідальність (наприклад, ч. 3 ст. 39 ЦК України), а оскільки обов'язковим елементом настання відповідальності, за загальним правилом, є вина, то такі діяння є винними [6]. Принцип недобросовісності застосовується до відносин щодо конкуренції на ринку (ч. 5 ст. 13), визнання фізичної особи недієздатною (ч. 3 ст. 39), дій органу або особи, що виступає від імені юридичної особи (ч. 3 ст. 92), набуття права власності на майно, відчужене особою, що не мала на це права (ст. 330) та ін. Велика Палата Верховного Суду в постанові від 14 грудня 2021 року у справі № 147/66/17 визначила, що добросовісність – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю й повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [7]. Таким чином, принцип добросовісності є загальноправовим, а його порушення щодо поведінки учасників цивільних та процесуальних правовідносин тягне за собою відповідні матеріально-правові чи процесуально-правові наслідки. Добросовісність при реалізації прав та інтересів включає в себе неприпустимість зловживання правом, яка, виходячи із конституційних положень, означає, що здійснення прав та свобод людини не повинно порушувати права та свободи інших осіб. А ч. 3 ст. 13 ЦК України містить заборону дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Таким чином, добросовісність сприяє налагодженню цілісного механізму цивільно-правового регулювання суспільних відносин, забезпечує стабільність та збалансованість інтересів учасників цивільного обороту, запобігає прогалини правового регулювання. Саме з позиції моральності необхідно оцінювати поведінку суб'єкта права як добросовісного чи недобросовісного, виявляти наявність усвідомленої сумлінності та чесності при здійсненні ним прав і виконанні обов'язків. Лише належне поєднання науки і практики дозволить забезпечити дієвість та ефективність застосування добросовісності як регулятивно-охоронного, правотворчого і правозастосовного принципу права.

Джерела та література:

- 1 Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
2. Цивільний кодекс України : кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.12.2023)

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

4. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 02.12.2023).

5. Постанова Верховного Суду України 16.05.2018 у справі № 449/1154/14. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Krat.pdf (дата звернення: 03.12.2023).

6. Постанова Верховного Суду України від 04 вересня 2020 року у справі № 311/2145/19-ц (провадження № 61-5521св20). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C020999> (дата звернення: 01.12.2023).

7. Постанова від 14 грудня 2021 року у справі № 147/66/17. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102892553&red=1000035541ca781e0f74d577f9e8d2324a630&d=5> (дата звернення: 01.12.2023).

Chubokha N. Certain aspects of good faith in civil law. *The thesis defines the principle of good faith as the main principle of civil legislation. It was found that good faith as a principle of civil law is a normative dimension, a standard of lawful behavior of participants in civil legal relations. The moral principles of civil legislation are the limits of freedom of subjects of civil legal relations. The use of good faith by the courts in resolving civil disputes will correspond to the affirmation of the justice and reasonableness of court decisions, protection of the rights and interests of participants in civil transactions.*

Keywords: *general principles, good faith, evaluation categories, court decision.*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЖУРНАЛІСТІВ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

А. В. Швець

Науковий керівник: д.ю.н., проф. С. В. Книш

У статті досліджено особливості правового статусу журналіста, виокремлено умови реалізації права на захист, що закріплені міжнародним правом. Проаналізовано систему поділу кореспондентів на категорії, визначено обсяг прав та межі наданих їм повноважень.

Ключові слова: *журналіст, військовий кореспондент, правовий статус, збройний конфлікт, механізми захисту.*

Актуальність теми дослідження. Інформаційний простір в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України становить своєрідний тил держави, що являє собою процес передачі, отримання і розповсюдження актуальних та достовірних фактів, зокрема пов'язаних з військовими інцидентами та безпековими питаннями. Журналіст виступає суб'єктом комунікаційної системи, оскільки виконує функцію посередництва між подіями та громадськістю, перетворюючи дані в доступний та зрозумілий формат для аудиторії. Однак така діяльність часто піддається критиці з боку інших осіб як така, що є недоречною в умовах збройного конфлікту і лише спрямована на розголошення відомостей, що становлять таємницю. Тому актуальність дослідження впливає із необхідності встановлення юридичного статусу кореспондента, визначенням обсягу прав та механізмів їх захисту.

Виклад основного матеріалу. Основним призначенням міжнародного гуманітарного права є регулювання поведінки сторін воєнних конфліктів, і має на меті забезпечення безпеки особам, які не беруть безпосередньо участь у збройних діях, включаючи журналістів.

Під захистом права війни перебувають:

По-перше, журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях до осередків військового конфлікту. Перший Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року відносить досліджувану категорію осіб до цивільного населення в тому випадку, якщо виконання їхньої роботи вимагає перебування у зоні бойових дій. Згідно з міжнародними стандартами, мають право на безпеку та не можуть бути свавільно заарештовані або взяті у заручники у зв'язку із здійсненням своїх повноважень [1].

Аналізуючи ст. 79 вищезазначеного міжнародного документу необхідно констатувати, що під поняттям «журналіст» розуміється не тільки людина, що безпосередньо займається збиранням, аналізом, редагуванням та поданням інформації, але й та, що здійснює матеріально-технічне забезпечення, а саме: фотографи і оператори [4].

По-друге, військові кореспонденти. Законодавче закріплення їх правового положення відбулося 12.08.1949 року з прийняттям Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими. Передбачається, що до даної категорії осіб відносяться представники ЗМІ, які уповноважені на перебування в збройних силах, а також на супроводження військових частин, не набуваючи статусу їх членів. Однак у випадку потрапляння у полон – користуються усіма правами військовополонених. Кожному кореспонденту від імені уряду держави присвоюється акредитаційний документ, який зобов'язує керівництво збройних сил надавати підтримку під час виконання завдань, що ставляться перед журналістом.

Варто зазначити, що правом війни встановлена заборона на використання зброї, участі в бойових діях, розвідувальних операціях тощо. Це визначає чітку роль особи, що веде репортаж, і підкреслює його статус непричетної сторони, яка служить інформаційним посередником [2].

По-третє, журналісти відряджені до військової частини. Станом на сьогодні дана категорія осіб не має чіткого юридичного закріплення, оскільки її поява була зумовлена військовим конфліктом в Іраку у 2003 році. Однак на таку особу поширюється дія Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими [5, с. 36].

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи прийнята у 1996 році є основоположним міжнародно-правовим актом, що закріпила зобов'язання держав у відношенні захисту журналістів та забезпечення їхньої безпеки в умовах збройних конфліктів. Вищезазначений документ складається з 12 принципів, які є важливими елементами демократичного суспільства та гарантією високого рівня інформаційної свободи.

Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародна федерація журналістів та Міжнародна біржа зі свободи вираження поглядів створили так звані «гарячі лінії» зв'язку, які створені для повідомлення випадків порушень:

- 1) фізичної безпеки кореспондентів;
- 2) права на вільне висловлювання думок, ідей, переконань;
- 3) права збирання та поширення інформації без неприпустимих обмежень чи переслідувань;
- 4) захисту від цензури або тисків з боку влади чи інших структур [6].

У випадку порушення недоторканості таких осіб, правоохоронні органи держав зобов'язані провести розслідування, якщо це відноситься до їхньої юрисдикції. А тому кожне повідомлення чи звернення повинно бути розглянуто і проаналізовано на наявність фактичних обставин інциденту, дати оцінку його серйозності та при необхідності забезпечити безпеку журналіста. Важливо встановити відповідальність за порушення і вжити заходів для попередження подібних діянь у майбутньому [7, с. 23].

Кореспонденти мають право надавати координати свого місцезнаходження спеціалізованим структурам Міжнародного комітету Червоного Хреста, з метою їхнього пошуку на час перебування у зоні збройного конфлікту [6].

Для належної підготовки до виконання ризикованих завдань розглядаються такі заходи:

По-перше, організація зустрічей з досвідченими журналістами, що перебувають в осередках збройного конфлікту, а також з представниками правоохоронних органів та військовими;

По-друге, забезпечення «посібниками з виживання», що містять поради, інструкції, порядок дій в небезпечних ситуаціях;

По-третє, інформування про використання різних видів захисних засобів та екіпірування в бойових умовах [3].

Держава повинна забезпечити кореспондентам професійне страхування у повному обсязі на випадок хвороби, фізичної травми, репатріації або смерті. Однак особи, які працюють без прив'язки до конкретної редакції можуть самостійно укласти договір. Представники ЗМІ мають право створювати солідарні фонди, основним призначенням яких є компенсування витрат, що були здійснені на відновлення порушеного стану особи у зв'язку з виконанням поставлених завдань [6].

Висновки. Отже, захист журналіста включає різноманітні механізми та інструменти, призначені забезпечити свободу висловлювання та безпеку у виконанні їхніх професійних обов'язків. Однак з моменту порушення заборони участі у військових діях, така особа втрачає статус уповноваженої особи і може виступати об'єктом нападу чи погроз.

Джерела та література:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. № 995_199 // Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. Ст. 25.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. № 995_153 // Офіційний вісник України. 2010. № 62. Ст. 132.

3. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації. Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. Київ: ВАІТЕ. 2016. 118 с.

4. Кірик А. Ю. Правовий статус журналістів під час збройних конфліктів. Наукове видання «Право і суспільство». Дніпро, 2023. № 1. Ст. 374-379.

5. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів // М.М. Гнатівський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель, 2-ге видання, доповнене. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.

6. Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску: Рекомендація N R (96) 4 Комітету міністрів Ради Європи від 03.05.1996 р. № 994_734 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_734#Text.

7. Шустрова К. В., Шурупова К. В. Актуальні питання гарантування прав журналістів в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Одеса, 2020. № 44. Ст. 22-27.

Shvets A. Legal position of journalists and mechanisms of their protection during armed conflict. *The article examines the peculiarities of the journalist's legal status, highlights the conditions for the realization of the right to protection, which are enshrined in international law. The system of dividing correspondents into categories was analyzed, the scope of rights and limits of the powers granted to them were determined.*

Keywords: *journalist, military correspondent, legal status, armed conflict, protection mechanisms.*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК УНІВЕРСАЛЬНІ ЦІННОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

А. Б. Шевчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. П. Крисюк

Ці тези визначають важливі аспекти філософського підходу до розуміння універсальності прав людини, включаючи їх моральний фундамент, індивідуальну свободу, та цінність у глобальному суспільстві. Досліджено формування усвідомлення про права людини як невід'ємної та універсальної цінності, які є ключовим поняттям для гармонійного розвитку суспільства.

Ключові слова: *права людини, універсальність прав людини.*

Сучасні процеси глобалізації та різноманіття культур призводять до значущих змін, і концепція прав людини стає невід'ємною складовою справедливості та моралі. Неможливо заперечити, що аксіологічний аспект права є важливим для його етичної цінності та загальних принципів. Адже права людини є цінними настільки ж, наскільки цінним може бути право взагалі, оскільки правова система, що не забезпечує прав людини, не може вважатися цінною [1, с. 105].

Поняття цінності є філософським терміном, який дозволяє зафіксувати взаємозв'язки, які виникають між різними суб'єктами буття та суспільством в цілому.

Право ж, відповідно до поглядів деяких дослідників, у своєму аксіологічному вимірі виявляється як чітко визначена форма правових цінностей, як специфічна форма правової повинності, відмінна від усіх інших (моральних, релігійних та ін.) форм повинності та ціннісних форм [2, с. 161].

На думку В. Бачиніна, цінності, на які орієнтована правосвідомість, виступають у двох основних групах — як цінності існування і як цінності повинності [3, с. 129]. До основних цінностей існування він відносить життя, здоров'я та свободу і саме їх відображення ми бачимо в основоположних правах людини.

Права людини виникають незалежно від юридичних установок і лише визнаються в законодавстві (в широкому сенсі) як вираження моральної гідності людини. Вони спрямовані на збереження найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої цінності. Це ті права, від яких людина відмовитися не може і їх дотримання може вимагати від кожного [4, с. 104].

Питання чи є право універсальною цінністю розглядається в різних підходах та викликає безліч філософських обґрунтувань. Проте можна припускати, що більшість філософів права погоджуються, що права людини можуть розглядатись як універсальні цінності.

Також не можна не згадати, концепцію відомого британського філософа права Дж. Раза, який розглядав права людини з універсалістських позицій, як один аспектів світового порядку, який зароджується. За ним, права людини є видом індивідуальних прав, які завжди дійсні.

Насамперед, їх універсальність проявляється в тому, що вони виражають інтереси, від яких індивід не може відмовитися – життя, свободу, власність, честь тощо [5, с. 8].

Крім того, права і свободи людини та громадянина є засобом захисту від втручання держави в певні сфери суспільних відносин і, відповідно, засобом реалізації свободи індивідів [5, с. 8].

І хоча більшість філософів схиляється до думки про універсальність прав людини, є такі, що стверджують, що ідеї про права можуть відрізнятися в залежності від культурних чи історичних контекстів. Однак важливо відзначити, що значення прав людини виявляється для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту.

Основою для взаєморозуміння та взаємодії між представниками різних культур є саме права людини, що свідчить про їх універсальність. Концепція прав людини враховує повагу до кожної особи як до носія таких прав, сприяючи взаєморозумінню інших суб'єктів відносин, перш за все, як до рівноправних.

Таким чином, права людини – це те, що дає змогу праву забезпечити людську гідність. При цьому зовсім не враховується, до якої культури ця людина належить, так як право потрібно розглядати не як культурний стандарт, а як стандарт мінімального правового захисту – і в цьому буде проявлятися його універсальна цінність, застосовувана до будь-яких ситуацій.

Філософське осмислення проблематики прав людини та генези даного поняття через призму суспільних цінностей виявляє права людини як виразника основних соціальних цінностей, що сам по собі є цінністю, так як інституційно оформлює ціннісний аспект існування суспільства [6, с. 98].

Отже, можна зазначити, що право є однією з найзначущіших цінностей людства загалом, створеною для забезпечення функціонування та безпеки. Водночас права людини виступають як універсальна цінність, яка дозволяє оцінювати та вимірювати всі важливі явища та події, що мають місце як у суспільстві, так і у державі.

Джерела та література:

1. Лінник Н. В. Права людини як категорія та цінність права. Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія : матеріали Міжнародного «круглого столу» (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). Одеса, 2012. С. 104-106.
2. Данильян О. Г. філософія права: підручник / за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків , 2009. С.160-173.
3. Бехруз Х. Універсалізм і релятивізм цінностей у контексті діалогу правових культур. Філософія права і загальна теорія права. 2012.№ 2. С. 128-138
4. Максимов С. Універсальність прав людини. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С. 110-117.
5. Сокурєнко В. В. права людини як фундаментальна цінність. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: Тези доповідей Всеукраїнського круглого столу (м. Харків, 20 квітня 2016 р.). Харків, 2016. С. 7-9.
6. Артемчук М. Д. Актуальність ціннісного аспекту прав людини як філософської проблеми. Збірник наукових праць «Молодий вчений». 2015. № 9. С. 96-99.

Shevchuk A. Human rights as universal values: a philosophical analysis. *These theses define important aspects of the philosophical approach to understanding the universality of human rights, including their moral foundation, individual freedom, and value in a global society. The article explores formation of awareness of human rights as an inalienable and universal value value, which is a key concept for the harmonious development of society.*

Keywords: human rights, universality of human rights.

МІСЦЕ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Я. В. Широчук, С. В. Кошулинська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. В. Новосад

Проаналізовано роль юридичних клінік у системі надання безоплатної правничої допомоги населенню щодо захисту прав людини та громадянина, окреслено функціонал юридичних клінік та проблемні питання реалізації механізмів захисту прав людини через систему юридичних клінік

Ключові слова: права людини, юридична клініка, захист прав людини та громадянина, правнича допомога.

Права людини та їх захист – невід’ємні складові громадянського суспільства та правової держави. Згідно із Конституцією України людина, її життя і здоров’я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнані найвищими цінностями. Відповідно до статті 59 Основного Закону кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. Пересічний громадянин України не володіє необхідним комплексом юридичних знань та вмій для захисту своїх прав, адже не кожен може дозволити оплачувані послуги адвоката. Тому, малозабезпечені категорії населення можуть звернутися за правничою допомогою, зокрема, до юридичної клініки.

На сьогодні, юридична клініка – це унікальний навчально-практичний простір, що здійснює підготовку майбутніх правників і функціонує як методична база для практичного навчання та виробничої практики студентів, які надають безоплатну правову допомогу і здійснюють правопросвітню діяльність в суспільстві [2, с. 16]. Слід погодитися із думкою Н. С. Дубчак, яка виділяє такі їх три основні функції, а саме:

1) правозахисна функція (полягає у наданні безоплатної первинної та вторинної правничої допомоги особам, які звертаються до неї);

2) функція правової просвіти (полягає в правовій просвіті населення через консультації, роз’яснення, лекції, випуск літератури тощо);

3) навчально-формуюча функція (включає дві складові: з одного боку, створення умов на базі юридичної клініки для професійної практики студентів, набуття перших навичок практичної діяльності; з іншого боку, робота студента в юридичній клініці формує громадянську позицію, моральність, соціальну відповідальність, співчуття до ближнього та інші якості) [3, с. 46].

Аксіомою концепції юридичної допомоги є те, що громадяни України та особи без громадянства володіють гарантованим на конституційному рівні правом на отримання правової допомоги, яка у випадках, передбачених законом, надається безоплатно. У Законі України «Про безоплатну правничу допомогу», юридичні клініки не згадуються [4]. На сьогодні залишається дискусійним питання щодо необхідності їх включення до переліку інститутів безоплатної правничої допомоги. З одного боку, це підвищить рівень відповідальності та соціальний престиж юридичних клінік, а з іншого – правопросвітницька функція має такою лишатися, щоб безоплатна правова допомога не перекидалася на заклади вищої освіти [5, с. 125].

Порядок діяльності юридичної клініки регулюється Типовим положенням про юридичну клініку вищого навчального закладу України, положенням про юридичну клініку, затвердженим вищим навчальним закладом, внутрішніми актами юридичної клініки, Статутом вищого навчального закладу та іншими нормативними актами [6, с. 3].

Часто особи звертаються за кваліфікованою юридичною допомогою щодо складання заяв, надання доказів, інформування про процедуру звернення до компетентних органів щодо захисту своїх порушених прав тощо. Юридичні клініки надають такі правові послуги безоплатно, заповнюючи при цьому вакуум, створений чинним законодавством у цій сфері та практикою його застосування [7, с. 82].

Соціально вразливі категорії населення можуть отримати різного роду правову допомогу у юридичній клініці, а саме:

- складання позовних та /або інших заяв, клопотань, скарг, звернень та інших документів правового характеру;
- правового консультування, у випадку порушення прав та роз'яснень з інших юридичних питань ;

Студенти – консультанти також надають послуги з представництва інтересів осіб у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування. Наприклад, відповідно до частини 2 статті 60 Цивільного процесуального Кодексу, під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути студент-консультант, що пов'язано з досягненням ним вісімнадцяти років та наявністю цивільної процесуальної дієздатності [8].

Оскільки майбутні правники працюють під керівництвом кураторів, що є професійними юристами, що, у свою чергу, сприяє можливості отримання соціального захисту громадян та вирішенню конкретних юридичних питань. Вони роз'яснюють клієнтам можливості та шляхи позасудового врегулювання спору, способів захисту прав щодо конкретного питання.

На нашу думку, необхідним є удосконалення системи роботи та мережі юридичних клінік. На національному рівні слід покращити нормативне забезпечення роботи юридичних клінік, надавати юридичним клінікам пільги та гарантії, проводити пропаганду їх діяльності; на регіональному рівні має бути відпрацьована стратегія та окреслені нагальні потреби регіону та сприяння у їх вирішенні доступними юридичним клінікам регіону засобами; на локальному рівні юридична клініка повинна поєднувати вдалий менеджмент з загальними векторами діяльності [4, с. 162-164].

Отже, у системі захисту прав людини юридичні клініки є важливим правовим інститутом, що має можливості надання безоплатної кваліфікованої правничої допомоги соціально вразливим категоріям населення та сприяє механізмам реалізації, захисту та охорони прав людини.

Джерела та література:

1. Конституція України : від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Правнича клінічна освіта в Україні: навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Сущенка. К.: Ваіте, 2020. 274 с.
3. Дубчак Н. С. Юридичні клініки в системі захисту прав і свобод людини та громадянина : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 Київ, 2014. 217 с.
4. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06. 2011 – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
5. Зайцева-Калаур І. Місце юридичних клінік в системі захисту прав людини. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 3 (27). С. 123-127. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.35774/app2021.03.123> .
6. Стандарти діяльності юридичних клінік України від 19.06.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2017/07/standarti-diyalnosti-yuridichnikh-klirik-ukrajini.pdf>
7. Лоджук М.Т. Про форми правової допомоги в юридичних клініках України. 2013. № 2-1. Ч. 1. С. 82-90.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Shirochuk Y., Koshulynska S. The place of legal clinics in the human rights protection system. *The role of legal clinics in the system of providing free legal aid to the population regarding the protection of human and citizen rights is analyzed, the functionality of legal clinics and problematic issues of implementing human rights protection mechanisms through the system of legal clinics are outlined.*

Keywords: *human rights, legal clinic, protection of human and citizen rights, legal aid.*

ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПРИНЦИП ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. М. Юхимюк

Принципи правотворчої діяльності є основоположними засадами, керівними ідеями, початками, на яких ґрунтується правотворча діяльність, визначаються напрямки її реалізації та розвитку. Міжнародні стандарти в сфері прав людини встановлюються рядом міжнародних правових актів. Дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини слід реалізовувати в поєднанні з іншими принципами правотворчої діяльності.

Ключові слова: *принципи права, правотворча діяльність, права людини*

Правотворча діяльність виступає однією з невід’ємних форм реалізації державної влади, здійснення функцій держави та напрямків юридичної практичної діяльності. Тож загалом принципи, на яких ґрунтується правотворча діяльність як багатоаспектне явище, заслуговують уваги науковців.

Принципи права, до яких також можна віднести й принципи правотворчої діяльності, сприяють усуненню неузгодженостей та суперечностей між окремими правовими приписами та підвищенню якості законодавства, забезпечуючи тим самим ефективність регулювання суспільних відносин [1, с. 134]. Виходячи із розуміння принципів права як керівних начал, ідей, які характеризують його зміст, та складають основу для розуміння правової системи певної держави [2, с. 224], пропонуємо принципи правотворчої діяльності визначити як основоположні засади, керівні ідеї, початки, на яких ґрунтується правотворча діяльність, визначаються напрямки її реалізації та розвитку.

Новий етап законодавчого закріплення та скерування подальшої реалізації принципів правотворчої діяльності розпочався в зв’язку з прийняттям Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 р., метою якого в преамбулі проголошено впорядкування

правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України. [3] Законодавцем правотворчу діяльність визначено як діяльність, що здійснюється уповноваженим суб'єктом, з метою планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; розроблення проектів нормативно-правових актів; прийняття (видання) нормативно-правових актів; ведення обліку нормативно-правових актів; здійснення правового моніторингу (ст. 2 ч. 1 Закону України «Про правотворчу діяльність»). [3]

В статті 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» визначено безпосередньо принципи правотворчої діяльності. [3] Нагадаємо, що часто принципи права сприяють формулюванню високої оцінки певного явища, охоронюваного правом, або можуть бути закріплені в нормативно-правовому акті у формі чіткої директиви. Крім того, нерідко в нормах-принципах зустрічаються терміни оціночного характеру чи викладається формула справедливості. [4, с. 26] Водночас в національному законодавстві допускається ототожнення та взаємозаміна таких термінів як «принцип» та «засада». [5, с. 14] Отож, стаття 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» передбачає такі принципи правотворчої діяльності: 1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; 2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) демократичності; 4) пропорційності; 5) необхідності та обґрунтованості; 6) системності; 7) наукового забезпечення; 8) ресурсної забезпеченості. [3]

Безперечно, кожен із зазначених принципів передбачає необхідність теоретичного та прикладного осмислення, формулювання ключових напрямків його розуміння та реалізації. Зупинимось на елементах принципу, який в досить узагальненому розумінні можна назвати принципом гуманізму - пріоритетність утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав їх дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження. До основних міжнародно-правових актів, що встановлюють загальнолюдські стандарти прав і свобод особи, та стосуються правового статусу людини і громадянина і з якими узгоджуються приписи Конституції і відповідних нормативних актів України, належать: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права(1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейській соціальний стандарт (1961), Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989), Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЕ (1990). [6, с. 31]

Зважаючи на обмежений обсяг публікації, зупинимось на лише на основних положеннях Загальної декларації прав людини в контексті реалізації дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини як принципу правотворчої діяльності. Отож, в Загальній декларації прав людини варто виокремити статті 7, 8, 11, 12 та 29, які містять вимоги до змісту закону, що стосується прав і свобод людини. [7] Адже такі вимоги зобов'язують законодавця, в першу чергу парламент, формувати зміст закону відповідним чином.

Виходячи зі ст. 7 Загальної декларації прав людини, всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації. [7] Зазначені положення варто реалізовувати процесі правотворчості у взаємозв'язку з принципом рівності перед законом та

недискримінації, викладеним в ст. 3 п. 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» [3] у розумінні загального контексту принципу верховенства права.

Відповідно до ст. 8 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. У ст.11 Загальної декларації прав людини вказано, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину. Стаття 12 Загальної декларації прав людини передбачає, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань. [7] Дані норми також необхідно втілювати в правотворчій діяльності поєднуючи із принципом доступу до правосуддя як елементу верховенства права.

Окремо варто наголосити на ст. 29 ч. 2 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. [7] Особливо дане положення потребує виваженої реалізації в правотворчій діяльності в умовах існуючого в Україні воєнного стану.

Отож, принципи правотворчої діяльності – основоположні засади, керівні ідеї, начала, на яких ґрунтується правотворча діяльність, визначаються напрямки її реалізації та розвитку. Міжнародні стандарти в сфері прав людини, дотримання яких визнано одним з принципів правотворчої діяльності, визначаються рядом правових актів. Дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини слід реалізовувати в поєднанні з іншими принципами правотворчої діяльності. Більш ґрунтовне подальше дослідження як дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини, так і інших, визначених в законі принципів правотворчої діяльності, сприятиме належній реалізації таких принципів у їх взаємозв'язку.

Джерела та література:

1. Юхимюк О. Принципи права як ефективний регулятор суспільних відносин. *Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики [Текст] : матер. щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. (19-20 квітня 2012 р.)*; за заг. ред. проф. В. В. Коваленка; у 2-х ч. Ч. 1. К.: НАВС, 2012. С. 134-137.
2. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні: дис... докт. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2020. 507 с.
3. Про правотворчу діяльність: Закон України № 3354-IX від 24 серпня 2023 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення 01.12.2023)
4. Юхимюк О. Способи викладу принципів права у нормативно-правових актах. *Історико-правовий часопис* : науковий журнал. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 2 (4). С. 23-27
5. Юхимюк О. Особливості викладу принципів права у національному законодавстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. Випуск 6. Т. 1. Херсон, 2013. С. 12-15.
6. Слінько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. *Права людини і демократія* : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 30-34.
7. Загальна декларація прав людини. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 01.12.2023)

Yukhyimiuk O. Compliance to international human rights standards as a principle of lawmaking. *The principles of lawmaking are the fundamental principles, guiding ideas, and foundations on which lawmaking is based and which determine the directions of its implementation and development. International human rights standards are established by a number of international legal acts. Compliance with international human rights standards should be implemented in conjunction with other principles of lawmaking.*

Keywords: *principles of law, lawmaking, human rights*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКА ПРИ ЗВІЛЬНЕННІ З РОБОТИ В ПЕРІОД ТИМЧАСОВОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ

I. М. Якушев

Заборона припинення трудових відносин у період тимчасової непрацездатності працівника передбачена законодавством про працю лише при звільненні з ініціативи роботодавця. Обґрунтовується необхідність поширення даної гарантії також при припиненні трудових відносин за іншими підставами, якщо ініціатива походить від роботодавця.

Ключові слова: *трудоий договір, захист трудових прав, припинення трудових відносин.*

Припинення трудового договору може відбуватися за різними підставами, передбаченими у Кодексі законів про працю України (далі - КЗпП України) [1] та інших законах. За волевиявленням їх традиційно поділяють на п'ять груп: підстави, в яких виражено волевиявлення обох сторін (угода сторін, закінчення строку тощо); волевиявлення працівника (ст.ст. 38, 39 КЗпП України); волевиявлення роботодавця (ст.ст. 40, 41 КЗпП України); волевиявлення третіх осіб (призов на військову службу, набрання законної сили вирокком суду, яким працівника засуджено до покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи тощо); обставини, які наступають незалежно від волевиявлення людини (смерть працівника чи роботодавця). Кожній з цих груп властиві особливі гарантії, передбачені для працівників при припиненні трудових відносин.

Частина 3 ст. 40 КЗпП України передбачає заборону звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності. Зазначене правило поширюється на всі підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, передбачені статтями 40 і 41 КЗпП України, за винятком нез'явлення на роботу працівника протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і пологах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні (п. 5 ч. 1 ст. 40 КЗпП України). Разом з тим, ініціатива припинення трудового договору з працівником може походити від роботодавця і при звільненні за підставами, передбаченими іншими стаття (крім ст.ст. 40 і 41) КЗпП України.

Доволі поширеним є припинення трудового договору за угодою сторін (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України) та у зв'язку із закінченням строку трудового договору (п. 2 ч. 1 ст. 36 КЗпП України). Для припинення трудового договору за угодою сторін повинна бути згода на це обох його сторін, проте ініціатива припинення трудових відносин може походити або від працівника, або від роботодавця. Закінчення строку трудового договору саме по собі не означає припинення трудових відносин. Для звільнення за цією підставою повинна бути вимога однієї з сторін трудового договору, і в переважній більшості такою стороною виступає роботодавець. Зважаючи на це, на нашу думку, законодавство повинно передбачати заборону звільнення у період тимчасової непрацездатності за угодою сторін і у зв'язку із закінченням строку трудового договору у тому випадку, якщо ініціатива походить від роботодавця, і дозволяти звільнення у випадку ініціативи працівника.

Подібна ситуація виникає і при припинення трудового договору з підстав, передбачених трудовим договором з нефіксованим робочим часом, контрактом (п. 8 ч. 1 ст. 36 КЗпП України). Згідно ч. 16 ст. 21-1 КЗпП України, у трудовому договорі з нефіксованим робочим часом можуть встановлюватися додаткові підстави для його припинення, які повинні бути пов'язані із здібностями чи поведінкою працівника або іншими причинами економічного, технологічного, структурного чи аналогічного характеру. Частина 3 ст. 21 КЗпП України надає можливість сторонам контракту встановлювати угодою сторін умови розірвання договору, в тому числі дострокового. Як вбачається з наведеного, законодавство передбачило можливість включення до трудового договору з нефіксованим робочим часом і контракту підстави, ініціатором застосування яких може виступати роботодавець чи працівник. Залежно від ініціатора припинення трудового договору повинна застосовуватися і заборона на звільнення у період тимчасової непрацездатності працівника.

Заборона звільнення працівника в період його тимчасової непрацездатності повинна застосовуватися і при припиненні трудового договору у зв'язку з відмовою працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмовою від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці (п. 6 ч. 1 ст. 36 КЗпП України), оскільки ініціатива в цих випадках завжди походить від роботодавця.

Варто звернути увагу також і на рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Жабо Тетяни Максимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 40 Кодексу законів про працю України від 4 вересня 2019 року № 6-р(II)/2019, в якому Конституційний Суд України вказав, що «контракт укладається на строк, який встановлюється за погодженням сторін та містить чітке зазначення, коли розпочинається строк дії контракту та коли він закінчується. Проте наведене не може бути підставою для незастосування до працівників, які працюють відповідно до укладеного контракту, положень частини третьої статті 40 Кодексу, і такі працівники не можуть бути звільнені в день тимчасової непрацездатності або в період перебування у відпустці, оскільки це зумовить нерівність та дискримінацію цієї категорії працівників, ускладнить їх становище та знизить реальність гарантій трудових прав громадян, встановлених Конституцією і законами України» [2].

У вказаному рішенні Конституційний Суд України також зазначив, що «положеннями частини третьої статті 40 Кодексу закріплені гарантії захисту працівника від незаконного звільнення, що є спеціальними вимогами законодавства, які мають бути реалізовані роботодавцем для дотримання трудового законодавства. Однією з таких гарантій є, зокрема, сформульована у законодавстві заборона роботодавцю звільняти працівника, який працює за трудовим договором і на момент звільнення є тимчасово непрацездатним або перебуває у відпустці. Отже, нерозповсюдження такої вимоги на трудові правовідносини за контрактом є порушенням гарантій захисту працівників від незаконного звільнення та ставить їх у нерівні умови порівняно з працівниками інших категорій. Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини третьої статті 40 Кодексу є такими, що поширюються на усі трудові правовідносини» (п. 3 мотивувальної частини Рішення).

На нашу думку, висновок Конституційного Суду України про поширення положення ч. 3 ст. 40 КЗпП України на усі трудові правовідносини не враховує всіх особливостей припинення трудових відносин і обмежує права тих працівників, які самі ініціювали припинення трудового договору.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за доцільне у КЗпП України закріпити гарантії прав працівників при звільненні в період тимчасової непрацездатності, доповнивши ст. 22 КЗпП України частиною 5 такого змісту: «Забороняється припинення трудового договору в період тимчасової непрацездатності працівника. Звільнення працівника в період тимчасової непрацездатності допускається, як виняток, за його заявою».

Джерела та література:

1. Кодекс законів про працю України : затв. Законом Верховної Ради Української РСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII / Верховна Рада Української РСР. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. додаток до № 50. Ст. 375.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Жабо Тетяни Максимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 40 Кодексу законів про працю України від 4 вересня 2019 року № 6-п(II)/2019. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-19> (дата звернення: 15.11.2023).

Yakushev I. Problems of ensuring the employee's rights upon dismissal from work during the period of temporary incapacity for work. *The prohibition of termination of employment relations during the period of temporary incapacity for work of the employee is provided by the labor legislation only in case of dismissal at the initiative of the employer. The need to extend this guarantee is substantiated also when the employment relationship is terminated for other reasons, if the initiative comes from the employer.*

Keywords: labor contract, protection of labor rights, termination of labor relations.

(НЕ) ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

М. М. Яцишин

Розглянуто конституційні аспекти дотримання, обмеження та порушення законних прав і свобод людини в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: війна, російсько-українська війна, воєнний стан, права людини.

Актуальність і важливість прав людини, їх реалізація та захист є очевидними. Головною загрозою і перешкодою для реалізації прав людини стають збройні конфлікти. Саме в умовах конфліктів та війн порушення прав стають надзвичайно масштабними.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Строк дії воєнного стану в Україні продовжувався Указами Президента України від 14 березня 2022 року № 133, від 18 квітня 2022 року № 259, від 18 травня 2022 року № 341, від 12 серпня 2022 року № 573, від 7 листопада 2022 року № 757, від 6 лютого 2023 року № 58, від 01 травня 2023 року № 254.

Указом Президента України від 26 липня 2023 року № 451 продовжено строк дії воєнного стану з 05 години 30 хвилин 18 серпня 2023 року строком на 90 діб.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Право людини на життя задекларовано в Конституції України ст. 27 (Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань); ст. 28 (Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню).

Проте, найголовніше право людини – право на життя – в умовах війни є практично беззахисним, адже вбивства й тілесні ушкодження, викрадення людей на захоплених

територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, з'валтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так і права на гідність та недоторканість.

Особливо незахищеними під час війни є діти, які можуть бути розлучені з батьками, викрадені або примусово вивезені, як наслідок, при цьому втрачають доступ до освіти, медицини, їхнє життя піддається прямій загрозі, що є порушенням прав дитини.

В умовах війни досить часто порушується і право людини на житло, що гарантується ст. 47 Конституції України (Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду). Через руйнування або вимушений виїзд з окупованих територій, людина виявляється позбавленою власної домівки, житла.

У Конституції України у ст.64. зазначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [1].

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Такими обмеженнями може бути необхідність:

- запобігти злочинів чи його перепинити;
- врятувати життя людей та майна, здійснити безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину;
- з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи;
- забезпечити інтереси національної безпеки, територіальну цілісність, громадський порядок, економічний добробут;
- забезпечити охорону здоров'я і моральність населення, захистити репутацію або права і свободи інших людей;
- запобігти розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;
- підтримати авторитет і неупередженість правосуддя тощо.

Інші, крім зазначених вище, окремі обмеження прав і свобод можуть встановлюватися лише в умовах воєнного або надзвичайного стану та завжди мають визначено-тимчасовий характер.

Обмеження прав та свобод передбачені Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану», який вводиться Указом Президента України в інтересах національної безпеки та громадського порядку з метою запобігання заворушенням або кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

На період воєнного стану можуть запроваджуватися такі заходи:

- 1) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан;
- 2) обмеження руху транспортних засобів та їх огляд;
- 3) посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства;
- 4) заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом;
- 5) заборона страйків;
- 6) примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб.

Під час війни додатково можуть здійснюватися такі заходи:

- 1) запровадження комендантської години (заборона перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих пропусків і посвідчень особи у встановлені години доби);
- 2) перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках - проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян;
- 3) заборона призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома відповідного військового комісаріату;

4) обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі;

5) тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і організацій – також навчальної військової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин;

6) заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку;

7) регулювання роботи цивільних теле- та радіоцентрів, заборона роботи аматорських радіопередавальних засобів та радіовипромінювальних пристроїв особистого і колективного користування;

8) особливі правила користування зв'язком та передачі інформації через комп'ютерні мережі;

9) порушення у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських організацій в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції, а саме:

Ст. 24 – громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Ст. 25 – громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Ст. 29 – кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Ст. 40 – усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Ст. 51 – право на укладання шлюбу.

Ст. 52 – діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Ст. 55 – права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Ст. 56 – кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Ст. 57 – кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти,

що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Ст. 58 – закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

Ст. 59 – кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Ст. 60 – ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Ст. 61 – ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Ст. 62 – особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Ст. 63 – Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Ці положення є гарантією невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини, закріпленою у статті 21 Конституції України.

Питання забезпечення та дотримання прав людини в умовах війни потребує уваги і вивчення з боку науковців, громадськості, міжнародних організацій та спостерігачів, з метою недопущення їх порушення та з обов'язковим покаранням винних у разі їх кричущого недотримання.

Джерела та література:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Які права можуть порушуватися під час війни і як їх захистити URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/700/yaki-prava-mozut-porusuvatis-pid-cas-viini-i-yak-ix-zaxistiti>

3. Як захистити права людини під час війни. Відповідають правники URL: <https://suspilne.media/380615-ak-zahistiti-prava-ludini-pid-cas-vijni-vidpovidaut-pravniki/>

Yatsyshyn M. (No) violation of human rights in the conditions of the russian-ukrainian war. *The constitutional aspects of observing, limiting and violating the legal rights and freedoms of a person in the conditions of the russian-ukrainian war are considered.*

Keywords: war, russian-ukrainian war, martial law, human rights.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ВЗАЄМОДІЯ, ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ ЧИ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ

С. В. Балабаш

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. П. Крисюк

Дана стаття присвячена дослідженню проблеми співвідношення держави та права. Акцентовується увага на взаємному впливі та взаємодії держави та права, визначенні протиріччя та відмінності між державою та правом, наведено різні позиції щодо співвідношення держави та права, що склались у науковій доктрині.

Ключові слова: держава, право, співвідношення держави та права, вплив, взаємодія, протиріччя, відносини.

У юридичній науці склалась однозначна та неоспорювана думка: право та держава тісно пов'язані, між державою і правом існують складні і багатосторонні діалектичні взаємозв'язки і взаємозалежність. Вони мають спільне призначення - вони обоє виступають засобами впорядкування суспільних відносин, покликані забезпечити нормальні умови життєдіяльності людей, слугувати для них способом спільного задоволення інтересів, узгодження та вираження їхньої волі. З'являючись історично в силу одних і тих самих причин, держава та право характеризуються відносно тривалим періодом свого виникнення, в межах якого ґенеза держави і права має свої особливості. Зазначені правові явища мають і багато спільного, адже, як відомо, їхні соціальні та ґносеологічні корені та типологія збігаються.[1, с. 86]

Зв'язок держави і права простежується у його конкретних проявах – застосуванні права, правотворчості, законності, формах реалізації права, правовій освіті, тлумаченні права, правових основах діяльності державного апарату та ін. Держава створює, змінює і скасовує норми, організує їхнє виконання, забезпечує і охороняє від порушень з допомогою свого примусового апарату, з іншого боку, право впорядковує діяльність державного апарату, обмежує сваволу, забезпечує цивілізовані взаємини між особистістю і державою, панування закону в суспільстві.

Держава і право у своїй взаємодії мають, насамперед, спільні причини виникнення: потреби функціонування суспільства, необхідність організації матеріального і духовного виробництва, потреба політичного управління, потреба підтримки і зміцнення порядку в суспільному житті, необхідність врегулювання стосунків між людьми, налагодження зв'язків між суспільними і політичними інститутами, налагодження відносин з іншими державними системами. [2, с. 475]

При цьому склались різні теоритеричні підходи до питання характеру такого співвідношення. Здебільшого фігурують такі поняття, як «відносини», «зв'язок», «взаємодія», «причинно-наслідкова залежність», «функціональна залежність». Але ці поняття неоднорідні та нетотожні. Йдеться як про різні форми, так і про різні ступені конкретних взаємозв'язків між конкретними об'єктами.

О. М. Балинська, А. С. Токарська справедливо зазначають - у питанні співвідношенні держави і права доречніше говорити про взаємодію, а не про відносини (що відображають ступінь визначення чи невизначення явищ одного іншим) і не про зв'язок (що констатує лише залежність одного явища від іншого та відповідність змін одного об'єкта змінам іншого). [2, с. 471]

Відтак, з огляду на основні позиції науковців, що сформувались у концепції, можна виділити п'ять основних підходів до питання характеру та ступеню взаємодії держави та права, що склались у науці:

Згідно з етатистською концепцією, держава виступає основним інститутом у суспільстві, що відповідає за організацію економічної та інших сфер громадського життя. З метою блага суспільства, держава встановлює певний порядок, забезпечує захист від зовнішніх загроз і т.д. У даному контексті держава визнається передвісником права, яке залежить від неї, є результатом її створення, а отже, право розглядається як система державних установ і можливість використання примусу.

Друга концепція сформульована на засадах природно-правової теорії і передбачає існування права як незалежного від держави феномену. Згідно з цією точкою зору, держава розглядається як результат правового порядку, який передує існуванню самої держави. Право перебуває в надпорядковому становищі, оскільки воно виникає з необхідності забезпечити функціонування правової системи як нормативного механізму. Ця концепція визначила концепцію правової держави, що акцентує увагу на верховенстві права. [3, с. 210]

Дуалістична концепція ґрунтується на наявності складного двобічного функціонального зв'язку між державою та правом: вони взаємно обумовлені і взаємодіють одне на одного. Таким чином, цей взаємозв'язок характеризується двостороннім впливом та взаємозалежністю.

Позитивістська позиція базується на філософії юридичного позитивізму та розвиває ідею самообмеження держави: видаючи закони, держава обмежує себе, підкоряючись їм. Проте це самообмеження визначається самою державою.

Ліберально-демократична позиція обґрунтовує концепцію пов'язаності між державою та правом. Цей підхід визнає пріоритет права, розрізняючи його від закону. Зазначене положення передбачає урахування державою права при ухваленні нових законів та регулюванні різних сфер суспільного життя. [3, с. 213]

На перший погляд, першопричиною виникнення і розвитку права є держава, саме правотворча діяльність державних органів – істинне і єдине джерело права. Проте, право виникло в умовах первісного суспільства (додержавний період). Держава творить право, у нормотворчій діяльності держави воно набуває конкретних форм, а в самій державі отримує гарантію реалізації. Держава творить право, без якого вона не буде державою. Право є примусом і водночас потребує захисту держави (гарантованості). Держава – внутрішня причина права і зовнішня гарантія додержання права. У взаємозв'язку «суспільні відносини – право» можна розглядати державу як опосередковану ланку, яка нарівні зі зовнішніми чинниками (суспільні відносини) продукує право. У процесі спільної діяльності суспільства і держави право набуває певної незалежності. [2, с. 477]

Дехто з теоретиків і філософів вважає, що право (законодавство) є ознакою чи властивістю (атрибутом) держави (державної влади). Проте, співвідношення держави і права – це не співвідношення речі та її ознаки, властивості, а співвідношення двох самостійних взаємодіючих явищ, кожне з яких має притаманні тільки йому ознаки, властивості. Саму правотворчу діяльність можна розуміти як властивість (атрибут) держави, без якої вона не може функціонувати. Але право і держава – це дві системи, що взаємодіють, співрегулюють у певних сферах суспільне життя. [4, с. 128]

Це один аспект взаємодії – так званий примат держави над правом або права над державою. Не можна говорити про вищість держави над правом лише на основі того, що держава творить правові норми і своєю примусовою силою забезпечує виконання права, стабільність правопорядку. Адже очевидним є і значний вплив права на державу: спроможність творити право не розподілена рівномірно по всьому державному апарату (одні органи приймають закони, інші – тільки підзаконні акти тощо), а право впливає на державний механізм загалом (закріплює форму держави, структуру державного апарату, є мірою у здійсненні державної влади та управління, що дає можливість державному організації діяти цілеспрямовано й ефективно). Обмеження діяльності держави юридичними рамками не є капризом чи прагненням суспільства взяти страховий поліс від можливого прояву сваволі зі сторони держави. Це визначається об'єктивною необхідністю, яка впливає з організованості, систематизації та узгодженості дій у всіх сферах суспільства, включаючи політико-правову сферу. [2, с. 480]

У даному контексті можна висвітлити ряд аспектів, які розкривають роль права у взаємодії з державою: а) право чинить вплив на відносини держави з населенням. Держава у

свою чергу регулює суспільні відносини громадян за допомогою права та у межах закону; в свою чергу, і громадяни впливають на державу за допомогою права. б) право легітимізує діяльність держави, регламентуючи заходи та повноваження органів. Державна через право обмежена рамками законодавчих вимог, отже – здобуває юридичну формалізованість; в) за допомогою права встановлюються рамки діяльності держави та обмеження її втручання в особисте життя громадян; г) право закріплює інтереси націй і народностей, впливаючи на відносини держави з різними етнічними групами; д) правовий механізм забезпечує контроль над діяльністю держави і створює гарантії відповідальності перед особою; е) право служить мовою спілкування держави не лише з власним населенням, але й з іншими країнами та світовим співтовариством взагалі; ж) право виступає основним інструментом державного примусу, уточнюючи підстави, межі, форми та процедури його застосування. [4, с. 130]

Як узагальнює Марченко М.Н., про єдність держави і права можна говорити з двох сторін. Перша – зовнішня: спільна соціально-економічна основа, спільні завдання і мета, спільний об'єкт впливу. Друга – внутрішня: неможливість функціонування одного без іншого; взаємооформлення; взаємопорядкування; нездатність системи існувати поза взаємодією одного з одним. [6, с. 78]

У повному, розгорнутому аналізі співвідношення держави і права слід враховувати, насамперед: історичні реальні типи держави, права, суспільства (зокрема, від так званого азійського способу виробництва, суспільства з елементами кастової структури, до традиційного суспільства, індустріального суспільства та ін.); часові та змістово-сутнісні стадії руху суспільства, держави і права (становлення, розвиток, криза, деградація, перехідний період, принципова зміна історичних моделей, їх існування і функціонування та ін.); ідеологічні та світоглядні орієнтації і цінності суспільства, його соціальні та політичні структури (релігійні системи, ті чи інші профілі ідеологічних систем, набір політичних інститутів і принципів та ін.). [2, с. 475]

Проте, варто зазначити і ту обставину, що взаємодія держави та права відбувається не завжди мирно. Відносна самостійність держави від суспільства дозволяє йому здійснювати протиправні дії і приймати протиправні рішення, в тому числі і шляхом видання законів, що суперечать праву, тобто неправових законів [5, с. 20-21].

Висновок. Проаналізувавши основні підходи до розуміння співвідношення держави та права, можна зробити такі висновки. По-перше, варто визнати, що в самій постановці питання про співвідношення держави та права вже закладено внутрішнє протиріччя, оскільки право це система правових норм, спрямованих на регулювання суспільних відносин, а держава – це сукупність матеріальних інститутів. Визначення цих понять вказує на їхню неоднорідність, а порівнювати, як відомо, можна лише однорідні явища чи речі. По-друге, для розуміння співвідношення держави і права варто звернутися до основних концепцій праворозуміння, зокрема природно-правової, нормативіської, соціологічної школи права тощо. З огляду на це варто виділити три точки зору на розуміння співвідношення держави та права: виходячи з теорії нормативізму, складається етатистська концепція співвідношення держави та права. За цією концепцією, держава є інститутом, який передує праву та використовує його як інструмент у своїй діяльності. За природно-правовою теорією право з'являється раніше держави і тому має пріоритет над державою. Відповідно до компромісної теорії держава та право з'являються одночасно і, відповідно, взаємопов'язані між собою. По-третє, співвідношення держави та права включає в себе три головні аспекти: єдність, відмінність, взаємодія.

Джерела та література:

1. Камоліх Д. А. Основні підходи до розуміння співвідношення держави та права в державно-правовій думці. *Держава і право*. 2012. Вип. 55. С. 86-91.
2. Балинська О. М., Токарська А. С., Яценко В. А. Актуальні проблеми філософії права: посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с.
3. Піголкін А. С., Головістикова А. Н., Дмірєв Ю. А. Теорія держави і права: посібник для академічного бакалаврату, 4-е вид., перероб. та доп. Миколаїв: Юрайт, 2016. 516 с.

4. Лебедева О. В. Співвідношення держави та права: теоретико-правовий аналіз. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2010. № 2 (6). С. 127–130.
5. Корчевна Л. О. Співвідношення держави і права (за працями Л. Петражицького, Г. Гурвіча, П. Сорокіна). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип.29 (1). С. 20—23.
6. Марченко М. Н. Загальна теорія держави та права: академічний курс. Миколаїв: Зерцало, 1998. Т. 1: Теорія держави. 416 с.

Balabash S. The problem of the relationship between state and law: interaction, relationship or interdependence *This article is devoted to the study of the problem of the relationship between the state and law. Attention is focused on the mutual influence and interaction of the state and law, the definition of contradictions and differences between the state and law, different positions on the relationship between the state and law, which have developed in the scientific doctrine, are presented.*

Keywords: *state, law, correlation of state and law, influence, interaction, contradiction, relations.*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Н. І. Вознюк

Розглянуто окремі аспекти цифровізації соціальної сфери на сучасному етапі. Визначено основні напрями її подальшого розвитку в Україні.

Ключові слова: *цифровізація, соціальний захист, цифрова трансформація.*

Цифровізація соціальної сфери передусім покликана підвищити якість надання соціальної підтримки громадянам, які опинились у складних життєвих обставинах. Впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій в рамках модернізації системи соціальної підтримки населення є критично важливим в умовах воєнного стану. Така трансформація дозволяє мобілізувати потенціал соціального захисту, запобігти соціальній ексклюзії осіб, які опинились на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, осіб з обмеженими фізичними можливостями тощо.

Напрями та завдання комплексної цифрової трансформації всіх компонентів системи соціального захисту населення в Україні на основі єдиних підходів, стандартів і технологій визначено Стратегією цифрової трансформації соціальної сфери, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р [1]. Необхідною умовою реалізації Стратегії є створення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери. Засади, структура та порядок функціонування Єдиної інформаційної системи соціальної сфери визначено у Положенні про Єдину інформаційну систему соціальної сфери [2]. Така система покликана забезпечити технічну реалізацію уніфікації процедур надання соціальних виплат, пільг та послуг з одночасним збереженням адресного підходу у призначенні; оптимізацію процедур обміну інформацією між суб'єктами Єдиної системи; централізоване зберігання та обробку даних із забезпеченням їх конфіденційності та безпеки. Впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери ще триває в регіонах [3]. Позитивним прикладом її роботи є надання в усіх областях України шести державних допомог саме через Єдину інформаційну систему соціальної сфери: допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомоги на дітей самотнім матерям; допомоги при усиновленні дитини; допомоги малозабезпеченим сім'ям; допомоги особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю; допомоги особам, які доглядають за хворою дитиною.

Створення Єдиної інформаційної системи дозволить реалізувати екстериторіальний принцип при наданні усіх видів соціального захисту. За цим принципом вже надаються послуги у Пенсійному фонді України: особа може звернутись у будь-який сервісний центр Фонду та отримати послуги незалежно від місця проживання або перебування. Одночасно, значну частину послуг можна отримати дистанційно на вебпорталі електронних послуг Пенсійного фонду України або за допомогою мобільного застосунку «Пенсійний фонд». Надання послуг за принципом екстериторіальності набуло особливої ваги в умовах воєнного стану.

Як зазначають у Мінсоцполітики, основним напрямом цифрової трансформації соціальної сфери України зараз є цифровізація соціальних послуг, а також впровадження електронного кейс-менеджменту [4]. Такий підхід дозволяє сформувати індивідуальну траєкторію соціальної підтримки осіб, які потрапили у складні життєві обставини, з врахуванням їх потреб та потенціалу.

Цифрова трансформація соціальної сфери є двостороннім процесом та не може бути успішно реалізована, якщо рецепієнти не володітимуть цифровими навичками та, відповідно, не будуть готові отримувати послуги онлайн. Згідно з результатами дослідження цифрової грамотності українців, проведеного у 2023 році Міністерством цифрової трансформації України за підтримки швейцарсько-української Програми EGAP [5], рівень цифрових навичок населення має тенденцію до сталого зростання. Зокрема, за результатами дослідження 2023 року, 93% населення України мають цифрові навички загалом, за 4 роки частка людей без навичок користування цифровими технологіями скоротилася на 8% і становить 7,2%. Як показують результати дослідження, одним з ключових факторів, який обумовлює наявність розриву у цифрових навичках є вік. Зокрема, не володіють цифровими навичками 2,1% населення у віці 18-29 років, а серед населення у віці 60-70 років цей показник становить вже 17,4%. Одночас, зберігається розрив у цифрових навичках дорослого населення залежно від рівня освіти, типу зайнятості та матеріального становища [5]. Тому важливим є формування державної політики щодо мінімізації цифрової нерівності з врахуванням впливу на визначені критерії задля забезпечення доступності до цифрових послуг у сфері соціального захисту усіх верств населення.

Цифрова трансформація соціальної сфери – це комплексний процес, який включає не лише впровадження сучасних технологічних рішень, а й модернізацію системи соціального захисту загалом. Впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, новітніх управлінських, фінансових та організаційних рішень має забезпечити для всіх верств населення відкритий та рівний доступ до цифрових послуг та соціальної підтримки. Отже, побудова інноваційної моделі соціального захисту в Україні повинна супроводжуватись одночасним впровадженням цільових програм для найбільш уразливих груп населення задля подолання цифрового розриву; посиленням безпеки даних, наприклад, через використання технології блокчейн; оптимізації бюджетних видатків на соціальну сферу; вдосконалення процедур надання соціальної підтримки; модернізації системи соціального захисту та посилення комплексного підходу, зокрема через впровадження електронного кейс-менеджменту. Такі перетворення безумовно потребуватимуть кодифікації законодавства у сфері соціального захисту.

Джерела та література:

1. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери: схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text>

2. Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 р. № 1130). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>

3. Єдина інформаційна система соціальної сфери успішно функціонує по всій Україні. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23274.html>

4. Костянтин Кошеленко розповів про цифрові новації в соціальній сфері на «DIGITAL BANKING. RECIPES GROWTH – 2023». URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23122.html>

5. Дослідження цифрової грамотності в Україні. 2023 рік. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://osvita.diiia.gov.ua/uploads/1/8740-cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2023_compressed.pdf

Vozniuk N. Digitalization of the social sphere: current state and directions of development in Ukraine. *The article considers certain aspects of the digitalization of the social sphere at the present stage. The main directions of further development in Ukraine are identified.*

Keywords: digitalization, social protection, digital transformation

ЖІНОЧА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Н. Ю. Волчук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. З. В. Зарядюк

У сучасному світі жіноча злочинність стала вагомим і актуальним питанням. Її приділяють менше уваги порівняно з чоловічою злочинністю. У цій статті хочу приділити увагу основним причинам такої злочинності, які шляхи потрібно обрати, щоб зменшити її активність.

Ключові слова: жіноча злочинність, права людини і громадянина, злочинність.

За неповний 2023 рік (з січня по липень) в Україні зареєстровано вже 302,6 тис. кримінальних справ це свідчить про підвищення вчинення кримінальних правопорушень не тільки чоловіками а й жінками [1].

Злочинність, вчинена жінками, є частиною загальної злочинності, являє собою сукупність злочинів жінок, що володіє певною специфікою, яка залежить від соціальної ролі і функції жінки, що визначається способом життя і професійною діяльністю, особливими біологічними і психофізіологічними характеристиками. Жіноча злочинність визначається її історично зумовленим місцем в системі суспільних відносин. Склад злочинної поведінки жінки змінюється внаслідок впливу мінливих громадських і побутових умов жінки, її соціальної ролі [2, с. 146].

З точки зору психологічного підходу, представленого ідеями З. Фрейда, Е. Фромма, К. Хорні, причина злочинів – це психічні властивості жінок, а саме: їх невірніоваженість, схильність до емоцій, слабкий внутрішній контроль. Е. Фромм шляхом критичного розвитку ідей засновника психоаналізу розробив оригінальну теорію, що пояснювала деструктивну поведінку людини, невмотивоване насилля, жорстокість і садизм, які властиві їй. Не слід забувати про соціологічну теорію, яка пояснює причини, мотиви жіночої злочинності у суспільстві. Засновник теорії диференційної асоціації Е. Сазерленд, стверджував, що індивіди стають правопорушниками внаслідок своїх зв'язків з носіями кримінальних норм, злочинній поведінці можна навчатися, як і кожній іншій справі [3].

Жіноча злочинність відрізняється від чоловічої деякими якісними показниками. Вона проявляється найчіткіше у двох сферах суспільного життя:

1. Сфера побуту;

2. Сфера де жінка виконує професійні функції, передусім пов'язані з можливістю вільного доступу до матеріальних цінностей. Щодо корисливо-насилницьких злочинів (убивства з корисливих мотивів, грабежі, розбійні напади), то вони не характерні у чисто жіночому "виконанні", але й їх кількість останнім часом збільшується. Причому спостерігається їх вчинення з особливою жорстокістю. У зв'язку зі значним поширенням проституції та загальною падінням моралі зростає кількість таких злочинів, як зараження іншої особи венеричною хворобою і убивство своєї новонародженої дитини. Переважна більшість жінок-злочинців мешкають у містах (приблизно 3/4). У сільській місцевості ними найчастіше вчиняються крадіжки. Жінки, що входять у змішані злочинні групи, як правило, займають у них другорядне становище. Вони виконують ролі, пов'язані з переховуванням злочинців,

знарядь і засобів вчинення злочину, предметів, здобутих злочинним шляхом, можуть бути навідницями чи відвертальницями уваги потерпілих. Останніми роками число жінок у змішаних групах має тенденцію до зростання, причому їх роль стає вагомішою, а подекуди і вирішальною (скажімо, жінка-організатор зґвалтування або розбійного нападу). [4, 83].

Досить важливим фактором, що впливає на збільшення жіночої злочинності є поширення у характері жінок чоловічих рис, що дедалі ширше спонукує їх неодружену частину до безладного статевого життя, зловживання алкоголем, тютюном, наркотиками, які значно швидше, ніж у чоловіків, викликають залежність організму. Ці чинники сприяють тому, що частина жінок стає на шлях злочинності й проституції. Нерідко жінка виявляється активним учасником протиправних дій чоловіків, а деколи – організатором і керівником таких дій. Жінка легше піддається навіюванню, що дозволяє чоловікам-злочинцям з її оточення втягувати жінку у кримінальну діяльність, особливо коли це стосується інтересів чоловіка, батька, сина, коханця тощо [5, 278].

Важлива роль у радикальному зниженні жіночої злочинності належить передбаченню і своєчасному випередженню виникнення і поширення криміногенних явищ, які можуть детермінувати або детермінують злочинність жінок. Криміногенні явища, що детермінують жіночу злочинність, як відомо, розрізняються залежно від соціального рівня суспільних відносин: від недоліків, пов'язаних з порушеннями у сімейно-побутовій сфері конкретних осіб чи груп населення, до криміногенних явищ і процесів, що охоплюють значний прошарок населення [6].

Існує таке поняття, як теорія попередження жіночої злочинності. Для попередження жіночої злочинності необхідно вживати заходів кримінологічного характеру, такі як: виявлення неблагополучних сімей; встановлення в них джерел негативного впливу на жінку; виявлення та усунення факторів побутової конфліктності; надання соціальної допомоги сім'ям, в яких низький рівень матеріального забезпечення; організацію роботи телефонів довіри; створення приміщень для тимчасового проживання жінок, які стали жертвами насильства [6].

Отже, компетентні органи повинні максимально конкретизувати заходи щодо профілактики криміногенних явищ у певні строки.

Джерела та література:

1. Слово і діло аналітичний портал. Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/08/21/infografika/suspilstvo/yak-zminylysya-rezultaty-roboty-pravoohoroncziv-pochatkom-velykoji-vijny>
2. Комих Н. Гендерна оптика в дослідженні злочинності. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2
3. Євдокімова М. Історичний аналіз жіночої злочинності. Підприємництво, госп-во і право : наук.-практ. госп.-прав. журн. 2018. № 3. С. 140–142.
4. Стулов О. О., Хорошун О. В. КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ з дисципліни «КРИМІНОЛОГІЯ». Дніпро : М-ВО ВНУТР. СПРАВ УКРАЇНИ ДНІПРОПЕТР. ДЕРЖ. УН-Т ВНУТР. СПРАВ ЮРИД. Ф-Т, 2016. 83 с.
5. Криміналістична характеристика жіночої злочинності. Режим доступу: <https://oduvts.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2016-d-2>
6. Попередження злочинності неповнолітніх осіб жіночої статі. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/>

Volchuk N. Women's crime. Prerequisites and ways to solve them. *In the modern world, women's criminality has become an important and relevant issue. It receives less attention compared to male crime. In this work, we will pay attention to the main causes of such crime, and the ways to reduce its activity.*

Keywords: *women's crime, human and citizen rights, criminality.*

ПРАВАЗАСТОСОВНІ ПОМИЛКИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ НАПИСАННІ ВІДОМЧИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ТА ЇХ УСУНЕННЯ

А. Л. Ворожко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодяжна

У статті проаналізовано питання законотворчості України, охарактеризовано головні види правозастосовчих помилок, що виникають в процесі створення нормативно-правових актів України.

Ключові слова: правозастосовча помилка, помилка, усунення правозастосовчих помилок.

На сьогодні при аналізі функціонування законодавства та реалізації права, важливо зауважити, що існують складні аспекти, які потребують подальшого дослідження.

Сучасна правова система України характеризується важливою особливістю – масовим створенням різноманітних нормативно-правових актів. Проте, важливо враховувати, що кількісні показники не завжди відображають якість нормативно-правових актів. Ця ситуація може призводити до правозастосовних помилок, які ускладнюють реалізацію прав громадян та підбивають довіру суспільства до юридичної системи.

В ситуації, коли обсяг законодавства постійно зростає, і нові правові акти надходять у систему держави, належне оформлення процесуальних актів та правильна техніка їх викладу набувають великого значення. Особливе значення юридичної техніки як форми правових ідей зумовлюється зростанням у сучасній Україні інтенсивності правотворчої діяльності та еволюції законодавства, ускладненням завдань його реалізації. Маючи належні знання та уміння застосовувати засоби, правила і прийоми юридичної техніки, можна створювати нормативно-правові акти, які є не лише грамотними, але й якісно оформленими [4, с. 25].

Розкриваючи питання правозастосовних помилок, які виникають при написанні нормативно-правових актів, важливо надати визначення основних понять.

Погляди сучасних вчених-правознавців на поняття "помилка" можуть розходитися, і це призводить до різних тлумачень та термінологічних розбіжностей в сучасній теорії права. Поняття "помилка" може бути інтерпретоване різними способами, включаючи такі тлумачення як "недолік", "вада", "огріх", "деформація" або, більш категорично, як "омана", "недосконалість", "неузгодженість" чи "прогалина".

Помилка – це наслідок невірних дій або рішень, які не досягають поставленої мети. Помилки зазвичай виникають через неточність у виконанні дій та неправильне мислення, і вони порушують встановлені правила. Неправильне мислення та некоректні дії можуть призвести до спотвореного сприйняття об'єктивної реальності, і це зазвичай пов'язано з індивідуальними особливостями суб'єкта. Ці помилки також можуть призвести до непередбачуваних результатів. З логічної точки зору, помилка полягає в спотворенні сприйняття об'єктивної реальності [2, с. 29].

Згідно з Новим тлумачним словником української мови, помилка – це недолік у виконанні підрахунків, написанні слів і подібні виправдовувані неточності; також може бути визнана як похибка, огріх, хиба. Помилка також може виявитися в неправильних переконаннях або невірних уявленнях про щось чи когось. Отже, допускання помилок означає виявлення неточностей, невірностей або неправильностей у різних аспектах [1, с. 155].

Помилки правозастосування – це результат необережного чи ненавмисного недотримання правозастосувачем будь яких загальноприйнятих правил, вимог, стандартів.

Досліджуючи наукові матеріали, можна виділити класифікацію правозастосовних помилок, яку представив Ю. М. Бондар. Він вказує на наступні види правозастосовних помилок:

1) За логічною послідовністю застосування права: пізнавальні помилки: пов'язані з неправильним сприйняттям і розумінням правових норм; логічні помилки: виникають через

нелогічне застосування правових норм або неправильне розуміння логічних зв'язків між ними; неправильний зв'язок між елементами розумового процесу: порушення послідовності або логічних зв'язків між правовими нормами; фактичні помилки: виникають при невірному встановленні чи оцінці фактичних обставин справи; помилки в юридично значущій діяльності: пов'язані з неналежним застосуванням права в конкретних ситуаціях; залежно від ступеня пізнання й усунення: встановлені (виявлені) помилки (ті, які вже були виявлені або визнані), невстановлені (приховані, латентні) помилки (ті, які залишились невиявленими або нерозкритими).

2) За особливостями виявлення і доведення: спірні помилки: виникають у ситуаціях, де існує диспут щодо їх наявності або характеру; безспірні помилки: визнані або встановлені без жодних сумнівів.

3) За обсягом: повні помилки: ті, які охоплюють всі аспекти питання або всю справу; часткові помилки: обмежені певними аспектами або елементами справи [2, с. 30].

Помилки правозастосування також можуть походити від впливу зовнішніх чинників. До таких чинників можна віднести: неясність та суперечності у законодавстві, які ускладнюють розуміння та застосування правових норм; відсутність стабільної юридичної практики, яка може слугувати важливим джерелом для правозастосування; недостатність юридичних знань суб'єкта правозастосування, що може призвести до неправильних рішень; протидія зацікавлених осіб, які можуть впливати на процес прийняття правових рішень; несприятливі умови діяльності, такі як обмежений доступ до інформації або тиск зі сторони інших суб'єктів; недоліки у підборі та розстановці кадрів, що можуть призвести до некомпетентного персоналу; односторонність та неповнота доказів, які можуть вплинути на об'єктивність та обґрунтованість рішень; складність процесуальних вимог до здійснення окремих юридичних дій, що може призвести до помилок у процесі; велике службове навантаження, яке може вплинути на увагу та якість виконання обов'язків; відсутність спеціалізації в роботі, що може призвести до невпевненості та помилок у різних сферах правозастосування.

Розглядаючи види порушень і вимоги, можна класифікувати помилки, які виникають при складанні процесуальних актів. Ці помилки можна розділити на наступні категорії: а) помилки процесуального характеру; б) логічні помилки; в) фактичні помилки; г) мовностилістичні помилки; ґ) логіко-лінгвістичні помилки; д) технічні помилки; е) структурні помилки. Кожен з цих класів помилок може бути детальніше розглянутий та розділений на окремі під категорії в залежності від конкретного контексту і характеру помилок [3, с. 28].

Помилки процесуального характеру представляють собою недоліки, які виникають у процесі застосування правил і процедур. Ці помилки можуть включати в себе: порушення прав процесуальних учасників (наприклад, неправильне обрання процесуального статусу для підсудного або свідка, порушення права на захист), порушення правил збору, помилки при розгляді справи в суді тощо [2, с. 30].

До найхарактерніших видів логічних помилок належать: порушення послідовності висловлювання; логічна суперечність; повторення раніше висловленої думки; відсутність необхідних частин у тексті акту та зв'язку між частинами у реченнях; перестановка частин тексту; жвигання фраз, які призводять до двозначності; невірне підміна особи, від імені якої ведеться документ; поєднання логічно несумісних слів; спотворення змісту речення через порушення порядку слів у реченні; абсурдність висловлювання. Такі помилки можуть включати неправильні висновки або суперечливість у міркуваннях.

Фактичні помилки полягають у неістинності процесу мислення, у спотворенні ситуації, що фіксується, недостовірності відносин, зв'язків між предметами і явищами навколишньої дійсності. Фактичні помилки можуть бути виявлені у випадку, якщо особі, що знайомиться з процесуальними актами, відома фактична сторона і вона може оцінити кожен факт з позиції його достовірності. Серед фактичних помилок слід виділити такі: неточне відтворення власних назв: прізвищ, імен, по батькові, топонімів тощо; помилки в позначеннях дат; неточне відтворення часових меж описуваних фактів; неточності, пов'язані з окремими реальними життєвими обставинами, що мають (суттєве) значення для певного процесуального акту; неточне посилання на статті законів, кодексів та інших нормативно-правових актів [6, с. 17].

Мовностилістичні помилки є наслідком недотримання орфографічних, лексичних, стилістичних і граматичних норм сучасної української мови. До найбільш характерних видів мовностилістичних помилок, що допускаються в текстах процесуальних актів, належать: а) орфографічні помилки полягають у неправильному написанні слів; б) лексичні помилки являють собою недотримання лексико-семантичних норм української мови. Серед типів лексичних помилок можна виділити: порушення лексичної сполучуваності; вжито некодифіковані терміни; незрозуміння значення слова, тобто вживання замість потрібного слова його пароніма; вживання полісемії й омонімії слів, синонімічних термінів в одному тексті; лексична неповнота висловлювання; недоцільне вживання застарілих слів; використання діалектної та розмовної лексики; в) граматичні помилки являють собою недотримання норм слово- і формо- утворення, норм синтаксичного зв'язку між словами у словосполученні й реченні.

У свою чергу граматичні помилки поділяються на: 1) словотворчі – полягають у порушенні структури слова; 2) морфологічні – пов'язані з ненормативним використанням іменників, прикметників, займенників, дієслів і їх форм, помилки при відмінюванні іменників; 3) синтаксичні – полягають у неправильній побудові словосполучення, порушенні структури простих і складних речень, неправильній передачі прямої мови, наявності громіздких конструкцій, що ускладнюють розуміння змісту акту, порушення норм керування чи узгодження, сполученні слів, які за змістом або граматично не з'єднуються; г) пунктуаційні – полягають в ігноруванні пунктуації всередині речень; г) порушення стилю – процесуальні акти кримінального судочинства як різновид офіційних документів, що виходять від державних органів, характеризуються своєрідністю стилю, який покликаний забезпечити точне і чітко закріплення волі уповноважених на це суб'єктів у формі владних велінь і приписів. Порушення стилю акту відбувається тоді, коли стиль неповністю відповідає вимогам юридичної техніки; д) ненормативне скорочення чи неправильне написання абрєвіатур [2, с. 33].

До логіко-лінгвістичних помилок слід віднести помилки, які виникають при недоузгодженості між логічними міркуваннями та мовним виразом. Наприклад, несумісність між фразами і аргументами. В даному слід виокремити плеоназми та тавтологію. Плеоназмами (грец. *pleonasmus* – надлишковість) називаються близькі за змістом слова, які є логічно зайвими, наприклад, я бачив це на власні очі, виявив відсутність грошей 230 гривень. Тавтологія (грец. *tauto* – те саме, *logos* – слово) – це поєднання однокореневих слів у складі словосполучення чи речення, які в іншій формі повторюють раніше сказане, наприклад, як вбачається зі скарги скаргники фактично оскаржують, встановлено факт встановлення вини.

Помилки технічного характеру - це помилки, пов'язані з неправильним використанням технічних засобів та програмного забезпечення при складанні актів. Наприклад, помилки у формативних документів або технічні недоліки в друку [2, с. 34].

Помилки структурного характеру – це помилки, пов'язані з неправильним оформленням реквізитів, неточною передачею окремих реквізитів, які є обов'язковими елементами, притаманними певному виду документа для визнання його дійсним.

Методи попередження та профілактики помилок у застосуванні права – це ті загальні шляхи та інструменти, які в першу чергу покликані на попередження причин виникнення правозастосовних помилок. Передумовою діяльності з усунення правозастосовної помилки є її виявлення, констатація факту неправильного застосування, визначеного вповноваженим суб'єктом, норми права.

Процес усунення правозастосовних помилок передбачає: - усунення вже допущених, наприклад, працівником відповідного органу правозастосовних помилок - скасування помилкового акту застосування права. Важливе значення для своєчасного виявлення та усунення правозастосовних помилок має належна організація контролю за правозастосовною діяльністю відомчого органу; - усунення чинників правозастосовних помилок, що обумовлюють їх виникнення [4, с. 55].

Підсумовуючи, по-перше, потрібно вказати на те, що окремі недоліки сучасної правозастосовної практики зумовлені недостатньою увагою до писемної форми процесуальних актів. По-друге, процесуальний акт повинен відповідати таким властивостям, як: обов'язковість, повнота і конкретність правового регулювання; суворота відповідність

процесуальному закону; логічна завершеність, несуперечність, послідовність викладу тексту; зрозумілість і доступність мови викладу; семантична точність і чіткість понять і термінів; використання термінів із чітким суворо окресленим змістом тощо. По-третє, характер і наслідки правозастосовних помилок, що виявлені при складанні й оформленні процесуальних актів судочинства, свідчать про необхідність подати зразки бланків процесуальних актів або зразки процесуальних актів: а) додатком до процесуальних кодексів України; б) у відомчих нормативних актах; в) в інструкції, розробленій та прийнятій Міністерством юстиції, Міністерством внутрішніх справ, Верховним Судом, Генеральною прокуратурою України.

Джерела та література:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник : за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка : К. : ТОВ Видавництво "Юридична думка", 2007. 1052 с.
2. Бондар Ю. М. Правозастосовчі помилки : міжнародна поліцейська енциклопедія: 10 т. : відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, Ю. С. Шемшученко : к., 2003. Т. 1. 801 с.
3. Красницька А. В. Правозастосовні помилки у текстах процесуальних актів кримінального судочинства : судова апеляція : 2009. № 1. С. 28-33.
4. Нормотворчий процес та правозастосування: навч. посіб. Київ: НУБіП України, 2022. 168 с.
5. Красницька А. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування : посіб. 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Парламентське вид-во, 2006. – 537 с.
6. Красницька А. Правила-вимоги юридичної техніки щодо процесуальних актів кримінального судочинства : Юриспруденція: теорія і практика : 2009. № 1. С. 7-13.

Vorozhko A. Legal errors that arise when drafting departmental normative legal acts and their elimination. *The article analyzes legislative activities in Ukraine, characterizing the main types of legal errors that arise in the process of creating normative legal acts in Ukraine.*

Keywords: legal error, error, elimination of legal errors.

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

О. В. Гіргіль

У тезах визначено застосування цивільними особами вогнепальної зброї, закріплення основних прав та обов'язків при її використанні та відповідальність за застосування вогнепальної зброї.

Ключові слова: вогнепальна зброя, воєнний стан, цивільні особи, збройна агресія, відповідальність.

На час дії воєнного стану громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (далі - цивільні особи), можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав [1].

Так, 3 березня 2022 року Верховною Радою України ухвалено Закон України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України", який надав можливість цивільним особам право активної участі у національному спротиві з метою захисту життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки людини як найвищої соціальної цінності, враховуючи положення частини першої статті 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України.

Застосування цивільними особами вогнепальної зброї, отриманої відповідно до цього Закону, здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під час

виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України [2].

Законодавством України, для відсічі та стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав, у період дії воєнного стану виокремлені види осіб котрі можуть брати участь у захисті України:

– цивільні особи, котрі можуть отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України, а саме Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав» № 175 від 07.03.2022 року [3];

– громадяни України, котрі можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та інших держав, застосовуючи власну нагородну зброю, спортивну зброю (пістолети, револьвери, гвинтівки, гладкоствольні рушниці), мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю та боєприпаси до неї [2].

Під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України у період дії воєнного стану цивільні особи мають право застосовувати вогнепальну зброю для:

- відбиття нападу або попередження загрози нападу на об'єкти, що охороняються;
- звільнення заручників чи військовополонених, захоплених військових або цивільних об'єктів, перешкоджання такому захопленню;
- знищення зброї, бойової техніки, транспортних чи технічних засобів, які перебувають у користуванні людей, причетних до збройної агресії;
- захисту цивільних або об'єктів від нападу;
- запобігання чи припинення діяльності, затримання, роззброєння або знешкодження людей, причетних до збройної агресії;
- припинення дій людей, які вчинили чи вчиняють правопорушення;
- припинення дій осіб, які перешкоджають виконанню законних вимог осіб, залучених до виконання завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану;
- відбиття нападу на осіб, залучених до виконання завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану, або інших осіб, у разі виникнення загрози їх життю чи здоров'ю [4].

Цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на підставі та в порядку, визначених ст. 1 та ст. 4 Закону "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України".

Згодом законодавець прийняв рішення, що цей закон повною мірою не врегулював відносини, які склалися в частині обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння в умовах воєнного стану і прийняв Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» № 2124-IX від 15.03.2022 р.) [5].

Цим Законом до КК України було включено ст. 431 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Згідно з ч. 1 ст. 431КК не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У ч. 3 ст. 431 КК закріплено, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

Частина 4 статті 431 КК передбачає, що не вважається виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, яке явно не відповідає небезпечності агресії або обставинці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу.

Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети (ч. 1 ст. 42 КК). Ризик визнається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній обставинці дією (бездіяльністю), не поєдною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам (ч. 2 ст. 42 КК). Ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій (ч. 3 ст. 42 КК) [5].

Питання що стосуються врегулювання та упорядкування обігу вогнепальної зброї в Україні в період воєнного стану є надважливими та багатоаспектними, що відповідно потребує законодавчого регулювання, та швидкості прийняття змін зі зміною ситуації на фронті та в цілому у суспільстві.

Джерела та література:

1. Чепіжко А. А. Актуальні питання видачі зброї в період дії воєнного стану проти збройної агресії російської федерації. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1(42). 2022. С. 97-101. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2022/20.pdf
2. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>
3. Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 07 березня 2022 р. № 295/37631 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-22#Text>
4. Порядок застосування цивільними особами вогнепальної зброї під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України у період дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2022 р. № 448 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448-2022-%D0%BF#n9>
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>

Hirhil O. Use of firearms by civilian persons during the period of martial status

The theses define the use of firearms by civilians, the establishing of basic rights and responsibilities when using them, and responsibility for the use of firearms.

Keywords: *firearms, martial law, civilians, armed aggression, responsibility.*

ПОШИРЕННЯ ФОТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ У ВОЄННИЙ ЧАС

О. П. Гусак, Т. П. Гусак*Науковий керівник: д.ю.н., проф. О. О. Кваша*

Публікація розглядає проблематику поширення інформації в соціальних мережах під час воєнного стану, зокрема в контексті війни між Україною та росією, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. Автори публікації наголошують на необхідності правомірного публікування інформації в соцмережах в умовах війни. Зазначається, що багато країн мають заборони на використання соцмереж військовослужбовцями, оскільки це може надавати ворогові стратегічні переваги. Автори розглядають правові аспекти публікації інформації про переміщення Збройних сил України та інших військових формувань в умовах воєнного чи надзвичайного стану, а також наводять приклади наслідків публікацій в соцмережах.

Ключові слова: "фотографічний твір," "неправомірна публікація," "соціальні мережі," "воєнний стан."

Вранці 24 лютого 2022 року російська федерація здійснила військовий напад на територію України, у зв'язку з чим в Україні був введений воєнний стан.

Збройні сили України виконують бойові завдання для захисту населення України та державного та приватного майна. Громадяни України також щодня ведуть боротьбу на інформаційному фронті цієї війни. Зазначене зумовлює необхідність правомірного публікування інформації в соціальних мережах.

Враховуючи міжнародний досвід, слід констатувати, що у багатьох країнах існує заборона для військових користуватися соціальними мережами, зокрема викладати фотографії під час виконання своїх обов'язків. (наприклад, в Ізраїлі [3]).

У розрізі цього питання потрібно розкрити поняття Open source intelligence (OSINT) розвідка на основі відкритих джерел. OSINT є досить потужним механізмом для ведення війни, який згідно з оцінкою експертів дає змогу отримувати американській розвідці від 35 % до 95 % розвідданих.

Ще у 1947 році відомий аналітик ЦРУ Шерман Кент стверджував, що в мирний час до 80 % інформації, яку використовують політики в ухваленні рішень, можна отримати з відкритих джерел. Щоб донести свою точку зору, Кент запропонував п'ятому професорам Ельського університету підготувати звіт про стан армії США, чисельність бойових частин і з'єднань не нижче ніж рівень дивізії, потужності військово-морського флоту і бойової авіації, на основі лише відкритих джерел інформації. В результаті досліджень через три місяці вчені надали Кенту кількості сторінок даних. Оцінка Кента зводилась до того, що на 90% цей звіт відповідав дійсному стану речей. ЦРУ негайно засекретило результати проведеної праці, що дістала назву «Ельський звіт» [2].

Bellingcat колектив журналістів-розслідувачів, що займається франкчетінгом (напрямом журналістського контролю) та розвідкою відкритих джерел. Саме ця організація змогла довести участь великої кількості російських військовослужбовців на території Донбасу. Зробили вони це завдяки соціальним мережам, таких як «Вконтакте» та «Однокласники». Наприклад, журналісти за допомогою фотознімків військових із цуценятами довели, що російські військовослужбовці провели біля українського кордону тривалий час. Цуценята вирости та стали дорослими собаками.

InformNapalm ще одна розвідувальна організація довела, що військовослужбовці 205-ї окремої мотострілецької бригади були помічені на території України, а саме: Шахтарськ, Донецьк, Луганськ, Горлівка, Макіївка. Доказами стали знову ж таки фотографії у соціальних мережах [4].

У зв'язку із збройною агресією російської федерації на території України Верховна Рада України запровадила кримінальну відповідальність за зйомку переміщень Збройних сил України в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, Кримінальний кодекс України

доповнено ст. 114-2, де зазначено, що за поширення інформації про переміщення, направлення зброї, озброєння та бойових припасів в Україні, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років. Винятком є інформація, що була поширена Генштабом ЗСУ, Міністерством оборони чи іншим офіційним джерелом.

За поширення інформації про рух, переміщення чи розташування ЗСУ чи інших утворених відповідно до законодавства України військових формувань, де можливо їх ідентифікувати на місцевості, передбачено покарання у виді позбавлення волі від 5 до 8 років [1].

Генштаб ЗСУ із початком війни закликав громадян не фотографувати:

- об'єкти, у які влучили (чи промахнулися) ракети, оскільки це дає змогу ворогові коригувати вогонь;
- військові об'єкти, тому що одразу вірогідність знищення такого об'єкту збільшується;
- переміщення військової техніки та озброєння.

Також командування ЗСУ просять не публікувати світлини, що містять обличчя військовослужбовців.

Дотримуватися цих правил важливо для кожного українця. Як приклад, 21.03.2022 ракетним ударом окупаційних військ російської федерації був знищений торговий центр Retroville у м. Київ, внаслідок чого загинуло 8 осіб. Таких наслідків можна було б уникнути, якби користувачі соціальних мереж не виклали світлину, на якій можна побачити припарковані в ангарі торгового центру броньовані автомобілі.

Новоайдарівський районний суд Луганської області 9.07.2021 ухвалив рішення про стягнення штрафу з військовослужбовця за те, що він на своїй сторінці в соціальній мережі опублікував фото у військовій формі ЗСУ при виконанні службових обов'язків в зоні проведення ООС [5]. Фотознімок містив інформацію щодо розташування позиції із прив'язкою до місцевості та частину топографічної карти Луганщини з нанесеними на ній населеними пунктами і місцем фотографування. На думку представників режимно-секретного органу військової частини такі відомості містять службову інформацію, заборонену для розповсюдження.

Водночас суд прийшов до висновку, що військовослужбовець винен у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212-5 КУпАП, а саме: «Порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію» та наклав на обвинуваченого адміністративне стягнення у вигляді сплати штрафу.

До поширення фотографічних творів в соціальній мережі, зокрема у воєнний час, потрібно ставитись досить обережно, оскільки за порушення авторського права особа буде нести відповідальність як за порушення особистих немайнових, так і за порушення майнових прав на фотографічний твір.

Крім того, важливим аспектом є відповідальність кожного перед суспільством у разі поширення особою фотографічних творів, які можуть нашкодити ЗСУ та державі загалом. Незважаючи на неодноразове порушення військовослужбовцями російської федерації та особами, які віддають їм накази, міжнародних правил ведення війни, зокрема Женевської конвенції, Україна як один із учасників формування міжнародного права повинна дотримуватись ратифікованих нею міжнародних договорів, а також правил поширення інформації в умовах воєнного часу.

Джерела та література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року : Офіц. вид. Прийнятий сесією Верхов. Ради України третього скликання. Київ : А,С,К., 2002. 224 с.
2. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.
3. Чи може фото військового в соцмережах бути використано ворогом, або Що таке OSINT-розвідка. АрміяInform – Інформаційне агентство АрміяInform.
4. Russian Contract Servicemen of the 205th SMRB in Ukraine - InformNapalm.org (English). InformNapalm.org (English). URL: <https://informnapalm.org/en/russian-contract-servicemen-of-the-205th-smrb-in-ukraine> (date of access: 09.05.2022).

5. Справа № ___/___/___ // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98237606>

Husak O., Husak T. Distribution of photographic works in wartime. *The publication addresses the challenges of information dissemination on social media during a state of war, specifically in the context of the conflict between Ukraine and Russia that commenced on February 24, 2022. The authors emphasize the necessity of lawful information sharing on social media platforms during wartime. It is noted that many countries impose restrictions on military personnel's use of social media to prevent providing strategic advantages to the enemy. The authors explore the legal aspects of publishing information about the movements of the Ukrainian Armed Forces and other military formations during times of war or emergency. Additionally, they provide examples of the consequences of social media publications.*

Keywords: "photographic work," "unlawful publication," "social media," "state of war".

ДО ПИТАННЯ ПРАВОТВОРЧИХ І ПРАВОЗАСТОСОВНИХ ПОМИЛОК

В. В. Кавкін

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодязна

Правозастовчі та правотворчі помилки є негативним результатом нормотворчої техніки, що тягне за собою появу явних недоліків законодавства. У статті розглянуто поняття цих явищ, способи уникнення таких помилок.

Ключові слова: правозастосовна помилка, правотворча помилка, юридична помилка, правотворчість.

Правотворчі та правозастосовні помилки є явищами, які потребують системного аналізу та наукового осмислення. З одного боку, правотворчий процес визначає правовий статус країни та визначає правила гри для всіх її учасників. З іншого боку, правозастосовча діяльність забезпечує реалізацію цих норм у конкретних ситуаціях та взаємодії з реальним життям. Однак випадки правотворчих і правозастосовних помилок можуть призвести до негативних соціальних наслідків, порушуючи законні інтереси та права громадян.

Україна, яка пройшла складний шлях трансформацій в напрямку правової держави, стикається з викликами удосконалення своєї правової системи та забезпечення відповідності її норм європейським стандартам, особливо з огляду на інтеграцію до Європейського Союзу. Справедливість та дотримання прав людини стають основними критеріями ефективності правового порядку. В цьому контексті аналіз правотворчих і правозастосовних помилок стає надзвичайно важливим для розуміння та вирішення нагальних проблем сучасного правового середовища.

Вивченню цих явищ, а також способам їх подолання приділяється увага науковців, зокрема: Прус Е. У., Дзейко Ж. О., Скакун О. Ф., Билі-Сабдаш І. О., Міневич О. І. та інші. Але і досі питання правотворчих і правозастосовних помилок є не надто дослідженим питанням та викликає дискусії.

Правотворча помилка є видовим поняттям по відношенню до поняття «правова помилка» в обсяг якого входять також правореалізаційні, правозастосовчі та правотлумачні помилки. Саме поняття «помилка» іноді отожднюється із словами недолік або ж дефект [3, с. 25].

У доктрині точиться дискусія, щодо того що ж слід вважати помилкою правотворчості саму діяльність чи її результат. Такі науковці, як Ж. О. Дзейко, О. С. Лашков, Є. В. Лукашева дотримуються думки, що під правотворчою помилкою слід розуміти саме неадекватний результат правотворчої діяльності.

Проте мабуть слушним є зауваження, що помилка може мати місце як на будь-якій стадії правотворчості (діяльнісна форма, яка виражається у неналежній діяльності правотворчого суб'єкта), так і у чинних джерелах правах (документальна форма).

Правотворець у більшості випадків формує норми, керуючись сумлінним дотриманням основних принципів і встановлених норм, які регулюють його діяльність. Виникнення помилок часто пов'язане із неправильним визначенням цілей та засобів правового регулювання. Особливо це виявляється у так званих "стратегічних" неточностях, які формуються на основі громадської думки та оцінюються компетентними органами протягом певного періоду.

Правозастосовна помилка – це ненавмисна текстуальна або смыслова невідповідність дій суб'єкта правозастосування нормам матеріального і процесуального права, а також принципам права, яка має своїм наслідком перешкодження реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права [2, с. 30].

Говорячи про помилки при правозастосовному процесі слід вернутись на початок – до самого правозастосування.

Правозастосування можна вважати правильним, якщо воно відповідає певним критеріям. Ці критерії називаються вимогами щодо процесу та результату правозастосування. Основними вимогами, яким має відповідати правозастосування, є:

- 1) обґрунтованість;
- 2) законність;
- 3) доцільність.

Таким чином коли відбувається невиконання цих вимог – утворюється правозастосовна помилка.

Варто виділяти дві групи таких помилок: текстуальні та словесні.

Текстуальні правозастосовні помилки пов'язані виключно з оформленням тих чи інших правозастосовних дій. В літературі вони класифікуються на мовностилістичні; логіко-лінгвістичні; помилки технічного характеру; помилки структурного характеру тощо.

Словесні правозастосовні помилки пов'язані зі змістовним наповненням та обґрунтуванням тих чи інших правозастосовних дій [2, с. 31].

Подолання цих правотворчих і правозастосовних помилок вимагає комплексного та системного підходу, спрямованого на усунення причин і удосконалення механізмів дії правової системи. Зокрема, існують кілька ключових способів, які можуть сприяти ефективному вирішенню цих проблем:

1. Залучення висококваліфікованих фахівців та експертів з різних галузей для обговорення та розробки нових правових норм сприяє уникненню технічних та концептуальних помилок. Також важливо враховувати думку громадськості через консультації та відкриті обговорення.

2. Забезпечення постійного професійного розвитку для правозастосовників і правотворців є необхідним елементом. Це дозволить їм краще розуміти сучасні виклики та запобігати появі помилок через недостатні знання.

3. Впровадити механізми контролю за правотворчою діяльністю: передбачити процедури громадського обговорення законопроектів, а також можливість оскарження нормативно-правових актів у суді.

Також Міневич О. І. вважає, що удосконалення юридичної техніки, зокрема законодавчої, є ключовим фактором у запобіганні та виправленні правотворчих помилок. Крім того, глибоке теоретичне розуміння сутності правотворчої помилки може бути використане для її подальшого законодавчого закріплення. Це дозволить не лише удосконалити правотворчий процес, а й надати підстави для призиупинення та скасування в судовому порядку нормативно-правових актів, які не відповідають чинному законодавству [1].

Таким чином правотворчі і правозастосовні помилки є серйозною проблемою, яка може мати негативний вплив на стан законності, правопорядку та прав і свобод людини. Для запобігання правотворчим і правозастосовним помилкам необхідно вжити комплексних заходів, які включають покращення підготовки правотворців і правозастосовних органів, впровадження механізмів контролю за правотворчою і правозастосовною діяльністю та удосконалення правотворчої і правозастосовної техніки.

Джерела та література:

1. Міневич О. І. Загальнотеоретичний аналіз правотворчої помилки. Електронний ресурс. Режим доступу: https://lexportus.net.ua/vipusk-3-2018/minevych_o_i_zahalnoteoretychnyi_analiz_pravotvorchoi_pomylyku.pdf
2. Наливайко Л. Р. Теорія і практика правозастосування: конспект лекцій. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1114/10.1.pdf>
3. Пасічна І. О. «Законотворчість, нормотворчість та правореалізація»: навчальний посібник. Полтава : ПолтНТУ. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/5902/1/НАВЧАЛЬНИЙ%20ПОСІБНИК%20Законотворчість%202019.pdf>

Kavkin V. To the issue of law-making and law-enforcement errors. *Law-enforcement and law-making errors are a negative result of the rule-breaking technique, which entails the appearance of obvious shortcomings of the legislation. The article discusses the concept of these phenomena, ways to avoid such mistakes.*

Keywords: *lien error, law-making error, legal error, law-making.*

ФІЛОСОВСЬКЕ ПРАВЕ РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ДОБУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Д. М. Карпюк

Науковий керівник: к. ю. н., доц. Ю. П. Крисюк

Розглядаючи філософське правове розуміння кримінального покарання у добу Київської Русі, ця робота розкриває основні концепції та цінності, які лежали в основі правової системи того часу, досліджує філософські підстави кримінального правосуддя на Київській Русі з точки зору етичних принципів.

Ключові слова: *правове розуміння, кримінальне покарання, Київська Русь, етика, правосуддя, релігійні аспекти.*

Актуальність теми дослідження. Розуміння філософських засад кримінального правосуддя на Київській Русі дозволяє глибше вивчення культурної спадщини та її впливу на формування сучасних цінностей. Аналіз правового спадку давньоруського суспільства має важливе значення для з'ясування історичного контексту та формування правових традицій. Розуміння принципів кримінального правосуддя у минулому може надати інсайтів для вирішення сучасних проблем у сфері правосуддя та покарання. Вивчення філософських основ кримінального правосуддя допомагає висвітлити еволюцію правових уявлень та зрозуміти, як вони впливали на розвиток правової системи. Отже, тема є важливою як для наукового співтовариства, так і для тих, хто цікавиться історією права, філософією, та розвитком правових концепцій [1].

У глибині історії Київської Русі виявлення філософського правового розуміння кримінального покарання є важливим елементом для розуміння культурного та цивілізаційного розвитку. Ця епоха, що охоплює IX-XIII століття, не лише визначила формування державності, але й встановила основи правової системи, включаючи в себе визначення суті та мети кримінального покарання. У цьому контексті важливо визначити філософські принципи, на яких ґрунтувалася правова система Київської Русі, і їхній вплив на визначення справедливості та покарання.

Історична основа кримінального покарання в Київській Русі мала правову систему, яка розвивалася з часом під впливом різних факторів, таких як релігія, культура та суспільні норми. Правова система спочатку ґрунтувалася на звичаєвому праві, яке пізніше було

кодифіковано в Руській Правосудді (Правда Руська) в XI столітті. Покарання, за « Руською Правдою», були досить м'якими. До монголо-татарської навали Русь (чи не єдина в Європі) не знала смертної кари як юридично санкціонованого вбивства [4].

Правова система підкреслювала роль громади в підтриманні порядку та вирішенні суперечок. До форм покарання, що використовувалися в Київській Русі, входили штрафи, ув'язнення та фізичні покарання, такі як бичування, каліцтво і навіть розстріл. На ці форми покарання вплинули релігійні та моральні переконання, причому деякі покарання вважались божественною відплатою за злочини. Одним із найцікавіших аспектів кримінального покарання в Київській Русі було акцентування уваги на залученні громади до забезпечення правопорядку. На відміну від сучасних правових систем, де держава має монополію на застосування сили, система Київської Русі значною мірою спиралася на участь громади у вирішенні суперечок і покаранні кривдників. Це вважалося перш за все способом запобігання злочинам, оскільки громада відповідала за те, щоб її члени дотримувалися закону. Іншим визначним аспектом правової системи Київської Русі було використання штрафу як виду покарання. Хоча штрафи все ще застосовуються в сучасних правових системах, вони були особливо поширені в Київській Русі і часто використовувалися як спосіб відшкодування жертві злочину. Наприклад, якщо хтось вкрав річ, він повинен був заплатити штраф жертві на додаток до будь-якого іншого покарання, яке вони отримали.

Філософські теорії кримінального покарання розвивалися з часом із різними поглядами на мету та виправдання покарання. Теорія відплати наголошує на покаранні як на формі справедливості, де правопорушник заслуговує на покарання за свій проступок. Утилітаристська теорія наголошує на покаранні як на засобі запобігання майбутнім злочинам і захисту суспільства. Відновне правосуддя зосереджується на відшкодуванні шкоди, заподіяної злочинною поведінкою, з наголосом на реабілітації та примиренні між правопорушником і жертвою. В умовах Київської Русі правова система мала елементи як утилітарного, так і відновного правосуддя [3].

На Київській Русі, віра стала визначальним фактором у формуванні суспільства. Християнство, що стало державною релігією, знаходило відображення в філософських підвищеннях правосуддя.

Філософія правосуддя Київської Русі ґрунтувалася на концепції спільноти та колективної відповідальності. Злочин вбачався як порушення гармонії в суспільстві, тому покарання спрямовувалося не лише на покарання окремого правопорушника, але й на відновлення рівноваги всієї громади. Колективне відчуття відповідальності покладало певні обов'язки на суспільство щодо реабілітації та перевиховання злочинця.

Візьмемо до уваги філософію церковних отців, що визначали основи правосуддя. Засудження гріхів та ідея покути виявлялись у визначенні кримінального покарання. Покута, спрямована на виправлення душі порушника [3].

Філософське правове розуміння кримінального покарання в добу Київської Русі не уникнуло впливу теологічних концепцій. Воно розглядало судові вироки як вираження божественної справедливості. Покарання отримувало не лише соціальний аспект, але й духовне значення, виконуючи роль врегулювання моральності в громадянському суспільстві.

Правові принципи кримінального покарання в Київській Русі підкреслювали пропорційність у покаранні, де покарання мало відповідати вчиненому злочину. Громадський інтерес і захист також були важливими факторами при винесенні вироку, при цьому покарання розглядалося як стримуючий фактор для майбутніх злочинів. Судді мали право визначати відповідне покарання, враховуючи тяжкість злочину та обставини злочинця. Київська Русь була середньовічною державою, яка існувала з 9 по 13 століття, і була відома своєю розвиненою правовою системою. На правову систему Київської Русі вплинула Візантійська імперія, яка мала значний вплив на розвиток правової системи регіону. Візантійська правова система базувалася на римському праві, і вона підкреслювала важливість писаного права, правових процедур і правових прецедентів. Одним із найцікавіших аспектів правової системи Київської Русі був її підхід до кримінального покарання. Система мала

елементи як утилітарного, так і відновного правосуддя, що означає, що вона мала на меті захистити суспільство від злочинів, а також відшкодувати жертві та відновити баланс справедливості.

До критики кримінальних покарань у Київській Русі відноситься надмірне застосування фізичних покарань та їх вплив на суспільство. Відсутність урахування індивідуальних обставин і реабілітації також викликало занепокоєння. Також була поширена нерівність у покаранні залежно від соціального статусу чи багатства: заможні отримували більш м'які покарання, ніж бідні.

Сучасні системи кримінального покарання розвинулися з часів Київської Русі, маючи відмінності та схожість у правових принципах і формах покарання. У сучасних системах кримінального правосуддя все ще переважає акцент на пропорційності та суспільних інтересах у винесенні вироків. Однак використання фізичних покарань було в основному скасовано, а акцент зміщено в бік реабілітації та зниження рівня рецидивів. Досліджуючи правові та філософські аспекти кримінального покарання в Київській Русі, ми можемо отримати цінні уроки щодо важливості балансу між справедливістю, стримуванням і реабілітацією в сучасних системах кримінального покарання [2].

Роль держави у кримінальному покаранні є дискусійним питанням, де ведуться дискусії щодо легітимності та ефективності державного покарання. Монополія держави на насильство часто використовується для виправдання покарання, вважаючи, що лише держава має право застосовувати силу для підтримки порядку та захисту суспільства. Зрештою, роль держави у кримінальному покаранні має врівноважувати потребу у справедливості та захисті з можливістю зловживань і несправедливості.

Висновки. Отже, у добу Київської Русі філософське правове розуміння кримінального покарання визначалося глибоким впливом християнської віри та традицій спільноти. Сутність справедливості виявлялася у виправленні порушень гармонії та відновленні моральності. Ці принципи відображали не лише соціальний порядок, але й внутрішній світ індивіда, зроблюючи філософію правосуддя важливим аспектом правової системи Київської Русі. Ця філософія визначала принципи, які дотримуються протягом великого періоду історії та залишають слід у сучасному розумінні права та справедливості.

Джерела та література:

1. Бойко О. Д. Історія України: Навчальний посібник / Міністерство освіти України. – К., 1999. – С. 36.
2. Конституція України – основа реформування суспільства. – Х., 1996. – С. 7.
3. Хрестоматія з історії держави і права України. - Т. 1. З найдавніших часів до початку ХХ ст.: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. / За ред. В. Д. Гончаренка. - К.; Ін Юре. – 1997. – С. 72.
4. Крисюк Ю. Деякі аспекти злочину і покарання доби Київської Русі [Текст] / Ю. Крисюк // Історико-правовий часопис: журнал / упоряд. Н. Вознюк, О. Крикунов, О. Старчук, І. Шевчук, О. Юхимюк. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – № 2. – С. 34-37.

Karpiuk. D. Philosophical-legal understanding of criminal punishment in the age of Kyiv Russia. *Examining the philosophical and legal understanding of criminal punishment in the days of Kyiv Rus, this work reveals the main concepts and values that were the basis of the legal system of that time, examines the philosophical foundations of criminal justice in Kyiv Rus from the point of view of ethical principles.*

Keywords: *legal understanding, criminal punishment, Kyiv Rus, ethics, justice, religious aspects.*

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ**Л. В. Колінець, Ю. О. Літвинчук***Науковий керівник: к.ю.н., доц. І. В. Новосад*

Проаналізовано основні альтернативні способи вирішення правових спорів поза межами судових процедур, окреслено функціонал членів юридичних клінік у альтернативному вирішенні правових спорів.

Ключові слова: *правовий спір, альтернативне вирішення правових спорів, переговори, медіація, квазісудовий розгляд.*

Концептуальна ідея альтернативного підходу до врегулювання та вирішення спорів продиктована необхідністю розвантаження судів, підвищення ефективності роботи судової системи, скорочення фінансових та організаційних витрат, орієнтування на підвищення рівня культури ділових відносин. Впроваджувані недержавні способи врегулювання та вирішення правових спорів вимагають глибокого осмислення.

Правовий спір – це розбіжність між сторонами правовідносини з приводу передбачуваного порушення чи оскарження суб'єктивних прав однієї з них. Він є результатом наявності юридичних колізій у правовій системі держави і виникає між суб'єктами права у зв'язку з порушенням суб'єктивних прав фізичних або юридичних осіб [1, с. 137]. Існує кілька варіантів ліквідації спору: вирішення спору державним судом, вирішення спору третейським судом (недержавним судом), примирення сторін.

Механізм вирішення правових спорів передбачає судовий і позасудовий порядок їх розгляду. Підвідомчість визначається законодавством з урахуванням особливостей окремих видів правовідносин. Такі особливості пов'язані не з процедурою вирішення спорів, а з їх матеріально-правовим змістом, для з'ясування якого необхідно визначити, які норми матеріального права повинні застосовуватися під час вирішення спору. Співвідношення судового та позасудового порядку розгляду спорів не має єдиного знаменника, адже в Україні на конституційному рівні передбачено можливість «будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [1].

Міжгалузевий інститут альтернативного вирішення правових спорів в Україні нове явище, хоча практика альтернативного вирішення правових спорів досить поширена у світі. Слід погодитись із Я. П. Любченко, що альтернативні способи вирішення правових спорів становлять систему, яка надає сторонам можливість вибору альтернативних судовому процесу способів вирішення спору [2, с. 71]. Це можуть бути переговори, залучення третьої сторони (кваліфікованої в даній сфері), медіація, консиліація, третейський розгляд, звернення до «квазісудів» та комбіновані способи. Тобто, альтернативні способи передбачають врегулювання спорів за межами судових процедур.

Найпоширенішим, найдоступнішим та найдієвішим альтернативним способом вирішення правових спорів є ведення переговорів. Це процедура за допомогою якої приймається спільне рішення та врегулюється конфлікт сторонами безпосередньо або за сприяння своїх довірених осіб без залучення незалежної третьої сторони. Переговори можуть застосовуватись як самостійний спосіб врегулювання спору або як один з етапів іншого виду альтернативних способів вирішення правових спорів (наприклад, медіація, арбітраж). Переговори можуть проводитись як до, так і після порушення провадження по справі в суді. Але чим раніше сторони вступають у переговорний процес, тим більше шансів, що конфлікт буде врегульовано взаємовигідним чи взаємоприйнятним способом.

Медіація (з латини *mediatio* – посередництво) є одним із найпоширеніших способів урегулювання суперечок у всьому світі. Чинний Закон України «Про медіацію» визначає, що це «позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [4]. До її основних переваг можна віднести оперативність та спрощеність

проведення процедури, відносно невеликі витрати (порівняно з судовими витратами), самостійне визначення меж конфіденційності, збереження ділових партнерських відносин. Хоча процедура медіації і врегульована в Україні на законодавчому рівні, проте слід відзначити, що наявність кваліфікованих медіаторів та практика застосування даного способу врегулювання правових спорів в Україні є відносно новою та потребує удосконалення. В останні роки значно зростає роль онлайн-медіації як способу вирішення правових спорів.

Примирення сторін завжди передбачається як найоптимальніший спосіб врегулювання правових спорів як для сторін, так і для держави, що є приводом для розвитку та впровадження різних альтернативних способів вирішення спорів, до яких можна віднести досудовий (претензійний) порядок врегулювання спорів.

Третейський розгляд справи також можна вважати альтернативним способом вирішення спору між сторонами. Частина друга статті 5 Закону України «Про третейські суди» передбачає, що сторони, уклавши третейську угоду, можуть передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом [5]. Цікавою є практика розгляду правових спорів квазісудовими органами, оскільки трудові спори виключені з компетенції розгляду третейських судів у 2009 році [5], передбачено вирішення індивідуальних та колективних трудових спорів примирними комісіями та комісіями з трудових спорів. Також як квазісудові органи розглядають трудові та спортивні арбітражі [6, с. 58-59].

Питання доцільності впровадження практики застосування альтернативних способів в практичній діяльності юридичних клінік є надзвичайно актуальним та важливим. Зокрема, студент-консультант, наприклад застосовуючи процедуру медіації, має можливість оволодіти навичками психолога, розуміння правової ситуації з погляду обох сторін, а не лише зі сторони інтереси якої він представляє.

Студенти-консультанти юридичних клінік можуть бути при альтернативному вирішенні правових спорів посередниками в переговорах, консультантами однієї зі сторін спору, допомагати у підготовці до третейського розгляду справ, готувати документацію для квазісудового розгляду, виступати в ролі медіаторів виконуючи аналітичну функцію (з'ясування суті та предмету спору), організовуючи переговори, здійснюючи підбір засобів, форм та прийомів ведення переговорів, створення доброзичливої атмосфери, розробки та сприяння підписанню медіативних угод, що спрямовані на результативність процесу вирішення спору.

Залучення фахівців-медіаторів до юридичних клінік та участь студентів у альтернативному вирішенні правових спорів як медіаторів, посередників чи консультантів у переговорах є перспективним напрямом, що дозволить їм отримати теоретичні знання і практичні навички, а також стане основою для подальшого розвитку вмінь та навичок, необхідних для ефективного вирішення проблем і виконання обов'язків професійного юриста у майбутньому. Також імплементація медіації є чудовим прикладом поєднання двох основних завдань клінічної юридичної освіти: навчання студентів та допомога малозабезпеченим громадянам. Вона дає шанс не тільки студентам отримати додаткові практичні навички, але й підвищити рівень допомоги громадянам, які не можуть дозволити собі професійну юридичну допомогу.

Впровадження в практику юридичних клінік практичної роботи щодо альтернативного вирішення правових спорів має ґрунтуватися на трьох основних принципах: поетапній підготовці, компетентності та практичній спрямованості навчання. На першому етапі студенту-консультанту необхідно знайти не лише правовий спосіб вирішення проблеми, а й встановити психологічний контакт із клієнтом. Другий етап передбачає з'ясування позиції клієнта, окреслення цілей. Третій етап включає пошук студентом оптимального варіанта вирішення спору з урахуванням інтересів клієнта.

Практика залучення юридичних клінік до альтернативного вирішення правових спорів взаємовигідна. У консультантів юридичних клінік завдяки роботі з клієнтами у напрямку альтернативного вирішення правових спорів розвивається комунікативна компетенція, вміння вести переговори, уміня виявляти причини виникнення, структуру та динаміку конфлікту, клієнт отримує кваліфіковану юридичну допомогу та знання про способи вирішення правового

спору без звернення до суду, підвищується правова культура та знання про шляхи врегулювання правових спорів у суспільстві загалом.

Загалом, альтернативні способи вирішення правових спорів, порівняно з процедурою судового розгляду є економічними (можуть здійснюватись на безоплатній основі), оперативними (сторони спору не обтяжені обов'язковим регламентом розгляду спору, вимогами до поданих доказів, як у випадку з судовим механізмом врегулювання спору), виключають репутаційні ризики (передбачена конфіденційність процедури) та ефективними, адже дозволяють знайти взаємоприйнятне рішення.

Джерела та література:

1. Гаврильців М., Лук'янова Г. Поняття та юридична природа спорів, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 136-141.

2. Конституція України від 28.06.96. [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 06.12.2023).

3. Любченко Я. П. Сутність альтернативних способів вирішення правових спорів. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр./редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 66-72.

4. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

5. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 року № 1701-IV [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1701-15#Text>. (дата звернення: 05.12.2023).

6. Голубєва Н., Сулейманова С., Бут І., Полуніна О. Г Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів: навч.-метод. посіб. [Ел. видання]. Одеса : Фенікс, 2023. 134 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/25947/NU-OUA-met-Golubeva-%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%9D%20%D0%92%D0%98%D0%A0%D0%86%D0%A8%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed>

Kolinets L., Litvynchuk Y. Alternative ways of resolving legal disputes. *The article analyzes the main alternative ways of resolving legal disputes outside of court procedures, outlines the functionality of members of legal clinics in alternative dispute resolution.*

Keywords: *legal dispute, alternative dispute resolution, negotiation, mediation, quasi-judicial proceedings.*

ПРАВАЗАСТОСОВНІ ПОМИЛКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАПИСАННЯ ВІДОМЧИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

І. О. Копець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. В. В. Колодяжна

Проаналізовано та класифіковано типові правозастосовні помилки, що можуть виникати при розробці відомчих нормативно-правових актів. Визначено основні види таких помилок, надано конкретні приклади, які ілюструють їхні можливі наслідки для правозастосовувачів та суб'єктів відносин. Зокрема, приділяється увага впливу непослідовності та конфліктів між нормами на судові рішення та їх роз'яснення.

Ключові слова: *помилка, правозастосовна помилка, відомчі нормативно-правові акти.*

Написання відомчих нормативно-правових актів в Україні – це важливий етап у формуванні юридичної системи та регулюванні відносин у різних галузях. Забезпечення актуальності таких актів має вирішальне значення для їх ефективного застосування.

Правозастосовні помилки – це неточності, невірності або недоліки в процесі застосування чи тлумачення правових норм. Такі помилки можуть виникати як через неясно сформульовані закони чи норми, так і через неправильне їхнє тлумачення чи невірне застосування в конкретних ситуаціях [2].

В свою чергу, написання відомчих нормативно-правових актів є важливим і відповідальним завданням, що передбачає чіткість, лаконічність та правову точність. При написанні відомчих нормативно-правових актів можуть виникати різноманітні правозастосовні помилки, які можуть ускладнити їх правильне застосування та розуміння.

Ю. М. Бондар зазначає, що до причин помилок правозастосування слід віднести: неясність, недостатність юридичних знань суб'єкта правозастосування, протидія зацікавлених осіб суперечності законодавства, відсутність стабільної юридичної практики, несприятливі умови діяльності, недоліки у підборі та розстановці кадрів, однобічність і неповнота доказів, складність процесуальних вимог до здійснення окремих юридичних дій, велике службове навантаження; відсутність спеціалізації в роботі [1, с. 806].

Ось деякі типові помилки та способи їх усунення:

1. Невизначеність та недостатня конкретність:

- помилка: використання загальних або невизначених термінів може змінити тлумачення залежно від контексту. Для того, щоб усунути цю помилку, потрібно приділяти особливу увагу дефініціям та конкретизації термінів, щоб уникнути двозначностей.

2. Непослідовність та неузгодженість:

- помилка – непослідовність у формулюваннях або неузгодженість між різними частинами акта може призвести до непорозумінь. Для усунення цього використовують стандартні терміни та фрази, перевіряють узгодженість положень між різними розділами.

3. Надмірна складність та формалізм:

- помилка – вживання надмірної кількості технічних термінів та важких конструкцій може ускладнити зрозуміння акта. Щоб усунути цю помилку потрібно прагнути до лаконічності та зрозумілості, використовувати просту мову, де це можливо.

4. Невраховання змін в законодавстві:

- помилка: неоновлення тексту відповідно до нових або змінених законодавчих актів може зробити акт застарілим. Для цього потрібно регулярно перевіряти і оновлювати акт відповідно до змін в законодавстві.

5. Недостатній аналіз практики та досвіду:

- помилка: відсутність врахування реальної практики може призвести до прийняття непрактичних норм. Як зазначає Янишина І., для усунення цієї помилки потрібно аналізувати практику та досвід відповідної галузі, залучати експертів та користуватись позитивним досвідом [3, с. 57].

6. Неякісне врахування думки громадськості:

- помилка: відсутність врахування думки громадськості та зацікавлених сторін може породжувати конфлікти та незадоволення, тому потрібно забезпечувати відкриті консультації та громадську участь під час розробки нормативно-правового акта.

Отже, при написанні відомчих нормативно-правових актів важливо дотримуватися прозорості, чіткості та врахування реальних потреб громадян та бізнесу. Постійний моніторинг та оновлення дозволять уникнути багатьох правозастосовних проблем.

Джерела та література:

1. Бондар Ю. М. Правозастосовчі помилки (причини). Київ, 2003. 806 с.
2. Помилка при застосуванні права. Поняття та характеристика. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/306/Prus%20Pomilka%20pri%20zas2.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Дата звернення 06.12.2023).
3. Янишина І. Поняття «правотворча помилка» та його співвідношення з іншими поняттями. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали

XVIII регіональної науково-практичної конференції (26-27 січня 2012 р.). Львів: Вид. юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка. 2012. С. 57-58.

Kopets I. Legal errors and their influence on the writing of departmental regulatory and legal acts. *Typical law-enforcement errors that may occur during the development of departmental legal acts have been analyzed and classified. The main types of such errors are defined, and specific examples are given that illustrate their possible consequences for law enforcement officers and subjects of relations. In particular, attention is paid to the impact of law inconsistencies and conflicts between norms on court decisions and their clarification.*

Keywords: error, law enforcement error, departmental regulatory legal acts.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗЛОЧИНУ У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Ю. П. Крисюк, А. В. Швець

Дослідження присвячене аналізу філософсько-правового розуміння кримінального злочину у добу Української Центральної Ради (1917–1918). В роботі розглядаються філософські підстави правового розуміння, структура правового ландшафту, поняття та класифікація кримінальних злочинів, засудження та покарання, гарантії прав обвинуваченого та вплив зовнішніх чинників на кримінальну політику у зазначений період. Результати дослідження допоможуть зрозуміти особливості правового мислення та визначити його вплив на формування сучасної правової системи України.

Ключові слова: філософія права, кримінальний злочин, Українська Центральна Рада, засудження та покарання, гарантії прав, правове мислення.

Актуальність теми дослідження. Дослідження актуальне через потребу в глибокому розумінні філософсько-правових аспектів визначення кримінального злочину в історичному контексті. Аналіз цього періоду надасть можливість краще зрозуміти еволюцію правових концепцій та їхній вплив на формування сучасного правового середовища. Дослідження може стати важливим внеском у вивчення історії української правової доктрини та впливу історичних подій на формування сучасних правових цінностей.

Виклад основного матеріалу. Українська Центральна Рада була стрижневою інституцією в історії України, відігравши значну роль у формуванні політичного, соціального та правового ландшафту країни. Протягом свого короткого існування з 1917 по 1918 роки Українська Центральна Рада створила правову базу, яка прагнула сприяти справедливості, рівності та свободі особи.

У 1917 році було створено Українську Центральну Раду як представницький орган українського народу з метою забезпечення політичної автономії України в складі федеративної Росії. Політичний контекст епохи ознаменувався розпадом Російської імперії та появою різних національних рухів, які прагнули до самовизначення. Правова база Української Центральної Ради базувалася на засадах демократичного правління, прав особи та верховенства права. Інститут складався з однопалатного парламенту, виконавчої ради та судової влади, які мали повноваження приймати закони та правила та забезпечувати їх виконання через судову систему.

Філософські основи кримінального права в Українській Центральній Раді ґрунтувалися на переконанні, що право має слугувати засобом утвердження соціальної справедливості, рівності та індивідуальних свобод. Українська Центральна Рада вбачала в законі механізм захисту прав особи та забезпечення справедливості. Принципи справедливості та рівності були центральними у правовій системі Української Центральної Ради, і установка прагнула

забезпечити справедливе ставлення до всіх осіб згідно із законом. Також було підкреслено важливість індивідуальних свобод і прав, а правова система спрямована на захист прав особи від свавілля державної влади [1].

Філософсько-правові аспекти людського буття тісно пов'язані з іншими аспектами людського існування. Він завжди був частиною більш широкої перспективи життєвої сфери людської особистості. Тому важливо розглядати феномен криміналізації свідомості, держави і суспільства в більш широким координатах загальної соціокультурної сфери. Глобалізаційні процеси в сучасному світі спричиняють суттєві зміни не лише в культурному та ідеологічному вимірах, але й впливають на кримінально-правовий вимір [2].

Українська Центральна Рада створила законодавчу базу, яка визначала різні види кримінальних злочинів і відповідні покарання за них. Серед кримінальних злочинів були вбивства, крадіжки, шахрайство та державна зрада. Суворість покарань за різні правопорушення була різною, причому більш серйозні злочини передбачали більш суворе покарання. Встановлювати вину та покарання відповідала судова система, суддів якої призначала Українська Центральна Рада. Судовий процес був справедливим і неупередженим, а підсудні мали право на юридичне представництво та справедливий суд [1].

Значним був вплив кримінальної юстиції Української Центральної Ради на суспільство. Правова система відіграла вирішальну роль у стримуванні злочинності та підтримці соціального порядку. Суворість покарань за кримінальні злочини служила стримуючим фактором для потенційних злочинців, а судовий процес забезпечував досягнення справедливості. Правова система також мала вплив на суспільні норми та цінності, з наголосом на справедливості, рівності та особистих свободах, які допомагали формувати українську національну ідентичність [3].

Правовий вимір глибоко вкорінений у людській особистості. І морально здорові люди не вчиняють багато протиправних дій не тільки через страх бути покараними, а й через власні переконання. Водночас, коли існує несправедливість у соціально-правовому вимірі, люди не знаходять аксіоматичної та переконливої підтримки певних правил, а тому у своїй свідомості вважають себе вільними від правил, яких вони могли б не дотримуватися в несправедливій ситуації. Прикладом цього є ситуація, яка часто зустрічається в тоталітарних режимах [5].

Незважаючи на численні сильні сторони, система кримінального судочинства Української Центральної Ради не обійшлася без критики. Деякі критики стверджували, що законодавча база була надто жорсткою та негнучкою, а покарання часто були надто суворими за незначні правопорушення. Інші критикували судовий процес за несправедливість і упередженість, оскільки на суддів часто впливають політичні міркування. Проте нормативно-правова база Української Центральної Ради була важливим кроком вперед у розвитку українського права і суспільства [4].

Кримінальне судочинство Української Центральної Ради можна порівняти з правовими системами інших тогочасних європейських країн. Хоча були схожі акценти на справедливості та рівності, правова база Української Центральної Ради робила більший акцент на індивідуальних свободах і правах. Порівняно з тогочасними правовими системами сусідніх країн правова система Української Центральної Ради була прогресивнішою та перспективнішою. У порівнянні з сучасними правовими системами правова база Української Центральної Ради може здатися застарілою, але вона залишається важливим історичним прикладом правової системи, яка прагнула сприяти справедливості та рівності [6].

З часом правова база Української Центральної Ради зазнавала змін і розвитку. Зовнішні чинники, такі як політична нестабільність та іноземна окупація, мали вплив на правову систему та її впровадження. Незважаючи на ці виклики, спадок правової системи Української Центральної Ради залишається актуальним і сьогодні. Акцент на справедливості, рівності та індивідуальних свободах продовжує залишатися наріжним каменем української правової системи.

Висновки. Отже, правова філософія кримінальних правопорушень доби Української Центральної Ради характеризувалася прихильністю до справедливості, рівності та індивідуальних свобод. Правова база, створена Українською Центральною Радою, відіграла значну роль у формуванні українського права та суспільства. Хоча правова система не

обійшлася без критики, вона стала важливим кроком у розвитку українського права. Порівняння з іншими тогочасними правовими системами та зміни та розвиток у часі підкреслюють значення правової системи Української Центральної Ради. Це дослідження має значення для розуміння розвитку української правової системи та містить пропозиції для майбутніх досліджень.

Джерела та література:

1. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (IX–XX ст.) : навч. посібник / І. Й. Бойко. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 408 с.
2. Вовк Ю. Є. Створення Центральною Радою судової системи в Україні (1917 – 1918 рр.) // зб. навч. – метод. матеріалів і наук. ст.. іст. ф-ту. Волин. держ. ун-ту. ім. Лесі Українки. Луцьк : [б. в.], 2018. Вип. 4. С. 9–15.
3. Єпур М. В. Система покарань на українських землях Великого князівства Литовського за церковним правом // Право і держава в дослідженнях молодих науковців : матеріали III-ї наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців Інституту національного та міжнародного права Міжнар. гуманіт. ун-ту (м. Одеса, 26 березня 2010 року). Одеса, 2010. С. 25–28.
4. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кісілюк Едуард Миколайович. К., 2003. 208 с.
5. Мироненко О. М. Генеральне Секретарство (Міністерство) юстиції УНР // Українське державотворення: не витребуваний потенціал : словник–довідник / за ред. О. М. Мироненка. К. : Либідь. 2017. 560 с.
6. Феномен національної держави і права: український та світовий досвід і перспективи: Матеріали Дванадцяті всеукраїнської наукової конференції // Наукові конференції. Вип. 12 / Терлюк І. Я. (укладач) / ІППО НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2020. 168 с.

Krysyuk Yu., Shvets A. Philosophical and legal understanding of the criminal offense in the days of the Ukrainian Central Rada. *The study is devoted to the analysis of the philosophical and legal understanding of the criminal offense during the time of the Ukrainian Central Rada (1917–1918). The work examines the philosophical foundations of legal understanding, the structure of the legal landscape, the concept and classification of criminal offenses, sentencing and punishment, guarantees of the rights of the accused and the influence of external factors on criminal policy in the specified period. The results of the study will help to understand the peculiarities of legal thinking and determine its influence on the formation of the modern legal system of Ukraine.*

Keywords: *philosophy of law, criminal offense, Ukrainian Central Rada, conviction and punishment, guarantees of rights, legal thinking.*

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЖІНКАМИ, ЩО ЗАСУДЖЕНІ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

І. Є. Лаговський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У статті розглянуто деякі аспекти відбування покарання жінками, засудженими до позбавлення волі. Розглянуто проблеми, які виникають при виконанні покарання у вигляді позбавлення волі по відношенню до жінок. Досліджено особливості моральних, психологічних та фізичних особливостей жінок, умов розвитку насильницької злочинності серед жінок та можливості рецидиву злочинів серед жінок.

Окремо розглянуті особливості відбування покарання вагітних засуджених жінок та засуджених жінок, які мають дітей. Проаналізовано умови, в яких засуджені жінки відбувають покарання.

Актуальність даного питання полягає у тому, що виконання покарання у вигляді позбавлення волі до жінок має свої певні особливості, які напряму пов'язані з певними аспектами жіночих психофізичних властивостей. Також окремо можна виділити механізм відбуття покарання позбавлення волі вагітними жінками та жінками з дітьми.

Зроблено висновок, щодо дотримання особливих умов для засуджених до позбавлення волі жінок та проаналізовано варіанти створення додаткових умов, для таких жінок.

Ключові слова: *позбавлення волі, засуджені жінки, установи виконання покарань.*

Щодня кількість судових вироків пов'язаних з позбавленням волі зростає. На жаль, через війну, в Україні погіршується криміногенна ситуація. Рушійними важелями для цього слугують складне економічне становище, військові дії та інше. Така обстановка штовхає багатьох осіб на вчинення протиправних дій та вчинків. Жінки також не є винятком у даному питанні. З кожним місяцем все більше жінок вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини, які характеризуються підвищеною агресивністю, і відповідно, відбувають за них покарання у виді позбавлення волі.

Враховуючи психофізіологічні, моральні особливості жінок, підвищену рецидивну жіночу злочинність, пов'язану із складнощами постпенітенціарного періоду, зростання таких явищ як алкоголізм, проституція тощо можна зробити висновок про необхідність більш детального регулювання їх правового статусу та вдосконалення системи виправлення та ресоціалізації.

Окремі аспекти даної проблеми розглядали у своїх роботах такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. В. Голін, Ю. М. Антонян, А. Б. Блага, В. А. Бадира, М. С. Басенко, О. М. Джужа, О. Г. Колб, А. І. Зубков, О. С. Міхлін, А. Е. Наташев, М. П. Мелентьев, П. Г. Пономарьов, Г. О. Радов, А. С. Ременсон, В. І. Селіверстов М. Н. Голоднюк, І. О. Кирилова, І. В. Корзун, М. В. Стрюк, Є. В. Середа, Л. О. Шевченко, Ю. А. Чеботарьова, та інших.

Як показує практика, засуджені жінки зі стійкою криміногенною поведінкою, виховувались у неблагополучних сім'ях, де батьки, як правило, були алкоголіками, наркоманами, і тому під час виправлення та ресоціалізації важливе значення має комплексний підхід до особливостей умов життя жінки до засудження, що дозволить вибрати найбільш ефективні форми попередження злочинів [4, с. 356].

Засуджені до позбавлення волі жінки становлять окрему специфічну категорію засуджених. Вони потребують особливого механізму подолання негативних наслідків покарання та досягнення мети виправлення. Більшість жінок характеризуються підвищеною емоційною чутливістю. Їх життєві цінності та пріоритети різняться із чоловічими. Саме тому виховний вплив на жінок має здійснюватися з урахуванням важливості зв'язків жінки з сім'єю, необхідності безперешкодного здійснення материнських функцій [1, с. 281].

Кримінально-виконавчий кодекс передбачає особливі умови утримання засуджених жінок, надаючи їм окремі спеціальні права. Так зокрема стаття 141 передбачає можливість організації будинків дитини при виправних колоніях, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки. В такі будинки дитини засуджені жінки можуть влаштовувати своїх дітей, віком до трьох років, де ті перебуватимуть під наглядом та опікою адміністрації такого будинку, і де їм будуть створені усі належні умови для їх життєдіяльності та розвитку. Також для таких дітей передбачене повне державне забезпечення.

У випадку якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати разом з дитиною у такому будинку, їй має бути надана можливість вільно спілкуватися з нею, у час вільний від виконання засудженою покладених на неї обов'язків.

Також відповідно до статті 142 передбачається можливість проживання за межами виправної колонії вагітним жінкам, засудженим до позбавлення волі, на час їх звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку. Дане

заохочення можливе для засуджених жінок, які сумлінно ставляться до праці і дотримуються умов режиму [3, с. 16-17].

Важливою проблемою також є те, що в Україні законодавець закріплює більшість норм як право, а не обов'язок адміністрації, що створює випадки порушення прав засуджених жінок та зловживання владою посадовими особами адміністрації. Особливо гостро це стосується права засуджених жінок проживати за межами виправної установи. В першу чергу, через відсутність належного роз'яснення наявності такого права та механізму його реалізації. Недоліками у законодавстві є також те, що наведені пільги поширюються на період до досягнення дитиною трьох років, після чого дитину фактично "відбирають" у матері, руйнуючи материнський зв'язок. Жінки, позбавленні можливості реалізувати свої материнські обов'язки, стають роздратованими та агресивними, втрачають інтерес до навколишнього світу. У багатьох з них починається депресія та стан глибокої апатії, що напрямують унеможлиблює процес перевиховання засудженої особи та її подальшу ресоціалізацію [5, с. 468].

Науково доведено, що велика кількість засуджених жінок є єдиним або головним опікуном для своїх дітей. Позбавлення волі навіть на короткий термін, як правило, має колосальний негативний вплив на сімейні і батьківські відносини для таких жінок і на жаль досить часто призводить до знищення зв'язку між засудженою жінкою та її дитиною [2, с. 22].

Що стосується міжнародного досвіду, щодо ув'язнених жінок, які мають дітей та вагітних жінок, то законодавці з різних країн єдині у думці, що не варто розлучати ув'язнену жінку та її дитину, але у різних країнах існують різні строки та передбачені різні умови перебування дітей на території виправних установ та комплексів. Правила встановлюють такий фундаментальний принцип, що «рішення дозволити дітям залишатися зі своїми матерями у в'язниці повинні ґрунтуватися на найвищих інтересах дітей. З дітьми, які перебувають зі своїми матерями у в'язниці, не повинні поводитися як з ув'язненими»[6, с. 45].

Враховуючи все викладене вище можна зробити висновок, що жінки, засуджені до позбавлення волі, відповідно до чинного законодавства, мають окремі види заохочень, а механізм застосування даного виду покарань діє з урахуванням психофізичних потреб таких жінок. Однак є ряд доволі проблемних та невирішених питань, які на жаль, дозволяють ігнорувати адміністраціям установ виконання покарань навіть прописаних нормами закону можливостей для засуджених жінок, які мають дітей віком до трьох років. Основним з таких є не прописаний у кримінально-виконавчому кодексі механізм проживання засудженої матері з дитиною за межами виправної установи [7, с. 48].

Одним з варіантів вирішення існуючих на даний момент недопрацювань з цього питання міг би стати постійний контроль за дотриманням особливих умов відбування покарань для засуджених жінок з боку державних органів виконавчої системи. Також аналіз застосування на практиці діючих норм закону та розробка нових, більш спеціалізованих нормативно-правових актів щодо даного питання.

Джерела та література:

1. Дуюнова Т. В. Особливості виконання довічного позбавлення волі стосовно засуджених жінок. Форум права. 2013. No 1. С. 280–283.
2. Іваньков І. В. Загальна характеристика правил ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-порушників 2010 року (Бангкокських правил). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. No 3. С. 19–24.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. С. 21.
4. Неживець О. М. Виправлення та ресоціалізація жінок в пенітенціарних установах України. Держава і право. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2013. No 59. С. 355–359.
5. Неживець О. М. Особливості правового регулювання режиму відбування покарання жінок в місцях позбавлення волі. Держава і право. Юридичні і політичні науки. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2010. No 48. С. 466–471.

6. Романюк О. В., Човган В. О. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань. Біла Церква, 2016. 131 с.

7. Чеботарьова Ю. А. Жінки в місцях позбавлення волі: деякі проблемні питання. Вісник Академії адвокатури України. 2013. No 3. С. 46–51.

Lahovsky I. Some peculiarities of the serving of punishment by women sentenced to deprivation of liberty. *The article examines some aspects of serving a sentence by women sentenced to imprisonment. The problems that arise in the execution of the punishment in the form of deprivation of liberty in relation to women are considered. The peculiarities of moral, psychological and physical characteristics of women, the conditions for the development of violent crime among women and the possibility of recidivism among women were studied.*

The features of serving the sentence of pregnant convicted women and convicted women who have children are considered separately. The conditions in which convicted women serve their sentences have been analyzed.

The relevance of this issue lies in the fact that the execution of punishment in the form of deprivation of liberty for women has its own specific features, which are directly related to certain aspects of women's psychophysical properties. It is also possible to single out the mechanism of serving a sentence of deprivation of liberty for pregnant women and women with children.

A conclusion was made regarding the observance of special conditions for women sentenced to imprisonment and options for creating additional conditions for such women were analyzed.

Keywords: *deprivation of liberty, convicted women, penal institutions.*

ЗВІТУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ТА ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ

В. В. Лізун

В даних тезах проаналізовано передбачений новоприйнятим Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного фінансування та контролю за діяльністю політичних партій» механізм фінансування, звітування та перевірки політичних партій.

Ключові слова: *політична партія, фінансування, олігарх, контроль, звіт, перевірка.*

У сучасних умовах ефективного функціонування такого інституту громадянського суспільства як політичні партії неможливе без належної фінансово-майнової основи [1, с. 52]. Статтею 171 Закону України «Про політичні партії в Україні» передбачається фінансування політичних партій за рахунок коштів державного бюджету, зокрема в частині статутної діяльності, не пов'язаної з їхньою участю у виборах народних депутатів України, виборах Президента України і місцевих виборах та відшкодування витрат, пов'язаних із фінансуванням їхньої передвиборної агітації під час чергових та позачергових виборів народних депутатів України [2]. У зв'язку з наведеним існує необхідність державного та громадського контролю за цільовим та законним використанням таких коштів, що зумовлює необхідність відповідного публічного звітування політичними партіями перед суспільством та уповноваженими державними органами.

02 квітня 2020 року набув чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)", яким було запроваджено відстрочку для політичних партій у поданні чотвертьних звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Так, до Розділу VI "Заключні положення" Закону України "Про політичні партії в Україні" було додано пункт 5, в якому

встановлено, що звіт про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру політичних партій, передбачений статтею 17 цього Закону, подається не пізніше ніж на сороковий день після закінчення здійснення заходів щодо запобігання виникненню та поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), передбачених карантинном, встановленим Кабінетом Міністрів України.

Як наслідок, політичні партії фактично припинили подавати фінансові звіти (станом на жовтень 2021 року фінансові звіти подавало всього 7,4% зареєстрованих в Україні політичних партій), а контролюючий орган позбавлений можливості здійснювати контроль як за приватним фінансуванням партій, так і за цільовим витратчанням коштів державного фінансування. В цей же час, ситуація ще більше ускладнилася у 2022 році, коли реагуючи на виклики пов'язані із повномасштабним вторгненням та запровадженням воєнного стану було прийнято закон "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни" яким з одного боку політичним партіям надано додаткову підставу не подавати фінансові звіти, а з іншого запроваджено мораторій на перевірку тих фінансових звітів які подаються у добровільному порядку [3, с. 1-2].

23.08.2023 Верховною Радою України було прийнято (26.09.2023 підписано Президентом України) Закон України № 3337-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного фінансування та контролю за діяльністю політичних партій» [4], яким відновлюється обов'язок всіх політичних партій звітувати про свої фінанси та майно, а також функції Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) щодо перевірок цих звітів. Документ набуде чинності через 90 днів з дня його офіційного опублікування [6].

Прийняття зазначеного Закону є важливим для цілей виконання рекомендацій Венеціанської комісії, прийнятих на 135-й пленарній сесії 09-10 червня 2023 року в частині розбудови «анти-олігархічної» [7] системи, що є важливим на шляху України до вступу в ЄС.

Наведене свідчить про актуальність аналізу питання діючого механізму звітування політичних партій та основних його складових, передбачених Законом № 3337-IX, серед яких варто виокремити наступні.

Перш за все, Законом № 3337-IX передбачається поновлення подання парламентськими партіями звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру політичних партій, за періоди, коли їх подання було зупинено у зв'язку з карантинном, пов'язаним із пандемією COVID-19 та воєнним станом, які повинні бути подані протягом 90 днів з дати набрання чинності вказаним Законом, а іншими партіями – протягом 120 днів із вказаної дати [4].

По-друге, Законом № 3337-IX встановлено строк на проведення Національним агентством з питань запобігання корупції перевірки зазначених звітів, що не може перевищувати 90 днів з дня надходження [4].

По-третє, Закон № 3337-IX передбачає внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні», які передбачають, що політична партія може розміщувати кошти, в тому числі кошти, які були виділені з державного бюджету, у національній валюті на поточному або вкладному (депозитному) рахунку в установі банку України під визначений процент (дохід). При цьому, дохід у вигляді процентів за вкладом, джерелом походження якого є кошти державного бюджету, можуть бути використані виключно на фінансування статутної діяльності політичної партії [4].

По-четверте, Законом № 3337-IX передбачається зменшення відсотку голосів виборців від загальної кількості голосів виборців, поданих за всі виборчі списки кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі для набуття політичною партією права на отримання державного фінансування її статутної діяльності з 5% до 3%, що розширює обсяг державного фінансування політичних партій [4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що прийняття Закону № 3337-IX та набрання ним чинності є позитивним кроком, спрямованим на розширення незалежності політичних партій, вдосконалення для цих цілей механізмів їхнього фінансування та, відповідно, обмеження встановлення олігархічного контролю над політичними партіями, що є прямими вимогами на шляху до набуття Україною статусу члена Європейського Союзу.

Джерела та література:

1. Джуган В. В. ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ФІНАНСОВОЮ ЗВІТНІСТЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ / Джуган В. В. // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. – 2021. – С. 51–55.
2. Про політичні партії в Україні Закон України від 05.04.2001 № 2365-III [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 23, ст.118 – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мінімізації потенційного олігархічного впливу на політичні партії, удосконалення механізмів державного фінансування та державного контролю за діяльністю політичних партій» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1875170>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного фінансування та контролю за діяльністю політичних партій Закон України від 23.08.2023 № 3337-IX [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3337-20#Text>
5. НАЗК вітає відновлення подання звітів політичними партіями та їх перевірки: Президент підписав закон №3337 [Електронний ресурс] // Національне агентство з питань запобігання корупції. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-vitaye-vidnovlennya-podannya-zvitiv-politychnymy-partiyamy-ta-yih-perevirky-prezydent-pidpysav-zakon-3337/>
6. НАЗК підготувало нові роз'яснення про відновлення звітування політичних партій [Електронний ресурс] // Національне агентство з питань запобігання корупції. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-pidgotuvalo-novi-roz-yasnennya-pro-vidnovlennya-zvituvannya-politychnyh-partiy/>
7. OPINION ON THE LAW “ON THE PREVENTION OF THREATS TO NATIONAL SECURITY RELATED TO THE EXCESSIVE INFLUENCE OF PERSONS WITH SIGNIFICANT ECONOMIC AND POLITICAL WEIGHT IN PUBLIC LIFE (OLIGARCHS)” [Електронний ресурс] // EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION). – 2023. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD\(2023\)018-e&lang=EN](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD(2023)018-e&lang=EN)

Lizun V. Political party reporting in Ukraine: general overview and legislative novelties. *In this report the author has described the mechanism of political parties financing, reporting and their supervising by proper authorities provided for by the newly adopted Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving State Financing and Control over the Activities of Political Parties".*

Keywords: *political party, financing, oligarch, control, report, audit.*

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У. О. Ляшук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

Статтю присвячено аналізу заходів протидії та запобігання корупції в Україні в сучасних умовах реформування. Здійснено спробу визначення причин неефективності впровадження сучасних антикорупційних заходів. Обґрунтовано необхідність та стратегію розроблення вдосконалених заходів протидії та запобігання корупції з урахуванням визначених причин неефективності.

Ключові слова: *корупція, протидія корупції, корупційні правопорушення, антикорупційне законодавство, реформування законодавства.*

Корупція є багатомірним поняттям, оскільки вона може проявлятися в процесі державотворення, включаючи законотворчість, адміністрування та економічну діяльність. Корупція, як негативне суспільно-економічне явище, дискредитує Україну на міжнародній арені, перешкоджає надходженню інвестицій у реальний та фінансовий сектори національної економіки, створює несприятливі умови для ведення бізнесу тощо. Корупція характеризується корисливою спрямованістю, аналогічністю суб'єктів корупційних зловживань, усталеною однорідною повторюваністю корупційних дій.

Корупційні відносини поступово витісняють правові та етичні відносини і поступово перетворюються з девіантної поведінки на норму. Україна здобула міжнародну репутацію висококорумпованої країни. Корупція – одне з найнебезпечніших для суспільства та держави явищ [1, с. 7]. Вона підриває авторитет державного апарату, дискредитує його діяльність, руйнує основні принципи, на котрі спирається будь-яка демократична держава, принципи рівності громадян перед законом, справедливості, неупередженості правосуддя, захищеності людини правоохоронними структурами від різного роду протиправних посягань і свавілля чиновників та ін. [2, с. 7]. Крім цього, корупція завдає державі значної економічної та політичної шкоди, серйозно гальмує поступальний розвиток суспільства. Корупція в Україні зводить практично нанівець потенційну ефективність будь-яких економічних та соціальних програм держави, результативність управлінських рішень. Вищезазначене й актуалізує дослідження питань правових засад протидії корупції в Україні.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» у ст. 1 визначено, що корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [3].

На сьогодні не існує спеціалізованого нормативно-правового акту, присвяченого запобіганню політичній корупції в системі державного управління в Україні. Натомість можна говорити про наявність антикорупційної нормативно-правової бази, яка включає норми, які так чи інакше відносяться до сфери протидії досліджуваної форми корупції.

В основі сучасної антикорупційної правової бази України лежить Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р., який є на сьогодні базовим антикорупційним правовим документом. Саме він, враховуючи його базовий характер, покликаний визначити правовий механізм протидії корупції в нашій державі. Позитивним кроком стало також впровадження нового порядку прийняття заяв та повідомлень про корупційні правопорушення, їх реєстрації, обліку та розгляду. Позитивним і довгоочікуваним заходом стало створення нових інституцій у сфері протидії корупції, таких як НАЗК, НАБУ, САП, системи антикорупційних судів.

Своєрідною короткостроковою «антикорупційною конституцією» нової політики у сфері боротьби із корупцією стало прийняття Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14.10.2014 № 1699-VII.

Крім того, важливим пріоритетом у сфері протидії корупції в нашій державі стало прийняття 20 червня 2022 року Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки. Метою цієї концепції визначено досягнення суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Новою окремою гілкою правового забезпечення антикорупційної політики стало прийняття Закону України «Про очищення влади», який визначає правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні [4, с. 74].

Антикорупційна стратегія, як найбільш актуальний на відповідному етапі напрямок діяльності, розробляється Національним агентством України з питань запобігання корупції на основі аналізу ситуації щодо корупції, а також результатів виконання попередньої

антикорупційної стратегії. Реалізуються основні напрями і засоби антикорупційної стратегії шляхом виконання державної програми, яка розробляється Національним агентством та затверджується Кабінетом Міністрів України [5, с. 5].

Боротьба з корупцією виявляється та існує у формах, які знаходять вираз в тому, яким саме чином органи та підрозділи, уповноважені вести боротьбу з корупцією, виконують покладені на них обов'язки. Для результативної протидії корупції повинні бути прийняті чіткі законодавчі акти, які були б першочергово зрозумілими для всіх і не приховували в собі можливості, перш за все – для правоохоронців, використовувати їх вибірково, проти неугодних громадян [6, с. 2]. Крім того, важливим є створення спеціалізованого органу протидії корупції і хабарництву – незалежного від усіх гілок влади (крім судової) організації.

Не дивлячись на те, що з часу прийняття Закону України «Про запобігання корупції» пройшло вже понад вісім років, на сьогодні залишається значна кількість не врегульованих питань, які стосуються порядку реєстрації повідомлень про корупції, їх розгляду, проведення службової перевірки під час їх розгляду та низка інших положень, які ускладнюють реалізацію заходів з протидії корупції.

Наступний момент на який слід звернути увагу пов'язаний з правовим регулюванням обмежень щодо одержання подарунків. Проблема пов'язана з неефективною реалізацією вказаних правових приписів (ст. 24 Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про запобігання корупції») [5, с. 161; 6]. Наступне питання, яке потребує вирішення, пов'язане з необхідністю відновлення процедури подання електронних декларацій, осіб, уповноважених на виконання функцій держави, та поновлення фінансового контролю за їх діяльністю.

В умовах воєнного стану потребують перегляду окремі положення антикорупційного законодавства, зокрема: по перше, це стосується обмежень, пов'язаних з суміщенням з іншими видами діяльності певної категорії осіб, яка пов'язана з мобілізацією; роз'яснень певних оціночних понять, які містяться у Законі України «Про запобігання корупції», а саме «гостинність», «подарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність», «суддівська практика зі спорту та інструкторська практика зі спорту». По-друге, удосконалення правового регулювання потребує відповідальність за незаконні дії щодо гуманітарної допомоги [7, с. 244].

Таким чином, сучасна ситуація з корупцією в Україні значною мірою зумовлена довготривалими тенденціями та переходом від тоталітаризму до демократії. Україна має запровадити нові правові механізми запобігання та протидії корупції, а також усунути прогалини та неоднозначності в існуючій правовій базі. Боротьба з корупцією має стати національним завданням з чітко визначеними пріоритетами та належною координацією. Реалізувавши вищезазначене, Україна зможе наблизитися до рівня розвинених європейських країн та усунути перешкоди на шляху інтеграції до ЄС.

Джерела та література:

1. Правові засади протидії корупції в системі публічної служби : монографія / В. М. Гарашук, І. М. Балакарева, В. І. Бенедик, Коросташова, І. В. Костенко ; за заг. ред. проф. В. М. Гарашука. Х. : ФОРМ Панов А.М., 2017. 240 с.
2. Боднарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. Монографія. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 462 с.
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.
4. Вандін Є. Правове регулювання антикорупційної діяльності в Україні. Национальный юридический журнал. 2016. № 3. С. 72-76.
5. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції / М. В. Романов; ГО «Харківська правозахисна група». Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2017. 176 с.
6. Глушко Є. В. Доктринальне розуміння корупції в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 34(2). С. 76-79.

7. Біленко В.А. Шляхи удосконалення антикорупційного законодавства в Україні в умовах війни. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 3. С. 241-245.

Lyashuk U. Problems of improving the mechanism of protection and countering corruption under the legislation of Ukraine. *The article is devoted to the analysis of measures to counter and prevent corruption in Ukraine in the modern conditions of reform. An attempt was made to determine the reasons for the ineffectiveness of the implementation of modern anti-corruption measures. The necessity and strategy of developing improved measures to combat and prevent corruption, taking into account the identified causes of inefficiency, are substantiated.*

Keywords: *corruption, anti-corruption, corruption offenses, anti-corruption legislation, legislation reform.*

ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОГО СИМВОЛУ СВОБОДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ю. М. Моїсеєнко

Матеріал присвячений визначенню поняття юридичних символів свободи підприємницької діяльності у господарському праві України. Аналізуються теоретичні положення доктрини юридичних символів, формується авторське визначення символів підприємницької діяльності у господарському праві.

Ключові слова: *свобода підприємницької діяльності, суб'єктивна свобода, принципи господарського права, юридичні символи.*

Символізм виступає невід'ємною частиною сучасного життя суспільства, функціонування держави і механізмів правового регулювання суспільних відносин. Розмежування реального та ідеального у праві визначає необхідність констатації тієї обставини, що використання людиною символів стало чи не першим засобом збереження інформації і комунікації і фактично використовувалось ще у до правову епоху. У зв'язку з цим цілком логічно, що з виникненням права правові символи як зручний спосіб фіксації та передачі інформації були інтегровані у механізми правового регулювання суспільних відносин, а також у порядок функціонування державних інституцій. Як у цьому ключі зазначає В. М. Мішегліна, зокрема, стародавнє право присвячувало велику увагу обрядам як поєднанню дій і слів із супроводженням в окремих випадках застосування умовних знаків. Це обумовлювалось у тому числі спрощенням процесу розуміння суті правової норми через більш легкі способи засвоєння – формальності [1, с. 945].

У зв'язку з цим, як зазначається у сучасних наукових дослідженнях, певною мірою, символи є інструментом пов'язування загальної і юридичної культури [2, с. 23] і у цілому цілісно-культурними утвореннями [3, с. 24; 4, с. 14].

Тим не менше, незважаючи на те, що правовий символізм виступає невід'ємною частиною як інституційної, так і функціональної сторін функціонування держави і права, наразі не всі його аспекти виступили предметом наукового аналізу. Окремі сторони важливих галузевих проблем відповідного питання залишилися нерозкритими. До них відносяться у тому числі проблеми зв'язку свободи підприємницької діяльності і правового символізму, а також прояви останнього у господарсько-правовій сфері суспільних відносин у цілому.

В сучасних наукових дослідженнях юридичний символ розглядають як продукт абстрактного мислення [2, с. 23], закріплений законодавчими положеннями держави образ, відмітний знак головним призначенням якого є формування образу права та держави як на національному, так і на міжнародному рівні [4, с. 14]. Як зазначає В. М. Мішегліна, правовий символ є наочним доступним для сприйняття і розуміння правовий засіб юридичної техніки, який, будучи продуктом правової культури суспільства впливає на правосвідомість [5, с. 7]. При

цьому символ у цілому може існувати у формі предмету або дії, що виступають умовними знаками певного поняття, які наділені предметним образами і умовно фіксованим сенсом. Предметність образу при цьому проявляється у наочності у той час як розкриття сенсу відбувається через подання або згадку про ефект дії [3, с. 23; 6, с. 139].

Поглиблення доктрини правових символів втілилось, зокрема у науковій пропозиції розмежування правових і юридичних символів у межах якого правовий символ розглядається як специфічна форма вираження правових велень і ефективний засіб комунікації, тобто передачі правової інформації від суб'єкта нормотворення до конкретної особи через суб'єкта правозастосування. У той же час юридичні символи розглядаються в якості закріплених законодавством держави умовні образи, відмітні знаки, головним призначенням яких є формування образу права та держави [6, с. 140]. За такого підходу «правовий символ» розглядається в якості родового поняття відносно «юридичного символу» у той час як сутність останнього при цьому може бути розкрита через вузьке і широке розуміння. У вузькому розумінні юридичний символ розглядається як такий, що санкціонований положеннями чинного законодавства, у той час як у межах широкого розуміння «юридичний символ» охоплює усі символи, що є частиною правової культури конкретного суспільства [3, с. 24].

У цілому ж, звертаючись до питання правових символів свободи підприємницької діяльності у контексті нормативно-правового підходу до її розкриття як можливості без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яку не заборонено законом (частина перша статті 43 Господарського кодексу України) [7, ст. 43] в якості таких символів необхідно розглядати, зокрема юридичні атрибути підприємницької юридичної особи і підприємництва у цілому, тобто суб'єктні і діяльнісні образи підприємництва. При цьому, урахуовуючи багатогранність і глибину принципу свободи підприємницької діяльності, а також особливості господарсько-правового регулювання суспільних відносин у яких цей принцип реалізовується, слід визнати кумулятивний характер відповідних юридичних символів. Йдеться про те, що на відміну, наприклад, від суддівської мантії або молотка судді, які символізують правосуддя у цілому, свобода підприємництва, як правило, не може втілюватись лише в одному окремому символі. У першу чергу це пов'язано зі складністю правового регулювання господарсько-правових відносин у межах яких така свобода і відповідний принцип реалізуються. А, по-друге, це пов'язано з масштабом символізованого поняття. На відміну від правосуддя, яке охоплює досить широке коло інших інституційних, матеріально-правових і процесуально-правових понять, свобода підприємницької діяльності є конкретним і водночас більш вузьким поняттям, яке характеризує суб'єкта його здійснення і водночас характер діяльності

Підсумовуючи викладене вище, слід підкреслити глибоке значення юридичного символізму у сфері суспільних відносин, урегульованих положеннями господарського законодавства, у тому числі у сфері відносин, пов'язаних з втіленням у конкретних господарських відносинах принципу свободи підприємницької діяльності і здійсненням відповідної суб'єктивної свободи.

В якості символів суб'єктів підприємницької діяльності, тобто фізичних і юридичних осіб-підприємців також виступають атрибути сучасних бізнес-суб'єктів, це, зокрема реєстрація в якості суб'єкта підприємницької діяльності, установчі документи (для юридичних осіб), організаційно-правова форма, яка передбачає юридичну можливість здійснення підприємницької діяльності (для юридичних осіб) тощо.

У цілому ж у світлі окресленого вище, юридичний символ свободи підприємницької діяльності необхідно розглядати як абстрактний образ засадничої умови побудови механізму господарсько-правового регулювання суспільних відносин (принцип свободи підприємницької діяльності), який (механізм) забезпечує юридичну можливість суб'єктів господарювання здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, що не заборона законом (суб'єктивна свобода підприємницької діяльності). Цей образ є семантичною (значеннєвою) композицією, що забезпечує асоціювання з відповідним принципом і суб'єктивною свободою.

Джерела та література:

1. Мішегліна В. М. Генеза формування символізму права: історія розвитку правових символів та сучасний символізм права. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 944–949.
2. Уляновська О. В. Науковий підхід у доктрині права щодо розмежування правової фікції та правового символу. *Вісн. Акад. адвокатури України*. 2011. Число 2 (21). С. 23–27.
3. Мішегліна В. М. Дослідження юридичної символіки: семіотичний підхід. *Акт. пробл. вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6, Т. 1. С. 22–25.
4. Мішегліна В. М. Класифікація правових символів як семіотичної ознаки сучасної держави. *Прикарпат. юрид. вісн.* 2017. Вип. 3 (18). С. 14–17.
5. Мішегліна В. М. Функції правових та державних символів. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 7–13.
6. Мішегліна В. М. Юридичні символи як засоби правової комунікації. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 трав. 2018 р.) у 2 т. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. С. 138–141.
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144 (із змінами).

Moiseienko Yu. Concept of the juridical symbol of the business activity freedom.

The material deals with determination of the concept of the juridical symbols of business activity freedom in Commercial Law of Ukraine. The theoretical provisions of the doctrine of juridical symbols are analyzed; the author's definition of the symbols of freedom of business activity in Commercial Law is formulated.

Keywords: *freedom of business activity, subjective freedom, commercial law principles, juridical symbols*

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**Г. Я. Наконечна**

Проаналізовано банківське кредитування в Україні в умовах воєнного стану, виявлено проблеми, які постали під час війни та запропоновано рішення задля подолання кризи.

Ключові слова: *банківське кредитування, воєнний стан, банк, кредит, позичальник, кредитор, реструктуризація.*

В умовах економічної та політичної нестабільності, спричинених повномасштабним вторгненням РФ в Україну, організація кредитних відносин банків з реальним сектором економіки потребує вивчення, щоб заходи монетарного впливу на перебіг економічних процесів, у тому числі через функціонування банківської системи, набули належного рівня дієвості та сприяли подоланню таких кризових явищ, як спад виробництва, розбалансованість фінансової системи держави та фінансових ринків, висока інфляція, зростання безробіття, уповільнення кредитування економіки, банкрутства банківських установ[1].

Ключовим законодавчим актом, який регулює сутність банківського кредитування є Цивільний кодекс України; норми спеціального банківського законодавства, зокрема Закон України «Про банки і банківську діяльність» ст. 49 та абз. 6 ч. 1 ст. 2 де визначається банківський кредит – як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, що надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів із такої суми[2], ст. 42 Закону України «Про Національний банк України» та інші нормативні акти, що визначають відносини у сфері банківського кредитування.

Банківське кредитування, має наступні особливості: по-перше, для банків головним джерелом кредитування є запозичені грошові кошти. По-друге, договір банківського кредитування обов'язково характеризує його відплатний характер, тобто сплату позичальником відсотків за користування коштами банку протягом певного календарного строку. Нарахування відсотків за користування кредитом здійснюється відповідно до правил бухгалтерського обліку процентних та комісійних доходів і витрат банків, затверджених постановою Правління НБУ. По-третє, забезпеченість кредиту. Для забезпечення своєчасного повернення кредиту банки приймають заставу, поручительство, гарантію іншого банку, а також зобов'язання в інших формах, надбаних банківською практикою. По-четверте, договір банківського кредитування відрізняє цільовий характер призначення кредитних коштів. Отже, банківське кредитування можна розглядати як правовідносини між банком (кредитором) і суб'єктом підприємницької діяльності (позичальником), що передбачають зобов'язання банку надати певну суму грошей позичальникові у власність та взаємне зобов'язання позичальника взяти кредит, повернути його у визначені договором строки, сплатити процентну ставку, а також використати кредитні кошти за цільовим призначенням, якщо інше не буде передбачено кредитним договором [3].

З триваючою воєнною агресією та веденням на території України активних бойових дій набуло значного поширення зростання кількості проблемних кредитів, що пов'язано з погіршенням платоспроможності суб'єктів господарювання на фоні інфляційних процесів, підвищення курсу долара й євро тощо. Тому, варто розглянути банківське кредитування в Україні у період дії воєнного стану щодо виплат по діючим кредитам.

У березні 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану».

Однією з головних змін вказаного Закону стало скасування штрафів та будь-яких санкцій за прострочення сплати щомісячних платежів за кредитом та заборона на збільшення процентної ставки за користування кредитом у разі невиконання зобов'язань за договором. Таким чином, держава звільнила позичальників від відповідальності за прострочені грошові зобов'язання. Вказані зміни діють на період воєнного стану та протягом тридцяти днів з дня його закінчення[4].

Проте, як бачимо з вказаного Закону, платити за кредити все ж таки доведеться, обов'язок сплати тіла кредиту та процентів залишається за позичальниками. Таке нарахування є правомірним з боку кредитора.

Проте слід розуміти, що після закінчення дії воєнного стану доведеться розв'язувати питання з виплатами та гасити платежі, які накопичилися з 24 лютого.

Деякі банки пішли назустріч українцям, пропонуючи реструктуризацію. Реструктуризація – це одна з форм реорганізації умов боргу, під час якої боржники і кредитори домовляються про відстрочення виплат заборгованостей за основною сумою кредиту і за відсотками, термін яких повинен наступити в певний період часу, а також про новий графік таких платежів.

Банк здійснює реструктуризацію, регулюючи основні параметри кредитного договору: термін погашення кредиту та розмір відсоткової ставки. При підтвердженні клієнтом скрутного фінансового становища банк може збільшити термін дії кредиту, зменшити відсоткову ставку або комбінувати ці дії задля зменшення розміру щомісячного платежу.

Слід зазначити, що переважна більшість банків формують умови реструктуризації окремо для кожного позичальника. Тобто ви не знайдете стандартних умов, за якими банк усім охочим пропонує збільшення терміну кредитування чи фіксоване зниження відсоткової ставки за кредитом. Але це звична ситуація, адже фінансове становище клієнтів та стан заборгованості у кожному випадку різні.

Для реструктуризації кредитного боргу позичальнику необхідно звернутися із заявою до банку, в якому було отримано кредит. У заяві потрібно вказати обставини, які спричинили скрутне фінансове становище, та надати підтвердуючі документи. Крім цього, потрібно бути готовим, що банк вимагатиме багато різноманітних документів та довідок. Стандартного пакета документів — паспорта та ідентифікаційного коду, позичальнику буде недостатньо.

Також можуть знадобитися: довідка про доходи, документи, що підтверджують складне фінансове становище, тощо. Банк може запитати додаткову інформацію, щоб оцінити справжній фінансовий стан позичальника. Крім цього, банки дивляться на кредитну історію, перевіряють автоматизовану систему виконавчих проваджень, єдиний реєстр боржників.

Разом із тим треба розуміти, що банк зацікавлений у реструктуризації й отриманні працюючого кредиту і абсолютно не зацікавлений у доведенні справи до безнадійної заборгованості та втрати клієнта.

Перевагами реструктуризації для позичальників є, по-перше: полегшення умов погашення заборгованості за кредитом; по-друге: збереження позитивної кредитної історії. Тож радимо позичальникам, навіть в умовах воєнного стану, намагатися хоча б частково виконувати свої зобов'язання за кредитним договором, щоб не потрапити у боргову яму[5].

Удосконалення механізмів банківського кредитування та його постійний розвиток залишається одним із основних шляхів виходу України із кризового стану.

Джерела та література:

1. Дзюблюк О. Проблеми активізації банківського кредитування реального сектору економіки в умовах воєнного стану. Вісник економіки. 2023. Вип. 3. С. 8–25.

2. Трач С. С. Банківське кредитування в Україні: вітчизняний та міжнародний досвід США та Великої Британії URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstre>

3. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р № 2121 – III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

4. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

5. Як правильно сплачувати кредити в умовах воєнного стану, щоб не потрапити у боргову яму URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/yak-pravilno-splachuvati-krediti-v-umovah-voennogo-stanu-shchob-ne-potrapiti-u-borgovu-yamu.html>

Nakonechna H. Bank lending under martial law. Bank lending in Ukraine under martial law was analyzed, problems that arose during the war were identified, and solutions for overcoming the crisis were proposed.

Keywords: bank lending, martial law, bank, credit, borrower, creditor, restructuring.

ЗАСАДИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

А. Ю. Оксентюк

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

Досліджено формування та реалізацію антикорупційної політики в Україні. Аналіз ефективності антикорупційної політики держави за низкою показників свідчить про те, що в Україні створено достатню організаційну та законодавчу базу протидії корупції. Запропоновано шляхи вдосконалення національної антикорупційної політики.

Ключові слова: *корупція, антикорупційна політика, ефективність антикорупційної політики, антикорупційне законодавство, реформа.*

Корупція є серйозним соціальним, економічним та політичним викликом для будь-якої країни, в тому числі і для України. Антикорупційна політика стає стратегічним інструментом формування прозорого та справедливого суспільства, де права та інтереси кожного громадянина захищені. У цьому контексті розглядається необхідність ефективних заходів для запобігання, виявлення та припинення корупційних практик. Засади антикорупційної політики в Україні визначаються не лише регулюванням законодавчого поля, але і активною підтримкою громадськості та впровадженням міжнародних стандартів у цій сфері.

Створення та посилення роботи антикорупційних органів, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), є критично важливим для успішної боротьби з корупцією. Забезпечення їх незалежності та ефективності стає ключовим завданням.

Впровадження прозорих механізмів та обов'язкове оприлюднення інформації є важливим елементом антикорупційної політики. Це включає в себе декларування доходів посадових осіб, відкриті торги, аудит фінансових операцій та інші інструменти, які роблять процеси управління більш прозорими та контрольованими.

Зміцнення судової системи та забезпечення її незалежності є необхідним умовою для ефективної боротьби з корупцією. Визначення відповідальності за корупційні дії та справедливі судові вироки стимулюють запобігання корупції серед посадових осіб.

Забезпечення активної участі громадськості в контролі за діяльністю влади є ефективним інструментом антикорупційної політики. Громадяни повинні мати можливість висловлювати свої погляди та подавати скарги на корупційні порушення.

Зміцнення законодавчої бази для протидії корупції та гармонізація її із міжнародними стандартами є необхідним етапом у створенні ефективної антикорупційної системи. Також, активне співробітництво з іншими країнами та міжнародними організаціями допомагає обмінюватися найкращими практиками та технологіями в цій сфері.

Настігуючі вказані засади антикорупційної політики в Україні, законодавчі акти були прийняті для впровадження конкретних механізмів та забезпечення правильної реалізації цих засад. Закон України "Про запобігання корупції" (2014) [3]: цей закон встановлює правові та організаційні засади запобігання та протидії корупції в Україні. Він передбачає створення спеціалізованих органів, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), та визначає механізми декларування доходів посадовими особами.

Закон України "Про антикорупційні органи" (2015): цей закон визначає правовий статус та компетенцію антикорупційних органів, зокрема Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) [4] та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Він закріплює принципи їх роботи та забезпечує їх незалежність.

Закон України "Про протидію корупції" (2019): цей закон розширює кількість органів, які мають право проводити антикорупційні розслідування, та визначає основні принципи співпраці між ними. Він також встановлює механізми конфіскації майна, отриманого незаконним шляхом, та відшкодування завданої збитку. Ці законодавства відображають конкретні заходи та механізми, які прийняті для реалізації засад антикорупційної політики в Україні. Однак ефективність їх виконання і впровадження залежить від системності, взаємодії між органами та активної участі громадськості в процесах контролю. Зміцнення законодавчої бази для протидії корупції та гармонізація її із міжнародними стандартами є необхідним етапом у створенні ефективної антикорупційної системи. Також, активне співробітництво з іншими країнами та міжнародними організаціями допомагає обмінюватися найкращими практиками та технологіями в цій сфері.

В. Гвоздецький дослідив Державну антикорупційну політику комплекс правових, економічних, виховних, організаційних та інших заходів, передбачених законом та підзаконними актами, що розробляються та здійснюються органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськості, з метою виявлення та припинення фактів корупції, усунення чинників, що сприяють корупції, відновлення порушених прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави [1; 2].

Тому антикорупційна політика полягає у формуванні та здійсненні державою та суспільством послідовних заходів щодо мінімізації причин та умов, що породжують корупцію в різних сферах. Враховуючи те, що корупція може поширюватися без стійкої протидії, необхідно включити антикорупційну функцію держави до числа її основних. Тому це передбачає створення механізмів, які можуть скоротити масштаби корупції в короткостроковій перспективі, а також формування та впровадження антикорупційної політики як постійної функції держави.

Антикорупційна політика в Україні є критично важливою для забезпечення сталого розвитку та добробуту суспільства. Впровадження зазначених засад дозволить створити

систему, де корупція буде неприпустимою, а влада слугуватиме інтересам громадян. Незважаючи на труднощі, антикорупційна політика є ключовим елементом будівництва демократичного та прозорого суспільства в Україні.

В останні роки державні органи України почали вживати активних заходів щодо протидії корупції. Вивчення окремих індикаторів для аналізу ефективності національної антикорупційної політики може переконатися, що в Україні створені належні законодавчі та організаційні основи для боротьби з корупцією.

Джерела та література:

1. Гвоздецький В. Д. Оновлення адміністративно-правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні підтверджено Революцією Гіднос-ті. Міліція України. 2014. № 11–12, С. 20–29.

2. Гвоздецький В. Д. Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 583 с.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

4. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

Oksentiuk A. Principles of anti-corruption policy in Ukraine. *The formation and implementation of anti-corruption policy in Ukraine is investigated. The analysis of the effectiveness of the anti-corruption policy of the state in a number of indicators shows that a sufficient organizational and legislative framework for combating corruption has been created in Ukraine. Ways to improve national anti-corruption policy are proposed.*

Keywords: *corruption, anti-corruption policy, anti-corruption policy, anti-corruption legislation, reform.*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

П. Т. Онищук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Б. О. Чупринський

У статті проводиться аналіз особливостей системи кримінальної відповідальності неповнолітніх у Республіці Польща, зосереджуючись на законодавчих актах, що регулюють соціально-правовий захист цієї категорії осіб. Особлива увага приділена видам заходів, що можуть застосуватися до неповнолітніх із врахуванням нещодавніх змін у законодавстві Республіки Польща.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність неповнолітніх, ювенальна юстиція, законодавство Республіки Польща, виховні заходи, виправні заходи.*

Аналіз міжнародних підходів щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх є актуальним питанням у юридичній науці, оскільки такі дослідження сприяють формуванню та впровадженню ефективних стратегій та практик, які забезпечують відповідність національного права міжнародним стандартам та нормам.

Дослідження законодавства європейських країн щодо кримінальної відповідальності неповнолітніх здійснювалось багатьма вітчизняними науковцями. Серед них слід виділити М. І. Хавронюка, Л. М. Кривоченко, О. І. Соболь, В. М. Бурдіна.

Останні роки серед вчених активно ведеться дискусія щодо шляхів покращення пріоритетного напрямку в кримінальному законодавстві – інституту ювенальної юстиції, який протягом останніх десятиріч вдало існує у зарубіжних державах, в тому числі й в Польщі.

Республіка Польща протягом тривалого часу залишається взірцем держави із високим рівнем соціально-правового забезпечення. Багаторічний досвід та підтримка членів Європейської спільноти забезпечила країні одне із перших місць на міжнародній арені. Ювенальна політика Польщі розвивається відповідно до вимог сьогодення, що є наслідком професійної нормотворчої роботи, а також реалізації норм права [1].

Основу законодавства Республіки Польща (далі — РП) у сфері, яка стосується проблеми захисту прав дітей, які опинились у конфлікті із законом, є Конституція РП (ст. ст. 48, 72), Сімейний і опікунський кодекс РП, Кримінальний кодекс РП (далі — КК РП), Закон РП «Про уповноваженого з прав дитини», Закон РП «Про систему освіти», Закон РП «Про судових кураторів» тощо.

В цілому, в законодавстві Польщі виділяються такі вікові групи неповнолітніх, для яких, у разі вчинення ними злочинів, передбачені різні правові наслідки [1]:

- 1) особи, які не досягли 13 років, кримінальна відповідальність яких виключена;
- 2) особи у віці від 15 до 17 років, які можуть бути засуджені за окремі види злочинів;
- 3) особи у віці від 17 до 18 років, які можуть бути покарані за будь-який злочин, передбачений КК, але до осіб, які вчинили менш тяжкі злочини по досягненні 17 років, до настання 18-річного віку, суд замість покарання може застосувати виховні заходи, лікування або виправні заходи як для неповнолітніх[2].

Важливо, що судові провадження у справах неповнолітніх в РП проводяться сімейним судом, а не кримінальним.

На відміну від України, в якій основні положення, що стосуються відповідальності неповнолітніх, викладені в розділі XV Загальної частини Кримінального кодексу, в РП існує окремий нормативно-правовий акт – Закон «Про підтримку та реабілітацію неповнолітніх» від 9 червня 2022, який замінив попередній Закон від 26 жовтня 1982 року «Про провадження у справах неповнолітніх». Цим законом визначено загальний порядок, якого має дотримуватися польський законодавець під час визначення меж відповідальності неповнолітнього. Існування в РП окремого нормативно-правового документу, на нашу думку, є виправданим, оскільки кодифікований акт, в якому розглядається широке коло суспільних відносин (яким є Кримінальний кодекс), неспроможний повністю охопити окремі аспекти відповідальності певної категорії суб'єктів, через що на практиці виникає чимало не вирішених питань.

До неповнолітніх можуть бути застосовані виховні або виправні заходи та покарання. При виборі заходів судом враховуються особистісні характеристики та умови, в яких перебуває неповнолітній, зокрема вік, стан здоров'я, рівень психічного та фізичного розвитку, риси характеру та сімейне становище неповнолітнього, умови виховання та характер оточення, причини та ступінь деморалізації, у тому числі вид правопорушення, а також спосіб та обставини його вчинення [3].

До заходів, перелік яких містить стаття 7 Закону «Про підтримку та реабілітацію неповнолітніх», належать такі:

- зауваження;
- зобов'язання неповнолітнього поводитися відповідним чином, зокрема, виправити завдану шкоду, зробити певні роботи або надати послуги потерпілій особі або локальному співтовариству (громаді), попросити вибачення у потерпілого, розпочати навчання або влаштуватися на роботу, взяти участь у відповідних заняттях виховного, терапевтичного або навчального характеру, утриматися від перебування в певних середовищах або місцях, перестати вживати алкоголь або інші засоби з метою введення себе в стан сп'яніння;
- встановлення нагляду батьків або законних опікунів за неповнолітнім;
- встановлення нагляду молодіжної організації чи іншої громадської організації, місця роботи або особи, яка заслуговує на довіру – яка може поручитися за неповнолітнього;
- нагляд куратора;

— направлення неповнолітнього в кураторський центр, а також в громадську організацію або установи, які займаються роботою виховного або навчального характеру з неповнолітніми, після попередньої консультації з тією організацією або установою;

— заборона неповнолітньому керування будь-яким транспортним засобом або транспортним засобом певного типу;

— конфіскація речей, які були отримані в зв'язку з вчиненням караного діяння;

— розміщення в субститутній сім'ї, у відповідному виховному закладі або в шкільновиховному центрі;

— розміщення неповнолітнього у виправній установі;

— інші заходи, обумовлені в цьому законі для юрисдикції суду у сімейних справах, а також заходи, передбачені в Кодексі у справах сім'ї, опіки та піклування [3].

Виправні заходи – або розміщення у виправній установі – застосовуються як крайній захід.

Типи виправних установ регулюються розпорядженням міністра юстиції РП, це можуть бути:

- молодіжні центри з соціальної адаптації – відкритого типу;
- молодіжні центри з соціальної адаптації – напіввідкритого типу;
- молодіжні центри з соціальної адаптації – закритого типу;
- молодіжні центри з соціальної адаптації – з посиленням виховним наглядом [2].

Неповнолітніх, які вчинили найтяжчі злочини, такі як вбивства, зґвалтування, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, в обов'язковому порядку відправляють до іншого виду виправної установи - виправних колоній.

У виправних колоніях особи перебувають до 21 року, незалежно від вчиненого злочинного діяння та результатів соціальної реабілітації. Нещодавній закон «Про підтримку та реабілітацію неповнолітніх» підвищив граничний вік перебування у виправних колоніях до 24 років. Попереднє вікове обмеження було нижчим, що могло призвести до ситуацій, коли особи залишали виправні заклади, коли вони ще потребували підтримки та реабілітації. Введення нового вікового обмеження спрямоване на забезпечення належної підтримки та освіти для неповнолітніх, які потребують більш тривалого перебування у виправних установах.

Таким чином, польський законодавець чітко визначає свою позицію щодо обрання заходів щодо неповнолітнього, який вчинив суспільно-небезпечне діяння. Вбачається, що основна мета роботи з неповнолітнім злочинцем в Республіці Польща будується на бажанні його виправити, що необхідно робити, виходячи з його суспільної небезпечності.

Джерела та література:

1. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному та кримінально-виконавчому праві України та Польщі. Дакор, 2018. С. 11

2. Кримінальний кодекс РП URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>

3. Закон РП «Про підтримку та реабілітацію неповнолітніх» URL: <https://lexlege.pl/ustawa-z-dnia-9-czerwca-2022-r-o-wspieraniu-i-resocjalizacji-nieletnich/>

4. Гончар Т. О. Загальні риси законодавства деяких країн Європи про кримінальну відповідальність неповнолітніх. Правова держава. 2012. № 15. С. 130–134. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5565/1/130-134.pdf>

5. Галушко Б. С. Класифікація злочинів у зарубіжному законодавстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Т. 2, № 29. С. 120–123 URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27941/1/КЛАСИФІКАЦІЯ%20ЗЛОЧИНІВ%20У%20ЗАРУБІЖНОМУ%20АКОНОДАВСТВІ.pdf>

Onyshchuk P. Peculiarities of criminal liability of minors in the Republic of Poland.

The article analyzes the peculiarities of the criminal liability system for minors in the Republic of Poland, focusing on the legislative acts regulating the social and legal protection of this category of people. Particular attention is paid to the types of measures that may be applied to minors, taking into account recent changes in the legislation of the Republic of Poland.

Keywords: *criminal liability of minors, juvenile justice, legislation of the Republic of Poland, educational measures, correctional measures.*

ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ТА ІНШИХ ОБМЕЖЕНЬ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Н. М. Петровська

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У роботі здійснено аналіз визначення поняття «конфлікт інтересів», в тому чисті автором аналізується вітчизняне законодавство щодо вирішення проблеми конфлікту інтересів. Автором досліджено обставини, які впливають на ризик виникнення корупції та, відповідно, вчинення корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Ключові слова: *конфлікт інтересів, законодавство, корупція, відповідальність, запобігання.*

У сучасному світі питання боротьби з корупцією є однією з найактуальніших та нагальних проблем, з якими стикається багато країн. Україна, в якій відбулися політичні зміни та реформи, приділяє особливу увагу створенню ефективної системи протидії корупції. Одним із ключових інструментів в цьому напрямку є законодавство про конфлікт інтересів та інші обмеження, спрямовані на запобігання корупційним проявам.

Законодавство про конфлікт інтересів в Україні націлене на забезпечення прозорості та відсутності впливу осіб, які можуть мати особистий інтерес в конкретних рішеннях або справах. Зокрема, публічні посадовці та особи, які виконують функції державного значення, зобов'язані подавати декларації про свої доходи та майно, а також повідомляти про можливі конфлікти інтересів. Це дозволяє громадськості та відповідним органам вести контроль за діяльністю посадовців та забезпечує прозорість у сфері управління.

З іншого боку, існують інші обмеження, спрямовані на уникнення корупційних ризиків. Зокрема, встановлені правила щодо отримання подарунків та інших пільг, що можуть впливати на об'єктивність прийняття рішень. Додатково, введено етичні стандарти, які повинні дотримуватися представники влади та посадовці для забезпечення високих стандартів моралі та інтегритету в сфері публічної служби.

У випадку коли приймається рішення про виплату підлеглим заробітної плати, премій, надбавок, відпусток тощо, то така поведінка відповідно до закону має вважатися реальним конфліктом інтересів. Щоб цього уникнути, за логікою чинного антикорупційного законодавства всі чиновники мають бути членами професійних спілок. Проте, в даному випадку порушуються конституційні права особи, зокрема право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту прав і свобод особи та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних потреб та інші інтереси, крім обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших осіб (ст. 36 Конституції України).

Одним із показників приватного інтересу згідно із Законом України «Про запобігання корупції» є дружні стосунки. Це означає, що присутність посадової особи, з яким підлеглий дружить, слід вважати потенційним конфліктом інтересів. Окремі дії чи рішення посадової особи щодо працівника, з яким вона має дружні стосунки (виплата зарплати, премії, надання

відпустки тощо), слід вважати справжнім конфліктом інтересів. Тому для запобігання конфлікту інтересів посадовим особам і підлеглим працівникам слід уникати дружніх стосунків.

Це визначення є оціночним поняттям і залежить від суб'єктивної думки уповноважених представників органів, уповноважених здійснювати перевірки виконання антикорупційного законодавства.

Конфлікт інтересів і корупція в цілому здебільшого спричинені недотриманням законодавством про державну службу та «млявою» правозастосовною практикою.

Досвід показує, що самі державні (муніципальні) функціонери та чиновники неохоче розкривають ситуації конфлікту інтересів, оскільки це матиме для них негативні наслідки та завдасть шкоди іміджу державних установ. Основними наслідками конфлікту інтересів є зниження якості виконання службових функцій, применшення значення різних сфер державно-суспільної сфери, нехтування суспільними інтересами. Попередження конфлікту інтересів сприяє якісному виконанню державної влади.

Отже, варто зазначити, що конфлікт інтересів ставить під загрозу цінності державних установ служби, розсіює довіру до цих інституцій, впливає на організаційні, правові та моральні основи держави та завдає шкоди інтересам держави.

Затримки у вирішенні питань щодо конфлікту інтересів є прямим джерелом майбутньої корупції. Проте на сьогоднішній день досвід Грузії, Латвії, Польщі, Швеції та інших країн переконав нас, що поки ми реалізуємо правильну антикорупційну політику та реалізуємо комплексну антикорупційну політику, немає непереборних проблем, навіть якщо рівень корупції високий, його також можна значно знизити та ефективні антикорупційні заходи [5].

Закон не забороняє і не обмежує існування приватних інтересів як таких. Тут важливо дотримуватись правил етичної поведінки працівників та оцінювати можливість негативного впливу їхніх приватних інтересів на об'єктивність рішень чи інших дій працівників у професійній чи представницькій діяльності.

На офіційному веб-сайті НАЗК виділено окремі види обмежень, пов'язаних з питаннями конфлікту інтересів [3], а саме:

- обмеження щодо отримання подарунків (ст. 23 Закону);
- обмеження співробітництва та співробітництва з іншими видами діяльності (ст. 25 Закону);
- обмеження щодо припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування (ст. 26 Закону);
- обмеження щодо спільної праці родичів (ст. 27 Закону)

Глава 5 Закону присвячена запобіганню та врегулюванню конфлікту інтересів, зокрема у п. 1, 2 ч. 1 ст. 3. цього Закону зобов'язує: вживати заходів щодо запобігання виникненню реального чи потенційного конфлікту інтересів не пізніше, ніж з моменту, коли особі стало відомо або повинно стало відомо про наявний чи потенційний конфлікт інтересів за визначенням її безпосереднього керівника, (або) державний орган чи інший орган. Звітність подається наступного робочого дня з дня набрання чинності законом; невжиття дій або прийняття рішень, коли існує реальний конфлікт інтересів; вжиття заходів для вирішення фактичного чи потенційного конфлікту інтересів [4].

Зміст, який обговорюється у другій частині цієї статті, дуже важливий. Статтею 28 Закону передбачено, що особи, уповноважені на виконання функцій і повноважень держави або органів місцевого самоврядування, не мають права у будь-який спосіб прямо чи опосередковано спонукати підлеглих до прийняття рішень, вчинення протиправних дій чи утримання від дій з метою переслідування приватних інтересів або порушення закону. Приватні інтереси третіх осіб [1].

Надзвичайно важливим є те, про що йде мова у ч. 2 ст. 28 Закону, а саме, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не можуть прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підлеглих до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності всупереч закону на користь своїх приватних інтересів або приватних інтересів третіх осіб [1].

Таким чином, порядок вирішення конфлікту інтересів у кожному конкретному випадку залежить від характеру та ступеня його загострення, повноважень, функцій і сфер діяльності державних установ, посадового становища та посадових обов'язків держави.

Дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень грає критичну роль у формуванні довіри громадськості до державних інституцій та уникненні корупційних ризиків. Чітке визначення правил, обов'язкове подання декларацій, та встановлення етичних стандартів створюють основу для створення прозорого та ефективного управління. Такі заходи сприяють вдосконаленню державного управління, забезпечуючи справедливість та рівні умови для всіх громадян. Запобігання корупції є ключовим завданням для будь-якої країни, і Україна, впроваджуючи та дотримуючись відповідного законодавства, вказує шлях до стійкого економічного та соціального розвитку.

Джерела та література:

1. Верховна Рада України. (2014). Закон України «Про запобігання корупції», № 1700 VII. Retrieved 9 March 2020, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення 06.12.2023)

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 06.12.2023)

3. Наукова програма: Організація Економічного Співро-бітництва і Розвитку : документ SIGMA від 12.12.2006GOV/SIGMA (2006)1 № 36 // Sigma / Організація економічного співробітництва і розвитку. URL: <http://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/42618438.pdf> (дата звернення 04.12.2023)

4. Науково-практичний коментар НПК Кодексу України про адміністративні правопорушення, 2013р. Стаття 172/8. Порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів // Мега-інфо: юрид. бібл. № 1 : портал. URL:<http://meگو.info/%D0> (дата звернення 05.12.2023)

5. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історіяполітичної думки. Київ, 1997. С. 304–322.

Petrovska N. Compliance with conflict of interest legislation and other limitations regarding the prevention of corruption. *The work analyzes the definition of the concept of "conflict of interest", in which the author analyzes the domestic legislation on solving the problem of conflict of interest. The author investigated the circumstances that affect the risk of corruption and, accordingly, the commission of a corruption offense or an offense related to corruption.*

Keywords: *conflict of interest, legislation, corruption, responsibility, prevention.*

ПОНЯТТЯ ПРАВОТВОРЧИХ І ПРАВОЗАСТОСОВНИХ ПОМИЛОК

Ю. В. Погорецький, В. В. Колодяжна

У статті висвітлено поняття правотворчих і правозастосовних помилок у сфері права. Розглянуто два основні аспекти: правотворчі помилки, що виникають на етапі створення законів, та правозастосовні помилки, які можуть виникнути під час їх реалізації. Проаналізовано правотворчі помилки як об'єктивні та суб'єктивні недоліки в законодавстві. Об'єктивні помилки пов'язані з нечіткими або суперечливими нормами, відсутністю експертної оцінки або неузгодженістю між різними законами. Суб'єктивні помилки виникають через вплив особистих переконань або корупційних факторів у процесі створення законів. Наведено приклади помилок та їх вплив на справедливість, права громадян та стабільність правової системи.

Ключові слова: помилка, правотворча помилка, правозастосовна помилка, суб'єктивні помилки, об'єктивні помилки, правотворчість, правозастосування.

Різка зміна умов життя суспільства вимагає постійного адаптування законодавства. Помилки у правотворчості та їх застосуванні можуть затримувати розвиток та приводити до невідповідності законодавства сучасним реаліям. Зростання усвідомленості та вимог громадян до своїх прав вимагає від правотворчості і правозастосовників великого рівня відповідальності та професіоналізму для уникнення помилок, що можуть порушити права громадян. Актуальність розуміння та уникнення правотворчих і правозастосовних помилок полягає в здатності адаптувати законодавство до нових викликів та потреб суспільства.

Ті чи інші питання правотворчих помилок були висвітлені у працях багатьох вчених, зокрема М. М. Вовпенко, В. І. Риндюк, Ж. О. Дзейко, Т. В. Кашаніної, В. М. Косовича та ін. Проте, і до сьогодні питання природи та особливостей правотворчих помилок у законодавстві України залишаються малодослідженими.

У тлумачному словнику української мови поняття «помилка» визначається як неправильність у чинках, діях, ідіома, тощо [4, с. 855]. Правотворчі помилки – це неточності, недоліки та несправедливості, які можуть виникати під час розробки та прийняття законів. Їхні причини можуть бути різноманітні, включаючи недостатню експертизу, політичні впливи та недостатнє врахування соціокультурних реалій.

Савчин І. В. зазначає, що недостатня обґрунтованість нових законів, вплив політичних факторів та недосконалість законодавства можуть призводити до правотворчих помилок. Навіть найкраще задуманий закон може мати негативні наслідки, якщо не враховані всі можливі варіанти його застосування.

Правозастосовні помилки виникають при неправильній інтерпретації чинного законодавства або прийнятті необґрунтованих рішень судовими органами. Це може стосуватися невірної розуміння закону, суб'єктивної інтерпретації та відсутності єдиної методології тлумачення законів [3, с. 180].

Причини правозастосовних помилок: суб'єктивність інтерпретації правових норм, відсутність чітких методологій та недостатнє знання законодавства можуть призводити до правозастосовних помилок. Це особливо актуально у сучасному світі, де право швидко змінюється, а нові технології створюють нові правові виклики.

Міневич О. І. зазначає, що негативні наслідки правотворчих і правозастосовних помилок несуть за собою порушення прав та свобод громадян, зміцнення правової невпевненості, економічні та соціальні проблеми можуть виникати внаслідок правотворчих і правозастосовних помилок. Невдачі в системі правосуддя можуть підірвати довіру до правової системи. Важливо впроваджувати механізми експертної оцінки законопроектів, забезпечувати систематичне навчання та підвищення кваліфікації правозастосовників, а також активно залучати громадянське суспільство до виявлення та виправлення правових недоліків [1].

В. І. Риндюк зазначає, що останнім часом якість законодавства є предметом постійної критики практичних працівників, науковців, засобів масової інформації, громадян, тощо. Неналежна якість законодавства, як правило, пов'язується з помилками, допущеними у процесі правотворчої діяльності. В юридичній літературі причини правотворчих помилок зводяться до двох основних груп: об'єктивні та суб'єктивні:

1. Об'єктивні правотворчі помилки – це помилки, які виникають на етапі створення закону та є об'єктивними, оскільки вони ґрунтуються на об'єктивних фактах та несприятливо впливають на якість законодавства. Наприклад, відсутність або недостатня експертна оцінка законопроекту може призвести до неправильного розуміння його наслідків та впливу на різні сфери суспільства; відсутність реального врахування соціокультурних особливостей може призвести до прийняття законів, які не відповідають потребам та цінностям суспільства.

2. Суб'єктивні правотворчі помилки – це помилки, які виникають через особисті переконання, ідеологічні аспекти чи вплив окремих осіб та груп, і які можуть бути спрямовані на задоволення певних інтересів чи вираження певних поглядів. Наприклад, прийняття законів на основі політичних мотивів, які можуть не враховувати інтереси всього суспільства; ситуації, коли прийняття законів або внесення певних змін пов'язані з особистими інтересами чи корупційним впливом [1].

Обидва типи помилок можуть призводити до негативних наслідків для суспільства, прав та свобод громадян, економічного розвитку та справедливості. Вони можуть виникати в

будь-якій сфері правотворчості, включаючи прийняття нових законів, модифікацію існуючих та видачу правозастосовних рішень. Важливо визначати та виправляти об'єктивні та суб'єктивні помилки для побудови справедливої та ефективної правової системи.

Основні ознаки помилки в сфері правотворчості наводить М. М. Вовпенко, серед яких: недостатня експертиза, неузгодженість та протиріччя в законах, відсутність гнучкості та адаптабельності, непрозорість та відсутність громадянської участі, політичний вплив та корупція, неврахування громадської думки та потреб, відсутність консультацій із громадськістю та неврахування громадської думки під час створення законів. Ці ознаки можуть слугувати орієнтирами при аналізі якості законодавства та визначенні можливих правотворчих та правозастосовних помилок.

Отже, правотворчі і правозастосовні помилки є невід'ємною частиною розвитку правової системи. Важливо не лише визнавати їхню наявність, а й активно діяти для уникнення та виправлення помилок з метою створення справедливого, ефективного і довіреного правового середовища для суспільства.

Джерела та література:

1. Міневич О. І. Загальнотеоретичний аналіз правотворчої помилки. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://lexportus.net.ua/arkhiv-2/125-uncategories/statti-3-2018/306-minevich-3-2018> (Дата звернення 04.12.2023).
2. Риндюк В. І. Правотворчі помилки: поняття, види, способи їх попередження, виявлення та виправлення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2019. № 8. С. 21-27.
3. Савчин В. І. Бобрик. Процесуально-правова природа судових помилок у цивільному судочинстві України: монографія. Чернівці: Місто, 2017. 180 с.
4. Тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ: Перун, 2001. 855 с.

Pohoretskyi Yu., Kolodiazna V. The concept of law-making and law-enforcement errors. *highlights the concept and meaning of law-making and law-enforcement errors in the field of law. The author considers two main aspects: law-making errors that occur at the stage of creating laws, and law-enforcement errors that may occur during their implementation. analyzes law-making errors as objective and subjective shortcomings in legislation. Objective errors are associated with unclear or contradictory norms, lack of expert evaluation, or lack of consistency between different laws. Subjective errors arise due to the influence of personal beliefs or corruption factors in the process of creating laws. Examples of errors and their impact on justice, citizens' rights, and the stability of the legal system are given.*

Keywords: error, law-making error, law enforcement error, subjective errors, objective errors, law-making, law enforcement.

ЗАВДАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

С. О. Потьомкін

Науковий керівник: к.ю.н., доц. С. О. Кідалов

Дослідження присвячено питанню завдань судового контролю як правового механізму в адміністративному судочинстві. Актуальність теми зумовлена відсутністю теоретико-правового аналізу завдань судового контролю як правового інституту, динамічним розвитком законодавства, відсутністю єдиного погляду щодо розуміння суті та змісту даного правового явища, безпідставним отождненням мети та завдань судового контролю.

Ключові слова: *судовий контроль, завдання судового контролю, правовий механізм, механізм правового регулювання.*

Виклад матеріалу. Судовий контроль є комплексним поняттям, яке, серед іншого, слід розглядати як правовий механізм. Правова сутність та структура судового контролю зумовлюється його метою та завданням.

Будь-який механізм правового регулювання характеризується комплексом певних цілей (завдань), спрямованих на досягнення мети такого механізму, які не можуть бути неузгодженими з метою механізму, сутністю функцій держави, які реалізуються в рамках механізму [1, с. 42].

Метою судового контролю у адміністративному судочинстві як правового механізму є забезпечення обов'язковості судового рішення як однієї з засад судочинства та гарантії права на судовий захист прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин. У межах адміністративного судочинства прийнято виділяти три форми судового контролю, що передбачені, відповідно, ст.ст. 382, 383, 287 КАС України. Ці форми судового контролю відрізняються між собою за предметом регулювання суб'єктом звернення, предметом звернення, правовими засобами, процедурою та послідовністю реалізації, підставами та наслідками застосування, суб'єктом, на якого покладаються обов'язки.

Зміст форми судового контролю, передбаченої ст. 382 КАС України, зводиться до покладення на суб'єкта владних повноважень – відповідача обов'язку відзвітуватись про належне та своєчасне виконання судового рішення. При цьому вплив (правомірний тиск) здійснюється судом як щодо основного суб'єкта (суб'єкта владних повноважень) так і щодо факультативного – керівника такого суб'єкта владних повноважень, шляхом застосування до нього персональної відповідальності. Законодавець прямо не пов'язує можливість покладення обов'язку подати звіт про виконання судового рішення з наявністю певних обставин чи умов пов'язаних з діями на виконання рішення суду.

Натомість, на практиці адміністративні суди при вирішенні питання застосування чи незастосування даної форми судового контролю керуються правовою позицією Верховного Суду, викладеною у Постанові від 27.02.2020 у справі № 0640/3719/18, зі змісту якої вбачається, що правовою підставою для зобов'язання відповідача подати звіт про виконання судового рішення є наявність об'єктивних підтверджених належними і допустимими доказами підстав вважати, що за відсутності такого заходу судового контролю рішення суду залишиться невиконаним або для його виконання доведеться докласти значних зусиль [2].

Відповідно до ч. 3 ст. 382 КАС України половина суми штрафу, застосованого до керівника суб'єкта владних повноважень, стягується на користь позивача. Фактично, дана частина статті покликана додатково мотивувати позивача відігравати більш активну роль у процесі виконання судового рішення, а також передбачає певну компенсацію, відшкодування на користь позивача, завдане несвоєчасним чи неналежним виконанням судового рішення.

Відповідно до висновку Верховного Суду, викладеного у Постанові від 23.04.2020 року у справі № 560/523/19, накладення на керівника суб'єкта владних повноважень штрафу є мірою покарання, а тому можливість суду накласти такий штраф може бути реалізована лише за умови встановлення судом обставин, які свідчать про умисне невиконання рішення суду, недобросовісність у діяч суб'єкта владних повноважень, які свідчать про ухилення останнього від виконання рішення суду [3].

Враховуючи викладене, можна виділити наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст. 382 КАС України: оцінка ризиків невиконання судового рішення, виявлення перешкод для своєчасного та належного виконання судового рішення, усунення перешкод; створення правомірного тиску (впливу) на суб'єкта владних повноважень з метою спонукання його до своєчасного та належного виконання судового рішення; прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання звіту; перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень та його керівника в процесі виконання судового рішення; створення правомірного тиску (впливу) на керівника суб'єкта владних повноважень з метою спонукання його до належного виконання посадових обов'язків та здійснення наданих повноважень щодо виконання судового рішення; додаткове мотивування позивача відігравати активну роль у процесі виконання рішення та використовувати надані законом процесуальні права; забезпечення часткової компенсації

(сатисфакції) шкоди, завданої позивачу умисним неналежним чи несвоєчасним виконанням судового рішення.

Встановлена ст. 383 КАС України форма судового контролю передбачає можливість оскарження позивачем, на користь якої ухвалено рішення суду, рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такого рішення суду. У разі встановлення підстав для визнання таких рішень, дій, бездіяльності протиправними, суд відповідно до ч. 6 ст. 383 КАС України постановляє окрему ухвалу у порядку, передбаченому ст. 249 КАС України. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 383 КАС України вимоги позивача мають бути обґрунтованими та підтвердженими доказами.

З огляду на практику Верховного Суду вбачається, що форма судового контролю, передбачена у ст. 383 КАС України, окрім забезпечення обов'язковості виконання судового рішення, покликана унеможливити звернення до адміністративного суду з позовом щодо спонукання суб'єкта владних повноважень виконати судове рішення та, відповідно, дотримання принципу остаточної судового рішення та правової визначеності. Не можна зобов'язати суб'єкта владних повноважень виконувати судове рішення шляхом ухвалення з цього приводу іншого судового рішення, оскільки примусове виконання рішення суду здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про виконавче провадження» (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі №9686/23317/13-а) [4], якщо позивач вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю відповідача на виконання вищевказаного судового рішення порушувалися його права, свободи чи інтереси, то він має право звертатися до суду в порядку ст. 383 КАС України із заявою про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності відповідача, а не подавати новий адміністративний позов (Постанова Верховного Суду від 08.09.2022 по справі №817/153/18 [5]).

Таким чином, можна виділити наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст. 382 КАС України: перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності суб'єкта владних повноважень в процесі виконання судового рішення; спонукання суб'єкта владних повноважень до вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли порушенню закону; притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних рішень, дій, бездіяльності; прискорення виконання судового рішення шляхом встановлення строку на подання відповіді на окрему ухвалу; унеможливлення звернення до адміністративного суду з позовом щодо спонукання суб'єкта владних повноважень виконати судове рішення.

Встановлена ст. 287 КАС України форма судового контролю передбачає можливість оскарження рішень, дій, бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу ДВС або приватного виконавця, якими порушено їхні права, свободи чи інтереси учасників виконавчого провадження.

Зі змісту ч. 1 ст. 287 КАС вбачаються наступні особливості даної форми судового контролю: можливість оскарження не лише позивачем, на користь якого ухвалено судове рішення, а й іншими учасниками виконавчого провадження; оскаржуються рішення, дії, бездіяльність органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішення, а не суб'єктів владних повноважень- відповідачів; здійснюється у порядку позовного провадження, віднесеного до термінових адміністративних справ (відзначається скороченими строками звернення до суду, а також скороченими строками розгляду та вирішення).

Таким чином, можна виділити наступні завдання судового контролю, що здійснюється у формі, передбаченій у ст. 287 КАС України: перевірка правомірності рішень, дій, бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця в процесі виконання судового рішення; захист прав, свобод та інтересів учасників виконавчого провадження від порушень з боку органів та осіб, що здійснюють примусове виконання рішень; забезпечення дотримання засад виконавчого провадження.

Джерела та література:

1. Бабич Н. О. Мета та завдання механізму правового регулювання реалізації соціальної функції держави. / Соціальне право № 3/2021. С. 39-44.

2. Постанова Верховного Суду від 27.02.2020 у справі № 0640/3719/18.
3. Постанова Верховного суду від 23.04.2020 року у справі № 560/523/19.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 686/23317/13-а.
5. Постанова Верховного суду від 08.09.2022 по справі № 817/153/18.

Potomkin S. The tasks of judicial control over the execution of court decisions in administrative proceedings. *The study is devoted to the issue of the tasks of judicial control as a legal mechanism in administrative proceedings. The relevance of the topic is due to the lack of theoretical and legal analysis of the tasks of judicial control as a legal institution, to the dynamic development of legislation, to the lack of a unified view on understanding the essence and content of this legal phenomenon, and the unfounded identification of the goal and tasks of judicial control.*

Keywords: *judicial control, task of judicial control, legal mechanism, mechanism of legal regulation.*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ В ІНШИХ КРАЇНАХ СВІТУ

А. І. Рачок

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Л. М. Гуртієва

Сьогодні досить чітко постало питання стосовно вдосконалення Кримінального процесуального кодексу України у відповідності до зарубіжних стандартів. На прикладі – поняття доказів, можна дійти висновку, що наш чинний кодекс знаходиться на достатньо високому рівні в порівнянні з кодексом Федеративної республіки Німеччини чи королівства Нідерландів або Латвії. Дійсно, варто переймати досвід розвинутих країн-сусідів та не лише їх, але переймати потрібно не все одразу, а вибірково, тобто лише найкраще.

Ключові слова: *докази, поняття, фактичні дані, Кримінальний процесуальний кодекс, зарубіжні країни.*

З метою порівняння звернемося до чинного Кримінального процесуального кодексу України саме поняття «доказів» безпосередньо закріплено в статті 84, де зазначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1].

Сам законодавець даним визначенням чітко підкреслює той факт, що не будь-які фактичні дані можуть бути доказами і у наступних статтях Кримінального процесуального кодексу України (ст. 87, 88, 89) наперед визначає, які фактичні дані є недопустимими доказами.

Варто зазначити, що над проблемою визначення самого поняття «докази» вже довгий час працювали і працюють безліч науковців, законодавців, практики різних часів, проте до сьогодні і досі не знайдено єдиного підходу до встановлення саме таких ознак, щоб вони цілком і повністю відповідали завданням кримінального провадження.

Ми можемо, також, звернутися до кримінального-процесуального законодавства інших країн світу. Так, до прикладу, у Кримінальному процесуальному кодексі Федеративної республіки Німеччини від 1 лютого 1877 р. (із останніми змінами від 9 жовтня 2020 року). Відповідно до Кримінального процесуального кодексу Федеративної республіки Німеччини, а саме § 244 метою доказування є установлення істини, суд безпосереднього зобов'язаний з метою доказування установити та дослідити всі факти, докази для вирішення справи по суті [2]. Проте, самого визначення поняття «докази» не зазначено у даному кодексі.

Що стосується Кримінального процесуального кодексу королівства Нідерланди, вживається слово «докази», але також без чіткого його визначення. Відповідно до даного кодексу, згідно ч.1 ст. 339 визначається, що законними доказами є лише такі, як: власне сприйняття суддею; заяви експерта, обвинуваченого; показання свідків та письмові документи [3].

Якщо звернутися до статті 10 Кримінального процесуального кодексу Латвії (прийнятий 21 квітня 2005 року, оприлюднений Президентом Латвії 11 травня 2005 року), то доказами у кримінальному процесі є будь-які відомості про факти, котрі отримані і закріплені в передбаченому законом порядку. Тобто, якщо аналізувати даний кодекс, то в ньому зазначено, що доказами являються будь-які відомості про факти без обмежень [4].

Отже, можна дійти висновку, що підхід законодавця у зарубіжних країнах до визначення поняття «докази» переважно не надто вагомий, за винятком – Кримінального процесуального кодексу Латвії, де у статті 10 чітко закріплено поняття. Наближаючись на шляху до євроінтеграції, до міжнародних стандартів не треба бездумно копіювати щось. На наш погляд, у нас більш вдале закріплення поняття «доказів». В даному аспекті приблизно на одному рівні Кримінальний процесуальний кодекс Латвії. Тому, якщо і ми прагнемо переймати досвід від іноземних держав, то потрібно переймати лише найкраще та найважливіше для удосконалення того, що ми маємо.

Джерела та література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. No 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Deutsches Strafgesetzbuch aus 01.02.1877. URL: <https://dejure.org/gesetze/StGB/3.html>
3. Criminal Procedure Code of Netherlands adopted from 08.10.2012. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/nld/1921/criminal_procedure_code_of_the_netherlands_html/Code_of_Criminal_Procedure_incorporating_amendments_up_to_October_2012.pdf
4. Кримінальний процесуальний кодекс Латвії 2005 р. URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/upz-latvii-prava-i-objazannosti-uchastnikov-ugolovnogoprocessa-v-latvii.pdf>

Rachok A. The relationship of the concept of evidence according to the Criminal Procedure Code of Ukraine and legislative enforcement in other countries of the world.

Today, the issue of improving the Criminal Procedure Code of Ukraine in accordance with foreign standards arose quite clearly. Using the concept of evidence as an example, we can conclude that our current code is at a sufficiently high level compared to the code of the Federal Republic of Germany or the Kingdom of the Netherlands or Latvia. Indeed, it is worth adopting the experience of developed neighboring countries and not only them, but it is necessary to adopt not everything at once, but selectively, that is, only the best.

Keywords: *evidence, concept, actual date, Criminal procedure code, foreign countries.*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Д. О. Сороколита

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У статті систематизовано та виокремлено основні фактори виникнення корупції, ризики темпів зростання, міжнародно-правові документи для протидії корупції та підходи до вирішення проблеми.

Ключові слова: *корупція, антикорупційне законодавство, міжнародні механізми контролю, нормативно-правові акти.*

Корупція – одне з найнебезпечніших явищ для суспільства і держави. Вона підриває авторитет державних інституцій, дискредитує їхню діяльність та руйнує основні принципи, на яких ґрунтуються демократичні держави, такі як рівність громадян перед законом, справедливість, неупередженість правосуддя, захист громадян від різноманітних незаконних порушень з боку правоохоронних органів та свавільних дій влади. Крім того, корупція завдає значної економічної та політичної шкоди державі та суттєво гальмує прогресивний розвиток суспільства. В Україні корупція практично до нуля знижує потенційну ефективність усіх державних економічних і соціальних програм та ефективність прийняття управлінських рішень. З цих причин важливим є вивчення міжнародно-правових засад запобігання та протидії корупції.

Корупція є складним і негативним явищем, яке стало глобальною проблемою не лише для України, а й для всієї світової спільноти [1, с. 72]. Це пов'язано з її поширеністю у світі, динамікою темпів зростання та очевидним відставанням у прийнятті відповідних заходів протидії. Сьогодні увага, яка приділяється політичним скандалам, пов'язаним з корупцією на вищих щаблях влади в Німеччині, Японії, США, Франції та країнах колишнього Радянського Союзу, свідчить про те, що це негативне явище спостерігається практично в усіх країнах світу. Корупція є однією з головних загроз для розвитку багатьох країн, оскільки перешкоджає нормальному функціонуванню державних інститутів, охоплюючи як загальносоціальну, так і правову сфери суспільства. Успішне вирішення цієї надскладної проблеми потребує глибокого вивчення світового досвіду запобігання та протидії корупції [2, с. 720].

Міжнародно-правовий механізм протидії корупції формувалася й формується протягом тривалого часу. Міжнародне співтовариство прагнуло законодавчо врегулювати відносини у сфері протидії корупції шляхом прийняття численних актів, починаючи з розроблення правових норм кримінально-правового, цивільно-правового характеру та закінчуючи підготовкою специфічних документів. Однак для ефективної боротьби з корупцією потрібен системний і комплексний підхід до формування стандарту вжитих заходів, активізація, розширення й належне здійснення міжнародного співробітництва у правовій сфері. Міжнародне співробітництво в боротьбі з корупцією натеper є найбільш актуальним напрямом протидії цьому явищу. Це положення зумовлено тією обставиною, що для корупції, як і для інших видів правопорушень, давно не існує національних кордонів. Водночас засоби боротьби із цим явищем продовжують залишатися переважно національними [3, с. 82].

Наприкінці 20-го століття міжнародна спільнота визнала, що корупція є глобальною проблемою для всіх країн і з нею необхідно боротися. Як наслідок, було розроблено та ухвалено низку міжнародно-правових документів (обов'язкових та рекомендаційних) Організацією Об'єднаних Націй, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією американських держав, Радою Європи, Європейським Союзом та Африканським Союзом. Хоча міжнародні правові інструменти відрізняються за сферою застосування, всі вони мають однакову мету [4, с. 27].

Створення ефективної системи протидії корупції та зменшення негативних впливів корупції на всі сфери життя суспільства – одне з найважливіших завдань міжнародної спільноти. Необхідність реагування міжнародної спільноти на загрози і проблеми, джерелом яких є корупція, спричинило розробку міжнародних нормативно-правових актів щодо запобігання корупційним проявам як на міжнародному, так і на регіональному рівнях [5, с. 45].

У міжнародно-правових документах наявні різні підходи до розуміння корупції. На основі проведеного дослідження ми з'ясували, що це поняття в загальноприйнятому розумінні вперше було сформульовано на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 1979 року. Спеціалісти цієї організації визначили корупцію як «виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їхніх посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без такого порушення» [6, с. 14].

Найвагомішою подією в історії міжнародно-правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції є підписання міжнародною спільнотою 9 грудня 2003 року в м. Меріда (Мексика) Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Фахівці з цього питання вважають цей міжнародний договір найзмістовнішим правовим актом, спрямованим на

запобігання та боротьбу з корупцією як у світовому, так і в національному масштабі. Тому ООН виступила з пропозицією щорічно відзначати Міжнародний день боротьби з корупцією саме 9 грудня. Паралельно вкажемо на діяльність Групи держав Ради Європи проти корупції (ГРЕКО), що має статус однієї з найбільш авторитетних міжнародних організацій у сфері вироблення й моніторингу дотримання антикорупційних стандартів (її учасниками є фактично всі держави Європейського континенту та США) [7, с. 8].

Слід зазначити, що Конвенцію ООН слід розглядати як основу для адаптації законодавства країн-учасниць, тобто приведення національних законів у відповідність до загальноприйнятих методів і заходів щодо запобігання та протидії корупції. При цьому слід мати на увазі, що основними принципами імплементації Конвенції є теоретичні положення щодо запобігання та протидії корупції. Конвенція містить норми, де визначено основні засади політики держав-учасниць у сфері запобігання й протидії корупції, а саме: створення органу або органів із запобігання та протидії корупції (ст. 6); оптимізація функціонування публічного й приватного секторів (ст. 7 та 12); запровадження кодексів поведінки державних посадових осіб (ст. 8); забезпечення доступу громадськості до процесів протидії корупції (ст. 13) тощо.

Незважаючи на багатовимірний характер поширеності корупції в різних країнах, основними факторами, що сприяють поширенню корупції, є, з одного боку, зростаюче зубожіння широких верств населення, погіршення криміногенної ситуації, висока нерівність доходів і відсутність систем соціального захисту в одних країнах, а з іншого - зростаючий економічний потенціал в інших країнах і щорічне збільшення потоків капіталу у вигляді іноземних інвестицій. Корупція у більшості держав Центральної та Східної Європи, а також у країнах, які виникли на пострадянському просторі, тісно пов'язана з тим, що вони знаходяться в стані економічної та суспільної трансформації.

Фактори, що сприяють успішній боротьбі з корупцією, давно визнані та схвалені міжнародною спільнотою. Це, насамперед, відкритість влади, прозорість і відкритість процесів прийняття державних рішень, ефективні механізми контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю державних інституцій, свобода вираження поглядів, свобода і незалежність засобів масової інформації.

Норми міжнародного антикорупційного законодавства знайшли своє відображення в національному законодавстві провідних країн світу, що визначають перелік діянь, які належать до корупційних, коло осіб, котрі підпадають під дію антикорупційних законодавчих актів (Конвенцію ООН ратифікували 167 країн світу). Деякі країни ухвалили комплекс заходів як нормотворчого, так і організаційного характеру для приведення національних законодавств у відповідність до вимог Конвенції ООН проти корупції.

Для боротьби з корупцією низка країн вживає заходи організаційного характеру – створюють спеціалізовані установи, організації, метою діяльності яких є вироблення відповідної стратегії й тактики, розробка превентивних заходів нормотворчого й функціонального змістового наповнення. Проте необхідно, з огляду на актуальність проблеми, переглянути комплекс організаційно-правових та інших заходів на національному рівні з метою їхнього вдосконалення та інтенсифікувати діяльність у міжнародних організаціях.

Отже, там, де існує масштабна корупція, пріоритет надається усуненню причин корупції, а боротьба з її конкретними проявами відбувається пізніше. Більше того, правові системи деяких розвинених країн не використовують термін "боротьба" у своєму законодавстві, але включають до своїх нормативно-правових актів (часто кодифікованих) принцип запобігання злочинам.

Ключовим елементом у розробці та впровадженні ефективної антикорупційної системи є відкриті взаємодія держав, зокрема правоохоронних органів, та їх спільна участь у діяльності ООН, Ради Європи, Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку та інших міжнародних організацій. Практика роботи правоохоронних органів зарубіжних країн у цьому напрямі свідчить про те, що досконалість нормативно-правового забезпечення протидії та наявність ефективної системи протидії корупції на національному й міжнародному рівнях є однією з головних умов успішного подолання зазначеної проблеми.

Тому можна сказати, що жодна держава сьогодні не може заявити про повну, остаточну і беззаперечну перемогу над цим деструктивним явищем. Корупція притаманна кожній державі як постійна соціальна закономірність, що впливає з державної владної структури суспільства.

Джерела та література:

1. Ільенок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. Юридична наука. 2013. № 2. С. 71-77
2. Рибак А. І. Державна політика боротьби з корупцією у Польщі: нормативно-інституційний аспект. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Головний редактор В. М. Вашкевич. Київ: ВІР УАН, 2011. Випуск 50. С. 717-725.
3. Лебедева Т. О. Міжнародно-правові засади протидії корупційним правопорушенням. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2019. № 37. С. 82-84.
4. Задирака Н. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу. Віче. 2014. № 10. С. 27-29.
5. Чемерис І. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління. Стратегічні пріоритети. 2009. № 3(12). С. 13–16.
6. Довженко Я. М. Міжнародно-правові стандарти протидії корупційним злочинам. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 45-48.
7. Чубенко І. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади. Вісник державної служби України. 2003. № 1. С. 8–11.

Sorokolyta D. International legal principles for preventing and combating corruption. *The article systematizes and singles out the main factors of the emergence of corruption, the risks of growth rates, international legal documents for combating corruption, and approaches to solving the problem.*

Keywords: *corruption, anti-corruption legislation, international control mechanisms, normative legal acts.*

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАХОДАХ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

А. В. Тимошук

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

Корупція в Україні є однією з нагальних проблем, які потребують вирішення. Це становить серйозну загрозу для демократії, реалізації верховенства права, соціального прогресу, національної безпеки та формування громадянського суспільства. У протидії розповсюдженню явища корупції важливу роль має відігравати свідомо й суспільно-активна частина громадянського суспільства, зокрема інститути громадянського суспільства, а особливо громадські організації, що позиціонують себе як антикорупційні.

Ключові слова: *корупція, громадськість, запобігання корупції, інститут громадянського суспільства.*

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті полягає в аналізі впливу громадськості на ефективність заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції. Завдання – визначити місце та роль громадянського суспільства у процесі запобігання та протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Для більшості громадян корупція є обмежувальним фактором у забезпеченні захисту їхніх прав і свобод людини і громадянина основним законом країни та дотримання принципів, що характеризують соціальну правову державу. Адже наявність корупції порушує принцип рівності перед законом та принцип соціальної

справедливості. Корупція як чинник порушує закони та існуючі правові норми та встановлює свої правила у суспільних відносинах. У цьому контексті більшість громадян з часом починає втрачати віру в силу закону, в державні та публічні органи, які діють від їх імені, і в ефективність існуючих систем регулювання, які мають забезпечувати законні права громадян. Це призводить до деформації громадянської свідомості в межах морально-духовних цінностей і орієнтацій.

Сучасне громадянське суспільство відіграє важливу роль у запобіганні та протидії корупції.

У сучасному світі провідну роль у процесах і заходах із запобігання та протидії корупції відіграють громадські організації антикорупційної спрямованості, метою яких є сприяння відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та створення належних умов для боротьби з корупцією та виявлення корупційних фактів, корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією, а також забезпечення різних видів відповідальності, передбачених чинним законодавством. Громадяни мають активніше долучатися до формування державної політики у сфері протидії корупції. Зокрема, таким напрямом цієї політики має бути створення атмосфери неприйняття корупції та підвищення свідомості кожного громадянина, що його особиста участь в антикорупційних заходах є досить вагомим внеском у боротьбі з корупційними правопорушеннями. [2, с. 49].

Правовий статус громадськості як суб'єкта закріплено у Конституції України, Законі України «Про запобігання корупції» та Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону». Досить чітко й повно перелік прав громадськості у сфері запобігання корупції визначено в ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції».

Враховуючи міжнародний досвід, в Україні слід активніше реалізовувати такі основні напрямки підвищення ефективності запобігання та протидії корупції в інститутах громадянського суспільства:

1) налагодити ефективні механізми взаємодії правоохоронних органів та інших компетентних державних установ з інститутами громадянського суспільства.

2) здійснювати конкретні заходи, спрямовані на системне залучення громадян до процесів запобігання та протидії корупції;

3) забезпечувати громадянам відкритий доступ до інформації про діяльність органів державної влади;

4) здійснення подальшого вдосконалення чинного законодавства, що забезпечить ефективний механізм участі громадськості у формуванні та реалізації національної антикорупційної політики;

5) посилення контролю за вирішенням питань, що містяться у зверненнях громадян, та контроль за відповідальністю за невиконання норм чинного законодавства України [1].

Сучасні організації громадянського суспільства виступають посередниками між державною владою та суспільством. У сфері протидії корупції вони виконують дві основні функції:

1) виступають критичними спостерігачами за діяльністю органів державної влади, вимагаючи інформацію про їхню діяльність, виявляючи факти корупції та злочинів, контролюючи поведінку державних службовців та їхній спосіб життя тощо.

2) здійснювати адвокаційну, просвітницьку та освітню діяльність для громадян. Неурядові організації збирають та обробляють інформацію, пов'язану з корупцією, досліджують шляхи подолання корупції, готують пропозиції, розробляють відповідні проекти та подають їх до органів державної влади для реалізації.

З метою посилення свого впливу на протидію корупції в Україні громадські організації мають використовувати такі механізми протидії корупції, як публічні консультації, здійснення громадських експертиз й моніторингів, проводити громадські слухання з питань протидії корупції та контролювати виконання органами державної влади та місцевого самоврядування Національної антикорупційної стратегії [3].

Тому для посилення ролі інститутів громадянського суспільства необхідно:

- посилити вплив публічного управління на запобігання та протидію корупції;

- підвищити роль і значення організацій громадянського суспільства в реалізації антикорупційних та антикорупційних заходів відповідно до основних положень чинного антикорупційного законодавства.

- підвищити роль і значення організацій громадянського суспільства у здійсненні заходів щодо запобігання та протидії корупції на основі основних положень чинного Закону України «Про боротьбу з корупцією»;

- здійснити низку організаційних заходів, спрямованих на посилення багатостороннього обміну інформацією між неурядовими організаціями, іншими інститутами громадянського суспільства, засобами масової інформації та органами державної влади [4].

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що інститути громадянського суспільства відіграють досить важливу роль у сфері запобігання та протидії корупції. Роль громадськості у заходах із запобігання та протидії корупції є надзвичайно важливою, оскільки ключове місце у розробленні механізму протидії корупції, впровадженні заходів із недопущення корупційних правопорушень займає саме громадськість. Від рівня правосвідомості та ставлення громадськості до існування корупції та факторів, які їй сприяють, залежить ефективність заходів щодо подолання корупції.

Джерела та література:

1. Абдуллаєв В. А. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції / В. А. Абдуллаєв // Публічне управління та митне адміністрування. – 2021. – № 3 (30). – С. 5-13.

2. Трепак В. М. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70) № 4. С. 204-206.

3. Шрамко С. С. Роль громадської свідомості у запобіганні корупції / С. С. Шрамко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 28(3). – С. 48-51.

4. Якимюк Б. М. Вплив громадських організацій на протидію корупції в Україні / Б. М. Якимюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 18. – С. 161–164.

Tymoschuk A. The role of the public in measures to prevent and combat corruption. *Corruption in Ukraine is one of the most pressing problems that needs to be addressed. It poses a serious threat to democracy, the rule of law, social progress, national security and the formation of civil society. A conscious and socially active part of civil society, in particular civil society institutions, and especially non-governmental organizations that position themselves as anti-corruption organizations, should play an important role in countering the spread of corruption.*

Keywords: *corruption, public, prevention of corruption, civil society institutions.*

ЕЛЕКТРОННЕ ДЕКЛАРУВАННЯ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Д. І. Черевко

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У статті проаналізовано процедуру електронного декларування в Україні. Охарактеризовано переваги нововведення та його роль у боротьбі з корупцією. Досліджено особливості подання інформації про доходи, з метою здійснення фінансового контролю за діяльністю посадових осіб.

Ключові слова: *корупція, декларація, е-декларування, перевірка, посадова особа.*

Актуальність теми дослідження. Корупція є серйозною соціальною, економічною та політичною проблемою в багатьох країнах світу. За даними річного звіту 2022 року Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) провело 124 перевірки декларацій уповноважених суб'єктів, за результатами яких було виявлено подання недостовірних відомостей на суму 611,3 млн грн. Тож актуальність теми дослідження зумовлено необхідністю створення прозорого та підзвітного механізму для виявлення можливих випадків приховування або завідомо неправильного визначення доходів посадових осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електронне декларування в Україні було введено в рамках антикорупційних заходів у 2016 році, являючи собою процес публічного оприлюднення даних про доходи, майно, цінні папери, активи, корпоративні права, фінансові зобов'язання, видатки та правочини осіб, які займають певні посади в уряді чи інших державних органах. Нормативне закріплення досліджуваного нововведення знайшло своє відображення у Законі України «Про запобігання корупції», що передбачає систематичну процедуру, за якою фізичні або юридичні особи повідомляють певні відомості про свій майновий стан [4].

Вищезазначені матеріали підлягають розміщенню на офіційному веб-сайті НАЗК і є відкритими для будь-кого. Однак Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 року передбачено ряд підстав, за якими здійснюється обмеження до таких даних, якщо це призведе до:

- 1) загрози національній безпеці, територіальній цілісності держави тощо;
- 2) заподіяння істотної шкоди або інших негативних наслідків, що переважають над громадським інтересом.

Зокрема, в результаті повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, Верховна Рада України скасувала зобов'язання чиновників подавати декларації, тому це стало добровільним правом кожного. Одночасно з прийняттям даного рішення відбулося закриття Реєстру для громадськості. Однак вже 5 вересня 2023 року парламент відновив обов'язок посадових осіб оприлюднювати свої доходи [3].

Застосування електронного декларування має значні переваги, і ось деякі з них:

По-перше, автоматизація збирання, обробки та аналізу інформації, що робить процес більш ефективним та швидким.

По-друге, простота та зручність для користувачів, що виявляється у спрощеному процесі заповнення та подання декларацій.

По-третє, наявність механізмів збереження, оновлення та архівації відомостей для подальшого опрацювання.

По-четверте, електронні системи можуть бути легко модифіковані та інтегровані з іншими IT-платформами.

Особливістю е-декларування є те, що необхідно вносити відомості про майно, яке належить на праві власності чи користування не тільки самої уповноваженої особи, але й кожного члена його сім'ї, що спільно проживають. Вищезазначене нововведення запобігає можливості ухилення від офіційного оприлюднення доходів шляхом передачі статків іншим особам [6, с. 162].

Фахівці Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначають, що графік подання відомостей може бути визначений різними факторами:

- 1) цілями декларування, а саме: забезпечення прозорості, контроль за конфліктами інтересів, боротьба з корупцією;
- 2) обсягом ресурсів, таких як технічні, фінансові та людські;
- 3) розширеним переліком посадових осіб, що зобов'язані подавати необхідну інформацію;
- 4) часовими інтервалами між моментами подання декларацій і їхнім оприлюдненням, що залежить від кількості перевірок, захисту конфіденційності даних тощо [2].

Електронне декларування спрямоване на попередження виникнення умов для корупційних дій. Основна мета полягає у тому, щоб завчасно усувати передумови для

корупційних правопорушень. Це включає протидію протиправним зв'язкам із приватними особами, уникнення матеріальної залежності посадових осіб.

Головним завданням є не тільки притягнення осіб до відповідальності за корупційні правопорушення, але й передбачення заходів для запобігання виникненню умов, що сприяють досліджуваному негативному явищу [1, с. 334].

Графік подання інформації про доходи є частиною загальної процедури, яка визначає зобов'язання уповноважених суб'єктів щорічно до 1 квітня подавати декларацію за попередній рік. Їх оформлення відбувається за встановленою формою, яку визначає НАЗК. Окрім того, передбачається подання сукупності відомостей, що закріплені у Законі України «Про запобігання корупції» особами, які припиняють або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, за період, що не охоплений раніше поданими даними. Зазначена вимога сприяє оприлюдненню майнового стану цих осіб, а також уникненню приховування інформації про їхні фінансові інтереси [4].

Повна перевірка е-декларації може бути проведена у процесі здійснення суб'єктом владних повноважень, або ж протягом 3-х років після припинення виконання їх виконання. Це означає, що впродовж цього періоду органи або уповноважені структури можуть проводити аудит чи перевірку зареєстрованих відомостей, щоб переконатися у їх відповідності фактичному стану доходів уповноваженого суб'єкта.

Варто зазначити, що НАЗК у межах своєї компетенції має право звертатися до відповідних структур з метою отримання необхідної інформації. Це включає в себе можливість направлення запитів на отримання документів не тільки в органи влади, але й до суб'єктів господарювання всіх форм власності, громадян та їхніх об'єднань. Часові рамки, протягом якого установи мають виконати вимогу на надання матеріалів, обмежуються десятьма робочими днями. У випадку виявлення ознак незаконного збагачення чи неточності оцінки задекларованих активів, вищезазначені структури надсилають Агентству копії документів або ж письмові пояснення.

Процедура перевірки триває шістьдесят днів, що за необхідності може бути продовжена, однак загальний термін не може перевищувати дев'яноста днів. В результаті приймається рішення, яке оприлюднюється протягом трьох робочих днів з моменту його прийняття на офіційному веб-сайті відповідного органу [5].

Висновки. Отже, корупція у владних структурах є серйозною проблемою, що впливає на розвиток та стабільність України. Процедура декларування є своєрідним інструментом фінансового контролю, що дозволяє виявляти та усувати можливі випадки підкупу уповноважених суб'єктів, запобігати конфліктам інтересів, що можуть виникнути між особистою вигодою посадовців та їхньою службовою діяльністю, а також сприяти підвищенню довіри громадськості до органів влади. Саме тому ця система потребує ефективності, з метою відповідності вимогам прозорості та відкритості в державному управлінні.

Джерела та література:

1. Адміністративне право України: підручник / Галуцько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Вид. 2. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2019. 520 с.
2. Ковриженко Д. Запобігання конфлікту інтересів та корупції в депутатській діяльності: досвід країн ЄС та пропозиції для України: навчальний посібник. Київ, 2011. 105 с.
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI // *Відом. Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 1491.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII // *Відом. Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 3186.
5. Про затвердження порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.01.2021 р. № 26/21 // *Офіційний вісник України*. 2021. № 13 Ст. 281.
6. Стеблянко А. В., Резнік О. М. Електронне декларування як форма контролю за діяльністю працівників правоохоронних органів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 2017. Вип. 44 (2). Ст. 160-164.

Cherevko D. Electronic declaration as a way of combating corruption in Ukraine.

The article analyzes the electronic declaration procedure in Ukraine. The advantages of the innovation and its role in the fight against corruption are described. Peculiarities of submitting information on income were studied in order to exercise financial control over the activities of officials.

Keywords: corruption, declaration, e-declaration, audit, official.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ**Б. О. Чупринський**

У статті аналізується неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставини, що пом'якшує покарання. Зазначається про недопустимість подвійного врахування пом'якшуючої обставини при призначенні покарання. Наголошується про диференційовані види і строки покарань, які можуть призначатися неповнолітнім. Розглядається молодий вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставина, що пом'якшує покарання.

Ключові слова: неповнолітні, кримінальні правопорушення, суд, призначення покарання, види покарань, обставини які пом'якшують та обтяжують покарання.

У вітчизняній кримінально-правовій науці вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставини, що пом'якшує покарання досліджували багато видатних вчених, у числі яких можна назвати М. І. Бажанова, В. М. Бурдіна, І. М. Гальперіна, В. М. Дрьоміна, Т. А. Денісову, А. Ф. Зелінського, І. І. Карпеця, Н. Ф. Кузнєцову, В. О. Меркулову, В. О. Навроцького. Не дивлячись на значний інтерес українських учених до проблеми призначення покарання неповнолітнім, багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо дослідженими або носять дискусійний характер, потребують подальшого дослідження.

Обрання судом виду і міри покарання є оціночною діяльністю, яка потребує високої кваліфікації і великого досвіду роботи, особливо коли покарання призначається неповнолітньому. Вік суб'єкта кримінального правопорушення є характеристикою обставини, що пом'якшує покарання, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України, тобто вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім.

У кримінально-правовій літературі неоднозначно вирішується питання про те, чи завжди суд повинен враховувати при призначенні покарання неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставину, що пом'якшує покарання. Так, В. М. Бурдін вважає, що неповнолітні інколи усвідомлюють, що суд зобов'язаний врахувати як обставину, що пом'якшує покарання, недосягнення ними повноліття. Крім цього, цю обставину вони можуть використовувати в цілях полегшення участі інших осіб. Тому цей вчений пропонує надати можливість судовим органам не враховувати неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставину, що пом'якшує покарання, у випадках вчинення кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає з 14-річного віку, тобто тих, характер і безпеку яких вказані особи усвідомлюють в більшій мірі [1, 135]. Цю пропозицію підтримує і Є. С. Назимко. Цей автор ще й вважає, що підставою для відмови врахувати цю пом'якшуючу обставину можуть бути і інші обставини вчинення кримінального правопорушення, наприклад, вчинення кримінального правопорушення проти особи на ґрунті помсти, ревнощів і т.д., до досягнення ним повноліття тільки тому, що по досягненні ним 18-річчя на нього не будуть поширюватися пільги, передбачені кримінальним законодавством [4, 175]. Однак, на нашу думку, така пропозиція може викликати деякі труднощі на практиці, оскільки судам важко буде встановити чи дійсно неповнолітній, вчиняючи кримінальне правопорушення, усвідомлював меншу міру кримінального покарання, виконував найбільш небезпечні діяння з метою полегшити участь інших співучасників. Ми вважаємо, що обставини, які пом'якшують покарання, в тому числі і вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім, мають

враховуватись судом незалежно від суб'єктивного усвідомлення їх суб'єктом кримінального правопорушення.

Д. В. Казначеева вважає, що неповноліття не повинно визнаватись пом'якшуючою обставиною у випадку вчинення тяжкого злочину [2, 55].

Однак слід погодитись з більшістю вчених, що неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставина, яка пом'якшує покарання, не повинен обумовлюватись тяжкістю вчинення злочину [4, 89]. На нашу думку, слід виходити із того, що тяжкість вчиненого злочину як об'єктивна ознака складу кримінального правопорушення, не може обумовлювати суб'єктивну ознаку складу кримінального правопорушення, зокрема вік суб'єкта кримінального правопорушення.

Проаналізувавши обставин, які обтяжують покарання, зазначимо що у ч. 2 ст. 67 КК України міститься пряма вказівка про те, що суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення у, не визнавати будь-яку із зазначених у ч. 1 цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 7, 9, 10, 12, такою, що обтяжує покарання, навітьши мотиви свого рішення у вирок. Щодо обставин, які пом'якшують покарання, у ст. 66 КК України такої вказівки немає. Тому суд не може не враховувати неповнолітній вік суб'єкта злочину як обставину, яка пом'якшує покарання. Крім цього, Пленум Верховного Суду України в абз. 2 п. 5 постанови від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» зазначає, що «неповнолітній вік особи, яка вчинила злочин, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КК є обставиною, яка пом'якшує покарання. Вона обов'язково має враховуватись при призначенні покарання – незалежно від того, чи досяг підсудний на час розгляду справи повноліття».

Таким чином, при призначенні покарання суд зобов'язаний враховувати неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставину, яка пом'якшує покарання, і не може ігнорувати його.

Слід також зазначити, що в зміст поняття «неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення», на нашу думку, повинні входити ознаки, що характеризують хронологічний (календарний) вік людини. Особливості психічного та фізичного розвитку неповнолітнього – це ознаки, які характеризують психологічний вік людини і не охоплюються поняттям «неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення». Тому за таких умов вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім може існувати як обставина, яка пом'якшує покарання, а особливості психічного та фізичного розвитку неповнолітнього враховуватись в рамках характеристики особи винного.

Як вже зазначалось, відповідно до ч. 2 ст. 66 КК України при призначенні покарання суд може визнати такими, які його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в ч. 1 ст. 66 КК України. Аналіз судової практики показує, що при призначенні покарання суди враховують як обставину, яка його пом'якшує, зокрема, молодий або похилий вік суб'єкта кримінального правопорушення.

Питання про те, чи можуть молодий вік суб'єкта кримінального правопорушення виступати обставиною, яка пом'якшує покарання, у теоретичних розробках вирішується по-різному. Більшість науковців лише констатують, що молодий вік суб'єкта кримінального правопорушення враховуються судами як обставини, які пом'якшують покарання, про те, не висловлюють свого ставлення до цього [6, 97].

Іншу думку стосовно цього питання висловлює Д. В. Казначеева. Вона вважає, що оскільки вік особи є її невід'ємною властивістю, то молодий вік суб'єкта кримінального правопорушення може бути враховано при призначенні покарання лише в рамках особи винного, а не як обставина, яка пом'якшує покарання [2, 59].

Повністю поділяємо точку зору В. М. Бурдіна, який зазначає, якщо суд встановив наявність у справі обставин, які пом'якшують покарання, незалежно від того вказані вони в законі чи ні, то він зобов'язаний і враховувати їх [1, 135]. Відповідно до ч. 2 ст. 66 КК України при призначенні покарання суду лише надається право визнавати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не вказані в законі, зокрема, молодий вік суб'єкта кримінального правопорушення. У випадку, коли суд визнав окрему обставину такою, що

пом'якшує покарання, зокрема, молодий вік суб'єкта кримінального правопорушення, то у нього виникає обов'язок врахувати цю обставину при призначенні покарання.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, при призначенні покарання суд зобов'язаний враховувати неповнолітній вік суб'єкта кримінального правопорушення як обставину, яка пом'якшує покарання, і не може ігнорувати його. Щодо повторного врахування обставин які пом'якшують покарання то коли пом'якшуючі обставини враховані в нормах не тільки Особливої, а й Загальної частини КК, вони не повинні повторно враховуватися при вирішенні питань кримінальної відповідальності. Щодо визнання молодого віку суб'єкта кримінального правопорушення, як пом'якшуючої обставини, то відповідно до ч. 2 ст. 66 КК України при призначенні покарання суду лише надається право визнавати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не вказані в законі, зокрема, молодий вік суб'єкта кримінального правопорушення.

Джерела та література:

1. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія / В. М. Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.
2. Казначеева, Д. В. Особливості застосування певних видів покарань щодо неповнолітніх за кримінальним законодавством України / Д. В. Казначеева // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 5. – С. 54-60.
3. Макаренко А. С. Загальні засади призначення покарання та суддівський розсуд / А. С. Макаренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – № 945. – Вип. № 9. – Серія «право». – 2011. – С.338-342.
4. Назимко Є.С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пеналогія: монографія / Є.С. Назимко; вступ. слово д.ю.н., проф. О.М. Литвинова. – К. : Юринком Інтер, 2016. – 384 с.
5. Про практику застосування судами України законодавства в справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. №5 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: вид. 4-те. – Х.: «Одіссей», 2008. – 528 с.
6. Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. С. Яцун. – Запоріжжя, 2009. – 246 с.

Chuprynskyj B. Characteristics of punishment of a juvenile. *The article analyzes the minor age of the subject of the criminal offense as a mitigating circumstance. It is noted that it is inadmissible to take into account a mitigating circumstance twice when imposing a punishment. Differentiated types and terms of punishment that can be imposed on minors are emphasized. The young age of the subject of the criminal offense is considered as a circumstance that mitigates the punishment.*

Keywords: *minors, criminal offenses, court, sentencing, types of punishments, mitigating and aggravating circumstances.*

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЛІ ТА ПОВНОВАЖЕНЬ КЕРІВНИКА СТРУКТУРНОГО ПІДРОЗДІЛУ ОКРУЖНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Д. О. Шамринський

Науковий керівник: к.ю.н., доц. Ю. О. Фідря

У статті досліджується питання нормативного регулювання ролі в організації діяльності структурного підрозділу (відділу) окружної прокуратури його начальника (керівника) як особи, посада якого віднесена до адміністративної, його повноважень.

Ключові слова: *окружна прокуратура, структурний підрозділ, керівник, повноваження.*

За більш ніж вісім років дії Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 697 VII (далі – Закон) [1], останній зазнав численних змін, викликаних триваючим процесом реформування органів прокуратури. Упродовж цього періоду побудовано нову систему прокуратури, яка у відповідності до ст. 7 Закону складається з Офісу Генерального прокурора, обласних та окружних прокуратур, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Ефективність роботи органів прокуратури значною мірою залежить від управлінської діяльності, що покладається саме на їх керівників. Відтак питання правового регулювання їх повноважень набуває особливого значення.

Безпосередньо Закон не містить визначення терміну «керівник прокуратури». Однак серед науковців існують різні доктринальні визначення цього поняття. На думку І. В. Озерського, керівник – це посадова особа, яка на постійній основі керує різними підрозділами органів прокуратури, має ввірений підлеглий колектив (штат) і реалізовує управлінські функції [2, с. 69]. А. С. Курись пропонує до керівників відносити працівників, які займають керівну посаду в органах прокуратури або здійснюють на інших засадах керівництво роботою цих органів або окремих прокурорів чи прокурорських працівників відповідно до службових повноважень з організації діяльності [3, с. 88]. Заслуговує на увагу позиція А. А. Тогобіцької-Громової, яка пропонує керівником вважати прокурора, який у встановленому порядку призначений на адміністративну посаду та відповідно до службових повноважень і посадових обов'язків виконує управлінські та організаційно-розпорядчі функції [4, с. 31].

Перелік адміністративних посад у прокуратурі наведено у ст. 39 Закону, серед яких і керівник підрозділу окружної прокуратури. Також до системи адміністративних посад в органах прокуратури належать і заступники керівників, проте їм властиве виконання управлінських повноважень, які їм делегували керівники.

Варто зазначити, що поняття «адміністративна посада» теж не закріплено в жодному законодавчому акті та трактується у науковому середовищі як «визначена структурою та штатним розписом первинна структурно-функціональна одиниця організації, основні завдання та функції якої полягають у виконанні нормативно-правових актів та реалізації організаційно-розпорядчих повноважень»; «службове становище працівника, пов'язане з виконанням організаційних та розпорядчих функцій в організації» [5].

Управлінські (адміністративні) повноваження Генерального прокурора, керівників обласних та окружних прокуратур визначені у ст. ст. 9, 11 і 13 Закону відповідно. У теоретичній площині всі ці повноваження прийнято поділяти на три групи: 1) представницькі; 2) організаційно-управлінські; 3) кадрові. Однак, наведений у Законі перелік повноважень не є вичерпним і остаточним, оскільки у всіх згаданих вище нормах зазначено, що керівники виконують інші повноваження, передбачені цим та іншими законами України. Така позиція законодавця зрозуміла та логічна, оскільки багато повноважень та процесуальних функцій за Генеральним прокурором, керівниками обласних та окружних прокуратур закріплено у інших законодавчих актах, насамперед у процесуальних кодексах.

Безпосередньо у Законі більшість з цих повноважень вказано у загальному вигляді, а конкретизовані вони у відповідних відомчих нормативних актах – наказах Генерального прокурора, якими, серед іншого, закріплено повноваження керівників структурних підрозділів обласних прокуратур та Офісу Генерального прокурора на основних напрямках роботи органів прокуратури. Втім, ні Законом, ні процесуальними кодексами взагалі не передбачено будь-яких управлінських повноважень чи окремих процесуальних функцій саме для керівників підрозділів окружних прокуратур.

Так, з 15 березня 2021 року у системі прокуратури діє 193 окружні прокуратури, у 113 з яких функціонують підрозділи (відділи). При цьому більшість з них знаходяться на значній відстані від місця розташування окружної прокуратури, без закріплення місця знаходження у них заступників керівника останньої. Відтак постає питання, яким чином начальник відділу окружної прокуратури без щоденної участі та присутності керівника окружної прокуратури чи його першого заступника, заступника може організувати роботу прокурорів відділу, і які для цього у нього є повноваження.

У наказах Генерального прокурора не передбачено представницьких повноважень керівників підрозділів окружних прокуратур, однак згадуються декотрі управлінські та кадрові повноваження останніх, але неконкретизовано, або ж без визначення механізму їх реалізації.

Зокрема, на них, на рівні з керівниками окружних прокуратур та їх заступниками, покладено забезпечення належної організації роботи підпорядкованими працівниками, спрямування їхньої діяльності на ефективне виконання функцій прокуратури [6]. Водночас, будь-яких способів втілення цього у практичну діяльність (для прикладу, проведення оперативних нарад, видання наказів, здійснення контролю виконання тощо) не передбачено.

Певні повноваження начальників відділів окружних прокуратур закріплені у наказі Генерального прокурора від 06.08.2020р. № 363 «Про організацію роботи органів прокуратури з особистого прийому, розгляду звернень і запитів та забезпечення доступу до публічної інформації» та затверджених ним інструкцій з цих питань.

Так, згідно п. 1 цього наказу зазначені посадові особи повинні забезпечити здійснення особистого прийому громадян, розгляду звернень і запитів, доступу до публічної інформації відповідно до вимог чинного законодавства та нормативних актів. Передбачено, що ім для розгляду передаються звернення і запити, вони наділені повноваженнями повертати заявникам звернення, оформлені без дотримання вимог ст. 5 Закону України «Про звернення громадян», надсилати за належністю до відповідного органу чи посадовій особі звернення, у яких порушені питання не належать до повноважень органів прокуратури, повертати звернення, які не містять даних, необхідних для прийняття обґрунтованого рішення з відповідним роз'ясненням [7].

Водночас питання організації роботи з вказаних питань покладено лише на керівників прокуратур, їхніх перших заступників та заступників (п. 1.2 вищезгаданого наказу).

Що стосується галузевих наказів з питань організації роботи щодо забезпечення реалізації конституційних функцій прокуратури, то вони або взагалі не містять положень про управлінські повноваження начальників відділів окружних прокуратур, або визначають їх поверхнево.

Керівники підрозділів окружних прокуратур відсутні у переліку посадових осіб, на яких покладено організацію: нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність [9], діяльності щодо представництва інтересів держави в суді [10]; у сфері запобігання та протидії корупції поза межами кримінального провадження [11], з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах [12]; у сфері міжнародного співробітництва [14]; виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству [14]. До того ж начальників відділів окружних прокуратур не віднесено до осіб, які повинні організувати належне ведення інформаційно-аналітичних систем «Облік та статистика органів прокуратури», «Єдиний реєстр досудових розслідувань», формування статистичної звітності відповідно до вимог КПК України та нормативно-правових актів з цих питань [15].

Зважаючи на обмежені управлінські повноваження керівників структурних підрозділів окружних прокуратур, не зовсім логічним є проведення ними оцінювання якості роботи прокурорів очолюваних відділів. Таке оцінювання оформлюється у вигляді звіту прокурора, погодженого його безпосереднім керівником, яким для прокурора відділу окружної прокуратури є начальник цього відділу [16].

Виникає питання як вказана посадова особа, до компетенції якої фактично не віднесено здійснення організації роботи в частині забезпечення реалізації основних функцій прокуратури у відповідному відділі, може надати об'єктивну оцінку прокурору, який безпосередньо виконує ту, чи іншу функцію (зокрема, на практиці більшість з них здійснюють нагляд за додержанням законів територіальними підрозділами поліції, що провадять оперативно-розшукову діяльність, чи забезпечують представництво інтересів держави в суді).

На нашу думку, для керівника відділу окружної прокуратури, посада якого є адміністративною, доцільно визначити повноваження з організації та забезпечення діяльності відповідного відділу з виконання основних функцій органу прокуратури в межах територіальної юрисдикції. Натомість на цей час такої посадовій особі можуть бути

передбачені лише повноваження, які не віднесені нормативним актами до виключних повноважень керівника, першого заступника та заступників керівника окружної прокуратури.

З урахуванням викладеного, приходимо до висновку про необхідність закріплення та конкретизації ролі, управлінських чи адміністративних повноважень начальника відділу окружної прокуратури у відповідних наказах Генерального прокурора.

Джерела та література:

1. Про прокуратуру: Закон від 04.12.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

2. Озерський І. В. Сутність управлінської діяльності в органах прокуратури. Право і суспільство. 2010. № 2. С. 68–72.

3. Курись А. С. Нормативно-правові засади адміністративної діяльності керівника в органах прокуратури України. Форум права. 2011. № 2. С. 483–490. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/76e5248b-c146-43b5-b40f-432c428a432b/content>

4. Тогобіцька-Громова А. А. Керівник в органах прокуратури: адміністративно-правовий статус : авто реф. дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 20 с.

5. Куйбіда В.С., Білинська М.М., Петроє О.М. Публічне управління: термінологічний словник. Навчальний посібник. Київ: НАДУ, 2018. 224 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_888_37081450.pdf

6. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України: Наказ Генерального прокурора від 07.08.2020 № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0365905-20#Text>

7. Про організацію роботи органів прокуратури з особистого прийому, розгляду звернень і запитів та забезпечення доступу до публічної інформації: Наказ Генерального прокурора від 06.08.2020 № 363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0363905-20#Text>

8. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>

9. Про організацію нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність: Наказ Генерального прокурора від 08.09.2023 № 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0253905-23#Text>

10. Про організацію діяльності прокурорів щодо представництва інтересів держави в суді: Наказ Генерального прокурора від 21.08.2020 № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0389905-20#Text>

11. Про організацію діяльності органів прокуратури у сфері запобігання і протидії корупції поза межами кримінального провадження: Наказ Генерального прокурора від 18.11.2021 № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0365905-21#Text>

12. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах: Наказ Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#Text>

13. Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва: Наказ Генерального прокурора від 12.09.2023 № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0258905-23#n97>

14. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: Наказ Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>

15. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу: Наказ Генерального прокурора від 17.03.2021 № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0069905-21#Text>

16. Тимчасове положення про систему оцінювання якості роботи прокурорів та преміювання прокурорів, затверджено: Наказ Генерального прокурора від 30.10.202 № 503. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0503905-20/paran10#n10>

Shamrynskiy D. Problems of legal regulation of the role and authorities of the head of the structural department of the district prosecutor's office. *The article examines the aspects of legal regulation of the role and authorities of the head of the structural department of the district prosecutor's office in the organization of their work as a person whose position is classified as administrative.*

Keywords: *the district prosecutor's office, the structural department, the head, authorities.*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

А. В. Швець

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. П. Гусак

У статті досліджено проблеми забезпечення права на захист викривачів корупції на міжнародному та національному рівні. Проаналізовано систему заходів, що застосовуються до членів сім'ї та близьких родичів особи, яка надала інформацію про вчинення корупційного кримінального правопорушення, як превентивного засобу від протиправних посягань.

Ключові слова: *викривач, корупція, захист, гарантії, кримінальне правопорушення.*

Актуальність теми дослідження. Щороку міжнародна організація під назвою «Transparency International» проводить дослідження рівня корумпованості у країнах всього світу, метою яких є відображення дійсного стану розвитку суспільства і держави загалом. Порівнюючи дані 2013 та 2022 років необхідно зазначити, що Україна входить до переліку тих країн, котрі мають прогресивні позитивні результати протидії корупції. За ці роки наша держава піднялася у рейтингу із 116 по 122 місце (із 26 балів до 33 балів), що свідчить про ефективність методів і способів боротьби із розглядуваним негативним явищем. Провідну роль відіграє так званий «інститут викривачів», основним призначенням якого є попередження правоохоронних органів про зловживання службовими особами своїм владним становищем у корисливих цілях. Саме тому актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вжиття заходів безпеки та правового захисту осіб, що виступають своєрідними інформаторами у сфері розслідування корупційних злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавче закріплення права на захист осіб, що сприяють виявленню фактів вчинення досліджуваного виду правопорушень, відбулося з прийняттям у 2009 році Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції». Держава зобов'язувалася вживати всіх необхідних заходів, з метою недопущення протиправних посягань на життя, здоров'я, житло та майно вищезазначених осіб [7].

Запровадження на національному рівні поняття «викривача» пов'язано із внесенням змін до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 14.05.2013 року. Ця особа визначається як та, що повідомляє про порушення вимог цього закону іншою особою, діючи добросовісно та без корисних мотивів, мотивів неприязних стосунків, або бажання помсти тощо [6]. Завершальним нормативно-правовим актом в сфері закріпленні правового статусу «викривача» та гарантії його захисту став Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року [5].

У міжнародному праві основоположною є Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р., що містить положення згідно з яким кожен, хто виявив бажання приєднатися до вищезазначеної багатосторонньої угоди, розглядає можливість введення у свою законодавчу базу необхідних заходів для забезпечення безпеки осіб, які добросовісно і на обґрунтованих підставах повідомляють компетентним органам про будь-які факти, пов'язані зі злочинами, передбаченими цією Конвенцією, від будь-якого несправедливого поводження [2]. Аналогічні норми містяться у Кримінальній Конвенції Ради Європи (далі – РЕ) про боротьбу з корупцією

від 27.01.1999 року (ст. 22), а також у Цивільної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією від 16.03.2005 року (ст. 9).

Варто зазначити, що спільною ознакою як міжнародного, так і національного права у боротьбі з досліджуваним негативним явищем є те, що право на захист:

1) держава забезпечує виключно тим особам, що заявили про вчинення корупційного кримінального правопорушення, оскільки інші види деліктів не становлять суспільної небезпеки;

2) виникає у момент набуття правового становища потерпілого чи заявника [3].

Право на безпеку також поширюється на членів сім'ї та близьких родичів особи, яка викрила правопорушення чи неправомірну діяльність. До вищезазначених осіб можуть застосовуватися два види заходів:

1) Організаційно-технічного характеру, що включають:

- персональну охорону від можливих небезпек чи загроз;
- перебування в спеціалізованих органах соціального захисту населення;
- надання спеціальних засобів індивідуального захисту та повідомлення про небезпеку.

Окрім того, за погодженням особи можливий процес зміни ідентифікаційних матеріалів та зовнішнього вигляду, місця проживання чи місця перебування, працевлаштування (із компенсуванням різниці у заробітній платі) чи переведення до іншого закладу освіти відповідного рівня, а також використання спеціальних технічних засобів, що включає отримання необхідної інформації шляхом прослуховування дзвінків, встановлення місця знаходження за допомогою IP, GPS трекеру тощо.

2) Правового характеру, до яких відноситься:

- проведення судового засідання в закритому форматі, без доступу громадськості;
- встановлення статусу конфіденційності даних.

Даний перелік не є вичерпним, оскільки чинним законодавством передбачена можливість застосування й інших заходів [5].

Доречно зазначити про юридичну гарантію, що забороняє звільнення або зміну умов праці викривача чи члена його сім'ї керівництвом, оскільки це сприяє захисту прав працівника та спонукає його на виявлення корупційних правопорушень. В результаті створюються умови, при яких працівник може відверто повідомляти про суспільно небезпечне діяння, не боячись негативних наслідків для свого трудового становища [4].

Аналіз міжнародної практики свідчить про активне заснування спеціалізованих органів, основним призначенням яких є формування безпечної обстановки для інформування правоохоронних органів про відомі цим особам факти. Прикладом є Нідерландська Палата викривачів, що будує свою діяльність за двома принципами:

По-перше, консультування та підтримка осіб, які добросовісно повідомляють про можливі порушення.

По-друге, розслідування повідомлених фактів.

Однак за таких обставин зростає кількість недобросовісних звернень, в результаті чого такий орган втрачає свою оперативність та ефективність. А тому перш ніж звертатися до державних органів, організація або підприємство (з кількістю підлеглих понад 50 осіб) проводить власне внутрішнє розслідування.

Так, деякі країни, такі як Англія та Франція, включають в своє законодавство стандарти, що стосуються захисту викривачів. Зокрема, встановлено обмеження особи-заявника. У Англії ним може бути виключно працівник або колишній працівник конкретної організації, який виявив порушення правових норм під час виконання своїх трудових обов'язків, а у Франції лише працевлаштована особа [1].

Висновки. Отже, правовий статус викривача врегульований системою нормативно-правових актів як на національному, так і на міжнародному рівні. Саме тому з метою заохочення суспільства до боротьби з таким негативним явищем як «корупція», необхідно розширити перелік правових гарантій захисту досліджуваної категорії осіб.

Джерела та література:

1. Баранова Є. Міжнародний досвід захисту викривачів корупції та його імплементація в Україні. Підприємство, господарство та право. Вип. № 4. 2020. Ст. 224-227.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 31.10.2003 р. № 995_c16 // *Відом. Верховної Ради України*. 2007. № 49. Ст. 2048.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» // *Наук. ред. Хавронюк М. І. Київ: Ваїте, 2018. 472 с.*
4. Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. Харків: ТОВ «Видавництво «Права людини». 2016. 94 с.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII // *Відом. Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 3186.
6. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 р. № 3206-VI // *Відом. Верховної Ради України*. 2011. № 40. Ст. 1750.
7. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України від 11.06.2009 р. № 1506-VI // *Відом. Верховної Ради України*. 2009. № 45. Ст. 1675.

Shvets A. The right of private ownership of water fund land Comparative legal characteristics of international and national protection of corruption whistleblowers. *The article examines the problems of ensuring the right to protection of corruption whistleblowers at the international and national level. The system of measures applied to family members and close relatives of a person who provided information on the commission of a corruption criminal offense was analyzed as a preventive measure against illegal encroachments.*

Keywords: *whistleblower, corruption, protection, guarantees, criminal offense.*

Наукове електронне видання CD-ROM

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Збірник матеріалів
X Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Луцьк, 8 грудня 2023 р.)

(Українською мовою)

Матеріали друкуються в авторській редакції

Укладач:
Джурак Людмила Миколаївна

Оригінал-макет виготовлено на юридичному факультеті
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(43021 м., Луцьк, вул. Винниченка, 30)

Один електронний оптичний диск (CD-ROM). Об'єм даних 2,33 Мб. Тираж 300 прим.
Зам. 4. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк,
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 38 066 936 25 49).

E-mail: vezhaprint@gmail.com

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.

ISBN 978-966-940-531-9

9 789669 405319 >